శ్రీ రామసేవ

శ్రీమదాంధ్ర వాల్మీకి రామాయణము

బాలకాండము (మందరము)

గ్రంథకర్త

శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బారావు

శ్రీ కూరాడ దుర్గా సుందరశర్మగారి
ద్రవ్యసహాయముతో ముద్రించబడినది.

శ్రీ రామచంద్ర

శ్రీమదాంధ్ర వాల్మీకిరామాయణ క్షీరార్ణవ

మందరము - విషయవివరణము

—• 21 వ సర్గము •—

—• 22 వ సర్గము •—

—• 23 వ సర్గము •—

—• 24 వ సర్గము •—

—• 25 వ సర్గము •—

—• 27 వ సర్గము •—

—• 28 వ సర్గము •—

—• 29 వ సర్గము •—

—• 30 వ సర్గము •—

—• 31 వ సర్గము •—

—• 32 వ సర్గము •—

—• 33 వ సర్గము •—

—• 34 వ సర్గము •—

—• 35 వ సర్గము •—

—• 36 వ సర్గము •—

—• 37 వ సర్గము •—

—• 38 వ సర్గము •—

—• 49 వ సర్గము •—

—• 50 వ సర్గము •—

—• 51 వ సర్గము •—

—• 52 వ సర్గము •—

—• 53 వ సర్గము •—

—• 54 వ సర్గము •—

—• 55 వ సర్గము •—

—• 56 వ సర్గము •—

శ్రీ రామచంద్రాయ నమః.
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.
శ్రీ హయగ్రీవప్రసన్న.
శ్రీ శారదాయై నమః.

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణక్షీరార్ణవ

మ ం ద ర ము

శ్లో॥ శుక్లాంబరధరం విష్ణుం, శశివర్ణం చతుర్భుజం ।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే, త్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే ।
యస్య ద్విరదవక్త్రాద్యాః, పారిషద్యాః పరశ్శతమ్,
విఘ్నం నిఘ్నంతి సతతం, విష్వక్సేనం త మాశ్రయే.
కూజంతం రామరామేతి, మధురం మధురాక్షరమ్,
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం, వందే వాల్మీకికోకిలమ్.
వాల్మీకే ర్మునిసింహస్య, కవితావనచారిణః,
శృణ్వన్ రామకథానాదం, కో న యాతి పరాం గతిమ్.
యః పిబన్ సతతం రామ, చరితామృతసాగరమ్,
అతృప్త స్తం మునిం వందే, ప్రాచేతస మకల్మషమ్.
గోష్పదీకృతవారాశిం, మశకీకృతరాక్షసమ్,
రామాయణమహామాలా, రత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్.
అంజనానందనం వీరం, జానకీశోకనాశనమ్,
కపీశ మక్షహంతారం, వందే లంకాభయంకరమ్.

శ్లో॥ మనోజవం మారుతతుల్యవేగం, జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్,
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం, శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి.
ఉల్లంఘ్య సింధో స్సలిలం సలీలం, య శ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః,
ఆదాయ తే నైవ దదాహ లంకాం, నమామి తం ప్రాంజలి రాంజనేయం.
ఆంజనేయ మతిపాటలాననం, కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్.
పారిజాతతరుమూలవాసినం, భావయామి పవమాననందనమ్,
యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనమ్, తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్,
బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం, మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్.
వేదవేద్యే పరే పుంసి, జాతే దశరథాత్మజే
వేదః ప్రాచేతసా దాసీత్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా.

శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజ మప్రమేయం,
సీతాపతిం రఘుకులాన్వయరత్నదీపం,
ఆజానుబాహు మరవిందదళాయతాక్షం,
రామం నిశాచరవినాశకరం నమామి.
వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామంటపే,
మధ్యే పుష్పక మాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్,
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం,
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్॥
రామాయ రామభద్రాయ, రామచంద్రాయ వేధసే,
రఘునాథాయ నాథాయ, సీతాయాః పతయే నమః॥
నమ స్తే పరమకల్యాణ, నమ స్తే విశ్వమంగళ,
నమ స్తే వాసుదేవాయ, రఘూణాం పతయే నమః॥

శ్రీమ దాంజనేయపటలము.

శ్లో॥ శ్రీరాఘవాంఘ్రిసరసీరుహభృంగరాజం,
సీతామనః ప్రియవచోనిచయానుమోదమ్,
కారుణ్యపూర్ణహృదయం ముదితాంతరంగం,
భక్తార్తిరక్షణగుణం హనుమంత మీడే.
యోఽహస్కరస్య సవిధే వివిధార్థపేటీ,
మామ్నాయకోటి మతిశాతమనోవిలాసాత్,
శిష్యాత్మనైవ గతవాన్ శ్రితబోధనార్థం,
తం బ్రహ్మచారిణ మహం హనుమంత మీడే.

శ్లో॥ యో రామకార్యకరణే సకలప్రచారః, త్వద్రామకీర్తనపటిష్ఠవచోభిరామః,
తత్తత్త్వజల్పనపర స్తదతిప్రపన్నః, తం భక్తబోధనఘనం హనుమంత మీడే.

శ్లో॥ ప్రాణావశిష్టరఘునాథసహోదరస్య,
ప్రాణప్రయోజనపితామహ మూమధైర్యః,
బ్రహ్మేంద్రరుద్రపరమాద్భుతకార్యచర్యం,
భక్తౌఘబోధనఘనం హనుమంత మీడే.

శ్లో॥ య స్తత్త్వవేత్తా రఘునందనస్య, య స్తత్త్వబోద్ధా రఘునందనస్య,
య స్తత్త్వమోక్తా రఘునందనస్య, తం దేవదేవం హనుమంత మీడే.

శ్లో॥ యో భూ ద్రసాయనమహాగమపారదృశ్వా,
యో భూ ద్వసంతగుణగానకళాప్రపూర్ణః,

యో భూ దఖండఫలకారకతత్త్వవేదీ,
తం దేవదేవ మనఘం హనుమంత మీడే.

శ్లో॥ నవవ్యాకరణాన్వ్యావ ప్రజ్ఞాధారో జితేంద్రియః,
లంకాలంకారలుంటాకో, హనుమాన్ పాతు మాం సదా.

శ్లో॥ శ్రీరామాయణమూలమంత్ర మఖిలం యో వేత్తి బోద్ధుం జపన్,
శ్రీరామాయణధర్మతంత్ర మఖిలం యో వేత్తి వక్తుం పఠన్,
శ్రీరామాయణగృహ్యసూత్ర మఖిలం యో వేత్తి కర్తుం వసన్,
తం దేవం హనుమంత మంచితధియం ధ్యాయామి శుద్ధాత్మనే.

శ్లో॥ రక్షశ్శిఖరిపాకారిం, సమీరారిం శాంతమానసమ్,
రామానుగ్రహముద్రాంకం, భజేహం బ్రహ్మచారిణమ్.

శ్లో॥ స్వామిన్ తవ కృపై కాస్తు, కృపై కాస్తు తవ ప్రభో,
మయీతి కాంక్షయా నిత్యం, భగవన్ త్వాం సదా భజే.

శ్లో॥ న యాచే సంతతిం లక్ష్మీం, న యాచే ప్రాభవం బలమ్,
యాచే తవ దయాం శ్రీమన్, చిత్తశుద్ధిప్రసాదినీమ్.

శ్లో॥ జ్ఞానాజ్ఞానకృతాన్ దోషాన్, సంహర్తుం శక్తి రస్తి తే,
భవ్యమార్గగతిం దాతుం, భగవన్ శక్తి రస్తి తే.

శ్లో॥ ఆంజనేయపటలం మహాత్మభి, ర్భావితం బహుఫలప్రదాయకమ్,
రామచంద్రకరుణారసాశ్రయం, యః పఠేత్ స భవతి స్వయం సుధీః.

శ్రీ రా మ ర క్షా మం త్ర ము.

శ్లో॥ శిరో మే రాఘవః పాతు, ఫాలం దశరథాత్మజః
కౌసల్యేయో దృశౌ పాతు, విశ్వామిత్రః ప్రియః శ్రుతీ. ౧
ఘ్రాణం పాతు మఖత్రాతా, ముఖం సౌమిత్రివత్సలః
జిహ్వాం విద్యానిధిః పాతు, కంఠం భరతవందితః. ౨
స్కంధౌ దివ్యాయుధః పాతు, భుజౌ భగ్నేశకార్ముకః
కరౌ సీతాపతిః పాతు, హృదయం జామదగ్న్యజిత్. ౩
మధ్యం పాతు ఖరధ్వంసీ, నాభిం జాంబవదాశ్రయః,
సుగ్రీవేశః కటిం పాతు సక్థినీ హనుమత్ప్రభుః. ౪
జానునీ సేతుకృత్పాతు, జంఘే దశముఖాంతకః,
పాదౌ విభీషణశ్రీదః, పాతు రామో ఖిలం వపుః. ౫

ఈమంత్రములకు వ్యాఖ్యానముగ మంత్రరామాయణ మనుపేర లక్ష్మణార్యులను మహానుభావుడు ఋగ్వేదములోనుండి ౧౫౭ ఋక్కులను గ్రహించి యవి

రామాయణకల్పవృక్షమున కంకురము లని విశదీకరించెను. కృత్యాదియం దాయన చేసినస్తోత్రమువలన నీమంత్రతత్త్వతత్త్వము తెలియఁగలదు.

శ్లో॥ రామాయణద్రుమం నౌమి, రామరక్షానవాంకురమ్,
గాయత్రీబీజ మామ్నాయమూలం మోక్షమహాఫలమ్.

దీనిని వివరించు భాగ్యము వ్యాఖ్యాతకుఁగలదేని గాయత్రికి వేదమునకు రామాయణమునకుఁగల సంబంధము సాక్షాద్వేదమును రామాయణరూపమున వాల్మీకి వచించె నను నగస్త్యసంహితోక్తికిఁ గారణము స్పష్టపడును.

—

శ్రీః.

శ్రీ సీతాలక్ష్మణహనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ హయగ్రీవప్రసన్న.

శ్రీ శారదాయై నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణము.

బా ల కాం డ ము.

ఇష్టదేవతాస్తుతిః.

శ్లో॥ జ్ఞానానందమయం దేవం, నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్
ఆధారం సర్వవిద్యానాం. హయగ్రీవ ముపాస్మహే.

మహిజాధవుండు, జడ • చేతనజీవవిధాత, సద్గరీ
యోమరభూరుహంబు, సమ • దారివిదారణశీలి, భక్తవా
రామృతదాత, సంభృతశ • రాసకరాంబుజుఁ, డొంటిమిట్ట శ్రీ
రాముఁ డమేయవర్తనుఁడు • రక్తిఁ గ్రహించుత మన్నమస్కృతుల్. ౧

మం ద ర ము

కం॥ నారదవాల్మీకికమలజ, భారతులకు మ్రొక్కి రామ • భద్రకథాకూ
పారంబును మథియించెద, శ్రీరామకృపామృతంబుఁ • జేకొన విబుధుల్.

కం॥ మునుపటి వ్యాఖ్యాతలకున్, వనజభవునిసతికి మాని • వాల్మీకునకున్
జనకజకున్ రామునకున్, హనుమంతుని కెరఁగి భక్తి • వ్యాఖ్యానింతున్.

సీ॥ ఇరువదిరెండవ • యేఁట మా పినతండ్రి, రామాయణం బను • గ్రహముచేసె
నావెంటనే వచ్చి • నాపీటికిని దాని, కంపసముద్రని • కాయి వృద్ధ
చేస్నూరి శ్రీనార • సింహసద్గురుఁడు శ్రీ, వైష్ణవమణి సాధు • వర్తనుండు
నిష్కామచిత్తుండు • నిర్మలచరితుండు, నాకుజాతువకును • నారదుండు
పోలె శ్రీరామమంత్రంబుఁ • బూనిపలికె, మఱియు నాద్యాదిలక్ష్మిస • మంత్రయంత్ర
తంత్రముగ నుపదేశించె • దయచెలంగ, నట్టిగురుల కొనర్తు సా • ష్టాంగనతులు.

గీ॥ బాలకుఁడ రిక్తహస్తుఁడఁ • బదియు మీఁద, నైదు రూప్యంబులను నేను • నాదుతల్లి
తోడ దేహము పోషించు • వాఁడ నగుట, సాహ్య మొకలవ మేనియుఁ • జలుపలేదు
ఎట్టిశిష్యుఁడ ఛీ, ఛీ, నా • దేమి బ్రదుకు, సాధువర్తనుఁ డగునట్టి • సద్గురునకు
నర్హమగు కార్య మాపుణ్యుఁ • డాచరించె. క్షుద్రచారిత్రుఁడైన శి • ష్యునకుఁ దగిన
గతిని నడపించె నను రమా • కాంతుఁ డకట, జనకులకుఁ బరిచర్యనా • చార్యుసేవ
సలుపనట్టి మహాఘంబు • దలఁగిపోవ. జానకీరామసేవను • జలుపువాఁడ
వారె జననియు జనకుండు • వారె గురులు.

కం॥ గురువులకు గురుఁడు తానై, పరమగురుండైన రామ • భద్రగురున్ శ్రీ
ధరణీతనయాయుక్తునిఁ, గరములు జోడించి వ్రాలి • కావింతు నతుల్.

సీ॥ అఱువదిపైఁ గొమ్మి • దరుగఁగ నేఁడులు, సాహసించితిని న • సాధ్యకృతికి
నెట్లుగునో యని • యోలసందేహింప, సర్వమునకు రామ • చంద్రవిభుఁడె
కలఁ డారమేశుసం • కల్పంబె కొనసాగు, నఱువదిగడియ ల • హర్నిశమ్ము
జానకీశ్వరపద • సారసంబుల నిల్పి, స్వాంతంబు లభియించె • సాధనంబు
చెలియ యున్నది సీతమ్మ • సేవసేయ, సుజనవినతుండు యామర్తి • సుబ్బ సుకవి
మందరధురంధరక్రియ • మాధవునకు, నైన తేయునివిధమున • బాసటయ్యె.

కం॥ నాకును సధర్ములగు నా, లోకులకున్ ముదముఁగూర్చ • లోలాత్ముఁడనై
యీ కార్యంబును బూనితి, చేకొనుఁడీ బుధులు కినుక • సేయక కరుణన్.

కం॥ శ్రుతికి విరుద్ధముఁ బలికెడి, స్మృతులు ప్రమాణములుగాని • రీతిని వల్మీ
కతనయుకృతికి విరుద్ధపుఁ, గృతులు ప్రమాణములుగా గ్రహిం • పఁగ నేరన్.

కం॥ కనుఁగొని పంచాంగంబులఁ, జను నే సవరింపఁ జొక్క • చాలును దివి; నా
ధునికకృతుల్ గని యాదిమ, ఘనకృతి కర్థంబుఁ బలుకఁ • గార్యంబగునే?

కం॥ కుప్పించి యెగసి క్రోఁతులు, తెప్పున సంద్రంబు దాఁటెఁ • దెగి మందర మే
త్రిప్పులఁ బడి మథియించుటఁ, దప్పక తద్గాధ మెఱిఁగె • దైవము కరుణన్.

కం॥ మునుపటి వ్యాఖ్యానంబులు, గనుఁగొని తత్త్వజ్ఞజనుల • కరుణం గని భూ
తనయాపతి ప్రేరించిన, ననువున వచియింతు నతఁడె • యాచార్యుఁడుగన్.

గీ॥ పూర్వకృతులను బఠియించి • బుద్ధి తెలిసి, స్వప్రతిష్ఠకు లేదని • వదరునట్టి
వానికంటెఁ గృతఘ్నుండు • వానికంటె, మాయలాఁడును గలుగునే • క్ష్మాతలమున?

కం॥ అమృతత్వ మభిలషించిన, సుమనస్సులు దీనిఁ గనుఁడు • శుద్ధమతిన్ దుః
ఖములన్ మునుఁగంగోరిన, విమనస్కులు పొందు దవ్వ • విన కిద్దానిన్.

గీ॥ తప్పు లెన్నఁగ నైనను • దెప్పనైన, దీనికీర్తినిఁ జెఱుపంగ • బూనినైనఁ
జదివి లేదని కల్లాడు • జనున కైన, నంజలిఘటింతు నిదె యసూ • యాత్మకునకు.

కం॥ భాషాజ్ఞానముకో లయగు, దోషారత్నములు పూరు • షోత్కరములు సం
తోషింప విశదఫణితి న, శేషము నెఱిఁగింతు భక్తి • స్థిరపడెడు క్రియన్.

గీ॥ నాకుజాతునికృతిఁ బ్రౌఢ • పోకచదువు, తేరగాంధ్రకు ఫలమేమి • గూరఁగలదు?
భక్తియుక్తిని ముక్తికై • పఠన మొనరఁ, జేసెడి ప్రపన్నులకు నిది • సిద్ధసుధయు.

కం॥ శ్రుతి పాంచరాత్ర మీస్మృతి, స్వతఃప్రమాణమ్ము లనుచు • శాస్త్రము లనుటన్
మతి శ్రద్ధఁబూని చదువుఁడు, మతిభక్తి కొలంది ఫలము • మానవులారా!

కం॥ కావున భక్తిప్రపత్తుల, తావలమై యుంట దీనిఁ • దత్పద్ధతినే
నే వివరించెదఁ దచ్ఛ్ర, ద్ధావంతుల యుభయలోక • సౌఖ్యముపొందన్.

గీ॥ భక్తియుతులార! నాయూడు • సూక్తి వినుఁడు, ఖలులు దీనిని దూషింపఁ • గలతవలదు
కాళ్లఁ గీఱుచు రతనంబుఁ • గందిగింప, కాదనుచుఁ గోడి త్రోచిన • ఘనత చెడునె?

గీ॥ అజ్ఞు లశ్రద్ధధానులు • నైనవారు, సంశయాత్ములు చెడుట ని • స్సంశయంబ
కానఁ బూర్వులు మూఢులన్ • గర్వముడిగి, ప్రాజ్ఞమానులు చదువుఁడీ • రామచరిత.

కం॥ మందరనగంబు మోయుచు, బృందారకులకును నమృత • మిడు దేవుం డీ
మందరభారము మోయుచు, నందిచ్చును నమృతమున్ బు • ధావళి కెల్లన్.

కం॥ కలశాబ్ధి మందరముచేఁ, జిలుకుం డమృతమ్ము మాకుఁ • జేకుఱు నని తా
సెలవిచ్చి సిద్ధిఁగూర్చిన, జలజాక్షుఁడు దీన నన్నె • సాహ్యం బగుతన్.

కం॥ మును కృతిఁ బలికించిన భూ, తనయాపతి నేఁడు లేఁడె • తత్త్వము మేలా
యని దీనికిఁ దత్ప్రేరణ, మనఁబూనితిఁగాని గర్వ • మునఁ గాదు సుఁడీ.

శా॥ శ్రీరామాయణమంత్రశాస్త్రమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణధర్మతంత్రమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణగృహ్యసూత్రమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణముక్తిశాస్త్రమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్.

శా॥ శ్రీరామాయణకావ్యరత్నమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణసత్పురాణమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణయోగశాస్త్రమునకున్ • శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణమే నిధానముసుఁడీ • శ్రేయోర్థులౌ వారికిన్.

గీ॥ ధర్మ మర్థంబు కామంబు • శర్మదంబు, నైన మోక్షంబు నను పురు•షార్థములను
ఇందుఁ జెప్పఁగఁబడినదే • యెందుఁ గలదు, ఇందు లేనిది వెదకిన • నెందు లేదు.

గీ॥ కావ్యతతులందు శ్రీరాము•కథయె మేలు, ముక్తిమార్గంబులందును•భక్తి మేలు
భక్తిమార్గంబునన రామ•భద్రుకథకుఁ వ్యాఖ్యరచియింతు సత్యవే•దాంతసరణి.

గీ॥ రామచరితంబు లక్ష్యంబు • రామునను జ, గీత లక్షణసూత్రంబు • ధాత్రినాచ
రణమురూపునఁజూపించె•రాముఁడెద్ది, యదియె బోధించెఁగృష్ణుఁడై • యర్జునునకు.

గీ॥ చెప్పె నేధర్మచరితఁ బ్రా•చేతసుండు, సంగ్రహమ్ముగఁ గావ్యల•క్షణము చెడక
దానినే వివరించె వ్యా•ఖ్యానముగను, భారతామ్నాయ మను పేర • వ్యాసమౌని.

కం॥ ఏవంవిధమహిమము సీ,తావిభుచరితంబు దాని • తత్త్వముఁ దెలియం
గా విభుఁడెవ్వఁ డభవుఁడో, యా వల్మీకభవుఁడొ భవుఁడొ•హనుమయొ తక్కన్.

కం॥ పెద్దలుచూపిన త్రోవన, నద్దియ యావిష్కరింతు • నాంధ్రమునందున్
దిద్దుఁడు తప్పులుగలిగిన, బుద్ధి యొకరిసొమ్ముగాదు • బుధు లెఱుఁగరొకో.

కం॥ ఎవ్వఁడు శక్తుఁడు ధరపై, నవ్వాల్మీకజనికృతికి • వ్యాఖ్య రచింపన్
అవ్వాల్మీకియొ శివుఁడో, యవ్వనజభవుండొ యొండె • నాతనిపతియో.

కం॥ రామాయణార్థ మెఱిఁగిన, యా మానవుఁ డిలను గలుగఁ • డార్యులలోనన్
రామాయణార్థ మెఱుఁగని, యా మానవుఁ డిలను గలుగఁ • డార్యులలోనన్.

గీ॥ అమరభాషనుగలవు వ్యా•ఖ్యానవితతు, లల్ల వాల్మీకికృతము రా•మాయణమున
కాంధ్రమునదానినెనయురా•మాయణమున, కాంధ్రమున వ్యాఖ్యయుంటయ•ర్థంబ కాదె.

కం॥ కావున మిత్రులుఁ గొంద,ఱ్యావరతనయుండు వెలిని • నంతస్సీమన్
వావిరి పెరరేఁపఁగ నీఁ, డీవిధముగఁ బూనుకొంటిని • నీకృతిఁ బలుకన్.

కం॥ అవనిజపతి గలఁ డనియెడు, పావరొక్కటిదక్కఁ గండ•పావ రేన్ జదువుం
బావరేనియు ధనముంగల, పావరేనియు లేదు కృతిని • బూనుటయందున్.

కం॥ వేడుకకై రాముఁడు తా, నాడుకొనందలఁచి యంటఁ•జట్టియు నెలమిన్
ద్రాడును విసరున నైచిన, నాడెడి నీ బొంగరం బ•హా యన జనముల్.

కం॥ సూత్రంబును గేలంగొని, సూత్రధరుఁడు లాగుచుండఁ • జూపఱు లలరన్
గాత్రంబును గదలించు న, పాత్రపుఁదోల్బొమ్మ కేల • పరువుం బొగరున్.

కం॥ చదరంగపుఁబీఠంబున, నొదవిన క్రీడనక మనఁగ • నుంచినచోటన్
గదలకయుండుట నాపని, చదురడువఁగ నాకుఁ గలదె • స్వాతంత్ర్యంబున్.

కం॥ పలికించువాఁడు నేర్పిన, పలుకు లెకద ప్రోదిచిలుక•పలుకుచునుండున్
బలికించువాఁడు రాముఁడు, పలికెడి నీరామచిలుక • ప్రాజ్ఞులు మెచ్చన్.

కం॥ తెలియనిదానిం దెలుపఁగఁ, దెలివిడి యొనరింపఁ గొంత•తెలిసినదానిన్
బలికింప సాధుసూక్తులఁ, గలఁడుగదా రామవిభుఁడు • కలఁక యిఁకేలా?

శా॥ తానై రమ్మని పిల్చి వన్నిటకు మో•దం బార కైంకర్యముం
బూనం జేసి తదర్థమై తిరుగుచో • భూముల్ వనుల్ భిక్షకై
తానే తోడయి యున్నగాఁ జనుచునన్ • ధన్యాత్ముఁ గావింపఁగా
నానాఁ డుండిన జానకీవిభుఁడు లేఁడా నేఁడు నాపాలిటిన్.

మ॥ శతవారంబులుమీఁద నెన్మిదియునౌ • సారుల్ పఠింపించుచున్
కృతిస్వీయంబు నిరంతరాయముగ సం•ప్రీతిన్ జగద్భాగ్యమా
గతి సామ్రాజ్యమహాభిషేకమును దాఁ • గైకొన్న శ్రీజానకీ
క్షితిజాకాంతులు నేఁడు లేరె కృతినిన్ • శ్రీమంతముం జేయఁగన్.

శా॥ తేజం బెల్లొక మూర్తిమంతమగుచున్ • దీపించు నం చెంతయున్
నేఁ జింతింపఁగ సంయమించి యహహా • తేజస్సముద్రంబు నా
పైఁ జిత్రంబుగఁ జొల్లివచ్చెఁ బరికిం•పం దానిమధ్యంబునన్
దేజస్స్థితుఁడు బాలుఁడొక్కఁ డొదవెన్ • దివ్యాద్భుతశ్రీలతో
నాజన్మంబుఁ దరింపఁజేయ నతఁడే • నాపాల నేఁ డుండఁడే!

చం॥ పరులు ఘటించినా రనుచు • బాలిశబుద్ధి నసూయఁ జేసి యే
నరుఁడు తమోంధుఁడౌచు జల•నంబొనరించు స్వశక్తి నెంచ కే
కరణిమహాకృతిం బలుపఁ•గా నిజ మాతఁడు లోకనింద్యుఁడౌ
కరటము రాజహంసకథ•గాదె నిదర్శన మెట్టివారికిన్.

మ॥ పులినిం గన్గొని యట్ల కాఁదలఁచి జం•బూకంబు మైపై వాఁతలన్
కలయం గాల్చుకొనంగఁ దాను నొకవ్యా•ఘ్రంబౌనె తీపత్తి దాఁ
బొలియుంగా, కటులే బుధానుకృతికై • పూనంగ నజ్ఞుండు దాఁ
బొలియున్ శాశ్వతదుర్యశఃకలితుఁడై • భూమీజనుల్ నవ్వఁగన్.

వ॥ అయినను.

కం. తెలియును బాండితిలేమియుఁ, దెలియును దృఢతనువులేమి • దీనుఁడననుచున్
తెలిసియు రఘుపతిమహిమను, బలికెదఁ గర్తవ్యమగుట • స్వాధ్యాయంబున్

వ్యాఖ్యానారంభము.

"ప్రయోజన మనుద్దిశ్య, న మందోపి ప్రవర్తతే" ఒకప్రయోజనము కోరక యేబుద్ధిమాంద్యముఁగలవాఁడును నొకకార్యమునఁ బ్రవర్తింపఁ డనఁ గవి యను వాఁడు ప్రవర్తించునా ? అట్లైనఁ గావ్యరచనవలనఁ బ్రయోజన మేమని? "కావ్యం యశసే, ర్థకృతే, వ్యవహారవిదే. శివేతర క్షతయే. సద్యః పరనిర్వృతయే, కాంతాసమ్మిత తయోపదేశయుజే" యని కావ్యప్రకాశకారుఁడు వచించెను, కీర్తి కొఱకో ధనమునిమిత్తమో వ్యవహారజ్ఞాన మెఱుంగుటకో యశుభపరిహారమునకో పరలోకసుఖమునకో కావ్యము రచింపవలెను. కవిచే గద్యాత్మకము

గానో పద్యాత్మకముగానో గద్యపద్యాత్మకముగానో (చంపువు) రచింపఁబడినది కావ్యము. ఇది లోకులకుఁ బ్రియురాలు ప్రియునకువలెఁ దియ్యనిమాటలచే హితముపదేశించునదియై యుండవలయునుగాని, వేదవాక్యములవలె రాజాజ్ఞవలె శాసించునదిగా నుండరాదు. పురాణములవలె మిత్రవాక్యమువలెఁ బథ్యమైనను నప్రియమై యుండరాదు.

ఇట్టి కావ్యములలో జన్మముచేతను,గుణాతిశయముచేతను నాఁటికి నేఁటికి నగ్రస్థాన మలంకరించునది సంస్కృతమున వాల్మీకి రచించిన శ్రీమద్రామాయణము. ఓయీ! "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయే"త్తని శ్రుతి నిషేధించుకార్యమునకు బ్రహ్మర్షి వాల్మీకియెట్లుమార్గదర్శకుఁ డయ్యెనన రాదు. కావ్యాలాపము కూడ దను నిషేధవాక్యము ముద్రారాతిసాధ్యసత్కావ్యవిషయమే కాని లోకహితముకొఱకై యేనే నొకమహాపురుషుని నాయకునిఁగాఁ గొని యుత్తమపురుషార్థముల నుపదేశించుకావ్యములవిషయము గాదు.

శ్రీమద్రామాయణమున నాయిక సాక్షాత్ శ్రీదేవి సీత. నాయకుఁడో సాక్షాన్మహావిష్ణువు శ్రీరామచంద్రమూర్తి. వీరిరువురు త్రేతాయుగమున దుష్టశిక్షకు, శిష్టరక్షకు, ధర్మసంస్థాపనమునకై యవతరించి స్వానుష్ఠానరూపమున నిహపరసాధకంబులగు "స్వధర్మంబుల" స్త్రీధర్మము సీతయుఁ బురుషధర్మము శ్రీరామచంద్రమూర్తియు లోకుల కుపదేశించినవారు. వారిచరిత్రమును వాల్మీకి రచింపకుండెనేని తరువాతికాలమువా రావిషయ మెఱుంగక యంధులై దురాచారవర్తనులై యుందురుకదా.

అట్టిమహోపకారము లోకమునకుఁ గావించిన వాల్మీకిమహర్షిని నెన్ని విధములఁ బొగడినను బర్యాప్తము కాదు.

బ్రహ్మర్షి వాల్మీకికృతరామాయణము సంస్కృతభాషయం దుండుటఁ జేసి యది నేఁటికి నూటికిఁ దొంబదితొమ్మిదిమందికి దురవగాహమై యున్నది. మహాకవులు కొంద ఱాంధ్రమున స్థూలభావమునఁ గథాంశముమాత్రము గ్రహించి గ్రంథములు రచించిరి. ముఖ్యముగా గ్రహింపవలసిన సూక్ష్మవిషయములను వారు విశదీకరింపరైరి. ఈయాంధ్రగ్రంథకర్త శ్రీరామభక్తకోటిలోఁ జేరి దాసోహంభావము గలవాఁడై పరమభక్తియో ప్రపత్తియో మోక్షోపాయ మని యెంచినప్రపన్నుఁ డగుటఁ ద్రికరణశుద్ధిగాఁ దనయిష్టదేవతాగ్రంథమును గైంకర్యరూపమునఁ దద్దేవతాంకితముగా రచించునెపమునఁ దన్నామస్మరణము మననము సర్వదా లభింపఁ జేసికొను నుద్దేశముతో ననన్యుఁడై యీకృతి రచించెనని ౬౨ వ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చెడిని. ఈ గ్రంథకర్త దీర్ఘరోగియు దుర్బలుఁడు నశక్తుఁడు నగుట జీవచ్ఛవముంబోలి యుండు స్వవృత్తిచే జీవించు

చుండినను శ్రీరామానుగ్రహంబునను భక్తకోటులయాశీర్వచనబలమునను బూర్వజన్మసుకృతపరిపాకంబునను నెట్టకేల్కో దీనిని రచింపఁగలిగెను. ✓

దీనిని బ్రకటించిన క్రొత్తలో నొకనాఁడు చెన్నపురమున నున్నత న్యాయ స్థానసమీపమున బాటవెంటఁ బోవు నీయనను బ్ర. శ్రీ రా.శ్రీ న్యాపతి సుబ్బ రావు పంతులుగారు చూచి 'ఓయీ! మూలమునకు సరిగా రామాయణమును వ్రాసితివి. మూలమునకువలె నీకృతికి వ్యాఖ్యాన ముండిననే యాంధ్రలోకమున కెక్కువయుపయోగపడును. ఆమూలాగ్రము శోధించిన నీవే దానికి సమర్థుఁడవు. దానికై యత్నింపు'మని హిత ముపదేశించిరి. అవల నొకనాఁడు బ్ర.శ్రీ. వావిలాల శివావధానులవారు వాల్మీకియుటజమునకు బ్రహ్మదేవునివలె శ్రీరామ జయమందిరమునకు వచ్చి యావిషయమునే బోధించిరి. ఇది యిప్పటికి నిరువదిరెండుసంవత్సరములనాఁటివృత్తాంతము. వారు మఱచియుండుదురుగాని గ్రంథ కర్తమాత్రము దాని మఱవఁడయ్యె. గ్రంథకర్తహృదయకేదారమున నాటిన విత్తన మీనాఁటికి శ్రీరామచంద్రులకృపాకటాక్షంబున ఫలవంతమయ్యె.

ఈ గ్రంథకర్తృప్రపితామహుఁడైన వావిలికొలను రత్నాజీపంతు లను వారు రత్నాజీయమను పేర రామాయణమునకు వ్యాఖ్య రచించి రని వినికిడి కలదుగాని యది యీ గ్రంథకర్తకు లభింపదయ్యె. దొరకినవాని సాయమున యథాశక్తి యథామతి రచింప సంకల్పించి సర్వభారము శ్రీసీతారామచంద్రుల పై వైచి తాను నిమిత్తమయి కృతికి దొరఁకొని సాంగముగ నెఱవేఱ శిష్టుల మంగళాశాసనములర్థించుచున్నాఁడు. 'మత్కర్మకృత్ భవ, మత్కర్మపరమో భవ' యని యుపదేశించిన భగవంతుఁడే యిట్టి యానుకూల్యమును నేఁడీవిధ మున నీగ్రంథకర్తకు సంఘటింపఁజేసెను.

బాలకాండము — శ్రీరామచంద్రమూర్తి బాలుఁడుగా నుండునప్పటిచర్య తెలుపునది కావున దీనికి బాలకాండ మనిపేరు. కాండ మనఁగా జలము. శ్రీరామాయణము మహార్ణవముఁగ చెప్పుటచే నందలిజలము కాండ మనఁబడెను. శ్రీరామాయణమందలి యేడుకాండములందును నేఁడువ్యాహృతులయర్థ మిమిడింపఁబడినది. బాలకాండమందు 'ఓం భూః' అనువ్యాహృత్యర్థము కలదు. అది గ్రంథపఠనమునఁ దెలియఁగలదు.

శ్లో॥ శ్రీవిష్ణోః ప్రథమే కాండే, జగజ్జననహేతుతా
ద్వితీయే స్థితిహేతుత్వం. తృతీయే మోక్షదాయితా
చతుర్థే గుణసంపత్తిః, పంచమే సర్వహంతృతా
షష్ఠే వేదాంతవేద్యత్వం, సప్తమే సృష్టిహేతుతా
ఏవం విష్ణుః పరం తత్త్వం, రామాత్మేతి సునిశ్చితమ్.

అన్నట్లు బాలకాండమున శ్రీరామచంద్రమూర్తియగు విష్ణువే జగజ్జననకారణమనియు, రెండవకాండమందు ప్రపంచస్థితి కాయనేహేతు వనియు, మూఁడవకాండమందు శ్రీరామచంద్రమూర్తి మోక్షదాత యనియు, నాలవకాండమం దాయన గుణసంపత్తియు; నైదవదానియందు సర్వసంహారకర్త యనియు, నాఱవకాండమందు నాయన వేదాంతవేద్యుఁ డనియు, నేడవకాండమం దాయన బ్రహ్మైకహేతు వనియు నీవిధముగ శ్రీరామచంద్రమూర్తిగ నవతరించిన విష్ణువే పరతత్త్వమని సునిశ్చిత మని యర్థము.

జననముమొద లిరువదినైదేండ్లవఱకు రాముఁడు జరపినచర్య యీ కాండమునఁ దెలుపఁబడినది. పంద్రెండవయేఁట వివాహమైనది మొదలు పట్టాభిషేకయత్నము జరుగువఱకే విశేషకార్యము జరిగియుండలేదు.

ఇష్టదేవతానమస్కారముతో గ్రంథపీఠిక ప్రారంభింపఁబడుచున్నది.

శ్రీ..........ధవుండు=సంపదనొసంగు భూపుత్రికయైన సీతాదేవికి భర్తయైనవాఁడు. జడ........విధాత = ప్రాణములేనివానికిని ప్రాణముగలవానికిని జీవము ఘటించువాఁడు - అనఁగా జీవభూతమైయుండువాఁడు- చేతనాచేతనములైన యన్నిభూతములకు ధారణపోషణములు చేయువాఁ డని యర్థము. అచేతనమువలెనుండిన యహల్యను మనుష్యులలోఁ గలియఁజేసెను.

"మత్త! నిన్నుఁ బాసి ధరాతనూజయు నేను నొక్క ముహూర్తమేని న్నిలంగలవారమే తమనీటిఁబాసిన చేఁపల'ట్లని చెప్పిన లక్ష్మణువాక్యములను నయోధ్యాపురజనులవాక్యంబులను నిట ననుసంధించునది

సద్గరీ..........భూరుహంబు=సాధువులందు శ్రేష్ఠులయినవారికిఁ గల్పవృక్షమయినవాఁడు.

సమదా....శీలి=మదముతోఁగూడినశత్రువుల జీల్చుస్వభావముగలవాఁడు.

భక్తవారామృతదాత = భక్తులసమూహమునకు మోక్షమిచ్చుదానగుణము గలవాఁడు.

సంభృతశరాసకరాంబుజుఁడు = ధరించిన కోదండముగల కరకమలముగలవాఁడు.

అమాయవర్తనుడు = వంచనలేని నడవడిగలవాఁడు. 'రామోద్విర్నాభిభాషతే' = రాముఁడు రెండుమాటలవాఁడు కాఁడు. ఒంటిమిట్ట శ్రీరాముఁడు = ఒంటిమిట్ట యని నామాంతరముగల యేకశిలానగరమందు వెలసియుండు శ్రీరామచంద్రమూర్తి; మన్నమస్కృతుల్ = నా నమస్కారములను, రక్తిన్ = ప్రేమతో, గ్రహించుతన్ = అంగీకరించునుగాక.

'మనా కావ్యార్థసూచన' మ్మను లక్షణమునుబట్టి యిందుఁ గొంచెముగ శ్రీ రామాయణకథ సూచింపఁబడినది. శ్రీ మహిజాధవుం డనుటచే సీతా కల్యాణకథయును, జడచేతనజీవవిధాత యనుటచే నహల్యాశాపమోక్షణము, నయోధ్యానగరవాసులులోనగువారి ప్రేమయు, సద్గరీయోమరభూరుహం బనుటచే ఋషీశ్వరుల కభయప్రదానము, సమదారివిదారణశీలియనుటచే ఖరవిరాధ కబంధరావణకుంభకర్ణాదివధయు, భక్తవారామృతదాత యనుటచే జటాయు శబరియయోధ్యాపౌరులకు మోక్షమిచ్చుటయు నను రామాయణమందలి యేడు కాండలకథలు సూచితములయ్యెను. ఇది లీలావిభూతియందలి శ్రీరామచర్య.

నిత్యవిభూతియందలి లక్ష్మీనాథపర్యాయముగ నొకయర్థముగలదు. శ్రీరాముఁడు=రామో రామశ్చ 'రామశ్చ' యన్నట్లులు రాములు మువ్వురు గలరు. పరశురాముఁడు = ఈయన గండ్రగొడ్డలితో రమించువాఁడు – (క్రీడించువాఁడు) బలరాముఁడు=బలముచేఁ గ్రీడించువాఁడు – కావున నీ రెండవతారము లంశావతారములేకాని పూర్ణావతారములు గావు. శ్రీరామావతారమే పూర్ణావతారము. ఆయన శ్రీయందు రమించువాఁడు.లక్ష్మీపతిత్వము భగవంతుఁడగు నారాయణునందుఁ దప్ప నితరు లెవరియందు నన్వయింపదు. కావున శ్రియఃపతియైన నారాయణుఁడే సీతాపతియైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి. "రాఘవత్వే భవే త్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని, అన్యేషు చావతారేషు విష్ణో రేషానపాయినీ." అని విష్ణుపురాణమునఁ జెప్పినట్లు సీతాదేవి సాక్షా ల్లక్ష్మియేకదా! శ్రీలక్ష్మియే సీత విష్ణుండవే నీ వని బ్రహ్మాదులు స్తుతించిరికదా (యుద్ధ-౧౨౦౭ ప.) ఈ కారణముచేత శ్రీమహిజా యని సీతకు లక్ష్మికి నభేదము చెప్పఁబడెను.లక్ష్మీదేవియైన సీత యని యర్థము గ్రహింపవలెను.

జడచేతన జీవవిధాత యనుచో "మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ." భ.గీ.౭-౭. ఈ సమస్తమయిన చేతనాచేతన వస్తుసమూహము దారమునందు రత్నములసమూహమువలె నాయందుఁ గూర్పఁబడినది. రత్నములు హారముగానునికి దార మెట్టు లాధారమో యట్లే ప్రాణముఁగల ప్రాణములేని సమస్తభూతములయునికికి నేనే యాధార మని యర్థము. ఈయర్థమునే "విష్ణో స్స్వరూపా త్పరతోదితే ద్వేరూపే ప్రధానం పురుషశ్చ విప్ర।ప్రకృతి ర్యామయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ పురుషశ్చా ప్యుభా వేతౌ లీయతే పరమాత్మని॥ పరమాత్మాచ సర్వేషామాధారం పరమేశ్వరః। విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషుచ గీయతే॥ స్మృతి. విష్ణుస్వరూపమునుండి ప్రధాన (ప్రకృతి) మని పురుషుఁడని రెండుకలిగెను. ప్రకృతి వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపముగలది. అదియును బురుషుఁడును బరమాత్మయందు లయించును. పరమాత్మయగు పరమేశ్వరుఁడే సమస్తమున కాధారము. అపరమేశ్వరుఁడే విష్ణు వని వేదములందు వేదాంతములందు

స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నాఁడు. 'యస్య పృథివీ శరీరమ్' ఎవనికి భూమిశరీరమో, 'యస్యాత్మా శరీరమ్' ఎవని కాత్మశరీరమో 'ఏష సర్వభూతాంతరాత్మా' ఈ యనఘుఁడు సమస్తభూతములకు నంతరాత్మ, ఇత్యాద్యనేకశ్రుతివాక్యములు భగవంతుఁడు నారాయణుఁడే జడమైనప్రకృతికి చేతనులైన జీవులకు ధారణ పోషణములకు నాధార మని ఘోషించుచున్నవి.

సద్గరీయోమరభూరుహంబు=ఈ విషయంబున శ్రీ భాగవతమందలి యీ పద్యంబుల ననుసంధించునది.

చ॥ చలమున బుద్ధిమంతులగు • సాధులు నా హృదయంబు లీల దోం
గిలికొనిపోవుచుందురు ర•కిల్బిషభక్తిలతాచయంబులన్
నిలువఁగఁబట్టి కట్టుదురు • నేరుపుతో మదకుంభికైవడిన్
వలలకుఁ జిక్క భక్తజన•వత్సలతం జనుచుందుఁ దాపసా!

కం. సాధులహృదయము నాయది, సాధులహృదయంబు నేను • జగములనెల్లన్
సాధుల నేన యెఱుంగుదు, సాధు లెఱుంగుదురు నాదు•చరితము విప్రా!

సమదారివిదారణశీలి=శిష్టరక్షణమువలె దుష్టశిక్షణము భగవంతుని కార్యమేకదా. దైత్యారిలోనైనవి యీయనకు బిరుదువాచకములేకదా.

భక్తవారామృతదాత=మోక్షసాధనము భక్తియో, ప్రపత్తియో; మోక్ష మిచ్చువాడు శ్రీమన్నారాయణుఁ డొక్కఁడే. శ్రీరామపరత్వమునం దిది సిద్ధాంతము చేయఁబడెను. శ్రీమన్నారాయణుఁడే శ్రీరామచంద్రమూర్తి.

అమాయవర్తనుఁడు = సంభవా మ్యాత్మమాయయా యన్నట్లు లవతార మందు మాయ గ్రహించును గాని నిత్యవిభూతియందు మాయారహితుఁడై యుండును. ఒంటిమిట్ట శ్రీరాముఁ డమాయవర్తనుఁ డనుటచే నొంటిమిట్ట యందలి యర్చావతారమూర్తికి నిత్యవిభూతియందలి పరమూర్తికి నభేద మని భావము. పరమూర్తి దుర్లభుఁడు ఈ మూర్తి భక్తులకు సులభుఁడు. భేద మింతియు.

శ్రీరాముఁడు=(1) శ్రీమంతుఁడైన రామచంద్రమూర్తి (2) లక్ష్మీదేవి యందు రమించువాఁడు.

తా త్ప ర్య ము.

శ్రీ సీతాదేవివల్లభుండును, చేతనాచేతనముల కాధారము పోషణకర్తయు నగువాఁడును, సాధువులపాలిటికిఁ గల్పవృక్షమైనవాఁడును, మదించిన శత్రువుల సంహరించుస్వభావముగలవాఁడును, భక్త సమూహమునకు మోక్షమునిచ్చు వాఁడును,హస్తకమలమందుఁ గోదండము ధరించువాఁడును, ఏకశిలానగరమను

నామాంతరముగల యొంటిమిట్టయందు విజయంచేసియుండువాఁడును, వంచనములేని నడవడిగలవాఁడును, నిత్యవిభూతియందును నవతారదశయందును శ్రీరామచంద్రమూర్తియైనవాఁడును. నగు శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మము నా నమస్కారములను ప్రేమతో నంగీకరించునుగాక.

విశేషవిషయములు.

ఈపద్యము మొదటిమూఁడు పాదములందలి మొదటియక్షరములు శ్రీం. ఓం. రాం. అని యగును. నాలవపాదంబగు 'రాముఁ డమాయవర్తనుఁడు రక్తిగ్రహించుత మన్నమస్కృతుల్'అనుచో, కాదినవ. టాదినవ, పాదిపంచ - యాద్యష్టక మ్మనుసాంఖ్యసంజ్ఞలవలన రా=౨ అగును - కావునఁ దొలియక్షర మైన 'రా' తరువాత రెండక్షరములు చదివి 'మాయ'యను రెండక్షరములు గ్రహింపవలయును. ఇప్పటికి రామాయ యని యేర్పడెను - ఆవల మాయ యనఁగా ౧౫ కావున 'రా' తరువాత ౧౫ అక్షరములు విడిచి రెండక్షరములు గ్రహించిన 'నమః' యనునది యేర్పడును, ఇప్పుడు'రామాయనమః' అని నాలవపాదంబున నేర్పడియె. మొదటిమూఁడుపాదంబులయందలి మూఁడక్షరములు చేర్చి చదివిన 'శ్రీం. ఓం. రాం. రామాయ నమః' యని బీజాక్షరయుక్తమైన రామషడక్షర మంత్రమేర్పడును.

ఈమంత్రమునే యీగ్రంథకర్త తన ౨౨వ యేఁట కంపసముద్రవాస్తవ్యులైన శ్రీమాన్ చేట్లూరి నరసింహాచార్యదేశికులవలన నుపదేశము నొంది నాఁటినుండి సబీజముగ జపించుచుండువాఁడు. కావున దానినే కృత్యాదియందు మొదటిపద్యమునఁ బొందుపఱిచెను. శ్రీరామమంత్రోపదేశము లేక శ్రీమద్రామాయణము పారాయణము చేయరాదని పూర్వుల నియమము. సంస్కృతరామాయణపఠనాధికారము మంత్రాధికారములేనివారీపద్యార్థము మంత్రార్థము నెఱింగి యీ గ్రంథమును పారాయణము చేయుచున్నారు. ఇది యాంధ్రగ్రంథముకదా పారాయణమున కుపయోగించునా యని సందేహింపఁ బనిలేదు. ఈవిషయంబున నప్పకవీయమందలి యీ పద్యంబులు స్మరింపఁ దగినవి.

కం. ఆయాదేశము వారికి, నాయాదేశంబుభాష • సమరినకావ్యం
బాయతిపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవ•భాషయపోలెన్.

కం. సురభాషార్థము తెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును • దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, వరకావ్యము పఠనమున క•వశ్యక మయ్యెన్.

దాక్షిణాత్యులు వేదాంతార్థములఁ దమభాషయందు వ్రాసికొని దానికి ద్రావిడామ్నాయ మని పేరుపెట్టి పఠించుచు సంస్కృతముకంటె మిన్నగ గౌర

వింపుచున్నారుగదా. ఆంధ్రులకు మాతృభాష యాంధ్రము. మాతామహి భాష సంస్కృతము. సంస్కృతము తోలసివలెఁ బూజ్యమేకాని, శిరమునఁ బూలను ధరింతురుగాని తులసిని ధరింపరుగదా. వెంద్రుకలందుఁ దులసి ధరించు బ్రాహ్మణుఁడు శూద్రుఁ డని ప్రమాణముకలదుకదా !

మంత్రముగా గ్రహించునపుడు ప్రణవము తోలుతఁ దరువాత శ్రీ బీజము గదా యుండవలయును. తాఱు మాఱుచేయనేల యని కొందఱు సందేహింప వచ్చును. వాస్తవమే. రహస్యమంత్రము లుపదేశకాలమున సక్రమముగాఁ జెప్పినను వ్రాయునప్పు డట్లు చెప్పుట మాంత్రికాచారము కాదు. గరుడమంత్ర మందు పక్షియనుటకు క్షిప యని చెప్పఁబడినది. ఈ పదమే వాడుకయందును నిందార్థమున నుపయోగింపఁబడుచున్నది. అహిర్బుధ్న్యసంహితయందుఁ గొన్ని మంత్రములు తలక్రిందుగాఁ జెప్పఁబడినవి.

వేదమంత్రములకు ఓంకారమువలె నాంధ్రకృతులయందు శ్రీకారమే ప్రధానముగా గ్రహించుట యాంధ్రకవిసంప్రదాయమై యున్నది.

శ్రీమద్రామాయణము 'సీతాయా శ్చరితం మహత్' సీతాదేవిమహాచరిత్ర యనియే వాల్మీకి చెప్పెను. అంతియగాక యూరక రామాయణమనక శ్రీమద్రామాయణమనియేకదా యాయన పేరుపెట్టెను. 'అప్రమేయంహి తత్తేజోయస్య సా జనకాత్మజా'- జనకరాజుకూఁతు రెవ్వనిదో వాని తేజమపరిమితముకదా ! రాముఁడు శ్రీరాముఁడగుటకు మహిజాధవుఁడవుటయే కారణమని భావము. శ్రీ రామచంద్రమూర్తియు 'నాకునుఁ గొంత ప్రసిద్ధి సుమహానుభావకథ' యని యంగీకరించియున్నవాఁడు. తండ్రికంటెఁ దల్లి పదింతలెక్కువ పూజ్యురాలు. సీతాదేవి యనుగ్రహము లభించిన రామానుగ్రహము తప్పక త్వరగా లభించును. ఈ కారణములచే శ్రీశబ్దము తొలుతఁ బ్రయోగింపఁబడెను. మంత్రోచ్చారణమందుఁ బ్రణవము మొదటనే రావలయును. ఆఱక్షరముల రామమంత్రమందుఁ బ్రణవము లెక్కకురాదు. ఏలన, 'రా'మ్మనునదియే ప్రణవార్థమును బోధించును. (శ్రీరామనామమాహాత్మ్యమును జూడుఁడు.) ఈ కారణముచేతనే ప్రణవోచ్చారణమున కధికారులు కానివారును శ్రీ రామమంత్రమున కధికారులగుచున్నారు.

మంత్రమం దొకన్యాయమునఁ బ్రణవమును జేరుచున్నది. నారాయణ మంత్రమునం దక్షరము లెన్ని యని విమర్శింపఁబూని పూర్వులు-నారాయణ = ౦+౨+౧+౫=౮ కావున నారాయణమంత్రమున నక్షరము లెనిమిది యనియేసిద్ధాంతముచేసిరి. ఆ న్యాయ మనుసరించిన రామ = ౨+౫ = ౭ అగుచున్నది. రామమంత్రము వాస్తవమున నేడక్షరముల మంత్రమనియే గ్రహించు

బొప్పునుగాని యగ్నిబీజము తదర్థమునే బోధించుటచేఁ బ్రణవమును దంత్రమున విడుతురు.

'సర్వేషాం తాంత్రికంతువా' యని యుండుటచేఁ బ్రణవములేకయే యన్ని వర్ణములవా రుచ్చరింపవచ్చును. దానివలన ఫలలోపము లేదు; మంత్రలోపము లేదు. ఎట్లన, అష్టాక్షరమంత్రవిషయమున వైష్ణవగ్రంథములు ప్రణవలోపము గలిగినను లోపములేదని,

> "తత్రోత్తరాయణస్యాది, బ్బిందుమాన్ విష్ణు రంతతః
> బీజ మష్టాక్షరస్య స్యా, త్తేనాష్టాక్షరతా భవేత్
> పుండరీకోఽపి ధర్మాత్మా, నారాయణపరాయణః
> నమో నారాయణాయేతి. మంత్ర మష్టాక్షరం జపన్.

నారాయణపరాయణుఁడైన పుండరీకుఁ డను ధర్మాత్ముఁడు 'నమో నారాయణాయ' యను నష్టాక్షరమంత్రము జపించి ముక్తుఁ డయ్యెను.

> శ్లో॥ ఆసీనావా శయానావా, తిష్ఠంతో యత్రకుత్రవా
> నమో నారాయణాయేతి, మంత్రైకశరణావయమ్.

కూర్చుండినను బండుకొనినను నెచ్చట నెచ్చట నిలుచుండినను 'నమో నారాయణాయ' యను మంత్రమే మాకు శరణ మని యుండుటచేఁ బ్రణవలోపమునఁ దత్పర్యాయబీజ ముండుటచే మంత్రమునకు ఫలమునకు వైరుధ్యము లేదు.

'ఓం రామాయ' యనునపుడు ప్రణవము రామాయ యనుటకు విశేషణముగ గ్రహింపవలయును. ఈ విషయము అరణ్యకాండమున 'అగ్రవర్తినై శ్రీరామచంద్రమూర్తి యరుగుచుండె' నను పద్యవ్యాఖ్యయందు విమర్శింపబడును.

శ్రీరామషడక్షరమంత్రము కేవలమోక్షసాధకులుమాత్రమే జపింపవలయు ననియు నైహికకాంక్షగలవా రాపదలందును నుచ్చరింపరా దనియు నాంజనేయులు చెప్పినట్లు రామరహస్యోపనిషత్తునందుఁ గలదు.

> శ్లో॥ ఐహికేషుచ కార్యేషు, మహాపత్సుచ సర్వదా
> నైవ యోజ్యో రామమంత్రః, కేవలం మోక్షసాధకః.

తక్కినవారందఱు రామాష్టాక్షరి జపించుట శ్రేయస్కరముకావున శ్రీరామభక్తులు శ్రీరామాయ నమ యనికాని రాం రామాయనమ యనికాని రామాయనమ యనికాని రామ యనికాని జపింపవచ్చును. శ్రద్ధాభక్తులకొలఁది ఫలమందఱకు సమానము. 'రామ' యను రెండక్షరములందే సర్వశక్తులు కలవు. అందుకు వాల్మీకియే సాక్షి.

శ్లో॥ మహాలక్ష్మ్యర్థక శ్శ స్స్యాత్, ధనార్థ రేఫ ఉచ్యతే,
(ఈ) తుష్ట్యర్థో ఽ పరో నాదో, బిందుః దుఃఖహారార్థకః.
లక్ష్మీదేవ్యా బీజ మేత, త్తేన దేవీం ప్రపూజయేత్.

శ్రీం యనుమంత్రమందలి శకారమునకు లక్ష్మియనియర్థము. రేఫమగ్నిబీజము కావున 'శ్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనా' త్తను ప్రమాణమువలన నది సంపత్కారము. 'ఈ' యక్షరమునకుఁ దుష్టి యని యర్థము. నాదమున కీశ్వరుఁ డని యర్థము. బిందువు దుఃఖహారము 'శ్రీం రామాయ నమ' యని జపించువా రీయర్థమును మనస్సుననిలిపి యీశ్వరయుక్తయై దుఃఖముల హరించి తుష్టిని సంపత్తును గలిగించునది యని శ్రీదేవిని ధ్యానింపవలెను. 'శ్రీరామ' యన్నప్పుడిట్టి శ్రీదేవి తోఁగూడిన రామచంద్రమూర్తియని ధ్యానింపవలెను.

శ్రీశబ్దార్థము రెండవపద్యంబున వివరింపఁబడినది. అందది విశదీకరింపఁబడును.

శ్రీమద్రామాయణమంతయుఁ బ్రణవార్థమునే తెలుపుచున్నది. రామచంద్రమూర్తి సాక్షాద్విష్ణువని వాల్మీకియే చెప్పెను. లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్న హనుమత్సుగ్రీవవిభీషణాదులందఱుఁ దాము దాసులమనియే చెప్పికొనిరి. ఈవిధముగా దాసత్వము తమస్వరూప మని యెఱిఁగినవారందఱు బాగుపడిరి. అది యెఱుఁగని రావణాదిరాక్షసు లహంకారముచేఁ జెడిరి. సీతాదేవి పురుషకారముచేఁ గాకాసురుఁడు క్షేమపడెను. ఆమెపురుషకార మంగీకరింపని రావణుఁడు సమూలము చెడెను.

నమశ్శబ్దనిర్వచనము.

నమశ్శబ్దము సఖండముగను నఖండముగను నర్థము చేయవలయును. నమశ్శబ్దమఖండ మైనప్పుడు నమస్కారమని యర్థము. సఖండ మైనప్పుడు న + మః= నాకొఱకుఁగాదు. అనఁగా 'నమస్కారము నాకొఱకుఁగాదు. ఏ జీవుని కొఱకుఁ గాదు.' అని యర్థము గ్రహింపవలెను. నాకే కానప్పుడు నా కుపకరణములైన ప్రకృతిపదార్థముల కెట్లు వచ్చును ? కావున రామచంద్రమూర్తికి మాత్రమే యని యర్థము దృఢపడుచున్నది.

యాః కాశ్చన కృతయోమమ భగవతి నమమ తాసు మమతా నాస్తి-భగవత ఏవ తాః అమమోఽహం భగవతి అహమపి నమమభగవత ఏవాహ మస్మి ఇత్యేవ మమతాం యోజయ త్యతో నమమ.

నే నేకార్యములు చేయుచున్నానో యవి నాకొఱకై కావు. వానియందు నాకు మమత్వము లేదు. అవన్నియు భగవంతునికొఱకే. నాకొఱకనునది లేదు. నాకై నేను లేనివాఁడను. నేనుగూడ నాకొఱకుఁగాదు. భగవంతునికొఱకై యున్నాను.

ఈవిధముగా మమత్వమును రోజించుటచే 'న మమ' యేదియు నాకొఱకుఁ గాదని యేర్పడుచున్నది. 'నేను, నాది' యను పదంబులు విషములు. 'నీవు, నీది. నాదికాదు' అనునవి యమృతములు. నమ యని మీఁదఁజెప్పినయర్థము భావించి చెప్పినచో నహంకారమమకారములు రెండు నాశ మగుచున్నవి. రక్షణభారము సర్వము భగవంతునియందే పడుచున్నది. తరించుట కదియే మార్గము.

శ్రీమద్రామాయణమునకు శ్రీసీతాదేవి ప్రాణ మని విజ్ఞులు సెలవిచ్చిరి. అట్లులే శ్రీమద్రామాయణము దీర్ఘశరణాగతి యనిరి. అట్టి శరణాగతికి నమశ్శబ్దము ప్రాణము నమశ్శబ్దము లేక శరణాగతి లేదు.

భక్తుల ప్రపన్నులచేతి సుదర్శనాయుధము నమస్సు భగవంతుఁడు సుదర్శనముచే సర్వలోకముల జయించును. భక్తులు ప్రపన్నులు నమస్సుచే భగవంతుని జయించి వశపఱచుకొందురు. కావున నమశ్శబ్దార్థజ్ఞానము వారి కనివార్యము ఈనమశ్శబ్దార్థము పార్వతీపతి నారదునకీ విధముగ నుపదేశించెనని యహిర్బుధ్న్య సంహితయందుఁ జెప్పఁబడెను. గ్రంథవిస్తరభీతి మూలశ్లోకము లనువదింపఁ బడవయ్యె. వలసినవారు ౫౨-౨ వ యధ్యాయంబునఁ గనవగు.

నమశ్శబ్దమునకు స్థూలార్థము.

తమకంటె నుత్కృష్టుఁడగు పరము నుద్దేశించి తమకుఁ దామే వినయముతో దేహమును వంచుటకు నమస్కార మని పేరు-లోకమునఁ జేతనవర్గము శ్రేష్ఠములు అశ్రేష్ఠము లని రెండువిధములే కానవచ్చుచున్నవి. వేఱొకభేదము లేదు. కాలము చేతను, గుణముచేతను ఎక్కడ గొప్పతనము కానవచ్చుచున్నదో యక్కడ ముఖ్యవృత్తిచే (లక్షణచేఁగాదు) శ్రేష్ఠత్వ మవలంబింపఁబడుచున్నది. ఈ కారణముచే నందఱికంటె శ్రేష్ఠుఁడు పరముఁడగు భగవంతుఁడే. చేతనవర్గ (జీవకోటి) మంతయు నాయనకంటె నికృష్ట మని జ్ఞానులు చెప్పెదరు. శ్రేష్ఠుఁడైన పరముని శేషి యనియు, నశ్రేష్ఠుఁడైన జీవుని శేషుఁడనియు వారికిరువురకు శేషిశేషత్వ, స్వామిభృత్యసంబంధముఁ జెప్పుదురు. నమస్కరించువాఁడు శేషుఁడు జీవుఁడు. నమస్కరింపఁబడువాఁడు శేషిపరముఁడు(యథేష్టవినియోగార్హం శేషశబ్దేన కథ్యతే-యన్నట్లు భగవంతుఁడు తనయిష్టప్రకారము వినియోగించు కొనుటకు నర్హుఁడు శేషుఁడు. జీవునిఁ దనయిష్టప్రకారము వినియోగపఱచుకొనువాఁడు శేషి). ఈనంత్యనంతృత్వభావము లోకప్రయోజనముకొఱకి కలిగినవి కావు. కల్పించుకొనినవి కావు. నీచోచ్చములు స్వభావసిద్ధములు. భగవంతుఁ డుపాధిరహితుఁడు. నేనుపాధిసహితుఁడను కావున నాకంటె భగవంతుఁడుసర్వదా శ్రేష్ఠుఁడు. అనుజ్ఞానములోఁ జేతనుఁడుచేయునమస్కారమునకు నమన మని పేరు. అంతియు కాదు. అది భక్తవత్సలుఁడైన భగవంతుని, నీచుఁడైనను భక్తులగువారి విష

యమున నణఁకువతో వంగునట్లు(లోఁబడునట్లు) ప్రేరించును. ఈ కారణముచేతను దానికి నమస్సని పేరు. మనస్సుచే భగవంతు నుద్దేశించి వాక్కుచే నమ యనుచు దేహము వినయమున వంచిన నది త్రికరణశుద్ధిగాఁ జేయఁబడిన పూర్ణనమస్కార మగును. ఈమూఁటిలో నేది లోపించినను గొఱఁతయే. ఇదికరణపూర్తి యనఁ బడును. అంగపూర్తి యాఱువిధములు—ఆత్మనిక్షేపము - మహావిశ్వాసము - కార్పణ్యము-ఆనుకూల్యసంకల్పము- ప్రాతికూల్యవర్జనము-గోప్తృత్వవరణ మని. వీనివిషయము ప్రపత్తిన్యాసమందు విభీషణశరణాగతిసమయంబునఁ జెప్పఁబడును.

ఇట్లుచేసిన నది సాంగోపాంగనమస్కారము. ఇది స్థూలార్థము- ఇఁక సూక్ష్మార్థము చెప్పెదను.

ఈవస్తువులు నావి నావారివి యను మమత్వమునకు మమ్య మని పేరు. అనాదిగానుండువాసనకు నధీనమైన మిథ్యాజ్ఞాననిబంధనముచే 'నిది నాది, యిది నా వారిది' యని తాను స్వతంత్రుఁడ నని యుండు నజ్ఞానము 'నమే' నాదికాదు అను సమీచీనజ్ఞానముచేఁ దొలఁగిపోవును. అట్లు తొలఁగించునదికావున నిది నమ యనఁబడును. 'నాహం మమ' నేను నాకుఁగాదు. అనఁగా నాయునికి నానిమిత్తమై కాదు. నేనుస్వతంత్రుఁడను గాను. ఈదేహాదికములు నాకుఁగావు. ఇవన్నియుఁ బరమాత్మవశములు. ఇవన్నియు నాయనవియే. ఈబుద్ధిచే నావి యని మమకారమును దొలఁగించును. అనాదివాసనలచేఁ బుట్టినానావిధవికల్పములు గలిగి 'నేను స్వతంత్రుఁడను'అని దృఢముగ రూపితమైయున్న చిత్తమును ఆ భ్రాంతి పరిగాదు, సర్వము విష్ణ్వాత్మకము, ఆయనయే నాకు నంత యనుజ్ఞానము నమస్సుచేఁ గలుగును, ఇది సూక్ష్మార్థము.

నమశ్శబ్దమునందు నకారమునకు మార్గమని యర్థము. మకారముచేఁ బ్రధానము నిరూపితము. విసర్గము పరమేశ్వరునిఁ దెలుపును. కావున ననాదియుఁ బరమేశ్వరుఁడు నగువాఁడు శక్తిమంతుఁడు. పురుషోత్తముఁడు. ఆ భగవంతుని ప్రాప్తికిది నమస్సు ప్రధానోపాయము. ఇది పరమార్థము, ఈ విధముగ నమశ్శబ్దమునకు మూఁడర్థములు.

కైవల్యముగాని సాయుజ్యముగాని కోరక నా నమస్కారములు గ్రహించును గాక యనుటచే నీ గ్రంథకర్త కేవలప్రపన్నుఁడని యేర్పడుచున్నది. 'సత్యం శపే వారణశైలనాథ, వైకుంఠవాసేపి న మేభిలాషః' ప్రమాణముచేసి చెప్పుచున్నాను. నీవైకుంఠమందు నాకుఁ గోరిక లేదు అని కదా ప్రపన్నులు చెప్పుదురు.

'సద్గరీయోమరభూరుహంబు సమదారివిదారణశీలి' యనుటచేఁ బ్రణవమందలి అకారార్థము అవతారప్రయోజనమైన సాధుపరిత్రాణము, దుష్టవినాశము చెప్పఁబడెను.

ఊరక శ్రీరాముఁడనక ఒంటిమిట్ట శ్రీరాముఁడనుటచే నానాఁటి విభవావతారమైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సర్వావతారమైయొంటిమిట్టయందు వెలసియుండు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి నభేదమెఱుంగునది. కాలభేదమునుబట్టి యవస్థాభేదము, అయిదు విధములైన యవతారము లేకవిధము గావుగదా. "ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖం" ఆశీర్వాదముగాని నమస్కారముగాని వస్తునిర్దేశముగాని కృతిముఖంబున నుండవలయును. అను నియమము ప్రకార మీ తొలిపద్యంబున నమస్కారము చెప్పఁబడియె.

పద్యముత్పలమాల - భరనభభరవ గణములు. ౧౦ వ యక్షరము యతిస్థానము.

ఫలము - ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజపరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు— అప్పకవి.

అని యుండుటచే భగణము తొలుతనుండుట శుభప్రదము.

గీ॥ వేదములకెల్ల నోంకార ♦ మాదియైన, కరణిఁ గృతులకునెల్ల శ్రీ♦కార మాది
గానఁ గవివరులెల్లను ♦ దానినక్క-, నితరవర్ణంబు లిడరు స♦త్కృతుల మొదల.

—అప్పకవి.

నీలోత్పలశ్యాముఁ డగు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి కాటుకకంటి సీతాదేవి నిజకటాక్షవీక్షామాలిక లర్పించి యలంకరించిన ట్లుత్పలమాల సమర్పణపూర్వకముగ భగవంతుఁ డర్చింపఁబడెను.

చం. జగముల నాశ్రయించి, శ్రిత♦సంతతి కాశ్రయభూతయై, నతో
క్తిఁ గరుణ విన్చు, నాథునకుఁ ♦ దెల్పుచుఁ, గృత్తసమస్తదోషయై,
యగణితశక్తియుక్తినిఁ బ♦రాశ్రయయై, పతి భక్తిఁ గొల్పు శ్రీ
భగవతి మాత సీత నిర♦పాయసుఖాత్ములఁ జేయు భక్తులన్.

అర్థము.

ఇది కృతినాయికయైన సీతాదేవిస్తుతి.

జగములన్ = అనేకకోటిబ్రహ్మాండములను. ఆశ్రయించి శ్రితసంతతికిన్ = తన్నాశ్రయించినవారిసమూహమునకు. ఆశ్రయభూతయై=అండయై. నతోక్తి =నమస్కరించుదీనులమాటలను. కరుణన్=దయచే. విన్చు=వినుచు. నాథునకున్=తనభర్తకు, తెలుపుచు. కృత్తసమస్తదోషయై = ఛేదింపఁబడిన సకలవిధములయిన దోషములుగలదై. అగణితశక్తియుక్తిని = ఇంతమాత్రమని లెక్కింపరానిశక్తితోఁ గూడినదై. పరాశ్రయయై = భగవంతునాశ్రయముగాఁ గొన్నదై. పతిభక్తి = పతియందుభక్తి. సలుపు=చేయు; శ్రీ = శ్రీ యను

పేరుగలది. భగవతి = కల్యాణగుణములు గలది. మాత = తల్లి. సీత = సీతాదేవి. భక్తులన్ = తన్ను ననురాగముతో సేవించువారిని. నిరపాయసుఖాత్మలన్ = శాశ్వతమైన సుఖముతోఁగూడిన జీవులనుగా లేక స్వభావముగల వారినిగా. చేయున్=చేయుఁగాక! (యని ప్రార్థనము).

తాత్పర్యము.

సమస్తప్రపంచములను నాశ్రయించి తన్నాశ్రయించినవారి కండయై, తన్నుఁ గూర్చి నమస్కరించువారిదీనాలాపముల దయతో వినుచు, వారిని రక్షింపు మని భర్తకుఁ దెలుపుచు, అట్టిరక్షణమునకు యోగ్యులగునట్లు వారిదోషముల నెల్ల ఖండించి పవిత్రులఁ జేయుచు, నింతయని పరిమాణము చెప్పరాని శక్తిమహిమ గలదై భగవంతు నాశ్రయించి యాయనను బ్రతిఫలాపేక్ష లేక యత్యంతప్రేమతో సేవచేయునట్టియు, శ్రీ యను సార్థకమైన నామధేయమును, మెత్తని మనస్సు, భర్తకు పరతంత్రురాలుగా నుండుట, దయ, క్షమ లోనై సకల్యాణ గుణములు గలదై ప్రపంచమున కెల్ల దల్లియైన సీతాదేవి భక్తులకు శాశ్వతసుఖమును బ్రసాదించుఁగాక.

'శ్రీ రితి ప్రథమం నామ లక్ష్మ్యా' యన్నట్లు అకారము నారాయణునకు మొదటిపేరైనట్లు శ్రీయనునది లక్ష్మీదేవికి మొదటిపేరు.

శ్రీయతే=భగవంతుని నాశ్రయించి యుండునది; శ్రయతే = భక్తులచే నాశ్రయింపఁబడునది; శృణోతి = దీనాలాపములను వినునది; శ్రావయతి = దీనుల రక్షింపు మని భర్తకు వినిపించునది; శృణాతి = శృణాతి నిఖిలాన్ దోషాన్ అన్నట్లు భగవత్ప్రాప్తికి విరోధు లగు నాశ్రితపాపములను నశింపఁజేయునది; శ్రణాతి = ఆశ్రితులకు కైంకర్యగుణపరిపాకముఁ గలిగించునది; శ్రీశబ్దమున కీ యర్థములు గ్రహించునది.

శ్రీశబ్దనిర్వచనము.

శ్రీ యను శబ్దము శ్రీయతే - శ్రయతే - శృణోతి - శ్రావయతి-శృణాతి-శ్రీణాతి యని యాఱువిధములుగ భగవచ్ఛాస్త్రములందు నిర్వచనము చేయఁబడినది.

(1) శ్రి - తమతమ యుజ్జీవనముఁ గోరునట్టి యీ చేతనులచే నాశ్రయింపఁబడినదై వీరి నుజ్జీవింపఁజేయుటకుగాను సర్వేశ్వరు నాశ్రయించియుండునది. తనయాజ్ఞమీఱి వర్తించు జీవులవిషయమున భగవంతుఁడు తండ్రికావున నొక్కొక్కపరి కోపించి 'తా నహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ క్షిపామ్యజస్ర మశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు' క్రూరులైన నరాధములను

శాశ్వతముగ నసురయోనులందుఁ ద్రోయుదును. 'నక్షమామి వసుంధరే' భూదేవీ, నేను క్షమింపను అని పలుకునపుడు లక్ష్మీదేవి తల్లిగావునఁ 'తల్లీ! తండ్రి నావిషయమునఁ గోపించెను. నీవు నన్ను చేపట్టి రక్షింపు'మని తన్ను నాశ్రయించిన జీవుల విషయమునఁ దానుసర్వేశ్వరుఁ డగు తనభర్తనుజూచి "కరుణాసాగరా! సర్వేశ్వరా! యిది యేమియిట్లు చేయఁబూనితివి? పిచ్చుకమీఁదనా బ్రహ్మాస్త్రము? నీవుకోపించిన వీరిగతి యేమి? వీరికి వేఱురక్షకు లెవ్వరు గలరు? ఇట్టి వారియందుఁ గాకుండిన నీదయాగుణ మెవరియందుఁ జూపఁగలవు? అపరాధులనెల్ల దండింపఁ బూనినచో లోకమున నపరాధము చేయని వా రెవ్వరు? నీరక్షాకంకణ మెవ్వరి విషయమున సార్థకము?" అని బోధించి శాంతపఱచి తనస్వాభావిక మగు వాత్సల్యముచే నీచేతనుల నుజ్జీవింపఁ జేయునది. అయినదండనేచ్ఛను నివర్తింపఁ జేయును. అట్లుచేయుటకే పురుషకార మని పేరు. ఒకనికి నొకకార్యము కావలసియుండఁగా నాకార్యము ఫలింపఁ జేసికొనుటకుగాను వానికిఁ బ్రియులైనవారి వేఁడికొని నాశ్రయించితిమేని యట్లాశ్రయింపఁబడినవస్తువునకుఁ బురుషకార మని పేరు. విభీషణుఁడు రామానుగ్రహమునకై ముందు వానరులఁగదా నాశ్రయించెను. రాక్షసస్త్రీలు తన్నాశ్రయించుటనఁగదా హనుమంతుఁడు వారిని జంపకుండ సీతాదేవి కాచెను. ఇచ్చట నొక యాక్షేపము రావచ్చును. ఈమె యనుగ్రహము నిమిత్తమై వేఁడికొని, వాని యనుగ్రహమునిమిత్తమై వేఁడికొని నాశ్రయింపఁబూనిన ననవస్థాదోషము రాదా? ఆ భయములేదు. 'దేవ్యా కారుణ్యరూపయా' యన్నట్లుమూర్తీభవించినభగవత్కరుణారసమే లక్ష్మీదేవి. కావున నామె వాత్సల్యము సౌలభ్యము స్వభావముగఁ గలతల్లి. భగవతి గావున భగవంతునియందు వాల్లభ్యముగలది – ఆమెమాట నిరాకరింపఁడు. ఇది వస్తుస్వభావముగావున లక్ష్మీదేవి యనుగ్రహమునిమిత్తమై వేఁడికొని నాశ్రయింపవలసిన పని లేదు. బిడ్డకుఁ దల్లి పాలిచ్చుటకుఁ బురుషకారము కావలయునా? వనవాస ప్రయాణసమయమున లక్ష్మణుఁడు సీతానుగ్రహము సంపాదించుకొనికదా రామచంద్రమూర్తి నాశ్రయించెను. ఈ విధముగ జీవులచే నాశ్రయింపఁబడునది – భగవంతు నాశ్రయించునది యని యర్థ మేర్పడెను. శృణోతి=వినుచున్నది. శ్రావయతి=వినిపించుచున్నది యని యర్థము గ్రహించినపుడు 'తల్లీ! నే నపరాధిని – నన్ను క్షమించి భగవంతుని పాదములందుఁ జేర్పు' మని భక్తులు ప్రార్థింపఁగా వారి యార్తనాదము విని వారిస్థితి సర్వేశ్వరునకు దెలిపి వారికష్టములఁ బోఁగొట్టునది యని గ్రహింపవలయును. 'శృణు చావహితం కాంత యత్తే వక్ష్యామ్యహం హితం, ప్రాణైరపి త్వయా నిత్యం సంరక్ష్యశ్శరణాగతః'యని శ్రీకపోతపక్షి మగపక్షికిబోధించెను. అనఁగా 'నాథా! నేను నీకు హితము చెప్పుచున్నాను వినుము. ప్రాణమిచ్చియైనను సర్వదా శరణాగతుని రక్షింప

వలయును.' ఈ ప్రకారము భగవంతునకు బోధించును 'సర్వజ్ఞునకు మఱియొకరు చెప్పవలయునా ? ఇది యాయనకు నేర్పవలయునా?' యనరాదు. సీతాదేవి నేను నీకు స్మరణమునకుఁ జెప్పుచున్నానుగాని నేర్పరాలే దనికదా రామచంద్ర మూర్తికిఁ జెప్పెను.

"శృణాతి నిఖిలాన్ దోషాన్" దోషములనెల్ల హరించును. భగవంతుఁడు లక్ష్మీవిశిష్టుఁ డయియే లోకముల సృష్టించును; రక్షించును, హరించును. ఇంతకు దయయే కారణము. "లక్ష్మ్యాసహ హృషీకేశో దేవ్యా కారుణ్యరూపయా, రక్షకః సర్వసిద్ధాంతే వేదాంతేపిచ గీయతే" భగవంతుఁడు కరుణాస్వరూప యగు లక్ష్మీదేవినిగూడియే రక్షకుఁ డగు చున్నాఁడని సర్వసిద్ధాంతములు వేదాంత ములు చెప్పుచున్నవి యని యర్థము దయాహీనుఁ డెవరిని రక్షించును. కావున శ్రీ యనఁగాఁ ద న్నాశ్రయించినవారి శ్రేయస్సునకు విరోధులగు పాపకర్మముల నెల్ల నశింపఁ జేయునది యని యర్థము.

'శ్రీణాతిచ గుణైర్జగత్' అను నర్థమున నాశ్రితులకుఁ గైంకర్యపర్యంతము గుణపరిపాకము గలిగించునది యని యర్థము. దీనికిఁ గారణము కరుణయె. ఈ విధముగ జగముల నాశ్రయించియుండును. ఈ కారణములచే భగవంతు నే స్వరూపమున నాశ్రయించినను భక్తులగువారు లక్ష్మీవిశిష్టునిఁగా ననఁగా సీతా రామచంద్రమూర్తులను, రుక్మిణీ కృష్ణులను, రాధాకృష్ణులను, లక్ష్మీనారాయణు లను నాశ్రయింపవలెను. బాలకృష్ణునిమాత్ర మొంటరివానిఁగానే భావింప వచ్చును.

శ్లో॥ యువత్వాదౌ తుల్యే ప్యపరవశతా శత్రుశమన
 స్థిరత్వాదీన్ కృత్వా భగవతిగుణాన్ పుంస్సులభాన్
 త్వయి శ్రీ స్త్రైణాంతాన్ ప్రమదిమపతి పారార్థ్యకరుణా
 క్షమాదీ న్వా భోక్తుం భవతి యువయో రాత్మని భిదా.

అమ్మా! యౌవనము లోనగు గుణములయందు మీ రిరువురు (లక్ష్మీనారా యణులు) సమానులైనను స్వాతంత్ర్యము (పరులకు వశపడకుండుట), శత్రు సంహారము, స్థైర్యము (తాను పూనినకార్యమునుండి చలింపకుండుట), యీ మొదలగు గుణములు పురుషుఁడైన నీ భర్తకు సులభములు. స్త్రీవైన నీకో మృదులహృదయము, పాతివ్రత్యము (పతిని సేవించుటయే వ్రతముగాఁగలది పతివ్రత - దానిభావము పాతివ్రత్యము), కరుణ (ఇతరులదుఃఖము సహింప లేకుండుట), క్షమ (ఇతరులయపరాధముల నోర్చుట) యను నీమొదలయిన కల్యాణగుణములు స్వభావములు. కావున మీయిద్దఱను సేవించుటయందు మీస్వరూపస్వభావవిగ్రహములం దీభేదము మనస్సునకు వచ్చుచున్నది.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి పురుషుఁడు గావునఁ దాను పూనినకార్యములరక్షగాని శిక్షగాని యితరులకు వశపడక స్వతంత్రించి తానేచేయును. సీతాదేవియో శిక్షించుట యనునది యెట్టిదో యామె యెఱుఁగదు. 'నకశ్చిన్నాపరాధ్యతి' అపరాధముచేయనివాఁడే లేఁడుగావున శత్రువులనైన రక్షింపు మనియేకదా యామె చెప్పెను. అట్టిరక్షాకార్యమే తనకుఁ గేవలకృత్యముగా నుంచుకొన్నది కావున శ్రీసీతాదేవి యపరాధు లగు పరులకు వశపడి కష్టపడిరైన వారిని రక్షింప నయభయములతో యత్నించును, తనమాటవారు వినిరా సంతోషించి సమయ మెఱిఁగి నయవినయములతో భర్తకుఁ దెలిపి వారిని రక్షింపఁ జేయును. వినకపోయిరా యూరకుండును. వారిపైఁ గోపింపదు. 'వారిపాపములచే వారుహతులగుచుండ నేనుగూడ నేల వారిని జెఱుపయత్నింపవలయు' నని యూరకుండును. రావణాసురునివిషయమందు నీతి యట్లు లేకదా వర్తించెను. తన్ను సకలబాధలుపెట్టిన రాక్షసస్త్రీలదోషముల క్షమించి రక్షించెఁగదా. ఋషులరక్షింపఁగోరి రాక్షసవధకుఁగాను యత్నించిన శ్రీరామునకు నిష్కారణవధ తగదని బోధించెఁగదా. తన్ను రావణాసురుఁ డెత్తుకొని పోవుచుండ 'జటాయూ! రామచంద్రమూర్తికి నాస్థితిఁ దెలుపు' మని కోరనేకాని, 'వీనితో యుద్ధముచేసి నన్ను విడిపింపు' మని కోరలేదుగదా! ఈమె యెదుట లేనప్పుడుగదా రామచంద్రమూర్తి రాక్షసుల నెల్ల వధించెను. పతిసేవకన్న సతికి వేరుగతి వ్రతములేదనికదా చిన్న వయస్సుననే శ్రీరామచంద్రమూర్తి వెంట నడవికిఁ బోయెను. తనవలనఁ దనభర్తకపకీర్తిరాఁగూడదనికదా యంతిమ వయసు శ్రీరామచంద్రమూర్తి నెడఁబాసి వాల్మీకాశ్రమమున సన్యాసినివలె నుండనోర్చెను. భక్తులకింతకంటెను సేవింపఁదగువారెవ్వరు లభింతురు! ఈ కారణములచేతనే సీతతోఁగూడిన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని సేవించిన శుభము గలదని పెద్దలు వచించుట.

'రామో విగ్రహవాన్ ధర్మ' ఆకారముగొనిన ధర్మమే శ్రీరాముఁడన్నట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తి కేవలధర్మస్వరూపుఁడు. సీతయో 'దేవ్యా కారుణ్యరూపయా' కరుణాస్వరూపయగు దేవి యన్నట్లు కేవల మాకారముగొన్న కరుణ. ధర్మములేని కరుణ, కరుణలేని ధర్మము విపరీతఫలమిచ్చును. కావున రెంటిని విడఁదీయరాదు. ఇరువురకు భేదములేదు. భగవతి- భగవచ్ఛబ్ద స్త్రీలింగరూపము భగవతి యనిమాత్ర మర్థముకాదు. భగవంతునందుఁగలగుణసంపత్తి యీమెయందును గలదని భావము. ఈ విషయమున నీక్రిందిశ్లోకముల యర్థము గ్రహించునది.

శ్లో॥ యథా మయా జగ ద్వ్యాప్తం, స్వరూపేణ స్వభావతః
తయా వ్యాప్త మిదం విశ్వం, నియంత్రీచ తథేశ్వరీ.

స్వరూపస్వభావములచే నే నెట్లు జగత్తునందంతయు వ్యాపించియున్నానో యట్లులే యామెచే నీ విశ్వమంతయు వ్యాపింపఁబడియున్నది. నియమించు నీశ్వరి యీయామెయే.

శ్లో॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు, పున్నామా భగవాన్ హరిః
స్త్రీనామ్నా శ్రీశ్చ విజ్ఞేయా, నానయోర్విద్యతే పరమ్.

మైత్రేయా! దేవతలయందుఁ బశుపక్ష్యాదులందు మనుష్యులందుఁ బురుషుల నామములు గలవన్నియు భగవంతుఁడైన హరియే. స్త్రీనామములు గలవి లక్ష్మియే. వీరిరువురకంటెఁ బరమైనది వేఱులేదు.

శ్లో॥ సర్వకామప్రదాం రమ్యాం, సంసారార్ణవతారిణీమ్
క్షిప్రప్రసాదినీం లక్ష్మీం, శరణ్యా మనుచింతయేత్.

సమస్తములైన కోరికలనిచ్చునదియు, రమ్యమైనదియు, సంసారసాగరమునుండి భక్తులఁ దరింపఁ జేయునదియు, శీఘ్రముగ ననుగ్రహించునదియు, సర్వలోకశరణ్యయు నగు లక్ష్మీదేవిని సర్వపాపపరిహారార్థము తక్కిన ప్రాయశ్చిత్తముల వదలి శరణు చొరవలయును.

శ్లో॥ ప్రాయశ్చిత్తప్రసంగేషు, సర్వపాపసముద్భవే
మామేకాం దేవదేవస్య, మహిషీం శరణం వ్రజేత్.

• ఈయమెమాత. తల్లియగుటచే శీఘ్రముగ నమస్కారమాత్రమున ననుగ్రహించును!

ప్రణవమందలి యుకారార్థ మీ పద్యంబున విశదీకరింపఁబడెను.

చంపకమాలకు న-జ-భ-జ-జ-జ-ర గణంబులు పదునొకండవస్థానంబున యతి.

సీతాదేవి — యోజనగంధి, చంపకామోద, చంపకవర్ణ. కావున నామెకుఁ జంపకమాల సమర్పింపఁబడియె.

'సర్వమ్ పరవశం దుఃఖ' మ్మన్నట్లు పరసాహాయ్య మపేక్షించునదియు శ్రమసాధ్యము దుఃఖకారణము నగు ధనరూపకైంకర్యమున నియమింపక యల్లోశసాధ్యమగు పుష్పమాలికాసమర్పణకైంకర్యమున నియోగింపు మని కవియాశయమైనట్లు లుత్పలచంపకమాలల నర్పించుటచే నేర్పడుచున్నది.

నతోక్తి — ఇది ద్వితీయార్థంబునఁ బ్రథమగా గ్రహింపవలెను. ద్వితీయగానే నతోక్తిఁ "గరుణ" యని చెప్పవచ్చునుగాని యీగ్రంథమం దెందును గవి సబిందుక నిర్బిందుకములకు లఘ్వలఘు రేఫములకు శస, రల లకు ప్రాసముఁ గలిపినవాఁడు కాఁడు.

కం. సత్యము వాక్యము, లోకము! సత్యము, తనప్రాయసంబు • సత్యము,ప్రోయాట్
సత్య యగువాణియవు విధిఁ!బ్రత్యహమును గొలుతుఁ గృతికి•బ్రహ్మీయువిడన్. 3

అ ర్థ ము.

ఇది బ్రహ్మస్తుతి. వాక్యము సత్యము = చెప్పినమాట తప్పదు. లోకము సత్యము=ఉండులోకమునకు సత్య మనిపేరు. సత్యలోకమందుఁగదా బ్రహ్మయుండుట. తనవ్రాయసంబు సత్యము=తాను వ్రాసినవ్రాఁత వ్యర్థము పోనిది. 'హరిణాపిహరేణాపి, బ్రహ్మణాపి సురైరపి,లలాటలిఖితా రేఖా, పరిమార్ష్టుం నశక్యతే' 'నొసటన్ వ్రాసిన వ్రాఁతకన్నఁ గలదా నూఱేండ్లు చింతించినన్?' అని కలదు గదా. ప్రోయాల్ = భార్య. సత్యయగు వాణి = సత్యస్వరూపయగు సరస్వతి. 'సత్యా వాణి సరస్వతి' యని కలదుగదా. అవ్విధిన్ = ఇట్టివాఁడైన బ్రహ్మదేవుని. కృతికిన్ = ఈగ్రంథమునకు. బ్రహ్మాయువున్ = బ్రహ్మయొక్క యాయుస్సును. ఇడన్ = ఇచ్చుటకుఁగాను. ప్రత్యహమున్=ప్రతిదినమును. కొలుతున్ =సేవింతును. ప్రోలు+ఆలు=ప్రోయాలు. ఇచ్చుటప్రోలనఁగా గృహమనియర్థము.

తా త్ప ర్య ము.

ఎవనివాక్యము సత్యమో; యెవఁ డుండులోకము సత్యమో యెవనివ్రాఁత సత్యమో, యెవనిభార్య సత్య యగు సరస్వతియో యట్టిబ్రహ్మదేవుఁ డీకృతికిఁ దనపరిపూర్ణాయువు నొసంగుటకై ప్రతిదినము ప్రార్థించెదను.

'బ్రహ్మదేవా; వాల్మీకికి,

క॥ ఎందాఁకఁ గులధరావళు
లెందాఁక నదీనదంబు • లిల వెలయునొ తా
నందాఁక రామకథ జగ
మందున్ స్థిరమగుచు వెలయు • నయ్య మునీంద్రా !

క॥ నీరామాయణకావ్యము
ధారణి నెందాఁక నిలుచుఁ • దత్పర్యంతం
బారయ యశంబుం గని మని
మీరమ్యజగంబుఁ బొందు • మా యామోదన్.

అని నీ విచ్చినవర మీయాంధ్ర వాల్మీకిరామాయణవిషయమందును సత్యముగా నిచ్చి నీసత్యత్వము రక్షించుకొమ్మని ప్రార్థనము. శ్రీరామకథాశ్రవణపఠనమననాదులచే లోకమును దరింపఁజేయఁగోరికదా బ్రహ్మదేవుఁడు వాల్మీకిచే శ్రీరామాయణమును బలికించెను. దేశమున సంస్కృతభాషాజ్ఞానము క్షీణించుటచే నాయనసంకల్ప మిప్పుడు సార్థకము గానున్నది. ఆయన సంకల్పమును సార్థకపరచునది యీయాంధ్రవాల్మీకిరామాయణ మొక్కటియే. కావునసంస్కృతరామాయణమునఁగల యనుగ్రహబుద్ధి దీనియం దుంప బ్రహ్మప్రార్థింపఁబడెను.

బ్రహ్మదేవుఁడు "శ్రీరామావతారంబు జగత్పావనంబును సన్మార్గప్రసాద కారణంబును" ననికదా వచియించె- భాగవ. ౨-౧౭౪. కావున రామదాసుఁడు రామభక్తుని రామకార్యమునకై ప్రార్థించుట సమంజసమేకదా.

ఛందస్సు:—ఇది కందపద్యము-దీని మొదటిపాదంబున మూఁడుగణములు. రెండవపాదంబున నైదుగణంబులు. ఈపద్యమున భ-జ-స-నల-గగ తప్ప మఱియేగణము రాఁగూడదు. ఇవి కవి యిష్టముకొలఁది ప్రయోగింపవచ్చును. క్రమనియమము లేదుగాని జగణము బేసిని నుండరాదు. కడపట గురువే యుండవలయును. ఏడవగణము ప్రథమాక్షరము యతిస్థానము.ఆఱేట నల-జ లుండవలెను.

ఈపద్యమునందలి వాక్యముల నిట్లు త్రిప్పిచదువవచ్చును. వాక్యముసత్యము-లోకము సత్యము- వ్రాయసము సత్యము - వాణి సత్యము. భగవంతుఁడు 'బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- నామరూపంవ్యాకరవాణి' యని సంకల్పించి నామరూపంబులఁ బరిణామము నొందును. కావున బ్రహ్మము సత్యమేని శబ్దబ్రహ్మము సత్యమే. రూపబ్రహ్మము సత్యమే. మన్ను సత్యమైన కుండమూఁకుడు సత్యము లేకదా! వాణి సత్యము, లోకము సత్య మనునవి యీ యర్థమునే సూచించును.

ఉ. నారసనాలతాగ్రమున • నవ్యగతి న్నటియించి సద్యశః
పూరము నించి తీజగతిఁ • బూర్వమునంద మదంబ! వాణి! సం
సారము నుత్తరింప రఘు•చంద్రముసత్కృతికై తొడంగితిన్
సారసనేత్ర! యేకరణి • సారదయం గృతి నుద్ధరించెదో? ౪

అర్థము.

ఇది సరస్వతీస్తుతి. నారసనాలతాగ్రమునన్ = తీఁగవంటి నానాలుకకొనయందు. నవీనగతిన్ = నవీనమై శ్లాఘ్యమైన రీతిని. నటియించి=నాట్యమాడి. ఈజగతిన్ = ఈయాంధ్రదేశమందు. సద్యశఃపూరము = మంచికీర్తిప్రవాహము. పూర్వమునంద = ఇంతకుముందే. నించితి = నిండఁజేసితివి. (ఇప్పుడు)సంసారము నుత్తరింపన్ = సంసారమును దాఁటుటకు- ఛేదించుటకు, రఘుచంద్రము = శ్రీరామచంద్రుని-సంస్కృతికై =మంచికావ్యమును జేయుటకై.తొడంగితిన్=ప్రయత్నించితిని. సారసనేత్ర = కమలములవంటి కన్నులుగల. మదంబ = నా తల్లీ! వాణి=సరస్వతీదేవీ! ఏకరణి = యేవిధముగా. నీకృతినుద్ధరించెనో- ఆ భారము నీదేయనుట

విశాలమై చలింపని దృఢమైనరంగమునందు నాట్యమాడుట సులభముగాని చలించుచు నడుగుపెట్టిన క్రుంగిపోవు తీఁగమీఁద నాట్యమాడుట దుష్కరము. కావున నీనర్తనక్రమము నవీనము శ్లాఘ్యము నని భావము. దీనివలన గ్రంథ

కర్తయం దేపాండిత్యపటుత్వము లేదనియు, సరస్వతి తననేర్పుకొలఁది స్ఖలనము లేకుండఁ దానే నటించి కీర్తిమాత్రము తనభక్తుఁడైన యతినికి లభింప నను గ్రహించెననియు వ్యంగ్యము. నటియించుటయందు పదవిన్యాసచమత్కారము చూపునట్లే గ్రంథమునందును పదవిన్యాసచమత్కారము గలదుకదా!

పూర్వమునందు=శ్రీకుమారాభ్యుదయ శ్రీకౌసల్యాపరిణయ రంగనాయక శతక ద్విపదభగవద్గీతరచనయందు.

మదంబ=నాతల్లి. తల్లికి నసమర్థుఁడయినకుమారునియందు వాత్సల్య మెక్కువ. అట్టు లగుటచే నసమర్థుఁడయినను వాఁడును గీర్తిపరుఁడు కావలయును. ఈకుమారుఁడు వ్యర్థుఁ డనుపేరు రాఁగూడదు. అట్లు వచ్చునేని యాయవమానము తనకే యని యెంచి యాకుమారుని నిమిత్తకర్తగా జేసి కీర్తిమాత్రము వానికే వచ్చునట్లు చేయును.

అట్లే యీగ్రంథకర్త నిమిత్తమాత్రమనియుఁ బలికినది సరస్వతియే యనియు నాశయము. బ్రహ్మపనుపున సరస్వతీదేవి వాక్కున నిలిచికదా శ్రీమద్రామాయణమును వాల్మీకిచేఁ బలికించెను. తనతీవ్రరోగబాధ దుర్బలత్వము అల్పపాండిత్యము సహాయహీనత లోనగునవి యాలోచించి యీకృతి భగవత్సంకల్పముచే నెఱవేఱెనుగాని స్వశక్తిచేఁ గాదని కవ్యాశయము.

సంసారము నుత్తరింపన్ = ఎవరుకి రచనచే గ్రంథకర్తయు, జనువులచే బాధకులని గ్రాహ్యము. ఈయర్థమువచ్చుటకయియే 'నేను' అనుకర్తృపదము లోపింపఁబడెను. ఉత్తరించుట యనుటకు దాఁటుట-ఖండించుట యను రెండర్థములు గలవు. సంసారము సముద్రముగా నెంచిన దాఁటుటయనియు, 'ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖమ్,అశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్,''అసంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్త్వా'అన్నట్లు సంసారమును రావిచెట్టుగా నుపమించునెడల ఛేదించుట యనియు గ్రహింపవలెను. సత్కృతిన్ =''కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్'' కావ్యాలాపములు కూడదను నిషేధము కామపరకావ్యములవిషయమేకాని భగవద్విషయమై మోక్షకారణమైన శ్రీమద్రామాయణవిషయము కాదని తెలుపుటకై సత్కృతి యని చెప్పఁబడెను. కడంగితిన్=ప్రయత్నించుట నావంతు, దానిని సాంతముగా నెఱవేర్చుభారము నీవంతని యర్థము. సారసనేత్ర=హర్షముచే విచ్చిన కనులతోఁ బరిపూర్ణకటాక్షములతో వీక్షింపు మని భావము.

తా త్ప ర్య ము

నాతల్లీ! వికసించిన కమలమువంటి కన్నులుగల సరస్వతీదేవి! నీవే! యింతకుఁబూర్వమే నాచే శ్రీకుమారాభ్యుదయము, శ్రీకౌసల్యాపరిణయాది కావ్యములఁ బలికించి నాయశస్సాంధ్రలోకమున వ్యాపింపఁ జేసితివి. అవియును

భగవద్విషయగ్రంథములేదైనను నాదృష్టి యశస్సుమీఁద నుండుటచే నాఫలమే కలిగించి నాకోర్కె నెఱవేర్చితివి. ఇప్పుడు నా కట్టి ఫలకాంక్ష లేదు కావున సంసారవిషవృక్షమును ఛేదింప శ్రీరామచంద్రమూర్తి చరిత్రము రచింపఁబూనితిని. పరిపూర్ణదయగలదానవై యీసద్గ్రంథము నెట్లు లుద్ధరింపవలెనో యది నీవే యాలోచించి కార్యసాఫల్యముఁ గూర్పుము. అనాఁడు రామాయణమునకు నెట్లు వాస్తవకర్త్రివైతివో యిప్పుడు నట్లే కమ్ము.

నారసనాలతాగ్రమున ననుచో నేకదేశిసమాసము. ఏకదేశి సమాసములు సంస్కృతమందును గలవు.

ఆ- ఈ- ఏ- తన- నా - నీశబ్దములతో నేకదేశిసమాసము లాంధ్రంబునఁ బెక్కులు గలవు. తనయశోవిశదముక్తాసౌధపాళిక(వసు), నీకంఠార్పితకాలపాశము (భాస్కర), ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు.

కం. రామా! మారాముని వే
నామములకు సరియు రామ*నామం బది ఘో
రాములకు విరామ మిడి ని
రామయసుఖ మిడెడు ననెడు* హరుఁడోముఁ గృతిన్. ౫

అర్థము.

ఇది శ్రీరామచంద్రమూర్తిభక్తుఁడైన శివస్తుతి.

రామా=సుందరీ. మారాముని=లక్ష్మియందు రమించు శ్రీవిష్ణువుయొక్క. వేన్నామములకు = వేయుపేర్లకు. రామయనుపేరు. సరియు=సమానమే. అది =అనామమే. ఘోరాములకు = మరణజననములకు. విరామము = నిలుపుదలను. ఇడి=కలిగించి. నిరామయసుఖమున్ = నడుమ నడుమ బాధలేని శాశ్వతము నిత్యమునైన సుఖమును. అనఁగా మోక్షమును. ఇడెడున్ = ఇచ్చును. అనెడి=పలుకునట్టి. హరుఁడు = శివుఁడు, కృతిన్ = ఈగ్రంథమును. ఓమున్ = రక్షించుఁగాక.

రామా = 'సుందరీ రమణీ రామా' యని నిఘంటువు. అందగత్తెకుఁ బేరు. రామా మొదలు ఇడెడువఱకుఁ గలది శివుఁడు పార్వతి నుద్దేశించి పలికిన వాక్యము. సామాన్యసంభాషణమందును రామనామ మేవిధముగనైన నెన్నిమార్లుచ్చరించిన నంతశ్రేయమును తలంపుతో నాపేరు పలుమాఱు వచ్చునట్లు శివుఁడు పార్వతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.

'రమణీ! విష్ణుసహస్రనామములకు సరియయినది రామ యను నామము. ఇదియె జననమరణము లనెడి సంకటములను వారించి శాశ్వతనిత్యానందమును

గలిగించును.' అని పార్వతికి నుపదేశించిన శంకరుఁడీ కృతిని రక్షించునుగాక. రామనామము జపముచేయువాఁడు రామాయణమును రక్షించుట విహిత కృత్యమేకదా.

ఈ సందర్భమునఁ బద్మపురాణమునందలి యీశ్లోకముల ననుసంధించునది.

'శ్రీరామ రామ రామేతి, రమే రామే మనోరమే సహస్రనామ త త్తుల్యం, రామనామవరాననే' ఓపార్వతీ! శ్రీరామరామరామయని రామచంద్రమూర్తి యందే నేను రమించుచుందును. ఆవిష్ణుసహస్రనామములకు రామనామము సమానము. అనియుపదేశించెను. కటపయాది సంఖ్య ప్రకారము రామ = ౨×౫=౧౦ కావున రామ రామరామ ౧౦×౧౦×౧౦=౧౦౦౦ రామ యను రెండక్షరముల మంత్రము పండ్రెండులక్షలమార్లు జపించినను సర్వాభీష్టఫలసిద్ధి యగును.

"శుద్ధస్ఫటికసంకాశం, కేవలం మోక్షకాంక్షయా
చింతయన్ పరమాత్మానం భానులక్షం జపే న్మనుం
ద్వ్యక్షరో మంత్రరాజోఽయం. సర్వాభీష్టప్రదం తతం.

—రామరహస్యోపనిషత్తు.

ఈరామపదముచే నుపాసింపఁబడు మూర్తి యెవరు? కొందఱు చెప్పునట్లు రూపనామక్రియలులేని శుద్ధచైతన్యమా? అవతారమూర్తియై యవని నవతరించి యయోధ్యయం దుండి రావణాదిరాక్షసుల వధించినట్లు శ్రీమద్రామాయణమునఁ జెప్పఁబడిన మూర్తియా? ఈవిషయమున రామతాపన్యుపనిషత్తిట్లు చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ చిన్మయే స్మిన్ మహావిష్ణౌ, జాతే దాశరథే హరౌ
రఘోః కులే ఖిలం రాతి, రాజతే యో మహిస్థితః
స రామ ఇతి లోకేషు, విద్వద్భిః ప్రకటీకృతః
రాక్షసా యేన మరణం, యాంతి స్వోద్రేకతో థవా
రామరామ భువి ఖ్యాత, మభిరామేణవా పునః
రాక్షసా న్మర్త్య రూపేణ, రాహు ర్మనసిజం యథా
ప్రభాహీనాం స్తథా కృత్వా, రాజ్యార్హాణాం మహీభృతాం
ధర్మమార్గం చరిత్రేణ, జ్ఞానమార్గంచ నామతః
తథాధ్యానేన వైరాగ్య, మైశ్వర్యం స్వస్య పూజనాత్
తథారాత్యస్య రామాఖ్యా, భూమి స్యా దథ తత్త్వతః
రమంతే యోగినో నంతే, నిత్యానందే చిదాత్మని
ఇతి రామపదే నాసౌ, పరబ్రహ్మాభిధీయతే.

అర్థము:- జ్ఞానమయుఁడై హరియై మహావిష్ణువై యెవఁడు రఘువంశంబున దశరథునకుఁబుట్టి సర్వదారితుఁడై రాజిల్లుచు మహియందుండెనో యతఁడు రాముఁడని జ్ఞానులు ప్రకటించిరి. ఎవనిచే రాక్షసులు మరణమునొందిరో యతఁడు రామచంద్రమూర్తి యని అభిరాముఁడని చెప్పఁబడును. రాహువు మనసిజము (చంద్రుని) వలె నెవఁడు రాక్షసులను మనుష్యరూపమున తేజోహీనులఁ జేసెనో వాఁడు రామచంద్రమూర్తి. రాజర్షులైన మహీపతులవంశముల నెవఁడు భూమిపై స్థాపించెనో యతఁడు రామచంద్రమూర్తి. తనవనవడిచే ధర్మమార్గమును, పేరుచే జ్ఞానమార్గమును, ధ్యానముచే వైరాగ్యమును లెస్సఁ బూజించువారికి నైశ్వర్యమును నెవఁ డిచ్చునో వాఁడు యథార్థముగ రామచంద్రమూర్తి. అనంతుఁడు నిత్యానందుఁడు ప్రత్యానందుఁడు- పాఠాంతరము. పాద్మపురాణము- పుట ౨౩౮) జ్ఞానస్వరూపుఁడునైన యెవనియందు యోగులు రమించుచున్నారో అట్టి యీ రాముఁడే పరబ్రహ్మ మని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. జ్ఞానమయశరీరుఁడును రెండవవాఁడు తనయంతటివాఁడు లేనివాఁడును అపరిచ్ఛిన్నుఁడును ఒకవిధమైన శరీరములేక యాకాశాది నానావిధశరీరముల ధరించువాఁడును నగు బ్రహ్మము రూపము కల్పించుకొనుట యుపాసకులనిమిత్తమే కాని స్వప్రయోజనమునకై కాదు. బ్రహ్మమునకు రూపము నుపాసకులు కల్పించుచున్నారనుట సరిగాదు. భక్తపరాధీనుఁడగు భగవంతుఁడు భక్తులరుచికొలఁది రూపమును తానే ధరించి వారికిఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును.

ఈ యుపనిషద్వాక్యమువలన 'యస్యాత్మాశరీర' మన్నట్లు ఆత్మకు నంతర్యామియై యుండు పరమాత్మయే దశరథకుమారుఁ డని కౌసల్యానందనుఁ డని సీతాపతి యని ఖరదూషణరావణాదిరాక్షసహంత యని యయోధ్యాపతి యని పేరొందిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి అని యొప్పెడిని.

ఘోరములకు = సంకటములకు. ఇదియు ఘోరవచ్చునను క్రియనుండి కలిగిన వ్యతిరేకభావార్థకరూపము. శ. ర. "నీ పేయలభ్యరత్నంబు దాపవలయు ప్రాణంబుపై వచ్చునంతటి ఘోరమియందును నెవ్వరి కెఱింగింపకుండునది." —హరి. పూ. ౪. ఆ. ఘోరములు = మరణజననములు.

ఉ. ప్రేమ సురార్థమై విషము • మ్రింగుట దాయుట స్థాణ్వపర్ణతన్
సామతి ద్యోనదీందు లవి • చక్కఁ దొలంపఁగ రామ రామనా
మామృతభుక్తిఁ జేవఁగొని • యంది మహేశ్వరసర్వమంగళా
త్మామితభూతి, వినాతెదు శి • వాఽసమకల్పలతల్ కృతిత్రముల్. ౬

అర్థము.

ఇది పార్వతీపరమేశ్వరులస్తుతి.

సురార్థమై = దేవతల రక్షించుకొఱకు. ప్రేమన్ = అనురాగముచే. విషముఁ బ్రింగుట = పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టి లోకములఁ గాల్చుచున్న హాలాహల విషయమును మ్రింగుటచేత శివుఁడును. డాయుటన్ = ఆయనను దానిని సమీపించుటచేఁ బార్వతియు, స్థాణుతన్ = స్థాణుత్వమును (1) 'స్థాణూ రుద్ర ఉమాపతీ' యని శివునకుఁ బేరు కావున శివుఁడు స్థాణువగుటయు (2) చెట్ల మోడువలె నగుటయు, అపర్ణతన్ = అపర్ణ యనఁగా బార్వతి. ఆకులు లేక పోవుట. అనఁగా శివుఁడు హాలాహలము మ్రింగుటచే స్థాణువు = ఎండిపోయిన చెట్టుమోడువలెను, పార్వతి ఆ విషమును సమీపించిన కారణమున దావాగ్ని సెగకు కమరి ఆకులు రాలిపోయిన చెట్టువలె నగుటను. సామటి = సగము తఃయుంచి. శివుఁ డర్ధనారీశ్వరుఁడు సగము దేహము శివుఁడు, సగము దేహము పార్వతి గావున నిట్లు కల్పించుటకుఁ గారణము విషము త్రాగుటచే నని హేతూత్ప్రేక్ష. ద్యోనదీందులు = ఆకాశగంగయుఁ జంద్రుఁడు. అవి = పార్వతీపరమేశ్వరుల కృశత్వమును. చక్కన్=పూర్ణముగా. తొలఁగరామి = తొలఁగింప రాకుండుటచే- అనఁగా విషతాపమును హరింప శీతోపచారమునిమిత్తము వారి తలమీఁద నాకాశగంగను, చంద్రుని నుంచినను బాధ మానినది కాదు కావున నిరువురిశిరములందు గంగను చంద్రుని నుంచినట్లు చెప్పినను జెప్పవచ్చును. శివుఁడు గంగాధరుఁడు- చంద్రశేఖరుఁడు. పార్వతిని 'చంద్రకలావతంసే' యనికదా కాళిదాసు స్తుతించెను. రామనామామృతభుక్తిన్ = రామనామమను నమృతమును భుజించుటచే బాహ్యశైత్యోపచారము నిష్ప్రయోజన మవుటచే. చేవఁగొని = బలముగలిగి- లోపలికి మందిచ్చుటచే విషబాధ హరించుటయేగాక దేహమునకు బలము వచ్చెనని భావము.

మహేశ్వరసర్వమంగళాత్వమితభూతిన్ = మహేశ్వరత్వమును సర్వమంగళాత్వము ననెడి మితిమించిన సంపదచే (భూతికి బూడిద యనియు నర్థము కలదు. శివుఁడు విభూతిధరుఁడేకదా) అనఁగా నీచికిత్సచే బలకొని శివుఁడు మహేశ్వరుఁడయ్యెను, పార్వతి సర్వమంగళయయ్యె ననిభావము. అంది = పొంది- కలవారై. మీఱెదు = అతిశయించెదు; శివాసమకల్పలతల్ = శివుఁడు శివ యను పేరుగల యసమానకల్పవృక్షము- తీఁగలు. కృతిత్రముల్=ఈగ్రంథమును రక్షించునవి యగునుగాక.

తాత్పర్యము.

దేవతలనిమిత్తమై, లోకమునిమిత్తమై ప్రేమచే వారిని రక్షింపఁగోరి శివుఁడు సముద్రమథనకాలమున హాలాహలమును మ్రింగి యాతాపముచే మొద్దువాఱి

పోయెను. ఆయనప్రక్కనున్న పార్వతి యూసెగకు నాకులురాలిన చెట్టువలె నయ్యెను. అయ్యో! మననిమిత్తమయి వీ రిట్లు సగమయిరే యని దేవతలు శీతోపచారములు చేయుచు వారిశిరములందు గంగను చంద్రుని నుంచిరి. కాని యవి ప్రయోజనపడవయ్యెను. అప్పుడు వైద్యచికిత్స వ్యర్థ మని యెంచి రామనామామృతమును ద్రావఁ జేసిరి. ఆయమృతబలమువలనఁ దాపము హరించి బలము గొని శివుఁడు మహేశ్వరుఁ డయ్యెను పార్వతి సర్వమంగళ మయ్యెను. ఇట్లు రామనామముచే బాగుపడినవారు గావున పార్వతీపరమేశ్వరు లీ రామాయణమును రక్షింతురుగాక యని తాత్పర్యము.

మహేశ్వరుఁడు = గొప్ప యైశ్వర్యముతోఁ గూడినవాఁడు. సర్వమంగళ = సమస్తమైన శుభములు గలది. అపర్ణ=శివునిఁగూర్చి తపస్సు చేసినపుడు పార్వతి యాకులనైన నాహారముగఁ గొన్నది కాదు. కావున నపర్ణయని పేరుపొందెను. స్థాణువు = ప్రలయమందు నుండువాడుగనుక స్థాణువు - ప్రలయము గావించు వాఁ డాయనయేకదా. శివ + అసము; శివా + అసము = శివాసము - ఏకశేష వృత్తి. శివాచ + శివశ్చ = శివౌ యని గ్రహింపవలయును. శివులు అసమాన కల్పలతలు. కల్పలతలకు దానమందు సమానములైనవి చింతామణి కామధేను మందార హరిచందనాదులు కలవు. ఆదియునుగాక కల్పాదులందు దాన గుణము కలదేకాని రక్షాగుణము లేదు. ఈ కల్పవృక్షములో దేవతలను లోకములను రక్షింపఁగోరికదా విషమును మ్రింగెను. ప్రేమ = లోకమునఁ జావఁ గోరివిషమును మ్రింగువారు కలరు. విషస్య విషమౌషధ మన్నట్లు విషమును బొరపాటున మ్రింగి యది హరింప వేఱొకవిషమును మ్రింగువారు కలరు. కాని లోకరక్షణార్థమై పరులకై తాము విషము మ్రింగువా రెందుఁ గలరు? తన ప్రాణములయం దుండు ప్రేమకన్న లోకులయందుఁ బ్రేమ యతిశయించు టచేఁ గదా శివుఁ డట్లు చేసెను! పార్వతి దాని నంగీకరించెను? అట్లు గాకున్న నేయిల్లాలు తనమగఁడు విషము మ్రింగుదు ననిన నంగీకరించును? కల్పవృక్షము స్థావరము - శివకల్పవృక్షము చేతనము. రక్షాశక్తి గలది. కావున నీకల్పవృక్షములకు స్వర్గమందలి కల్పవృక్షములు సమానములు కావు.

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసర • సీరుహయుగ్మము నాత్మ నిల్పి, కూ
పారము దాఁటి, విఘ్నములఁ • బాఱఁగఁ దోలుచు, లంకఁ జొచ్చి, సీ
తారమణీమణిం గని, ము • దంబును గూర్చి, రఘూత్తమాంఘ్రిసే
వారతి మీఱు పావని శి • వంకరుఁడై వెలయించు మత్కృతిన్. ౭

అర్థము.

ఇది రామదాసుఁ డగునాంజనేయ స్తుతి. శ్రీరఘురామపాదసరసీరుహయుగ్మమున్ = శ్రీమంతుఁడై రఘువంశమునఁ బుట్టిన రామచంద్రమూర్తి

రొక్క పాదకమలములజంటను. ఆత్మ నిలిపి = మనస్సునం దుంచుకొని. అబల ముచే. కూపారమున్ = సముద్రమును దాఁటి = తరించి. రామనామమును మనస్సున దృఢముగా నిల్పఁగా దానిమహిమవలనఁగలిగిన బలముచే హనుమంతుఁడు సముద్రమును దాఁటెను, లంకలోఁ జేయవలసిన కార్యములు చేయఁ గలిగెను గాని, తన కేవలదేహబలముచేఁ గా దని భావము. ఇది యాంజనేయుఁడే 'శ్లో॥ నూనం రామప్రభావేన వైదేహ్యాస్సుకృతేనచ, యన్మాం దహన కర్మాయం నాదహ ద్ధవ్యవాహనః॥' రామప్రభావముచేతను సీతాదేవిపాతివ్రత్యమహిమచేతను వారిదాసుఁడనైన న న్నగ్నిహోత్రుఁడు దహింపఁజాలఁడయ్యె. 'శ్లో॥ సీతాయాశ్చానృశంసేన తేజసా రాఘవస్యచ, పితుశ్చమమ సఖ్యేన నమాం దహతి పావకః' సీతాదేవికృపచేతను - రాముని తేజస్సుచేతను - నాతండ్రికి స్నేహితుఁ డగుటచేతను అగ్నిహోత్రుఁడు నన్నుఁ గాల్పఁడు - అని యంగీకరించెఁగదా. విఘ్నములఁ బాఱఁగఁ ద్రోలుచున్ = విఘ్నములు దూరముగఁ బరువెత్తునట్లు తఱుముచు. మైనాకుఁడు - సురస - సింహిక - లంక వీరు గావించినవిఘ్నముల నూహించునది. లంకన్ = లంకయందు. చొచ్చి = ప్రవేశించి. సీతారమణీమణిన్ = స్త్రీలయందు శ్రేష్ఠురాలయిన సీతాదేవిని. కని = చూచి. ముదంబునుఁగూర్చి = ఆమెకు సంతోషముఁ గలిగించి. మరల వచ్చి. రఘూత్తమాంఘ్రిసేవారతి = శ్రీరాములచరణముల యందలిప్రీతిచేత, మీఱు = అతిశయించు. పావని = పవనునికుమారుఁడగు నాంజనేయుఁడు. శివంకరుఁడై = శుభము కలిగించువాఁడై. ఈకృతిన్ = ఈగ్రంథమును. వెలయించున్ = ప్రసిద్ధికెక్కఁ జేయునుగాక.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రమూర్తిచరణారవిందద్వంద్వము హృదయంబున నిలిపి, విఘ్నముల నివారించుచు సముద్రమును దాఁటిపోయి, లంకలోఁ బ్రవేశించి, సీతను వెదకి చూచి, యామెకు ధైర్యము చెప్పి, సంతోషపఱిచి. మగలవచ్చి, శ్రీరామచంద్రులపాదసేవఁ జేయుచుండు పావనచరిత్రుఁడైన హనుమంతుఁ డీ ప్రబంధమును బ్రసిద్ధి కెక్కఁజేయునుగాక.

శ్రీరామచరణారవిందముల సదా ధ్యానించుచు, సంసారసాగరము దాఁట యత్నించి, నడుమ నడుమ బంధులవలనను, స్త్రీలవలనను, శత్రువులవలనను గలిగెడి విఘ్నములనెల్ల నివారించుచు, లోచూపుగలవాఁడై యాత్మాన్వేషణము గావించి యాత్మసాక్షాత్కారము గలవాఁడై యాత్మసంతుష్టి గలవాఁడై దేహాభిమానమును దగ్ధముచేసి (లంకాదహనము) మరల శ్రీరామపాదసేవ యందే యాసక్తి గలిగిన పవిత్రచరిత్రుఁడైన సాధకుని కృత్య మీపద్యమున

చెప్పఁబడెను. ఈయర్థమున హనుమంతుఁ డనఁగా పవిత్రమైన మనస్సు గల వాఁ డని గ్రహింపవలెను. ఆత్మావలోకనమై దేహాభిమానము వదలించుకొనిన పిమ్మట భగవద్ధ్యానము చెప్పుటచే భక్తుఁ డాత్మావలోకముతోనే తన యభ్యాసము నిలుపరాదనియుఁ దరువాతకూడ భగవత్సేవచేసి భగవదనుగ్రహము సంపాదింపవలయు ననియు గ్రహింపవలెను. ఆత్మావలోకమువలనఁ గలుగు కైవల్యముక్తినిగూడ భక్తుఁడుస్వర్గనరకసుఖంబులవలెఁ దుచ్ఛముగానేచూచును. సీతను రామునితోఁ గూర్చునటుల సంతుష్టిపడని హనుమంతునివలె భక్త డాత్మను భగవంతునియొద్దఁ జేర్చునటుల (దీనికే సాయుజ్య మని పేరు) భగవత్సేవ యనుకృషి (కరచరణాదులతోడఁ జేయుకార్యములేకున్న మానసికముగానైన) చేయక మానఁడు. "శ్లో॥ యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యా, దాత్మతృప్తశ్చ మానవః, ఆత్మన్యేవచ సంతుష్ట, స్తస్య కార్యం నవిద్యతే." భ.గీ. ౩-౧౭.

అను వాక్యముచొప్పున నాత్మనిష్ఠుఁడు చేయవలసినకార్యము లేదని యేర్పడుచుండఁగా మరల భక్తిచేయు మనెద వేల యని ప్రశ్నింపరాదు. ఏలనఁ జేయవలసినకార్యమే లేదని యాత్మనిష్ఠుఁడు శ్వాసముఁబీల్పఁడా? ఆహారముఁ గైకొనఁడా? మలమూత్రములు విడువఁడా? చెప్పులు వ్రాల్పఁడా? మూయఁడా? ఆత్మధ్యానము కార్యముకాదా? కావున నాత్మనిష్ఠునకుఁ జేయవలసిన కామ్యకర్మములు నైమిత్తిక కర్మములు యోగసాధనములు ప్రాణాయామాదులు లేవని యర్థమే కాని భగవద్భక్తి నిషిద్ధ మని యర్థము కాదు. ఈశ్వరునందుఁ బరమప్రీతికి భక్తి యనిపేరు. అదిలేని సమస్తసాధనములు వ్యర్థములు. శ్లో॥ యోగినామపి సర్వేషాం, మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్ భజతే యోమాం, స మే యుక్తతమోమతః. భ.గీ.౬-౪౭. అర్జునా! యోగులందఱిలో నంతరాత్మ నాయందు నిలిపి శ్రద్ధగలవాఁడై యెవఁడు భక్తిచేయునో వాఁడు యోగసిద్ధి పొందినవారలలో శ్రేష్ఠుఁ డని నాయభిప్రాయము, అని శ్రీకృష్ణభగవానులే సెలవిచ్చిరి కదా. లోకమున శుకమహర్షిని మించిన జ్ఞానిగాని యోగిగాని విరాగిగాని లేఁడుకదా? ఇట్టివాఁడు భక్తిరసపూరితమైన భాగవత మేల యధ్యయనము చేసెను, ఏల పరీక్షిత్తున కుపదేశించెను; అని ప్రశ్నరాఁగా నెట్టిజ్ఞానులకైనను నెట్టియోగులకైనను భక్తియే సేవ్య మని చెప్పఁబడెను.

"ఇట్లు భాగవతంబు నిర్మించి మోక్షార్థియైనశుకునిచేఁ జదివించె నని చెప్పిన విని శౌనకుండు నిర్వాణతత్పరుండును సర్వోపేక్షకుండును నైన శుకయోగి యేమిటికి భాగవతం బభ్యసించె ననవుడు సూతుం డిట్లనియె.

కం॥ ధీరులు నిరపేక్షులు నా,త్మారాములు నైన మునులు • హరిభజనము ని
ష్కారణము సేయుచుందురు,నారాయణుఁడట్టివాఁడు • నవ్యచరిత్రా. భాగ.౧-౧౩౭.

కం॥ హరిగుణవర్ణనరతుఁడై । హరితత్పరుఁడైన బాదరాయణి శుభత
త్పరతం బఠించెఁ ద్విజగద్వరమంగళమైన భాగవతనిగమంబున్. భాగ ౧-౧౩౮.

ఈకాలమున శ్రీరామకృష్ణపరమహంసగారిని మించినవారు లేరుకదా. అట్టివారు సమాధ్యంతము యోగము సాధించియు బాలరామునితో (విగ్రహములో) నాడుకొనుచుండినట్టు లాయనచరిత్రము చెప్పుచున్నది. కావున నిశ్శ్రేయసకాములైనవారి కెవ్వరికైనను హనుమదాచార్యుఁడు చూపించిన మార్గమే యనుష్ఠేయము.

పావని = పవనునికుమారుఁడు. పవనుఁడు అనఁగా (1) పవిత్రముచేయువాఁడు; (2) శోధించువాఁడు. ఇట్టివాని పుత్రుఁడు అట్టివాఁడుగాక యెట్టివాఁడగును! లంక = లం + క = లం అనునది పృథివీతత్త్వమును దెలుపు బీజాక్షరము. పృథివీతత్త్వ మెక్కువగాఁ గలిగినది దేహము. కావున లంక యనఁగా దేహము. "లశ్చభూమాథయేచాప్లాదనేపిచ" యని నిఘంటువు. ఈప్రబంధము వివరింపఁబోవున దీపద్యమునందలివిషయమే కావున నిట్టియభ్యాసకులైన భక్తులు తమవలెఁ దక్కినవారును దరించుటకై యీగ్రంథమును లోకమునఁ బ్రసిద్ధి చేయుదురుగాక.

ఉ॥ శ్రీమహిళాయనంబును, బ్రకృష్టసుకాండము, స్వాదుసద్రసో
ద్దామగభీరతాధ్వనివిభాలసితంబు, మనోహరంబు నౌ
రామకథాసుధాంబునిధిఁ ద్రచ్చి, బుధుల్ విమలామృతోజ్జ్వలుల్
గా, మహిఁ జేయు నాదికవిఁ గంజజుఁ బ్రాంజలినై భజించెదన్. ౮

సంస్కృత కవీంద్రనుతి.

అర్థము.

శ్రీమహిళాయనంబును= (౧)శ్రీ = లక్ష్మీదేవియనెడు, మహిలా = స్త్రీకి. అయనంబును = వాసస్థానమును "అయనం నిలయేమార్గే" నానా. ర. ఇది పాల సముద్రముపర్యాయమైన యర్థము. (౨) శ్రీ = లక్ష్మీస్వరూపిణియగు. మహిలా=మహి+లా = "లఃఖండనే త్రివ్యాదానే స్త్రీ" నానా. ర. భూమిచే బుత్రికగా గ్రహింపఁబడినదికావున మహిల యనఁగా సీతాదేవి ఆమెయొక్క, అయనము=చరిత్రము - రామాయణపరమైనయర్థము. ప్రకృష్టసుకాండము = (౧) మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనరసము (పాలు) గలది; (౨) మిక్కిలి శ్రేష్ఠములైన కాండము లను విభాగముగలది. అనఁగానొక్కొక్కకాండముపఠించిననొక్కొక్క శ్రేయస్సు గల దని భావము. స్వాదు....లసితంబు = (౧) స్వాదు = పాలు కావునఁ దియ్యఁదనమునొక్కయు సద్రస = కావుననే మంచిరుచియొక్కయు, ఉద్దామగభీరతా = మిగుల లోఁతుయొక్కయు, ధ్వని = అలలచప్పుడు

యొక్క-యు, విధా = ఆధిక్యముచే, లసితంబు=ప్రకాశించునది. (౨) స్వాదు = మధురమైనది. ఎన్నిమార్లు చదివినను మరలఁ మరలఁ జదువ నాశ గలిగించునది- రామాయణము. "యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్, అతృప్త" యని రామకథామృతసముద్రమును సర్వదా త్రాగుచుండినను దృప్తికలుగ లేదనికదా చెప్పఁబడెను. అగస్త్యుఁడు త్రావినది యుప్పునీళ్లసముద్రము. కావున నొకసారి త్రావఁగానే రోఁతపుట్టి మరల నాయన యాపని కీయకొనఁ డయ్యె. వాల్మీకియో రామకథాక్షీరసాగరము పానముచేసెను. ఒకసారి కమ్మని పాలు త్రావినవాఁడు మరల నాకుఁ బాలు వలదనునా ? సరస = (౧) మంచి నీళ్లతోఁ గూడినది; (౨) "రసో వై స" యన్నట్లు రస మనఁగా నానందము. రామాయణము మిగుల నానందముగలిగించునది సరస = శృంగారహాస్యాదిన వరసములతోఁ గూడినది. ఉద్దామ గభీరతా = (౧) మిగులలోఁతైనది; (౨) రామాయణము మిగులలోఁతగు నర్థముగలది. ధ్వని = (౧) పాలసముద్ర మలలచప్పుడుగలది; (౨) రామాయణము విశేషవ్యంగ్యార్థములు గలది. విధా=అతిశయముచే. లసితంబు = ప్రకాశించునది. మనోహరంబు = మనస్సు నాకర్షించునది. రామకథాసుధాంబునిధి = శ్రీరామచరిత్ర మనెడి పాలసము ద్రమును. త్రచ్చి=మథించి. బుధుల్ = (౧) దేవతలు; (౨) జ్ఞానముగలవారు. విమల=నిర్మలమైన, అమృతోజ్జ్వలుల్=(౧)అమృతపానముచేఁ దేజోవంతులైన వారు; దేవతలు. అంతవఱకు దుర్వాసోమునిశాపముచే నిశ్శ్రీకులై తేజోహీ నులై యుండిరి; (౨) మోక్షసుఖముచేఁ బ్రకాశించువారు. శ్రద్ధాభక్తులతో రామాయణమును బఠించువారు. కాన్ = అగునట్లు - మహిన్ = భూమి యందు పాలసముద్రములోఁబుట్టిన యమృతమును త్రావినవారు దేవతలు స్వర్గమం దుండువారు. అంతకుమించిన యమృతత్వము భూలోకమున మనుష్యు లకుఁ గలిగింపఁ బరోపకారబుద్ధి శ్రమించినవాఁడు వాల్మీకి. ఆదికవి = కవుల యందు మొదటివాఁడు. వాల్మీకికిముందు కావ్యము రచించినకవి లేఁడు. వేదము లందు శ్లోకము లున్నను నవి నియమరహితములై చాలుమూలలేనివై యున్నవి. శ్లోకముల నియమబద్ధముచేసినవాఁడు వాల్మీకియే. కావున నాయనకు నాదికవి యని బిరుదము. "ఋషేప్రబుద్ధోసి, వాగాత్మని బ్రహ్మణి తద్బ్రూహి రామచరి తమ్। అవ్యాహతజ్యోతి రార్షం తే ప్రాతిభం చక్షుః। ఆద్యఃకవి రసి" అని బ్రహ్మ వాక్యము - ఉత్తరరామచరిత్ర. కంజజున్ = బ్రహ్మను. కమలమందుఁబుట్టిన వానిని. ప్రాంజలినై = రెండుచేతులు జోడించినవాఁడనై. భజించెదన్ = సేవిం చెదను. వాల్మీకిని బ్రహ్మ యనుట నిష్కారణస్తుతి గాదు. ఇరువురకు సామ్యము గలదు. (౧) ప్రపంచసృష్టియందుఁ బ్రథమకర్త బ్రహ్మ కావ్యసృష్టియందుఁ బ్రథ మకర్త వాల్మీకి. (౨) ఈసృష్టియందు "మ. జగదుత్పాదనబుద్ధి బ్రహ్మకు

మదిన్ • సంధింపఁగా నెంచియే, భగవంతుండు సరస్వతిం బనుప న•ప్పుడాస్యతా నవ్విభున్, మగనింగా వరియించి తన్ముఖవనా•బ్రాహ్మ్యస్థితిన్ సృష్టిపా,రగుఁ జేసెన్ మును" అని శ్రీభాగవతమునఁగలదు అట్టులే కావ్యసృష్టికై బ్రహ్మచేఁ బనుపఁబడి సరస్వతి వాల్మీకిజిహ్వాయందు నిలిచి రామాయణము రచింపఁజేసెను. (౩) సృష్టికిఁ బూర్వము తొలుత భగవంతునిచే 'తప తప' యని యుపదేశింపఁబడి తపస్సుచేసి యావల బ్రహ్మలోకముల సృజించెను. వాల్మీకియుఁ దపస్వియై తపోబలంబున రామాయణము రచించినట్లు ముందు చెప్పఁబడును. (౪) బ్రహ్మసృష్టి జీవకోటి యుపకారార్థము. వాల్మీకికృతియు లోకోద్ధారణనిమిత్తము. (౫) బ్రహ్మదేవుఁడు వేదముల నాధారముచేసికొని 'ధాతా యథా పూర్వ మకల్పయ' త్తనునట్లు నామనామి సృష్టి సలిపెను. వాల్మీకియు వేదైశ్చ సమ్మితమ్' 'వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా' యన్నట్లు వేదమునే రామాయణరూపముగ నుపబృంహణముగ రచించెను. (౬) బ్రహ్మ కమలము నుండి వెలువడెను. వాల్మీకి పుట్టలోనుండి వెలువడెను.

ఈగ్రంథమున ఫలశ్రుతి యుత్తరకాండమున నిట్లు చెప్పఁబడెను.

కం॥ మానని శ్రద్ధను శ్రీసీ।తానాయకుచరిత వినిన • ధన్యుఁడు ఘోరా
ఘానీకంబులఁ బాయుచుఁ । దా నెలకొను విష్ణుసన్ని•ధానమునందున్.

ఆ॥ వె॥ ఆదికావ్య మిద్ది • యార్షంబు పూర్వంబు, వల్మికోద్భవర్షి•భాసితంబు
నియతి భక్తిచేత • నిరతంబు వినువాఁడు, యాధిగాఁగ విష్ణు•రూపుఁగాంచు.

కం॥ నిరతము రాముని చరితముఁ । బరమమతి న్వినెడివాఁడు • భక్తివశమునన్
బరిపూతుండై బహువత్సరములు జీవించి మోక్ష•సంగతి వెలయున్.

ఈరామాయణమును వినుటచేఁ దరించువారు విన్నవారుమాత్రమే కాదు.

కం॥ జనకుండు జనకజనకుఁడు । జనకుని తాతయును వలని•జనకుండును ద
జ్జనకుఁడును విష్ణులోకం।బున నిలుతురు రాముకథను • బోరిఁబోరి విన్నన్.

ఈరామాయణమును విన్నవారికే యిట్టిఫలము గలుగఁగాఁ జదివినవారి కెట్టిఫలముగలదో.

శ్లో॥ ఇదం పవిత్రం పాపఘ్నం, పుణ్యం వేదైశ్చ సమ్మితమ్,
యః పఠే ద్రామచరితం, సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే.
ఏత దాఖ్యాన మాయుష్యం, పఠన్ రామాయణం నరః,
సపుత్రపౌత్ర స్సగణః, ప్రేత్య స్వర్గే మహీయతే. బాల. ౧. ౯౮-౯౯.

పవిత్రులను జేయునట్టిదియు, పాపముల ధ్వంసముచేయునట్టిదియు. పుణ్యఫల మిచ్చునదియు వేదములతో సమానమైనదియు నగు నీరామాయణము నెవఁడు చదువునో వాఁడు ఆగామిసంచితములైన పాపములచేమాత్రమేగాక

ప్రమాదమువలనఁ గలిగిన యుత్తరాఘంబుచేతను బూర్ణముగా విడువఁబడును. ఆయుస్సును వృద్ధిచేయు నీరామాయణము నెవఁడు చదువునో వాఁ డీలోకము నందుఁ బుత్రపౌత్రసేవకులతో సుఖించి మరణింప వారితోడ మోక్షమును బొందును. ఈరామాయణమును వినెడివాఁడు తనవంశమువారినిమాత్రమే తరింపఁజేయును. చదివినవాఁడు తనయందు భక్తివిశ్వాసములుగల పరిజనమును గూడ ముక్తులఁ జేయును. ఇట్టిగ్రంథమును రచించిన వాల్మీకిమహర్షి వంద నీయుఁ డగుట కేమి సందియము? అట్లు నమస్కరింపనివారు కృతఘ్నులు. పూర్ణ శ్రద్ధాభక్తులుగలవారికిఁ బూర్ణఫలము కలదు. అల్పశ్రద్ధాభక్తులుగలవారికి నల్ప ఫలమే. శ్రద్ధాభక్తులులేనివారికి శ్రమముమాత్రము ఫలము. శ్రద్ధానుసారము ఫలము.

విమలామృతము = పాలసముద్రమునఁ బుట్టిన యమృతముఁ ద్రావిన దేవతలకుఁ బ్రలయమందు మరణము కలదు. ఆవల మరల జన్మము కలదు. అది యునుగాక యది యాయువును బెంచునేకాని పాపహరము కాదు. ఈరామా యణము పాపమును హరించి పునర్జన్మము లేకుండ ముక్తిసుఖమును గలిగించును.

ధ్వని యనఁగా మాటలవలనఁ దోఁచునర్థమేకాక విశేషార్థమునకు సంజ్ఞ. కావ్యమునకు ధ్వనియే ప్రాణము. పాలసముద్రములో మంచినీళ్లున్నట్లు చెప్ప వచ్చునా యని సందేహింపఁబనిలేదు. పాలవలె తెల్లని రుచిగల నీళ్లు కలదే పాలసముద్రము 'క్షీరోదమథనం కృత్వా రసం ప్రాప్స్యామ తత్ర వై' పాల సముద్రమును మథించి యమృతమును బొందుద మని దేవతలు తలంచిరి. అని బాల. ౪౫-౧౭. 'అప్సు నిర్మథనాదేవ, రసస్తస్మా ద్వరస్త్రియః' నీళ్లను జిలు కఁగా రసము పుట్టెను. అందుండి యుత్తమస్త్రీలు జన్మించిరి. అప్పు లనఁగా నీళ్లు. దానినుండి పుట్టిరి కావున నాస్త్రీ లప్సరస లనఁబడిరి.

తాత్పర్యము.

లక్ష్మీదేవికి స్థానమై, మంచినీరుగలదై, తియ్యనిరసము తెలియరానిలోఁతు విశేషధ్వని గలదై, మనోహరమైన పాలసముద్రమును మథించిన దేవతలెల్ల మృతము ననుభవించిరో యట్టులే సీతాదేవిచరితంబును బాలకాండము అయో ధ్యాకాండము లోనగు నేడుకాండములు గలదియు, మనోహరమైన నవరస వర్ణనము, అర్థగాంభీర్యము, నానావిధధ్వన్యర్థములు గలదియు, ఒకసారి చదివిన మఱియొకసారి చదువుదమా యని మనస్సునకింపై యుండునదియు నగు నీరామాయణమును జదివినవారికి నిహమందు సుఖము, పరమందు మోక్షము కలుగును.

కం॥ పంచజనరక్షణార్థము, పంచమవేదంబుఁ దెలియఁ బల్కిన లీలా
పంచజన పంచముఖు నభ్యంచితమతిఁ గొలుతు నాస్యఁ • బారాశర్యున్. ౯

అర్థము.

పంచజనరక్షణార్థము = మనుష్యు లధర్మవర్తనులై - దురాచారముల పాలై చెడక సద్ధర్మ సదాచారపరులను జేసి కాపాడునిమిత్తమై పంచమవేదంబున్ = శ్రీమహాభారతమును. తెలియన్ = వేదముచదువుట కధికారములేని స్త్రీలకు-శూద్రులకు బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యాభాసులకు సులభముగ బోధపడువల్లు "స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా" భాగ-౧స్క-౦. "దీనవత్సలుం డయిన వ్యాసుండు స్త్రీశూద్రులకుం ద్రైవర్ణికాధములకు వేదంబులు విన నర్హంబులుగావు కావున మూఢులకెల్ల మేలగు నని భారతాఖ్యానంబుసేసి" ఆంధ్ర-భాగ-౧స్క-౦-౧౪౪. లీలాపంచజనపంచముఖున్ = విలాసార్థముగా జనించిన నారాయణుని. ఆర్యున్ = గొప్పవానిని. పారాశర్యున్ = పరాశరునికుమారుఁడైనవ్యాసమహర్షిని. అభ్యంచితమతిన్ = భక్తిచే గొప్పమనస్సుచే. కొలుతున్=సేవింతును.

తాత్పర్యము.

జ్ఞానహీనమనుష్యుల నిహపరంబుల రక్షింపఁగోరి వేదము విన నధికారము లేని స్త్రీలు-శూద్రులు-నధమబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులు ధర్మాధర్మము లెఱింగి బాగుపడుటకై శ్రీమహాభారతమును రచించిన వ్యాసమహర్షిని సేవించెదను.

పంచజనులు = అయిదు భూతములవలనఁ బుట్టినవారు. పంచజనపంచముఖుఁడు. నరసింహావతార మెత్తిన విష్ణువు. పారాశర్యున్ = పరాశరమహర్షికి ఉపరిచరవసువునకుఁ బుట్టినసత్యవతి యను క్షత్రియస్త్రీయందు జన్మించినవాఁడు. సత్యవతి బెస్తవానిచేఁ బెంపఁబడిన దేకాని జాతిచేత బెస్తది కాదు.

పంచముఖము = వెడల్పయిన ముఖముగలది. కావున సింహమునకు పంచాస్య మని పంచముఖ మని పేరు. నాలుగు వేదములలోని ముఖ్యాంశములు గలవుకావున భారతమునకు నైదవవేద మని పేరు.

సీ॥ ఏసత్కవీంద్రువా • చాసముజ్జృంభణ, వింతతాలము నేర్పు • వేధసతికి
నేవాక్ప్రతిపటిష్ఠ • వావదూకత తార్కి,కగజాటికి సింహ • గర్జనంబు
ఏమహామహుమతి • రామానుజాచార్య. మతమహీసితపోత్రి • మహితదంష్ట్రి
యేవైష్ణవాగ్రణీ • భావమార్గము ముక్తి, భామినీసాధనో • పానపంక్తి

తే॥ యట్టికవితార్కికోగ్రపం • చాస్యమూర్తి, సాధుహితకీర్తి వైష్ణవ • చక్రవర్తి
ధీసురాచార్యవేదాంత • దేశికార్యు, వేంకటాచార్యుఁ గొలుతు నే • వేలగతుల. ౧౦

అర్థము

ఏసత్కవీంద్రు....జృంభణ=ఏసుకవిశ్రేష్ఠుని వాక్కుయొక్క విశేషవికాసము. వేధసతికిన్=సరస్వతికి. వింతతాలము = క్రొత్తతాలము. నేర్పున్ = నేర్పునో.

ఇచ్చట నొక్కయైతిహ్యము కలదు. 'కంచుఢక్కా' బిరుదముగాఁగల డిండిమభట్ట కవి వేదాంతదేశికులతోఁడ వాదమునకై వచ్చి 'యీఢక్కా నీవు వాయింపుము' ఆప్రకారము నేను కవిత్వము చెప్పెదను. నేను వాయించెదను, నీవు కవిత్వము చెప్పు' మని పన్నిదము చఱచెను. సర్వతంత్ర స్వతంత్రుఁడైన వేదాంతదేశికులు తా నా ఢక్కా తీసికొని వివిధతాలములు శాస్త్రప్రకారము వాయించెను, ఆధాటికి సరిగా డిండిమభట్టు చెప్పలేక తికమకలాడి 'నేను వాయించెదను. నీవు కవిత్వము చెప్పు' మనెను. అట్లేకానిమ్మని ఢక్కాయఁగని చేతికిచ్చెను. అతఁ డెట్లైన కవితార్కిక సింహుని నోడింపవలె నని శాస్త్రమార్గము తప్పించి చేతికి వచ్చినట్లు తాఱు మాఱుగ వాయింపసాగెను. దానికిఁ దగినటులే వేదాంతదేశికులు రామాయణ కథ గద్యముగాఁ జెప్పెను. దానికే రఘువీరగద్య మని పేరు. ఈప్రకారముగ నాశుధారగ పాదుకాసహస్ర మని రాములపాదుకలపై వేయి శ్లోకములఁ జెప్పెను. ఇట్టి వనేకములు గలవు. ఇవి యీయన కవితాపాండిత్యసామర్థ్య మును దెలుపును. ఏవాక్పతి=ఏచతుర్ముఖునియొక్క. పటిష్ఠ = మిక్కిలి సామర్థ్య ముతోఁగూడిన. వావదూకత = యుక్తియుక్తముగ మాటలాడుట యందలి చాతుర్యము. తార్కికగజకోటికిన్ = తార్కికు లనెడి యేనుఁగులసమూ హమునకు. సింహగర్జనంబు = సింహముయొక్క కంఠధ్వని. అనఁగా సింహ గర్జనము విన్న యేనుఁగులగుంపు లెట్లు బెదరి పాఱునో యట్లు తర్కవా దము నీయన ప్రారంభింపఁగనే విపక్షతార్కికులు లేచి పాఱిపోదు రని భావ ము. ఈ కవిత్వతర్కశాస్త్రములందలి పాండిత్యాతిశయముచేతనే యీయ నకు కవితార్కికసింహుఁ డని బిరుదు గలిగెను. ఏమహామహుమతి = గొప్ప మహిమగలయెవ్వనిబుద్ధి. రామానుజాచార్యమత = విశిష్టాద్వైతమతము నుద్ధరించి శారీరకమీమాంసకు భాష్యము వ్రాసి భాష్యకారు లని పేరొందిన శ్రీరామానుజాచార్యులవారి మనస్సనెడి. మహీ = భూమికి, సితపోత్రి = శ్వేతవరాహమూర్తియొక్క మహితదంష్ట్రి = గొప్పకోఱ. రామానుజా చార్యులవారు స్థాపించిన విశిష్టాద్వైతమును భూమిని శ్వేతవరాహమూర్తి కొమ్మున నెత్తి సముద్రమున మునుఁగకుండ రక్షించినట్లు లీయన రక్షించె నని భావము.

ఈయన వ్రాసినగ్రంథములే లేకుండిన విశిష్టాద్వైతము నామావశిష్టమై యుండును.

ఏవైష్ణవాగ్రణీ = వైష్ణవులందు గొప్పవాఁడైన యెవని. భావమార్గము = అభిప్రాయమార్గము. ముక్తి....పంక్తి=ముక్తి కాంతయొక్క మేడమీఁదికిఁ బోవుటకు మెట్లవరుసయో అనఁగా ముక్తికాంక్షించువారి కీయన చూపినదే మార్గము.

అట్టి = అటువంటిమహిమగల. కవితార్కికోగ్రపంచాస్యమూర్తి = కవి తార్కికసింహబిరుదముగలవానిని. సాధునుతకీర్తి = సాధువులచే స్తోత్రము చేయఁబడినకీర్తిగలవానిని. వైష్ణవచక్రవర్తి = వైష్ణవులకెల్ల శ్రేష్ఠుఁడైనవానిని ధీసురాచార్యున్ = బుద్ధియందు బృహస్పతిని. వేదాంతదేశికార్యున్ = వేదాంతదేశికు లను ప్రఖ్యాతిఁ గాంచినవానిని. వేంకటాచార్యులన్ = వేంకటాచార్యు లను పేరుగలవానిని. వేవేలగతులన్=అనేకవిధముల. కొలుతున్ = సేవింతును.

ఈవేదాంతదేశికులు విద్యారణ్యస్వాములవారిసమకాలికుఁడు, సతీర్థ్యుఁడు, అయినను ఆయన భోగమార్గమును యీయన త్యాగమార్గమును నవలంబించిన వారు. ఈయన కేవలవిరక్తుఁడై భిక్షాచర్యచే జీవించెను.

జృంభణశబ్దము చరిత్రాదులలోఁ జేరుటచే మువర్ణలోపము.

వేధశ్శబ్దము తత్సమమున వేధశబ్ద మగును. 'వేధపురోధపురోధసుఁడు' సులభ వ్యాకరణము. తత్స. ౯౫ సూ. ఇది సాధ్యసాంస్కృతికసమాసము.

తాత్పర్యము.

ఎవ్వఁడు సరస్వతీదేవిని క్రొత్తక్రొత్తతాళములప్రకారముగ నాడఁజేసెనో. ఎవనివాదవైఖరి తార్కికు లను నేనుఁగులకు సింహగర్జనమో, ఎవఁడు రామానుజాచార్యులవారు స్థాపించిన విశిష్టాద్వైతమును శ్వేతవరాహమూర్తి భూదేవినివలె నుద్ధరించెనో,ఎవని యభిప్రాయప్రకారము వర్తించువారు మోక్షలక్ష్మినిఁ జేపట్టెదరో అట్టి కవితార్కికసింహబిరుదుగలిగి సాధువులచేఁ బొగడఁబడు కీర్తిగలిగి వైష్ణవశ్రేష్ఠుఁడయిన వేదాంతదేశికులకు నమస్కరించెదను.

కం॥ కవికేసరి యన దేశిక, కవికే సరిగాక యితర•కవియుం గవియే?
పవిసఖనఖముఖభయదవ,పువు పులియుం బులియు నీఁగ•పులియుం బులియే? ౧౦

అర్థము.

వేదాంతదేశికవిషయమే మఱియొకపద్యంబునఁ జెప్పఁబడెను. కవికేసరి యనన్ = కవిసింహ మనియెడి పేరు. దేశికకవికే = వేదాంతదేశికు లను కవికే. సరిగాక = తగునుగాని. ఇతరకవియున్ = కవి యని పేరు పెట్టుకొన్న యితరుఁడు. కవియే = కవి యగునా? ఎట్లనఁ? పవి....వపువు = వజ్రాయుధముతో సమానమైన గోళ్లకొనలచే భయముకలిగించు దేహముగల. పులియును = పులియు. ఈఁగపులియున్=ఈఁగపులి యని పేరుగల సాలెపురుఁగు. పులియే = పులి యగునా?

తాత్పర్యము.

వాఁడియై భయంకరమైన గోళ్లు గలిగి మృగములఁ జీల్చునైన పులికిఁ బులి యను పేరుతగునుగాని సాలెపురుగునకుఁ దగునా ? అటులే కవికేసరి యను బిరుదము దేశికకవికిఁ దగునుగాని యాపేరు పెట్టుకొన్నంతమాత్రమున నితరులకుఁ దగ దని తాత్పర్యము. కవిసింహబిరుద మాయనయందు సార్థక మని భావము.

తే॥ కాళిదాసుని రఘువంశ•కర్తఁ దెలిచి, పూతవాగ్భూతి భవ•భూతి కెఱఁగి
యల్ల జయదేవు వినుతమ•హానుభావు, రాజశేఖరుని మురారిఁ•బ్రస్తుతింతు. ౧౨

అర్థము.

రఘువంశకర్తన్ = రఘువంశ మను కావ్యమును వ్రాసిన, కాళిదాసున్ = కాళిదాసుఁ డను పేరుగల కవిని. తెలిఁచి = స్తుతించి. అభిజ్ఞానశాకుంతలము, మేఘసందేశము లోనగుగ్రంథములు వ్రాసినకవి యీయనయే. పూతవాగ్భూతిన్ = పవిత్రమైనవాక్కనెడి సంపదగల. భవభూతికిన్ = భవభూతికి. ఎఱఁగి = నమస్కరించి. ఈయన పూర్వరామాయణమును, మహావీరచరిత్ర యను పేరను ఉత్తరరామాయణమును, ఉత్తరరామచరిత్ర యను పేరను నాటక మ్ముగా రామకథ రచించెను. వినుతమహానుభావున్ = స్తోత్రము చేయఁబడిన గొప్ప మహిమగల. జయదేవున్ = ప్రసన్న రాఘవ మనుపేర రామచరిత్ర మును నాటకముగా రచించిన జయదేవకవిని. రాజశేఖరున్ = రాజశేఖర కవిని. మురారిన్ = అనర్ఘరాఘవమును వ్రాసిన మురారికవిని. ప్రస్తుతింతున్ = స్తోత్రము చేయుదును.

తాత్పర్యము.

రఘువంశ మను గ్రంథమును రచించిన కాళిదాసకవిని మహావీరచరిత్ర ఉత్తరరామచరిత్ర వ్రాసిన భవభూతికవిని ప్రసన్న రాఘవము వ్రాసిన జయ దేవకవిని, బాలరామాయణము రచించిన రాజశేఖరకవిని, అనర్ఘ రాఘవ మును వ్రాసిన మురారికవిని వీరు రామచరిత్రము వ్రాసినవా రగుటచే వీరిని నుతించెదను.

—• ఆంధ్రకవీశ్వరవినుతి. •—

కం. అయకవితావిభవుల నన్నయ, నెఱ్ఱాప్రెగడ దిక్క•నలఁ బూర్వకవి
త్రయము న్మూర్తిత్రయముం, ద్రయివోలె నుతింతు నతశి•రస్కుఁడ నగుచున్.

ఇఁక నాంధ్రకవులు పొగడఁబడుచున్నారు.

ఉభయకవితావిభవులన్ = శుభమును గలిగించుకవిత్వమే సంపదగాఁగల. నన్నయన్ = నన్నయభట్టనుకవిని (ఈయనయే శ్రీమహాభారతమును దెనిఁగింప నారంభించినవాఁడు). ఈయనకుముం దాంధ్రకవు లుండిన నుండుదురుగాక, లేకుం డిన లేకపోదురుగాక, సంస్కృతమున వాల్మీకివలె నాంధ్రమునఁ గవిత్వమును స్థాయికిఁ దెచ్చి యాదికవి యని సార్థకబిరుదమును బొందినవాఁ డీయనయే. ఎఱ్ఱాప్రెగడన్ = శంభుదాసుఁ డను బిరుదు వహించి రామాయణము రచించిన కవి యీయనయే. ఈయనయే యరణ్యపర్వశేషము, నృసింహపురాణము, హరివంశమును దెనిఁగించెను. ఈయనరామాయణము నామావశిష్టము. తిక్కనన్ = ఉత్తరరామాయణము వ్రాయ నారంభించినకవి యీయనయే. ఈయనయే శ్రీమహాభారతము విరాటపర్వము మొదలు ౧౫ పర్వములను దెనిఁగించెను. పూర్వకవిత్రయమున్ = ఈపేర్లుగల ముగ్గురుకవులను. త్రయి = మూఁడు వేదములు. మూర్తిత్రయమున్. బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులను నుతించినట్లు, నతశిరస్కుఁడ నగుచున్ = వంచినతలగలవాఁడనై; నుతింతున్ = స్తోత్రముచేసెదను. ప్రగడ- ప్రగ్గడ అసాధురూపములు.

తా త్ప ర్య ము.

ఆంధ్రభాషకుఁ దొలుత లక్షణ లక్ష్యభిక్షపెట్టిన నన్నయభట్టారకుని ఆయనమార్గ మవలంబించి యాయనవ్రాసిన మహాభారతమును సాంగము చేసిన యెఱ్ఱాప్రెగడ తిక్కనలను వేదములు త్రిమూర్తులను స్తోత్రముచేసినట్లు స్తోత్రముచేసెదను. ఇందుఁ గాలక్రమ మనపేక్షితము. తిక్కనకు వెనుకటి కవి యెఱ్ఱాప్రెగడ.

సీ॥ ఆంధ్రీకరణశక్తి • నతికరించెను జాల, సర్వజ్ఞ లనఁబడు•సకలకవులఁ
బరమమధూక్తుల • భవ్యకవితఁ గూర్చెఁ, గొఱ దీఱ నమృతంబుఁ • గూరికూరి
భక్తిరసైకసం•పద గర్భితముఁ జేసె, సకలరసావళి• శ్లాఘ్యరీతి
హరివర్ణనావసు•యమునను స్వశరీర, విస్మృతి గనఁబడ • వెలసె నట్టి
తే॥ పోతనామాత్య సత్కవి • పూగజాత్యుఁ, దర్పితాదిత్య రఘుపతి • ధ్యానసిత్య
సహజపాండిత్యుఁ గృతకృత్యు•శస్తసత్యు, ధీసురామాత్యుఁ గొలిచెద•వాసిచెలఁగ.

అ ర్థ ము.

ఆంధ్రీకరణశక్తిన్= సంస్కృతగ్రంథమును దెనుఁగున వ్రాయుసామర్థ్యమందు. సర్వజ్ఞ లనఁబడు సకలకవులన్ = సర్వజ్ఞ లని పేరుపొందిన కవీశ్వరులనందఱను, చాలన్=మిక్కిలి, అతికరించెను. = అతిశయించెను. పరమమధూక్తులన్ = మిక్కిలితియ్యనైనమాటలచే. కొఱదీఱన్ = కొఱఁతలేకయుండునట్లు. అమృతంబున్ = అమృతమును. కూరికూరి = ఎంతవఱకు కూరసాధ్యమో యంత

వఱకు మీఁదమీఁద గట్టిపడునట్లు చొప్పించి చొప్పించి. భవ్యకవిత = శుభమై యోగ్యమైన కవిత్వమును. కూర్చెన్ = కూర్చెను. సకలరసావళిన్ = అన్ని రసములసమూహములను. శ్లాఘ్యరీతి = పొగడఁదగినవిధముగ. భక్తిరసైక సంపదగర్భితము = భక్తిరసమే ప్రధానసంపదగా లోపల నిండియుండునట్లు. చేసెన్ = చేసెను. ఏరసము వర్ణించినను దానియందు భక్తిరస మిమిడియే యుండును. హరివర్ణనాసమయమునన్ = నారాయణునిస్తోత్రముచేయుసమయ మందు. స్తుతిపర్యాయమునందు వర్ణనా యనియు రూపముగలదు. స్వశరీర విస్మృతి = భక్తిపారవశ్యముచేఁ దనదేహమును మఱచి పోవుట. కనఁబడన్ = అగపడునట్లు. వెలసెన్ = వెలసెను. అట్టిపోతనామాత్యున్ = బమ్మెరపోతనా మాత్యుని. సత్కవిపూగజాత్యున్=సుకవులసమూహమందు శ్రేష్ఠుని. 'పూగస్త్ర క్రముకే గణే' నానా. "జాత్య శ్రేష్ఠకులీనయోః" నానా. తర్పితాదిత్యున్ = సంతోషపెట్టఁబడినదేవతలను సూర్యుని గలవానిని, రఘుపతిధ్యాననిత్యున్ = శ్రీరామధ్యాన మెడఁతెగక చేయువానిని. సహజపాండిత్యున్ = గురుశిక్ష లేకయే భగవదనుగ్రహమునఁ గలిగిన పాండిత్యముగలవానిని. కృతకృత్యున్ = భూమిమీఁదఁ బుట్టి జన్మముసార్థకముచేసికొనుట కేకార్యము చేయవలయునో యది చేసినవానిని. శస్తసత్యున్ = ప్రశస్తమైన సత్యగుణముగలవానిని, ధీసు రామాత్యున్ = బుద్ధియందుబృహస్పతియైనవానిని, వాసి=మేలు. చెలఁగన్ = అతిశయింప. కొలిచెదన్ = సేవించెదను.

తాత్పర్యము.

సంస్కృతగ్రంథమును దెనిఁగించుటయందు సర్వజ్ఞు లని పేరొందిన సకల కవీశ్వరులను రసపోషణమందు మించెనో, అమృతము కూరికూరి పోసిన ట్లెవని కవిత్వము భగవద్విషయమగుటచే శుభకరమై తియ్యనై చెవులపండువునై యుండునో, ఏరసము వర్ణించినను దానియందు భక్తిరస మిమిడియే యుండునో, భగవంతుని వర్ణించుచు వ్రాయునపుడు భక్తిపారవశ్యముచేఁ దనదేహము తానే మఱచిపోవునో, యటువంటి కవిశ్రేష్ఠుని, దేవతోపాసకుని, శ్రీరామ చంద్రచరణారవిందములను సదా డెందమందు నిలిపినవానిని, భగవదనుగ్రహ ముచే గురుశిక్షలేకయే పండితుఁడైనవానిని, శ్రీభాగవత మాంధ్రీకరించి యయాచితవృత్తి జీవించి జన్మసాఫల్యము కలిగించుకార్యముచేసినవానిని, సత్య వ్రతముగలవానిని, బుద్ధియందు బృహస్పతితో సముఁడైనవానిని, బమ్మెర పోతనామాత్యుఁ డను కవీంద్రునిఁ గొలిచెదను.

శ్రీభాగవతమును దెనిఁగించిన మహాకవి యీయనయే. ఈయన వీరభద్ర విజయ మను గ్రంథమును వ్రాసె నందురు కాని యది యీయన పేరు పెట్టి

కొని యెవఁడో యొక యవలక్షణకవి వ్రాసినదే కాని యాయన వ్రాసినది కాదు. (పోతరాజువిజయముఁ జూచునది). ఈకవి పరమభాగవతశిఖామణి. జన్మముచే శైవుఁడయినను భక్తిచే వైష్ణవోత్తముఁడు. 'నరాణాం క్షీణపాపానాం, కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే, పాపములన్ని నశించినఁగాని విష్ణుభక్తి జనింపదు. 'సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ' మనక 'శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై' యని గ్రంథంబుఁ బ్రారంభించినవాఁడు.' 'భాగవతముం దీనిం దెనింగించి నాజననంబున్ సఫలంబుఁ జేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్' అని నిశ్చయబుద్ధిగలవాఁడు. శ్రీరామచంద్రమూర్తిచే "నీకు భవబంధంబులు తెగు" నని వరముపొందినవాఁడు. ఇంతటిభక్తవతంసమైనను, ఆజన్మమున ముక్తికి నాయనవృత్తి ప్రారబ్ధరూపమున నడ్డుపడినది. ఈవిషయమై మనుస్మృతివాక్యము లుదాహరించెదను.

శ్లో॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవంస్తు, బ్రాహ్మణః క్షత్రియోపివా
హింసాప్రాయాం పరాధీనాం, కృషిం యత్నేన వర్జయేత్.

బ్రాహ్మణుఁడేని క్షత్రియుఁడేని వైశ్యవృత్తిచే జీవింపఁబూనినను భూమిలోని జంతువుల హింసించుటలోనగునవి కలిగి, యెద్దులు మొదలగు జంతువుల యధీనమైయుండు కృషిని (సేద్యమును) ప్రయత్నపూర్వకముగ వదలవలయును.

శ్లో॥ కృషిం సాధ్వితి మన్యంతే, సా వృత్తి స్సద్విగర్హితా
భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ, హంతికాష్ఠ మయోముఖమ్.

యాచనలేకుండుటచే, స్వతంత్రజీవనముగుటచేఁ గొందఱు కృషి శ్రేష్ఠమైనదని తలంతురు కాని యిది సజ్జనులు నిందించువృత్తి. ఏలన, నాఁగలికొఱ్ఱు పాఱ మొదలగునినుపమొనలుగల దున్నెడిసాధనములు భూదేవిని, భూమిలోని పెక్కుజంతువులను హింసించుచున్నవి. ఈదోషము పోవ నాయన వేఱొకజన్మమెత్తవలసివచ్చెను. కాలవిలంబనమే కాని భగవద్వాక్యము వ్యర్థముగపోదు. భరన్యాసముచేసి కృషినైనను భగవత్సేవగాఁ దత్ప్రీత్యర్థ మని చేసియుండవచ్చునేమో గాని యదియైనను ఫలించియుండునా యని సందేహము.

శ్లో॥ నవేదబల మాశ్రిత్య, పాపకర్మ రుచి ర్భవేత్
అజ్ఞానాచ్చ ప్రమాదాచ్చ, దహ్యతే కర్మ నేతరత్.   మను॰

కొందఱు రామ రామ యనినఁ బాపముపోవునుగదా! నేను పాపము చేయుచుందును, రామ రామ యనుచుందు నందురు. ఇది కేవలదురభిప్రాయమని పైశ్లోకము తెలుపుచున్నది. అజ్ఞానమువలనఁ బొరపాటువలనఁ జేసినపాపములు వేదములందుఁ జెప్పిన ప్రాయశ్చిత్తములవలనఁ బోవునుగాని బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేసినవి నశింపవు. మఱి యెక్కువశిక్షయుఁ గలుగును. అట్టులే పోతనామాత్యుఁడు

భరన్యాసముచేసియుండినను బుద్ధిపూర్వకముగ గ్రహించిన హింసాత్మకవృత్తి మఱుజన్మము రాకుండఁ గాపాడియుండదు.

అధఃకరించెను దీనితద్భవము అతకరించెను.

కం. తుచ్ఛుఁడు సరిగా దనినను, స్వచ్ఛపుఁబోతనకవిత్వ•సంపద చెడునే?
స్వేచ్ఛ జఱభి దూషించిన, నచ్ఛపతివ్రతను బాప • మంటుట గలదే? ౧౫

ఈపద్యము బమ్మెరపోతనవిషయమే.

తుచ్ఛుఁడు = నీచుఁడు. అల్పగుణము = అల్పబుద్ధిగలవాఁడు. సరిగాదనినను= ఈయన వ్రాసిన కవిత్వము సలక్షణముగా దని చెప్పినంతమాత్రమున. స్వచ్ఛపుఁబోతనకవిత్వసంపద = నిర్మలమై, శుద్ధమై, సలక్షణమైన పోతనామాత్యుని కవిత్వసంపద. చెడునే = చెడిపోవునా? పోదనుట. ఎట్లనఁగా. జఱభి = అంకుటాలు. స్వేచ్ఛన్ = తన యిష్టమువచ్చినట్లు, దూషించినన్ = నిందించినంతమాత్రమున. అచ్ఛపతివ్రతను = నిర్మలమైన శీలముగల పతివ్రతను. పాపమంటుట=పాపముపొందుటయు. కలదే=లేన్నదా?

తా త్ప ర్య ము.

అంకుటాలొకతె యొకపతివ్రతను అంకుటా లని నోరార దూషించినంతమాత్రమునఁ బతివ్రత అంకుటా లగునా? అంకుతనముచేసినదోష మామె నంటునా ? అంటదు. అట్లులే లక్షణలక్ష్యజ్ఞానములేనివాఁడొకఁడభిమానము వహించి బమ్మెరపోతనకవిత్వము సలక్షణము కా దని నిరసించినంతమాత్రమున పోతనకవిత్వమందుఁ గల మాధుర్యలక్ష్మి తొలఁగిపోవునా ? పోదు.

అంకుటా లని యుపమానముగాఁ జెప్పుటచేఁ బతివ్రతయం దదియారోపించు దోషము దానియందే కల దని భావము.

అప్పకవిని మనస్సున నిడుకొని యీగ్రంథకర్త యీపద్యము వ్రాసె నని తోఁచుచున్నది.

అప్పకవీయమందు ౨ ఆ. ౨౩౮ పద్యము.

ఉ॥ బమ్మెరపోతరాజకృత•భాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొఱుత • యెంతయు నాకసిమాడఁజూడ శే
షమ్ములు జాలునం గలిసి • ప్రాసములైన కతంబునంగదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు • లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్.

సీ॥ అఖిలవేదాంతవి•ద్యారహస్యవిదుండు, సహజపాండిత్య•విశారదుండు
మత్తకాశీశాధ•మస్తోత్రవిముఖుండు, శంభుపదాబ్జ పూ•జారతుండు
పటుతరకవితావి•భాసిత ప్రతిభుండు, సకలాంధ్రలక్షణ•చక్రవర్తి
రఘుకులేశనిదేశ•రచితమహాభాగ, వతపురాణుఁడు పుణ్య•వర్ధనుండు

గీ॥ బుధజనహితుండు బమ్మెర•పోతసుకవి, యెన్న రేఫఱకారంబు • లెఱుఁగఁడనుచు
నజ్ఞులోకకొంద ఱాడుదు•రమ్మహాత్ము,కవిత కెందును లోపంబు•గలుగ దభవ!
సీ॥ ఘనుఁడు పోతనమంత్రి • మును భాగవతము ర,చించి చక్రికి సమ•ర్పించునెడల
సర్వజ్ఞసింగయ • తన్మ్నవరుం డది దన, కిమ్మని వేఁడిన నిడకయున్న
నలిగి యాపుస్తకం • బవనిఁ బాఁతించినఁ, జివికి యం దొకకొంత•శిథిలమయ్యె
గ్రమ్మఱ నది వెలి • గందల నారప,రాజును మఱి బొప్ప•రాజు గంగ
రాజు మొదలగుకవివరు•ల్తెలమొనఁగఁ, జెప్పి రాగ్రంథములయందె, తప్పులొదవెఁ
గాని పోతకవీంద్రుని•కవితయందు, లక్షణం బెందుఁదప్పదు•దక్షహరణ! ౫౬౬
— లక్షణసారసంగ్రహము ౪ ఆ.

కౌసల్యాపరిణయటీకయం దీవిషయము చర్చింపఁబడినది.

కం॥ రామాభ్యుదయకవీంద్రుని, ధీమహితులఁ దిక్కనార్యుఁ • దిమ్మన మల్లాం
బామణి భాస్కరుఁ బాపన, రామకవుల రంగనాథుఁ • బ్రణుతి యొనర్తున్. ౧౬

రామాభ్యుదయకవీంద్రునిన్ = రామాభ్యుదయ మను గ్రంథమును వ్రాసిన అయ్యలరాజు రామభద్రుని. ధీమహితులన్ = బుద్ధిబలముచే గొప్పవారైన. తిక్కనార్యున్ = ఉత్తరరామాయణము వ్రాసిన తిక్కన్నను. తిమ్మనన్=అచ్చ తెనుఁగురామాయణమువ్రాసిన తిమ్మకవిని. మల్లాంబామణిని=కుమ్మరమల్లమ్మను. భాస్కరున్=తిక్కనతాతయగు భాస్కరకవిని. పాపనన్=కంకంటి పాపరాజును. రంగనాథునిన్ = ద్విపదరామాయణమువ్రాసిన రంగనాథుని. రామకవులన్ = రామకథవ్రాసిన యేడ్వురుకవులను (రా+మ=౨+౫=౭) వీరిని నుతించెదను.

మొల్లరామాయణము - మొల్లమ్మ యని వ్రాసిరికాని యీపేరు మల్లమ్మ యనియే యుండవలయు నని తోచుచున్నది. ఈమె వాసస్థానమయిన గోప వరము నెల్లూరు - కడపమండలముల సరిహద్దునందు కడపమండలమున సిద్ధ వటము తాలూకాలో నొంటిమిట్టకు మూఁడామడలోనేయున్నది. దీనికిఁ గేవల సమీపమందే మల్లెమకొండ యని పర్వతము గలదు. (మల్లెమ్మకొండ యనునది సరియయినపేరు). మల్లికేశ్వరుఁ డనుపేర శివుఁ డీ పర్వతముపై నున్నాఁడు. ఈప్రాంతములవా రాపేరు తఱుచుగా నుంచుకొనుచున్నారు. కావున నీమె పేరు మల్లెమ్మ యనియే యుండవలయును. ఈగ్రామమున కనతిదూరంబున నుండు ఆత్మకూరు ఆతుకూరుగా మాఱెనేమో లేక ఆతుకూరే యాత్మకూ రయ్యెనో.

తాత్పర్యము.

రామాభ్యుదయమురచించిన అయ్యలరాజు రామభద్రుని నుత్తర రామా యణకర్తఁ దిక్కనను నిర్వచనాంధ్రరామాయణమును వ్రాసిన తిమ్మన్నను మల్ల

మ్మను భాస్కరకవిని కంకంటి పాపరాజును రంగనా•థుని రామచరిత్రము వ్రాసిన యీయేడ్వురుకవులను నుతించెను.

శా॥ శ్రీరామాయణపూర్వభాగము రచిం•చె న్భక్తి నాంధ్రంబుగా
ధీరుం డార్యజన స్తవార్హుఁడును, బృ•థ్వీదేవతా శ్రేష్ఠుఁ, డు
ర్వీరామాత్మజ వేశభక్తుఁ, డగుగో•పీనాథ వేంకార్యుఁ, డా
సూరిం గూర్చి నమస్కరించెదను స•త్సూక్తిం బ్రశంసించుచున్. ౧౭

శ్రీరామాయణపూర్వభాగమున్ = బాలకాండము మొదలు యుద్ధకాండము తుదవఱకుఁ గల శ్రీమద్రామాయణమును. భక్తిన్ = భక్తిచే. ఆంధ్రంబుగాన్ = తెలుఁగుభాషయందు నెవఁడు రచించెనో యట్టి, ధీరుండు = పండితుఁడు. ఆర్యజన స్తవార్హుఁడు. పృథివీదేవతా శ్రేష్ఠుఁడు=బ్రాహ్మణోత్తముఁడు. ఉర్వీరామాత్మజ వేశభక్తుఁడు = భూమితనయాపతియగు శ్రీరాముల భక్తుఁడు అగు గోపీనాథము వేంకయ్య యను. సూరిన్ = పండితుని. సత్సూక్తిన్ = మంచిమాటలచే. ప్రశంసించుచున్ = మెచ్చుకొనుచు, నమస్కరించెదను.

తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము బాలకాండము మొదలు యుద్ధకాండము తుదివరకు నాంధ్రీకరించినట్టియు, పండితుఁడు పెద్దలస్తుతికియోగ్యుఁడు బ్రాహ్మణుఁడును శ్రీ రామభక్తుఁడు నగు గోపీనాథము వేంకయ్య యనుకవిని మంచిమాటల శ్లాఘించుచు నమస్కరించెదను.

ఈ వెంకయ్య రమారమి ౪౦ సంవత్సరములక్రింద మరణించెను. ఈయన వేంకటగిరిప్రభుపోష్యవర్గములోఁ జేరినవాఁడు. ఈయన రామభక్తుఁ డయినను ప్రభుప్రీతికై రామాయణమును కృష్ణున కంకితమిచ్చినవాఁడు. ప్రభుప్రీతికి బ్రహ్మానందశతక మను నొక పరమార్థిక గ్రంథమును రచించెనుగాని లోక ప్రచారమున కయోగ్యమగుటచే ముద్రింపఁబడలేదు. సేవకులు ప్రభుప్రీతికై యెట్టి దుష్కార్యమయినఁ జేయవలసివచ్చును. ఈయన భగవద్గీత బ్రహ్మకైవర్త పురాణము లోనగు పెక్కుగ్రంథముల రచించెను. ఈరసికునితోడఁ గలసి మెలసి తిరిగినవారు నేటికున్నారు.

కం. కరములు శిరమునఁ జేర్చి, వరగతి భజియింతుఁ గృతిఁ గృ•పారతిఁ గనఁగా
వరకవితాచణులన్ హిత,కరగుణులన్ వర్తమాన•కవ్యగ్రణులన్. ౧౮

కృతిన్ =ఈయాంధ్రవాల్మీకిరామాయణమును. కృపారతిన్ = దయతోడి ప్రేమచే, కనఁగాన్ = చూచుటకుగాను, వరకవితాచణులన్ = శ్రేష్ఠమైన కవిత్వమునందు నేర్పుగలవారిని హితకరగుణులన్ = మేలుకలిగించుగుణము కలవారిని, వర్తమానకవ్యగ్రణులన్ = ఈ గ్రంథకర్తకు సమకాలికులయిన

యప్పటికవిశ్రేష్ఠులను, కరములు శిరమునఁ జేర్చి = చేతులు తలపై నుంచుకొని, వరగతిన్ = ఉత్తమవిధమున, అనఁగా దేవతలకు నమస్కరించినట్లు, భజియింతున్ = సేవింతును.

తాత్పర్యము.

అల్పజ్ఞుఁడు. నపండితుఁడు దీర్ఘతమతమకశ్వాసరోగి, పరాధీనజీవి. పారతంత్ర్యనరకనివాసి యగు తన గ్రంథమునం దెన్నియో దోషము లుండునుగాన నా కారణముచే నిరసింపక కేవలదయచే నాదరించుటకుఁగాను సత్కవిశ్రేష్ఠులను నితరులకు మేలుచేయుగుణములుకలవారిని నీకాలపుటుత్తమకవులను జేతులు తలపై జోడించి నమస్కరించెదను.

ఈ మ్రొక్కులను గైకొని వర్తమానపండితకవిశ్రేష్ఠులందఱు నేకగ్రీవముగ నీకృతిని నాదరించి యాదరించుచు నీ గ్రంథకర్తకు "నాంధ్రవాల్మీకి"యని పేరొసంగి యామోదించిరి. ఉత్తమకవులందఱు దీనిం నాదరించిరి. కృతిధన్యతకు దానిని దైవము తత్సములైన పండితకవు లాదరించుటకన్న నేమి కావలయును ?

కం॥ నతిఁ జేసెద నీ రాముల, కృతి సారదయార్ద్రదృష్టి • క్షితి రక్షింపన్
శతగతులన్ బుధతతులన్, గతకల్మషమతుల భావి•కవితారతులన్. ౧౯

అర్థము.

ఈరాములకృతిన్ = ఈ యాంధ్రవాల్మీకిరామాయణమును, దయార్ద్రదృష్టిన్ = దయారసముచే దడిసినచూపుచే, క్షితిన్ = భూమియందు, రక్షింపన్ = శాశ్వతముగానుండఁ గాపాడుటకుఁగాను, శతగతులన్ = నూఱువిధములఁ బుధతతులన్ = పండితులసమూహములను, గతకల్మషమతులన్ = కల్మషముతోఁగూడిన మనస్సుగలవారుకానివారిని, భావికవితారతులన్ = ఇఁకముందు కవిత్వమందుఁ బ్రీతిగలకవులను, నతిఁజేసెదన్ = నమస్కరించెదను.

తాత్పర్యము.

గ్రంథమునందు సారములేకపోయినను రామాయణముకదా యను గౌరవబుద్ధిచేనైనను నిక ముందురాఁగలపండితులను అసూయామాత్సర్యాదులచేఁ గసుమాలమైన మనస్సులు లేనికవులను నీకృతిని దయతో నంగీకరింప నమస్కరించెదను.

—• మిత్రప్రశంస •—

సీ. సీతాంబికాగర్భ•సింధుసుధాంశుండు, వీరరాఘవవంశ • వృద్ధికరుఁడు
శ్రీ కుప్పమాంబికా•హృత్కంజమిత్రుండు, పట్కాశాసారవి•శారదుండు

నిర్నిమిత్తకదయా•నిర్నిద్రమానసుం, డంకహీనప్రతి•భాంచితుండు
కలితవాక్యామృతా•స్ఖలితకవిత్వుండు, కౌశికగోత్రుఁ డ•గణితయశుఁడు
ప్రథిత లంకలపల్లె స•ద్వంశజాతుఁ, డనఘ వేంకటసుబ్బార్యుఁ • డార్యహితుఁడు
కృతు లొనర్పంగఁ బెరరేచి•కీర్తిఁ దెచ్చె,నాకు నీడ్యుఁడుగాఁడొకో•నామహితుఁడు.

ఎవనితల్లి సీతమ్మయో, యెవనితండ్రి రాఘవయ్యయో, యెవనిభార్య కుప్పమ్మయో, హూణాంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాట మహారాష్ట్ర హింన్దీభాషల నెవఁ డెఱుంగునో, యెవఁడు కారణములేని దయగలవాఁడో, లోకములో లేనిప్రతిభ గలవాఁ డెవ్వఁడో, యెవఁడు మృదుమధురవాక్కులచే గవిత చెప్పఁగలఁడో, యెవఁడు కౌశికగోత్రసంభవుఁడో యెవనియింటిపేరు లంకలపల్లెయో, యట్టి వేంకటసుబ్బార్యుఁడు, గ్రంథములురచింపఁ బ్రేరించి కీర్తిఁగలిగించెనో యట్టివాఁడు స్తోత్రార్హుఁడేకదా.

సీ॥ వేంకటనరసాఖ్య•విఖ్యాతదైవజ్ఞ, సత్తమహార్ణాబ్ధి•చంద్రముండు
సరమాసతీగర్భ•వరశుక్తిముక్తాఫ,లాయమానుఁడు సాధు•గీయమానుఁ
డన్న పూర్ణావధూ•హల్లకామృతరోచి, హారితసగోత్రశాభ్యు•దయకరుండు
శ్రీరావు చెల్లమాం•బారావుకరుణాక,టాక్షసంలబ్ధ•మాథితుండు
తే॥ రామకృష్ణార్యననుజుండు • ప్రకటక్రొత్త,పల్లికులఖనిమణిదయా•పరుఁడుఘనుఁడు
మద్వయస్యుండు హితుఁడు స•న్మార్గరతుఁడు,నవ్యగుణహారి శ్రీపద్మ•నాథశాస్త్రి.

తాత్పర్యము.

ఎవనితండ్రి వేంకటనరసయ్య యను జ్యోతిష్కుఁడో, యెవనితల్లిసరమ్మయో, యెవనిభార్యయన్నపూర్ణమ్మయో,యెవఁడు హారితసగోత్రుఁడో, యెవఁడు కోలంక పీతవరముగ్రామముల జమీందారైన శ్రీరాజా రావు చెల్లమాంబారావుగారి యౌదార్యముచే సంపదగలవాఁడయ్యెనో, యెవనియన్న రామకృష్ణశాస్త్రియో, యెవఁడు క్రొత్తపల్లెయను నింటిపేరుగలవాఁడో, యెవఁడుసద్గుణములచే గొప్ప వాఁడో, యెవఁడు సన్మార్గప్రవర్తనము గలవాఁడో, యట్టిపద్మనాథశాస్త్రి నా స్నేహితుఁడు.

ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన శ్రీ శ్రీరాజా రావు చెల్లాయమ్మరావు బహదర్ వారును, ఈమెకోడలు శ్రీ శ్రీరాజారావు రామాయమ్మ బహదర్ వారును నీ గ్రంథకర్తకును దల్లులవలెఁ బూజ్యులు. అయాచితముగ శ్రీకృష్ణలీలామృతము ముద్రణమునకై సహస్రరూప్యంబులును, రు ౨౦౦లు శ్రీకోదండరామ కైంకర్యార్థమైయు నొసఁగిరి.

చం॥ హితము పతంబుఁ గూరిచెద • రెక్కటి ప్రుక్కనఁ బెక్కుచిక్కులన్
వెతఁ బడఁ జావు సెజ్జఁ జెయి•వీడ స్వకీయులు పూర్వపోషితుల్.

మతిగొని యాదుకొంచు నుసుఱు • మందుల నిల్పిరి; పూర్వజన్మసం
చితసుకృతంబ కాక ధరఁ • జిక్కుదురే యిటువంటిమిత్త్రముల్ ! ౨౨

అర్థము.

సతంబున్ = ఎల్లవేళ, హితమున్ = శ్రేయస్కరమయినదానినే, కూరిచెదరు = సంఘటించెదరు, ఎక్కటి = ఒంటరిగా-నసహాయుఁడనై, స్రుక్కఁగన్ = శుష్కింపఁగా, పెక్కుచిక్కులన్=అనేకకష్టములచే, వెతపడన్=బాధపడుచుండఁగా, చావుసెజ్జన్ = మరణమాసన్నమై పడుకపైఁ బడియుండువేళ; పూర్వపోషితుల్=ముందునాచేఁబోషింపఁబడినవారగు; స్వకీయులు = అన్నదమ్ములు లోనగు సమీపబంధువులు; చెయివీడన్ = ఆదరణతప్పి సహాయముచేయుటమానఁగా; అట్టిసమయంబునన్ = అటువంటికష్టకాలమందు; మతిగొని = మనస్సుపెట్టి; ఆదుకొంచున్ = సహాయపడుచు; మందులన్ = ఔషధములచే; ఉసుఱునిల్పిరి = ప్రాణమురక్షించిరి; ఇట్లు వీరు కష్టకాలములో సహాయపడుటకుఁ గారణము, నాయొక్క; పూర్వజన్మసంచితసుకృతంబు = పోయినజన్మములందు సంపాదించి చేర్చియుంచుకొనినపుణ్యమే; కాని యితర కారణములేదనుట; కాక = అటుగానిపక్షమున; ధరన్ = భూమియందు, ఇటువంటి మిత్రముల్ = ఇటువంటి స్నేహితులు; చిక్కుదురె = దొరకుదురా? దొరకరనుట - నిర్వ్యాజమిత్రులు దుర్లభులు.

తాత్పర్యము.

నాకు నెల్లవేళల శ్రేయస్సులనే కలిగించిరి. ఒంటరిగా ననేకకష్టములచే శుష్కించి బాధపడుచు నాచే ముందుపోషింపఁబడిన సమీపబంధువులు నేను జచ్చుటకు సిద్ధముగానుండు సమయమందు చేయివదలిపోగా నట్టికష్టవేళ వీరు మనస్సుపెట్టి సహాయపడి వారే చేతిడబ్బుపెట్టి మందులిచ్చి ప్రాణముకాపాడిరి. (ఈకార్యము చేసినవాఁడు పద్మనాభశాస్త్రియే)- పూర్వజన్మములందుఁ బుణ్యము చేయకుండిన నట్టిస్నేహితులు లభింపరు.

ఎక్కటి = అసహాయుఁడు; సెజ్జ - ప్రకృతి శయ్య ; వెత - ప్రకృతి వ్యథ; ఏకః ప్రకృతి, ఎక్కటి వికృతి.

శా॥ ప్రేరింతుర్ శుభకావ్యసంఘటనకై • ప్రేరించి మధ్యంబునం
దేరోగంబున నైన డీలుపడ నెం• తేఁ గూర్తు రుత్సాహముం,
భారం బందఁ బ్రశస్తి సేయుదురు, నా•భాగ్యంబు గాదే మహో
దారుల్ ధీరులు ధీరశాంతు లిటు ల•త్యంతాప్తులై యుబ్బుటల్. ౨౩

అర్థము.

శుభకావ్యసంఘటనకై =సత్కావ్యములనురచించునట్లు, ప్రేరింతుర్ =ప్రోత్సాహము కలుగఁజేయుదురు. ప్రేరించి = ఉత్సాహముకలుగఁజెప్పి, యీప్రకార

మీ గ్రంథకర్త కావ్యరచనకై పూనుకొని పనిచేయు సమయమున; మధ్యంబు నందున్ = నడుమ, గ్రంథముపూర్తి కాకముందే ; వరోగంబున నైనన్ = శ్వాస కాసజ్వరములోనగు వ్యాధిచేతనయిన; డీలుపడన్ = ఈకార్యము నావలనం గాఁగలదా, యేల వ్యర్థశ్రమమని నిరుత్సాహి నైనపుడు; ఎంతేన్ = మిక్కిలి; ఉత్సాహమున్ = ఉత్సాహమును; కూర్తురు = కలిగింతురు; పారం బందన్ = కావ్యరచన పూర్తి కాఁగా; ప్రశస్తి సేయుదురు = లోకమున వ్యాపించి కీర్తి గలుగఁ జేయుదురు; మహోదారుల్ = మిక్కిలి గొప్పగుణము గలవారు; ధీరుల్ = పండితులు; ధీరశాంతుల్ = శమముతోఁ గూడినబుద్ధిచేఁ బ్రసన్నమైన మనస్సుగల బ్రాహ్మణులు; ఇటు = ఈప్రకారము; అత్యంతా ప్తులై = కేవల హితులై ; అబ్బుటల్ = లభించుటలు; నాభాగ్యంబుగాదే = నాయదృష్ట ఫలముగాదా.

తా త్ప ర్య ము.

ఈమిత్రులు నన్ను సత్కావ్యములు రచింపఁ బ్రేరించి వారిమాటప్రకారము రచించుచు నడుమనడుమ క్షయశ్వాసకాసము లోనగు వ్యాధులచేఁ బీడింపఁబడి సత్తువలేక నిరుత్సాహినై యుండఁగా మరల మరలఁ బ్రేరేపించి కావ్యములు కొన సాగించి సాంతమైన తరువాత వానిని బ్రచురించి లోకమునఁ గీర్తి తెచ్చిరి. ఎంత భాగ్యమో లేకున్న నిటువంటి మిత్రులు లభింతురా ?

కం॥ ఎక్కడి చింతలపూఁడియొ, యెక్కడి రఘునాథపురమొ • యెక్కడి కడపో
చిక్కనినెయ్యము మువురకు, నెక్కరణియొ, దైవచిత్ర • మే మనవచ్చున్? ౫౮

అ ర్థ ము.

చింతలపూడి = పడమటిగోదావరిమండలమున నేలూరునొద్ద నున్నది. రఘునాథపురము = ఆరణిసమీపమున నున్నది. కడప = కడపమండలమున నున్నది. చింతలపూడి గ్రామనివాసి పద్మనాభశాస్త్రి, రఘునాథపురనివాసి వేంకటసుబ్బయ్య, కడపపురనివాసి యీ గ్రంథకర్త; చిక్కనినెయ్యము = గాఢ మైన స్నేహము; మువురకున్ = ఈముగ్గురకు; ఎక్కరణియొ = ఏవిధముగా, కలి గెనో, దైవచిత్రము = ఆశ్చర్యకరమైన దైవశక్తి; ఏమనవచ్చున్ = ఏమని చెప్ప సాధ్యమగును ?

తా త్ప ర్య ము.

పద్మనాభశాస్త్రి యుండు చింతలపూఁడి యెక్కడ? వేంకటసుబ్బయ్యయుండు రఘునాథపుర మెక్కడ? ఈ గ్రంథకర్తయుండు కడపపుర మెక్కడ? ఒకదానికొకటి యేవిధమయిన సంబంధములేదే. మూఁడు మూఁడుదిక్కుల నున్నవే. ఇట్టి ము వ్వురకు నిష్కారణగాఢస్నేహము కుదురుట యెక్కడ ! విచిత్రమైన దైవతంత్ర మెవ్వఁ డెఱుఁగును ! ఏమని చెప్పసాధ్యపడును ?

ఆ॥ అడవియుసిరికయును • నంబుధిలవణంబుఁ, జేరి నట్టటంచుఁ • జెప్పుచుంద్రు
మైత్రిఁ బలుకుచోట;•మాయెడ నయ్యది, సత్యమయ్యె రామ•చంద్రుకరుణ.

అర్థము.

మైత్రిన్ = స్నేహమునుగూర్చి, పలుకుచోటన్ = చెప్పెడుసందర్భమందు, అడవియుసిరిక = అడవిలోనుండు నుసిరికకాయయును. అంబుధిలవణంబు = సముద్రములోనుండు నుప్పు, చేరినట్టటంచున్ = కలిసినట్లని, చెప్పుచుంద్రు = చెప్పుచుందురు. అయ్యది = ఆ యుపమానము, మాయెడన్ = మా మువ్వుర విషయమున, శ్రీ రామచంద్రుకరుణన్ = శ్రీ సీతారాములయనుగ్రహముచే సత్యమయ్యెన్ = యథార్థపడియెను.

తాత్పర్యము.

లోకములో దూరముననుండువారి స్నేహమునుగూర్చి మాటలాడునప్పు డడవిలోని యుసిరికకాయ సముద్రములోనియుప్పు కలిసినట్లని చెప్పుటకలదు. కాని యది శ్రీరామచంద్రుల యనుగ్రహముచే మావిషయమున సత్యమయ్యెను.

పద్మనాభశాస్త్రు లీగ్రంథకర్తను రోగబాధవేళ మందులిచ్చి కాపాడుట యటుండ శ్రీకౌసల్యాపరిణయము, ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణము, సుభద్రావిజయము ముద్రితమగుట కాయనయే కారణభూతుఁడు. రాజకీయకలాశాలయం దాంధ్రపండితపదవి లభించుటకుఁ బద్మనాభశాస్త్రులే కారణము. అనేకపండితుల పరిచయము లభించుటకుఁ బద్మనాభశాస్త్రులే కారణము. ఇన్ని కార్యము లిట్లు జరిపించుటకు శ్రీరామచంద్రమూర్తి కరుణాకటాక్షమే కారణము. పద్మనాభశాస్త్రులతోడి మైత్రికి వేంకటసుబ్బయ్య కారణము. ఆయనతోడి మైత్రికి శ్రీకుమారాభ్యుదయము కారణము, దానికిఁ బితృవ్యభక్తి కారణము.

కం॥ ఫలకాంక్షారహితంబుగఁ, బలువిధముల నాకుఁ దోడు•పడు మిత్రులకున్
గలిమియు సుఖముఁ జిరాయువుఁ, గులవృద్ధియుఁ గలుగఁజేయఁ•గోరెద రామా!

అర్థము.

ఫలకాంక్షారహితంబుగన్=ప్రతిఫలముమీఁదికోరికలేక; పలువిధములన్ = అనేకరీతులను; నాకున్ = నాకు; గ్రంథకర్తకనుట. తోడుపడుమిత్రులకున్ = సహాయముచేయుస్నేహితులకు: కలిమియున్ = సంపదయును, సుఖము, చిరాయువు=దీర్ఘమైనయాయుస్సు; కులవృద్ధి=సంతానప్రాప్తియు; రామా - కలుగఁజేయఁగోరెదను.

ఇది వ్రాసినపిమ్మట వారిరువురకు రామునికరుణచే సంపత్తు సంతతి రెండును కలిగెను. ఈగ్రంథమును బ్రకటించినపిమ్మటను జాలఁగాలము వీరిరువురు జీవించి యుండిరి.

తా త్ప ర్య ము.

నావలనఁ బ్రతిఫలమేదియుఁ గోరక స్నేహభావమునే పురస్కరించుకొని య నేకవిధముల సహాయపడిన యీస్నేహితులకు సంపత్తు, సౌఖ్యము, సంతానము దీర్ఘాయువు రామా! కలిగింపుము.

—• స్వవిషయము •—

శా॥ భారద్వాజపవిత్రగోత్రజుఁడ నాపస్తంబసత్సూత్రుఁడన్
పారావారసుతాధినాథపదసేవాలోల గోల్కొండవే
పారిన్, సత్కవిమిత్త్రుఁడం, గనకమాంబారామచంద్రాహ్వయో
దారానుత్తమదంపతిప్రజల మధ్యస్థుండ, సుబ్బాఖ్యుఁడన్. ౨౭

ఈపద్యమున గ్రంథకర్త తన విషయము చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

అర్థము.

భారద్వాజపవిత్రగోత్రజుఁడన్ = భరద్వాజమహర్షియొక్క పరమపవిత్రమ యిన గోత్రమందుఁబుట్టినవాఁడను; ఆపస్తంబసూత్రుఁడన్ = ఆపస్తంబసూత్ర ముల ననుసరించినవాఁడను. పారావార ......గోల్కొండవేపారిన్ = సముద్రము కూఁతురైన లక్ష్మీదేవికి భర్తయైన శ్రీమన్నారాయణుని పాదములుసేవించుట యందాసక్తిగల గోల్కొండవేపారికులమునఁబుట్టినవాఁడను. సత్కవిమిత్త్రుఁడన్ = సుకవులకందఱకు స్నేహితుఁడను. కనక....మధ్యస్థుండన్ = కనకమ్మ రామ చంద్రరావనెడి పేర్లుగల యుత్తమదంపతుల కుమారులలో నడిమివాఁడను. సుబ్బాఖ్యుఁడన్ = సుబ్బఁడను పేరుగలవాఁడను.

తా త్ప ర్య ము.

నాది భారద్వాజగోత్రము; ఆపస్తంబసూత్రము; శ్రీమన్నారాయణుని పాదసేవచేయు గోల్కొండవ్యాపారిశాఖవాఁడను; సుకవులకు స్నేహితుఁడను; నాతల్లిపేరుకనకమ్మ; నాతండ్రిరామచంద్రరావు-అయిదువురకుమారులలో నేను నడిమివాఁడను.

భరద్వాజుఁడే భారద్వాజుఁడు; నరకము నారకము, పురుషుఁడు పూరు షుఁడు, రమ రామ, నరాయణుఁడు నారాయణుఁడు, అన్నట్లు. 'అన్యేషామపి దృశ్యతే' యని వ్యాకరణసూత్రము. 'భారద్వాజమహామునీంద్రుఁడగదే' యని శ్రీనాథుఁడు. అటుగాకున్నను భర-భార శబ్దములు రెండునుగలవు. 'భరింపునీ ద్వాజ ననియె' నని వ్యుత్పత్తి. సత్కవిమిత్త్రుఁడన్=ఈకవికి స్నేహితులు మండ పాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులు, వారికుమారుఁడు, దేవులపల్లె సుబ్బారాయశాస్త్రులు వారితమ్ముఁడు తమ్మనశాస్త్రులు, తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు, మాడభూషి వేంకటాచార్యులు, కొల్కొండ వేంకటరత్నముపంతులు, వేదము వేంకటరాయ

శాస్త్రులు, అద్దంకి తిరుమల తాతాచార్యులు, ఆత్మకూరు శ్రీనివాసాచార్యులు నింకను పెక్కురు గలరు. ప్రసిద్ధకవులంద ఱీయనస్నేహితులే.

వ్యా క ర ణ ము.

కనకమాంబా. — శ్లో॥ ఆర్యాంబాదికశబ్దాస్స్యుః, శ్రేష్ఠార్థ వాచకాయతః
తత స్తదంతశబ్దేభ్యో, నైవ శ్రేష్ఠార్థగోచరాః॥ అథర్వణ॥

అనఁగా అయ్య అమ్మ మొదలగు శబ్దములు పదాంతమందుండునేని శ్రేష్ఠార్థమును దెలుపును. అవియే మరల రెండవసారివచ్చునేని శ్రేష్ఠార్థమును దెలుపవు. ఈ సూత్రప్రకారము రెండవశబ్దము శ్రేష్ఠార్థమును దెలిపినను దెలుపకున్నను నట్టిపద మసాధువని యథర్వణుఁడు చెప్పలేదు. ఇట్లుండ నొకఁడు లక్కమాంబ రామయార్యుం డనునవి యసాధువు లనెను. ఇట్టి ప్రయోగము లసాధువు లగునేని మొదటియపరాధి నన్నయభట్టారకుఁడే. "నిత్యసత్యవచను మత్యాను రాధితాచార్యు సుజను నన్న పార్యుఁజూచి" యని తనపేరు నన్నపార్యుఁడని వ్రాసికొనెను. ఇట్లులే తిక్కనార్యుఁడు పెద్దనార్యుఁడులోనైనవి. నామములు బిరుదులు సంస్కృతశబ్దములతో సమాసమగునపుడు సంస్కృతపదములుగానే భావింపఁబడుచున్నవి. వేఁగీదేశము. అట్టులే లక్కమాంబ యనుచో లక్కమ్మ యనునది నామము. లక్కమ్మయను నంబ లక్కమాంబ.అట్లుగాదేని స్త్రీవాచకాంతశబ్దముల సంధిలేదుగదా, సవర్ణదీర్ఘసంధియెట్లుగలిగెను? 'తిర్మలమహారాయోక్తిన్.' వసు. ౧-౮. ఇందు గుణసంధియెట్లు? తిరుమలేంద్రశ్రీమహారాయనిన్, మహారాయ - ఇది యేసమాసము? కావున లక్కమాంబ యను పోతనప్రయోగ మసాధువుగాదు. ఇట్టిప్రయోగము లాంధ్రగ్రంథములందుఁ బెక్కులు గలవు.

శ్లో॥ భవే ద్బిరుదశబ్దేషు, యథేచ్ఛం వర్ణకల్పనా ।
గ్రామమానుష్య బిరుద, శబ్దానామపి పా మతా.

రాహుత్ శబ్దభవమురావుతు - రౌతు. అనఁగా గుఱ్ఱముపై నెక్కి యుద్ధము చేయువాఁడు. ఈరావుతు శబ్దములోఁ దుదవర్ణము లోపించి 'రావు' అయ్యెను. ఈగోలకొండవేపారులకుఁ గలమోకత్తిరియో జీవనోపాయము. వీరు గోలకొండ నవాబునొద్ద మంత్రులు మొదలైన పదవులందును సేనానాయకులుగాను నుండినవారు. హైదరాబాదుసీమయందు వీరికి వేపారులనియే పేరు. ఈ ప్రాంతముల మాధ్వులకు నాపేరుండుటచే గోలకొండనుండివచ్చిన వీరుగోలకొండ వేపారులైరి. గోలకొండవేపారు లందఱు విశిష్టాద్వైతులే. వీరు పంచసంస్కారపరులైన నియోగులు.

ఉ॥ పూతచరిత్రులున్, విబుధ•పూజితులున్, సుయశోమనోహర
స్ఫీతపవిత్రమూ ర్తులును, శ్రీరమణీయనిజాలయాంగణుల్,

శ్రీతరుణీశపాదసర • సీరుహసంకలితాత్మమందిరుల్,
మా తలిదండ్రులం దొరయ • మా తలిదండ్రులె శక్తులిద్ధరన్. ౫౮

అర్థము.

పూతచరిత్రులున్ = పవిత్రమైన నడవడిగలవారును, విబుధపూజితులున్ = పండితులచే గౌరవింపఁబడినవారును, సుయశోమనోహరస్ఫీత పవిత్రమూర్తులు= మంచికీర్తిచే మనోహరమై యధికమైన మంచిగుణములచే పావనమైన యాకారములుగలవారు. శ్రీ ...గణుల్ = సంపత్తుచేనందమయిన యింటిముంగిలి కలవారు; శ్రీ....మందిరుల్ = లక్ష్మీదేవి భర్తయైన నారాయణుని పాదకమలములతోఁగూడిన తమయిండ్లుకలవారు. ఇట్టి మాతలిదండ్రులన్ = ఇటువంటి మాతలిదండ్రులతో; దొరయన్ = సమానమగుటకు, మాతలిదండ్రులె = లక్ష్మీదేవితలిదండ్రులయిన గంగాక్షీరసాగరులే, శక్తులు = శక్తిగలవారు. మాతలిదండ్రులతో సమానులు గంగాక్షీరసాగరు లని చెప్పుటచే నిరువురయందు సమానగుణములుండవలెను. కావున గంగాక్షీరసాగర పర్యాయమున నర్థము చేయఁదగును. పూతచరిత్రులన్ = తమయందు స్నానముచేసినవారి పవిత్రులఁ జేయు నడవడిగలవారిని. 'గంగాపాపం; శశీతాప' మన్నట్లు గంగ తనలో స్నానముచేయువారి పాపమును బోఁగొట్టును. సముద్రస్నాన మట్టిదేకదా. విబుధపూజితులు = దేవతలచే గౌరవింపఁబడువారు. దేవతల కాహారమైన యమృతము నొసంగుటచే దేవతలకు సముద్రుఁడు పూజ్యుఁడు. భగీరథుఁడుగంగఁ దెచ్చునపుడు గంగాదేవిని దేవతలందఱు పూజించిరికదా. సుయశో .... మూర్తులు = మంచికీర్తివలె అతిశయమైన పావనత్వముగల యాకారములుగలవారు. గంగయుఁ బాలసముద్రము నిరువురు తెలుపే. సత్కీర్తి తెలు పని కవిసమయము. శ్రీ....గణుల్ = లక్ష్మీదేవి క్షీరసాగరవాసినియేకదా. శ్రీ.... మందిరుల్ = నారాయణుఁడు పాలసముద్రముననుండువాఁడేకదా. కావున నుపమానోపమేయములందు సమానగుణములు కానవచ్చుచున్నవి. మా = లక్ష్మీదేవి. 'ఇందిరా లోకమాతా మా'- నిఘంటువు.

కం. గురువులఁ బరమదయాళుర, ధరణిం బ్రత్యక్షదైవ • తంబుల నస్మ
త్కారణకళేబరదాతల, నిరతము భజియింతు నఘము • నిర్మూలింతున్. ౫౯

అర్థము.

గురువులన్ = తలిదండ్రులను; పురుషులకు ముగ్గురుగురువులు. "పూరుషున కాచార్యుండునుం దల్లియున్ జనకుండున్ గురువులైరి మువ్వురు" అని యయోధ్యాకాండము ౧౧౧ వ సర్గమునఁ గలదు. పరమదయాళురన్ = మిక్కిలిదయగలవారలను, ప్రత్యక్షదైవతంబులన్ = కంటికిఁగానవచ్చుదైవములను, 'మాతృ

దేవోభవ, పితృదేవోభవ' యని శ్రుతికలదుగదా. 'స్వాధీనదేవతల బింబాధర! తన తల్లిఁ దండ్రి నాచార్యవరున్' (అయోధ్య ౧౫౮ ప) అని శ్రీరామచంద్ర మూర్తి సీతకుఁజెప్పెనుగదా. అస్మత్ కరణకళేబరదాతలన్ = నాకుధర్మసాధన మున కుపకరణములయిన యవయవములతోఁగూడిన దేహమునునిచ్చినవారిని; నిరతము = ఎల్లప్పుడు; భజియింతున్ = సేవింతును, దానివలన, అఘమున్ = పాపమును, నిర్మూలింతున్ = వేళ్ళతో నాశముసేయుదును.

తా త్ప ర్య ము.

గురువులై దయావంతులై కన్నులకుఁ గానవచ్చు దేవతలై నాకు ధర్మ సాధనమైన శరీరమునిచ్చిన తల్లిదండ్రులను గొలిచి పాపము సమూలము నాశముచేసెదను.

దేహసాహాయ్యములేక జీవుఁ డేకార్యము చేయలేఁడు. ఏధర్మకార్యముగాని యేయోగముగాని సాధింపవలెనన్న దేహమావశ్యకము. అదిచేయక తరించు మార్గములేదు. కావున నట్టి గొప్ప యుపకారముచేసిన తలిదండ్రులు సర్వదా వారు జీవించినను మరణించినను బూజ్యులే కదా. అట్లు పూజింపఁడేని పుత్రుఁడు కృతఘ్నుఁడై నరకము పాలగును.

శా॥ బాల్యంబందున తండ్రి వాసి చన సద్భావంబునన్ మమ్ము ము
న్గల్యాణాత్మకుఁడైనకృష్ణుఁడు కృపం గౌరవ్యసంజాతకౌ
టిల్యం బందకయుండఁ బాండవులఁ బాలించెం గదా యట్ల తాఁ
గల్యుండై ననుఁ గాచు పిన్నజనకుం గాదే ప్రశంసింపఁగన్. 30

అ ర్థ ము.

బాల్యంబందున = నేను బాలుఁడుగానున్నప్పుడే, తండ్రివాసిచనన్ = తండ్రి మరణింపఁగా; సద్భావంబునన్ = మంచియభిప్రాయముతో, మమ్మున్ = మా యన్నదమ్ములను, మున్ = పూర్వమందు, కల్యాణాత్మకుఁడైన కృష్ణుఁడు=శుభ కరమయిన మనస్సుగల కృష్ణుఁడు, కృపన్ = దయతో, కౌరవ్యసంజాతకౌటి ల్యంబందకయుండన్ = దుర్యోధనాదులయందలి కుత్సితమునుబొందకయుండు నట్లు, పాండవులన్ = పాండవులను. పాలించెన్‌గదా = ఆదరించెఁగదా, అట్ల = అట్లులే, తాన్ = తాను, కల్యుండై = నేర్పరియై, ననున్ = నన్ను, కాచుపిన్న జనకున్ = రక్షించుపిన్నతండ్రిని, ప్రశంసింపఁగన్ = స్తోత్రముచేయుఁగా, కాదే= తగదా ?

బాల్యంబందున, అందున అవధారణార్థకము బాల్యమందే అందునన్ అని ద్రుతాంతముగాఁ బ్రయోగించుట సరిగాదు.

తాత్పర్యము.

నా బాల్యమునందే యనఁగా నా పదునొకండవయేఁట మాతండ్రి మర
ణింపఁగా, దుర్యోధనాదుల కుత్సితచేష్టలకు లోఁబడిచెడిపోకుండ నెట్లు కృష్ణుఁడు
పాండవులను రక్షించెనో. యట్లు ధృతరాష్ట్రునివలె దురభిప్రాయములోఁగాక
మంచిమనస్సుతో మా యన్నదమ్ములను మా తల్లిని సమర్థుఁడై రక్షించిన
మాపినతండ్రిని ప్రశంసించుట న్యాయ్యమేకదా. అట్లు చేయకుండినఁ గృత
ఘ్నుఁడఁగదా నగుదును. పాండవుల యుపమానము చెప్పుటచే బాల్యము
నందు నీగ్రంథకర్త బంధువులు జ్ఞాతులును వీరితల్లి, యన్నదమ్ముల విషయమున
ద్రోహముచేయ యత్నించిరనియు, వారియత్నము కొనసాగనియకుండఁ బిన
తండ్రి లక్ష్మణరావు రక్షించెననియు నేర్పడుచున్నది.

కం. కఱపెను విద్యాబుద్ధులు, నెఱపెను మజ్జీవనంబు • నీతియు గుణముం
గఱపెను లక్ష్మణరాయఁడు,మఱవంగా వశమె సుజన•మాన్యుఁ బితృవ్యున్. ౩౧

అర్థము.

విద్యాబుద్ధులు = విద్యయు బుద్ధియు వచ్చునట్లు, కఱపెన్ = నేర్పెను
మజ్జీవనంబు నెఱపెన్=నాబ్రతుకు వ్యాపించునట్లుచేసెను. నీతియుగుణమున్ =
నీతితోవర్తించువిధము - మంచిగుణమును. కఱపెన్ = నేర్పెను. లక్ష్మణ
రాయఁడు =ఇది పిన్నతండ్రిపేరు. అటువంటి; సుజనమాన్యున్ = సజ్జనులచే
గౌరవింపఁబడువానిని; పితృవ్యున్ = తండ్రితమ్ముని; మఱవంగావశమె = మఱ
చుటకు సాధ్యపడునా ?

తాత్పర్యము.

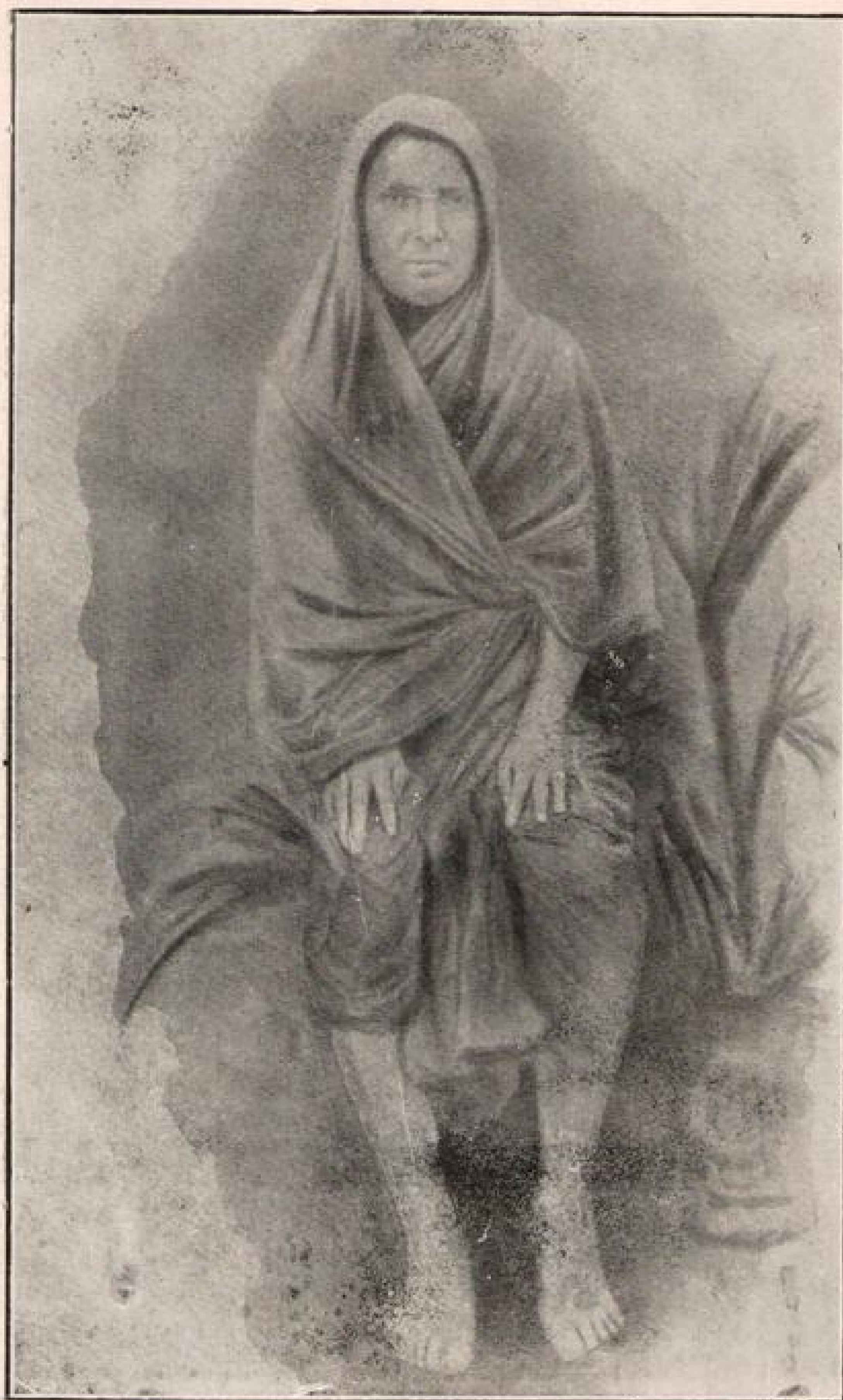
ఎవఁడు చదువునేర్పి జ్ఞానముగలిగి ప్రవర్తింపనేర్పెనో యెవఁడు నాపదు
నైదవయేఁటనే క్షయము ప్రారంభమై పీడింపఁగాఁ దనయొద్ద నుంచుకొని
నానావిధచికిత్సలుచేయించి బ్రతికియుండఁజేసెనో యెవఁడు నీతిమార్గము సుగు
ణముకలిగి వర్తింపనేర్పెనో యట్టి సజ్జనులచే గౌరవింపఁబడు నా పినతండ్రి
లక్ష్మణరావును మఱచుటకు శక్యమగునా ? కాదు. అట్లు మఱచుటయే కలి
గిన నాయన నేర్పినదంతయు వ్యర్థమేకదా ?

ఈగ్రంథకర్త యీ పినతండ్రివిషయమునఁ దనకుఁగల కృతజ్ఞతచూపుటకై
తొలుత వంశావళి వ్రాసి యం దీయనను స్తుతించెను. 'మా వంశావళి లోక
మున కేమి ప్రయోజనకారికాఁగలదు. అది యెట్లు శాశ్వతముగా నిలువఁగల'దని
యోజించి దానిని గ్రంథస్థముచేసెను. ఆ గ్రంథమే శ్రీ కుమారాభ్యుదయ
ము. ఆ గ్రంథము నుత్పత్తికి నీయనపేరు గ్రంథస్థముచేసి శాశ్వతస్వర్గసుఖము
కలిగింపవలయు నను కోరికయే కారణముకాని యితరము కాదు.

ఆంధ్రవాల్మీకి

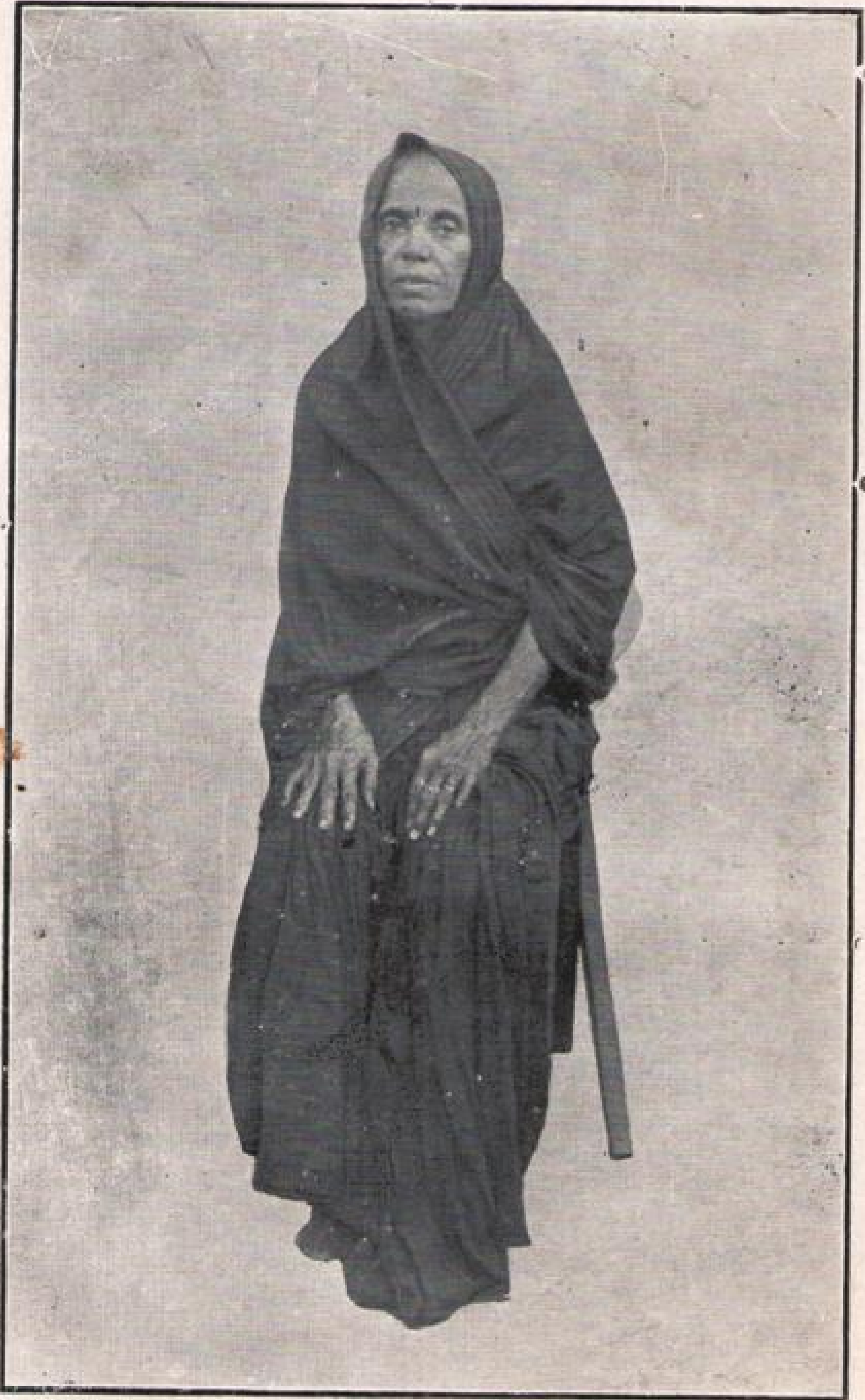
వావిలికొలను సుబ్బరావు 1920.

శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరావుగారి తల్లి కనకమ్మగారు

శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరావుగారి ధర్మపత్ని రంగనాయకమ్మ.

శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరావుగారి పినతండ్రికుమార్తె వంగూరి సీతమ్మగారు

తే॥ గీ॥ దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సత్
సంతతులలోన నొక్కఁటిసలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దన నూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడపు నిజము
సొగడుఁ గావునఁ గావ్య మిన్నిఁటికిఁ దొడవు.

కం॥ పురివఅద నీరు గోదా। వరిని గలిసి యోగ్యమైన • వడువునఁ గడుదు
శ్చరితుండై నను గావ్యాం। తరమునఁ జెప్పఁబడి పావ•నచరిత్రుఁ డగున్.

—అప్పకవీయము. ౧ ఆ

మీఁదఁ జెప్పిన ఫలము సత్కృతులందుఁ జెప్పఁబడినవారికే. దుష్కృతులందుఁ జెప్పఁబడినవారు పురివఅదనీరు అమేధ్యపుఁ గొచ్చులోఁ బడిన ట్లగుదురు.

కం॥ అన్న యగు శేషగిరి రా, వన్నువ యగురంగరాయఁ • డాత్మగృహిణి నై
చెన్నలరు రంగనాయకి, సన్నుతకావ్యములె నాదు • సంతానంబుల్. ౩౨

అర్థము.

అన్నువ = చిన్నవాఁడు, గృహిణి = భార్య, సంతానములు = బిడ్డలు.

తాత్పర్యము.

నాయన్న పేరు శేషగిరిరావు - నాకంటెఁ జిన్నవానిపేరు రంగరావు - నాభార్య రంగనాయకి - నాసంతానములు సజ్జనులచే నుతింపఁబడు నాకావ్యములే. శేషగిరిరావు క్రీ. శ. ౧౯౦౫ లోను - తల్లి ౧౯౦౮ లోను భార్య ౧౯౧౦ లోను - తమ్ముఁడు ౧౯౧౭ లోను మరణించిరి.

పూర్వజన్మంబున ఋణమిచ్చుటయుఁ బుచ్చుకొని ముంచివేయుటయు లేని కారణముచే ఋణానుబంధము కొలఁది పుట్టు మనుష్యరూపసంతానము కలుగ లేదు. కాని యిహపరసాధకమయిన మానససంతాన మింకను గలుగుచున్నది. భగవంతుఁడు దేహదార్ఢ్య మనుగ్రహించెనేని నింకను వెలువడఁగలదు. ఇది దుష్టసంతానమో సత్సంతానమో నిర్ణయింపఁగలవారు లోకులే. ఈ సంతానములోఁ బెద్దవాఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తియే. ఆయన కలిగినపిమ్మటనే తక్కిన సంతానము కలిగెను. ఆ మనదే యీయనకు సంస్కర్త.

సీ॥ శాంతచిత్తుల మేలి•బంతి యెవ్వాఁ డన, నాతఁ డంచన నర్హుఁ • డైనవాఁడు
అతిసాధులకు నుదా•హరణ మెవ్వాఁ డన, వాఁడెవో యని చూపఁ•బడెడివాఁడు
సత్యనీతివ్రతా•చరణకు గుఱి యెవ్వఁ, డనిన వాఁ డన యోగ్యుఁ • డైనవాఁడు
బంధువత్సలతకుఁ • బట్టుఁగొ మ్మెవఁ డన, నాయన యనఁగఁ బా•త్రైనవాఁడు
సారశాస్త్రమున రామ•చంద్రుసాటి, యెవ్వఁడనమీఁడనఁగఁ గీర్తి•నెసఁగువాఁడు
బుద్ధిశాలి, నెయ్యంబు•భూమి, సుప్రసన్నతను సిరియన్న, శే•షన్న నిజము. ౩౩

అ ర్థ ము.

మేలుబంతి = అక్షరములు కుదుర్పుటకై బాలురు వ్రాయునపుడు పెద్ద వారు వ్రాసియిచ్చు మొదటిపంక్తి. దానివలెఁ దక్కిన పంక్తు లుండవలెను. దీనినే మానా యందురు. సౌభ్రాత్రము = సోదరుతనము. కాణాచి = ఉనికి పట్టు. సిరియన్న = చంద్రుఁడు.

కం॥ తెలియనికతమున భావిక,వులుఁ మద్విషయంబునందుఁ • బొరవడకుండన్
బలికితి నాదుకుటుంబముఁ, గలరు పితృవ్యజులు తల్లి • గల దిప్పటికిన్ ౩౮

అ ర్థ ము.

భావికవులు = ముందు రాఁబోవు కవులు; పితృవ్యజులు = పినతండ్రికుమా రులు; ఇప్పటికిన్ = ఈగ్రంథము ప్రారంభించునప్పటికి.

గ్రంథారంభము ౧౯౦౦ సంవత్సరము. ౧౯౦౮ లోఁ గవితల్లిగారిమరణము.

కం॥ మావంశము తెలుఁ గంతయు, మావృత్తాంతంబుఁ దెలియ•మత్పూర్వకృతం
బై వెలయు రాభ్యుదయమం, దే విస్తృత మగుట నొడువ • నే నిట మరలన్.

అ ర్థ ము.

మత్పూర్వకృతము = నాచేఁ బూర్వముచేయఁబడినది, రాభ్యుదయము = శ్రీ కుమారాభ్యుదయముఁ. శ్రీకుమారాభ్యుదయము = మన్మథుని చరిత్ర ము. 'శృంగారయోని శ్శ్రీపుత్రః' నిఘంటువు. కుమారాభ్యుదయము = మన్మ థునిచరిత్ర-'కుమారో మాసుతే స్కందే'' యని ॥నానా॥ మారాభ్యుదయముః= మన్మథునిచరిత్ర, "మదనో మన్మథో మార" యని యమరము. రాభ్యుదయ ము=మన్మథునిచరిత్ర. "రః పుమాన్ పావకే కామే" అని ॥నానా॥ శ్రీకుమార= కుమార=మార= ర = మన్మథుఁడు. విస్తృతము = విస్తరింపఁబడినది. నొడు వన్ = పలుకను.

తా త్ప ర్య ము.

ఇప్పటిచరిత్రకారులు పూర్వకవులనుగుఱించి తాఱుమాఱుగ వ్రాసినట్లు నన్నుఁగుఱించి రాఁబోవుచరిత్రకారులు కవులు పొరపాటుపడకుండుటకై నా జన్మస్థలము మా వంశవృక్షములోనైనవి శ్రీ కుమారాభ్యుదయమునందే వ్రాసియుండుటచేఁ జర్వితచర్వణ మేల యని మరల నిట వ్రాయలేదు.

శా॥ పౌరామాత్యతనూభవుం డగుచుఁ దేజఃపుంజమైతత్త్రియీ
వారాశిం జుళికీకరించి ఋషినై ప్రస్ఫీతయోగాఢ్యుఁడై
తారామండలమానిస స్తకమునం దా నొక్కఁడై వెల్గు శ్రీ
భారద్వాజుని సంస్తుతించెదను దాత్పర్యంబు సంధిల్లఁగన్.

కం. ఆతనికి నిర్మలతనూ। జాతుండై వెలసె వసుధ సవనారంభో
ద్ధ్యాతఘనధూమమున ఘన। మాతిలేముగ ధూమయోని యని పేరందన్.

కం. ఆతనికి గాదిలితమ్ములు। క్షితిలో రత్నాజి యనఁగఁ గృష్ణాజియు నా
నతులితగుణమణిహారులు। వితతయశుల్ గలరు వేదవిదులై యుండున్.

తే॥ గీ॥ పిన్నపంతులు నాంచారుపేరఁబరఁగు। లలనయందుఁదనంగాంచె లలితగుణుల
వెలఁగి శ్రీలక్ష్మణాఖ్యుని శ్రీనివాసు। రంగరాయాహ్వయుని సుధీప్రథితమతుల.

కం॥ అమ్మహనీయులు క్రమమున। సమ్మతి నుద్వాహమైరి సరసతమై మం
గమ్మను గుప్పమ్మను లక్ష్మమ్మను శృంగారవతుల సాధ్వీమణులన్.

చ॥ లలితసుధీసుధీరగుణ లక్షణలక్ష్మణమంగమాంబలం
దలరఁగఁ బుట్టి రంతట నిరంతరసత్యుఁడు రామచంద్రుఁడున్
వెలఁగెడు సీతమాంబయును శీతమరీచియు లోకమాతయుం
గలశపయోధివీచికలఁ గాంతిని సంపదఁ బుట్టినట్లుగన్.

వ॥ అతండు.

కం॥ వరపూతగుణోపేతన్। వరశీలవ్రాత భువనవంద్యన్ సీతన్
గరిమంబునఁ దాఁ గైకొనెఁ। బరమవిధి న్రామచంద్రుభాతిం బ్రీతిన్.

కం॥ ఆవరదంపతులకు వసు। దేవునకుం దేవకికి విధి జనకుభాతిం
బావనతేజుఁడు కృష్ణుఁడు। భావింపఁగఁ గలిగె వంశపావనుఁడగుచున్.

కం॥ పరమాదరమున ఫణిపతి। గిరికిం బ్రహ్మోత్సవంబు కేళిం గనఁగా
నరిగి యట బంధు లలరఁగ। వరరతిమతి రుక్మిణి న్వివాహంబయ్యెన్.

చం॥ అరయఁగఁ గీర్తిధన్యమగు నామిథునంబునకుం జనించి రా
మారిభుజతుల్యులై దశరథావనినాథ తనూవాపర
స్ఫురదురుమూర్తులో యనఁగఁ బోణిమి నల్వురు సత్కృపానిధుల్
వరగుణశీలభాసులు ప్రభావవిభావసులై వసుంధరన్.

ఆ॥ రామచంద్రరావు రహిమీఱ లక్ష్మణ। రావు శ్రీనివాసరావు వేంక
టనరసింహరావు నఁగనొప్పిరి వారు। బుద్ధి నలువ యందుఁ బెద్దవాఁడు.

కం. ఆరామచంద్రరాయఁడు। హారిగుణోదారఁ గనకమాంబను దనకుం
దారఁగఁ గైకొనె మువ్వురు। వారికి సుతులైరి పెద్దవాఁడై వెలసెన్.

చం॥ వినయవివేకపోషుఁ డతివిశ్రుత సత్యవచోవిశేషుఁడు
స్జననుతవేషుఁడున్ ఘనవిశాలయశస్సువిశేషుఁడున్ మనో
వనజసమర్పితాచలనివాసక శేషుఁడు ధూతదోషుఁడుం
బొనరఁగఁ గంజజాతకులభూషుఁడు శేషుఁడు మాన్యుఁ డన్నిఁటన్.

తే॥ శేషగిరిరావునకు మిత్రభామలునకుఁ। దమ్ములిరువురుగలరు యశమ్ముఁగూర్చు
సుబ్బరాయఁడు శేముషీస్ఫూర్తిమెఱయ। గంగరాయఁ డనంగ సత్సంగరతులు,

వ॥ అందు.

కం॥ సకలుండ వాసుదాసుఁడ। సుకరహరిదమైకలబ్ధసుందరతరవా
ఙ్మకరందబిందుతుందిల। ప్రకటకవిత్వాతిముదితబంధుజ్ఞుండన్.

తే॥ నాదు రెండవపినతండ్రి నయగుణుండు। శ్రీనివాసాఖ్యుఁడాధన్యు శ్యేష్ఠపుత్రి
కామతల్లిక వంగూరి రామరావు। ధర్మపత్నిగుణాఢ్యసీతమ్మయనఁగ.

కం॥ నా కింతకాఁచిపోయఁగ। నాకాంతసజీవయుండె నాఁ డీవేళన్
నాకాయము రక్షింపఁగఁ। శేకొని సీతమ్మ నాదు చెల్లెలు కరుణన్.

కం॥ ఘటికాచలవాసిని వన్నిటకున్ రప్పించి రాఘవేంద్రుఁడు సేవన్
ఘటియింప నాజ్ఞ సేయుట। నిట నేఁ గైంకర్యకాంత నిచ్చ నిలిచితిన్.

చం॥ అదిసుత రొంటివాని నను సాదరదృష్టిని జూచి యోర్మిమై
వదలక కష్ట మంచనక వంచనలేక సహాయభూతయై
ప్రిదు లని శ్రద్ధయున్ మిగుల ప్రేమముఁగూడఁగ దేవకార్యమున్
మదిగొని అన్నదానమును మానుగ నాయనుజాత సల్పెడున్.

కం॥ ఆసాధ్వీమణిసాయము। శ్రీసీతాపతిఘటింపఁ జేయఁడయే నీ
దాసుఁడు దాస్యము లవమేన్। జేసియయుండఁడు నిజము సిద్ధం బిచటన్.

ఉ॥ ఓడ ద దెంతగాసికిని, నోర్మిగుణం బొక లేశమేనియున్
వీడదు, స్వాత్మబంధు లని వింతజనంబుల నాదరించు, మా
ఆడదు కోపగించినను, స్వాత్మసుఖార్థము కాసునేనియున్
వేఁడదు, వాడ దెప్డు, నవనీతముపో హృదయంబుచూడఁగన్.

తే॥ దానమును జేయుచున్నట్టి మానవతులు। గలరు ధరణిని వేనవేల్ కాని యిట్లు
కాయకష్టంబు నోర్చి నిష్కామలోక। దైవసేవయుఁ జలిపెడి తరుణి లేదు.

తే॥ జపము లేటికి వేయాలు తపము లేల। యోగ మేటికి సర్వసంత్యాగమేల
సాధ్విగుణమును నిట్లు నిష్కామసేవ। చేయుభాగ్యంబు గలిగినచేడియలకు.

కం॥ రాముఁడె పతియగుటను శ్రీ!రాముఁడె పతి దైవ మనుచు శ్రద్ధామతినిన్
ప్రేమించు నీమె కిమ్మా। సామ్రపియ భర్తతోడ సాయుజ్యంబున్.

ఒంటిమిట్టయందలి శ్రీరామసేవాకుటీరమున నన్నదానకార్యము దేవతా కార్యము నిర్వహించుచుండునది యీామెయే.

—• కవికృతపూర్వగ్రంథసంగ్రహపట్టిక •—

కం శ్రీపతి యగుసీతాథా,మాపతికృపబలిమి శ్రీకు•మారాభ్యుదయం
బాపయి శతకము కౌసల్యాపరిణయకావ్య మొండు • నద్యోం బలుకన్. ౩౬

అ ర్థ ము.

శ్రీపతి = లక్ష్మీనాథుఁడు; శ్రీకుమారాభ్యుదయము; శతకము = తల్పగిరి రంగనాయకశతకము. కౌసల్యాపరిణయము.

కం॥ కృష్ణావతారతత్త్వముఁ, గృష్ణసులీలామృతంబుఁ • గీర్తించితిఁ, ద
త్కృష్ణసుగీతల శ్రద్ధానిష్ణాతుఁడ నగుచుఁ బల్కె • నెగడితి ద్విపదన్. ౩౮

అర్థము.

కృష్ణావతారతత్త్వము = కృష్ణలీలామృతము; ద్విపద భగవద్గీత పలికితిని.
శ్రద్ధానిష్ణాతుఁడను = శ్రద్ధయందలినేర్పు - అనఁగా మిక్కిలి శ్రద్ధగల వాఁడను.

ఈగ్రంథము వ్రాయునప్పటికి రచింపఁబడిన గ్రంథము లివియే. ఈవల సుభద్రావిజయనాటకము, ఇది రామాయణరచనమధ్యకాలమునఁ జెప్పఁబడెను. తరువాత సులభవ్యాకరణము, ఆర్యకథానిధులు, ఆర్యచరిత్రరత్నావళీమాలికా గ్రంథములు, హితచర్యమాలికాగ్రంథములు, భక్తిప్రసూనమాలికాగ్రంథములు, ఆధునికవచనరచనావిమర్శనము, పోతనని కేతనచర్చ, పోతరాజవిజయము లోనగు పెక్కుగ్రంథములు రచింపఁబడెను. భక్తిసంజీవని యను మాసపత్రిక యందుఁ గొన్ని గ్రంథములు వెలువడుచున్నవి. కొన్ని వెలువడఁగలవు. ముద్రితములైనవిగాక సంపూర్ణముకానివి రెండు గలవు. అందొకటి రామాశ్వమేధము. రెండవది యాంధ్రజయము. ఆంధ్రభారతమే యాంధ్రజయము. ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణము సాంతమైనతరువాత దానివలెనే భారతమునం తయుఁ దెనిఁగింపు మని యా గ్రంథకర్తను బ్రేరించి లం॥ వెంకటసుబ్బయ్య యాదిపర్వము మొదలు స్త్రీపర్వము కడవఱకుఁ దాను దెనిఁగించునట్లును శాంతి మట్క నీ గ్రంథకర్తను దెనిఁగింపు మనియు బోధించెను. అట్లేకాని మ్మని యిరువు రొక్కదినమందే ప్రారంభించిరి. ఈ గ్రంథకర్త శాంతిపర్వమున సగము, కడపటి నాలుగుపర్వములు తెలిఁగించెనుగాని వేంకట సుబ్బయ్య రెండువందల పద్యముల కెక్కువ వ్రాసినవాఁడు కాఁడు. అదియును గాక యాకార్యమున కితరులు పూనుకొన్నట్లు తెలియవచ్చెను. ఇతరులు చేయు కార్యమును దానుఁ జేయుట యీాయనకు సమ్మతమైనది గాదు. అట్టిసమయమందే ఆర్యకథానిధులు ఆర్యచరిత్రరత్నావళులు వ్రాయవలసివచ్చెను. భారతరచన కన్న నీ గ్రంథములు రచించుట లోకమున కెక్కువ లాభకారిగాఁ దోఁచెను. ఈకారణములచే నాంధ్రజయము నిలిచిపోయెను. దీనిలోని కొన్ని పద్యములు శ్రీకృష్ణలీలామృతంబున ననువదింపఁబడెను. రామాశ్వమేధము పూర్తికామికి ప్రోత్సాహకులయుపేక్షయు నొంటిమిట్ట కోదండరామస్వామికి నంకిత మీయ నుండుటయుఁ గారణములు. ఈయన పేరుపెట్టని యేకృతియు సాంతమగుట లేదు. ఇది యనుభవవిదితము.

—• విశిష్టాద్వైతము •—

సీ॥ కనులకుఁ గలఁకయు • గరళంబు మదికి నై, తపియింపఁ జేయ వి•త్తమ్ము లేదు
కాళ్లఁ బందా లురి•త్రాళ్లు కుత్తుకకు నౌ, బిడ్డలజంజాట • మడ్డు లేదు
మంచిసెబ్బర లెఱ • స్మరియింప నీయని, యంతటిభోగంబు • లమర లేదు
ఈపూఁట హరిహరీ • యేపాటఁ గడచు న, న్నార్తిద్రవ్యభీతి యిం•తయును లేదు
రాముఁ దలఁపఁ జేయ•నామయం బుండఁగ, సౌఖ్య మరయుపొంట•జాయ యుండ
నింతవలను గలుగ • నిప్పుడ శ్రీరాముఁ, దలఁపకున్న నెపుడు•దలఁచువాఁడ. ౩౭

అర్థము.

కలఁక = ఇదియొకవ్యాధి; మదికిన్ = మనస్సునకు; గరళంబు = విషము; విత్తమ్ము = ధనము; బందాలు = బంధములు- కట్లు; ఆమయము = రోగము; అరయుపొంటె = విచారించుకొఱకు; జాయ=భార్య.

తాత్పర్యము.

కనులకుఁ గలఁకవంటిదియు, మనస్సునకు విషమువంటిదియునై బాధపెట్టుటకు ధనములేదు. ఇట్టటు కదలనీయక కాళ్లకు బంధములు, కుత్తుకకు నురిత్రాళ్ళు నగు బిడ్డలజంజాటమూ లేదు. ఇది మంచిది యిది చెడ్డది యని తెలియనీయని యంతటి భోగములూ లేవు. 'హరిహరీ యీపూఁట యెట్లుకడచును? ఆహారమునకుఁ ద్రోవయేది' యని దుఃఖపడఁ జేయు పేదఱికమువలన భయమును లేదు.

రాముని దలంపఁ జేయుటకుఁ దీవ్రరోగ మున్నది. (ఆపద్దశయందే భగవంతుఁడు స్మృతికి వచ్చునుగాని సంపద్దశయందు రాఁడు. కావున భగవంతుని స్మరింపఁ జేయుటచే వ్యాధియు మేలుచేసినదే.)

భగవంతుఁ డిచ్చినదానిని వండి వేళ కింత పెట్టుటకు భార్యయున్నది. ఇన్ని యనుకూలము లుండఁగా నిప్పుడే శ్రీరాముని స్మరింపకపోయితినేని మఱి యెప్పుడు నేను స్మరింపఁగలను? ఇంతకంటె ననుకూలమైన కాల మెప్పుడు రాఁగలదు? రా దని భావము.

విస్తారధనము లేకపోవుట- బిడ్డలు లేకపోవుట- భోగములు లేకపోవుట- కూటివిచారముం దే మనస్సును బోనిచ్చు పేదఱికము లేకయుండుటయు - రోగబాధ - భార్యయునికి యివన్నియు వివేకి యగుభగవన్నామ మంచిది యనుకొనవలసిన యనుకూలములే కాని, ప్రతికూలములు గావు.

చం॥ ప్రబలి కఫంబు కంఠమున • బాధలు పెట్టెడివేళఁ, జూపులున్
గబగబ బైటఁ బట్టుఁ డిఁకఁ • గార్యము లే దనువేళఁ, గింకరు
లబడఁ బ్రాణవాయువులు • లాగెడివేళలఁ, నాలుఁ జుట్టముల్
లబలబ లాడువేళలఁ ద•లంపఁగ శక్యమె రామనామమున్? ౩౮

అర్థము.

చూపఱుల్ = చూచువారలు; కింకరుల్ = యమకింకరుల్. 'చెలియే మృత్యువు, చుట్టమే యముఁడు సంసేవార్థులే కింకరుల్॥'.... భాగ.

తాత్పర్యము

కఫము గొంతులోఁ జేరికొని శ్వాసమాడక ప్రాణముపోక యెగయూపిరి విడుచునపుడు, చూచువారిక బ్రదుకఁడు, నక్షత్రమెట్టిదియో యేమో, బైట పట్టుడు, లేకున్న యిల్లు పాడుపడును, అని బంధువులకు బోధించుకాలమున, యమకింకరులు పాశములువేసి జీవాత్మని వెలికిలాగుసమయమున, పెండ్లాలు బంధులు పోయెడిప్రాణమును సుఖముగఁ బోనియక బాధపఱచుచు పైఁబడి లబలబ మొత్తుకొనువేళ రామనామము స్మరింపశక్యమా? ప్రాణము పోవుటతప్పఁ దక్కిన వన్నియు నీ గ్రంథకర్తకుఁ బరిచితములే.

సీ॥ దంతంబులూడున ♦ న్చింతపుట్టకమున్న, కనుదోయి మసకలు ♦ గొనకమున్న
ముడుతలచే మేను ♦ ముడుకులాడకమున్న, వడఁకునఁ గాల్దడఁ♦బడకమున్న
పెండ్లము కడుఁ గడ♦గండ్లు పెట్టకమున్న, నందను ల్దనుఁ జూచి ♦ నగకమున్న
గద్దించి బుడుతలు ♦ బుద్ధి చెప్పకమున్న, చెడురోగములఁ దెల్వి ♦ చెడకమున్న
పూని వైద్యుండు చెప్పక ♦ పోకమున్న
కాలభటదర్శనంబును ♦ గాకమున్న
రామశ్రీరామశ్రీరామ♦రామయనుచు
ధ్యానమొనరించువాఁడెపో ♦ ధన్యతముఁడు. ౪౦

అర్థము.

ఊడునన్చింత = దంతము లూడునేమో యను విచారము; కదలుటకు ప్రారంభించినది మొదలుకొని యని యర్థము. మసకలు = చీఁకట్లు; మేను = దేహము; కడగండ్లు = బాధలు; నగక = నవ్వక; మున్న = ముందే; బుడుతలు=చిన్నవాండ్రు; గద్దించి=ధిక్కరించి; ధన్యతముఁడు = ధన్యులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

తాత్పర్యము.

అయ్యో, పండ్లూఁగులాడుచున్నవే, చిగుళ్లు నొప్పియెత్తుచున్నవే, గట్టి పదార్థములు నమలి తినుటకు లేకపోవునేమో యను విచారము పుట్టకముందే, కన్నులు రెండు చీఁకటి క్రమ్మినట్లయి చక్కఁగాఁ గానరాక దృష్టిబలము తగ్గకముందే, ముదిమిచే దేహమునందు ముడుతలు కలుగకముందే, నడుమఁ బోయినఁ గాళ్ళు వడఁకకముందే, పిలిచిన రాక యేమి యీ ముసలి గోఁ జని పెండ్లాము బాధలు పెట్టకముందే, తన కొడుకులే తన్నుఁ జూచి నవ్వకముందే, చిన్నవాండ్రు ధిక్కరించి 'తాతా! నీకుఁ దెలియదు. నీ పూరక

చేసినది తిని మూలఁబడియుండుము. నీ కెవ్వరు చెప్పినా రీపెత్తన'మనధికరించి బుద్ధిచెప్పకముండే, తీవ్రవ్యాధులచే బుద్ధిబలము చెడకముండే, వీఁడు చచ్చునని నిశ్చయించుకొని, యిక్కడ నుండి ప్రయోజనములేదని, పోయెదనని చెప్పిన రోగిబంధువు లుండుమని పీడింతురని, చెప్పకయే వైద్యుఁడు పోకముండే,యమ కింకరుల దర్శనముకాకముండే శ్రీరామ శ్రీరామ శ్రీరామ యని యెవఁడు ధ్యానించునో వాఁడే సార్థకజన్ముఁడు. తక్కినవారి బ్రదుకు వ్యర్థము.

శం క.

బాల్యమందు వయస్సునందే శ్రీరామధ్యానము చేయఁ బ్రారంభించినను పండ్లురాలకపోవునా? కనుచూపుబలము తగ్గకపోవునా? మృత్యువురాకపోవునా? కాఁబట్టి చిన్నప్పటినుండి యేలచేయవలయును? అదియునుగాక,
భగవద్గీత ౮ అధ్యాయము ౫వ శ్లోకము.

శ్లో॥ అంతకాలేచ మామేవ, స్మరన్ముక్త్వా కళేబరమ్
యఃప్రయాతి స మద్భావం, యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః.

మరణకాలమున నన్నే స్మరించుచు నెవఁడు దేహమువిడుచునో వాఁడు నా స్వభావము పొందుచున్నాఁడు. అనఁగా నన్నేమూర్తిగా ధ్యానించునో యట్టి యాకారమును బొందుచున్నాఁడు. సందేహములేదు. అని యంత్యకాలస్మరణముకదా ఫలవంతమని కృష్ణుఁడు చెప్పెను. ఇప్పుడే ధ్యానించి యేమిప్రయోజన మని శంక.

స మా ధా న ము.

పుట్టినప్పటినుండి రామ రామ యని భగవద్ధ్యానము చేసినంతమాత్రమున పండ్లురాలకపోవు, చావురాకపోదు. రామనామస్మరణముచేయుట యాఫల మునుద్దేశించియుఁగాదు. మరణకాలమున భగవంతుని స్మరించువాని కేముక్తి కలుగుటయు సత్యమే. అయినను చిన్నప్పటినుండి సర్వకాలసర్వావస్థల దేనిని విశేషముగ స్మరించుచుందుమో యదియే యంత్యకాలమున నభ్యాసబలముచే స్మరణమునకు వచ్చునుగాని మఱియొకటి నూతనముగ రమ్మనినరాదు. కావుననే కదా భగవద్గీతయందు ౮ అధ్యాయము ౬ శ్లోకము.

శ్లో॥ యంయంవాపిస్మరన్ భావం, త్యజత్యంతే కళేబరమ్
తం తమే వైతికౌంతేయ సదా తద్భావభావితః.

'ఎవఁడు మరణకాలమున నేయేభావమును స్మరించుచు దేహము విడుచునో వాఁడు ఎల్లప్పుడు ఆభావమునే స్మరించుచున్నవాఁ డగుటచే దానినే పొందును.' అనికదా కృష్ణభగవానుఁడు బోధించెను. కావునఁ జిరకాలము మనస్సు దేని యం దుంచుదుమో యదియే మరణకాలమందును మనస్సునకుఁ దనంతటఁ దానే వచ్చును. ఆకారణమున నట్టిజన్మమే మరలఁగలుగును. జడభరతుఁడు జింకగాఁ

బుట్టలేదా? కావున బాగున్నప్పుడు సర్వకాలసర్వావస్థల భగవంతుని స్మరించు వానికే మరణకాలమందును భగవత్స్మరణము కలుగునుగాని యితరులకుఁ గలుగదు. అదియునుగాక ప్రాణముపోవుసమయమున మనస్సు మనస్వాధీనములో నుండు నని యేమినమ్మకము? ఆకస్మికముగ నెందఱు చచ్చుటలేదు? మరణకాలమున ప్రాణముపోవుటకు ముందే స్మృతితప్పిపోయినవా రెందఱు లేరు? కావున మరణకాలమందు భగవంతుఁడుస్మృతికివచ్చునను టనమ్మరానివిషయము. అదియునుగాక—

శ్లో॥ సత్యం బ్రవీమి మనుజాః స్వయ మూర్ధ్వబాహుః
యో మాం ముకుంద నరసింహ జనార్ద నేతి
జీవన్ జప త్యనుదినం మరణే ఋణీవ
పాషాణకాష్ఠసదృశాయ దదామి ముక్తిమ్.

శ్లో॥ స్థితే మనసి సుస్వస్థే, శరీరే సతి యోనరః
ధాతుసామ్యే స్థితే స్మర్తా; విశ్వరూపంచ మా మజమ్
అహం స్మరామి మద్భక్తం, నయామి పరమాం గతిమ్.

'మనుజులారా! స్వయముగ నేను చేయెత్తి సత్యము పలికెదను. జీవించియుండు సమయంబున నెవ్వఁడు ప్రతిదినము ముకుందా! నరసింహా! జనార్దనా యని నన్నుఁ బలుమాఱు పిలుచుచుండునో నా నామము జపించునో యట్టివాఁడు నిర్యాణసమయమునఁ బాషాణమువలెను కఱ్ఱవలెను స్మృతిలేక పడియుండినను నప్పుగొన్నవాఁడు మరల నప్పుచెల్లించినవిధమున వానికి ముక్తి నిచ్చెదను.'

చంచలమగు మనస్సు కుదిరికతో నిలిచి శరీరము స్వస్థమై వాతపిత్తశ్లేష్మ ధాతువులు సమముగానుండు సమయమున నెవ్వఁడయినను నెట్టివాఁడైనను నెప్పుడయినను నన్ను విశ్వరూపుఁడ నగుటఁ జేసి యంతటను వ్యాపించి అజుఁడ నగుటచే నెప్పుడు సన్నిహితుఁడనై యుండు నన్ను స్మరించునో (అన్ని పదార్థములు నామయమే కావున నేది చూచినను నేను జ్ఞాపకమునకు వత్తునుగదా) యావల నే నదియె నెపముగాఁగొని మరణకాలమున ఱాతివలెఁ గఱ్ఱవలెఁ బడియున్నవానినైనను నా భక్తుని నేనే స్మరించి పరమపదంబు నొందించెదను అని భగవద్వాక్య ముండుటచేతనే.

శ్లో॥ కృష్ణ! త్వదీయపదపంకజపంజరాంతే । మద్యైవ మే విశతు మానసరాజహంసః
ప్రాణప్రయాణసమయే కఫవాతపిత్తైః । కంఠావరోధనవిధౌ స్మరణం కుత స్తే

కృష్ణా! నీ పాదపంకజము లను పంజరమందు నామన స్సనెడి రాజహంస యిప్పుడే ప్రకాశించునుగాక. ప్రాణముపోవుసమయమున కఫవాతపిత్తములు కంఠము నిరోధించినపుడు నీ స్మరణ మెక్కడిది?

అనికదా కులశేఖరాళ్వారులు ముకుందమాలయందుఁ జెప్పిరి. కావున జీవించి బాగుగనున్నప్పుడే భగవన్నామస్మరణము సర్వదా చేయుచుండవలెను. అట్లు చేయువాని జన్మమే సార్థకము. తక్కినవానిజన్మము వ్యర్థము. కావున సర్వకాల సర్వావస్థలయందును భగవన్నామము స్మరించుచునే యుండవలయును.

క౦॥ సంగతవాక్యంబుల హృ,త్సంగతు రఘురాము భక్తిఁ * దలఁచుటకన్నన్
రంగగుమేలువిధంబు గ,నంగా రా దింక నెన్ని * నయమార్గములన్. ౪౧

అర్థము.

సంగతవాక్యంబులన్ = మనస్సునకింపైనమాటలచే; హృత్సంగతున్ = హృదయస్థానమును బొందియుండు, రఘురామున్ = రఘువంశమున జన్మించిన శ్రీరాముని, భక్తిన్ = ప్రేమతోఁడిసేవచే, తలఁచుటకన్నన్ = స్మరించుట కంటె, రంగగు మేలు విధంబు = నాణెమైన శుభమునిచ్చుమార్గము; ఎన్ని నయమార్గములన్ = ఎన్ని నీతిమార్గముల శోధించినను; కనంగారాదు = కానరాదు – లేదనుట.

తాత్పర్యము

మీఁదఁ జెప్పిన కారణములచే మనస్సునకు ప్రియమైన మాటలచే హృదయప్రదేశమునందుండు రఘురాముని భక్తితో స్మరించుటకంటె నెన్ని నీతిమార్గముల శోధించి చూచినను శ్రేష్ఠమైన మార్గము వేఱొకటిలేదు. తక్కిన మోక్షమార్గములన్నియు నిదే నొకకారణముచే దీనికిఁ దక్కువయే.

'హృత్సంగతున్' అనుచోట 'సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టః-ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశే ర్జున తిష్ఠతి' యను భగవద్గీతావాక్యంబులు స్మరించునది. అంతర్యామియై భగవంతుఁ డన్నిప్రాణులయందు నున్నాఁడు. అంతర్యామిగానుండు నాభగవంతుఁడే విభవావతారంబున కౌసల్యానందనుఁ డన వెలసెను. ఆయనయే యర్చావతారంబున కోదండరాముఁ డన నొంటిమిట్టయందు వెలసినవాఁడు. కావున నవతారభేదమే కాని వస్తుభేదములేదు. అట్లగుటచే లోపల వెలుపలఁగూడ నెవరు భగవంతుఁ బూజించెదరో యెవ రీరెంటికి నభేద మనుట గ్రహింతురో వారే నిజమైనభక్తులు.

అంతర్యాగముకాని బాహ్యయాగముకాని త్యాజ్యము కాదు. రెండును గ్రాహ్యములే.

'హృత్సంగతు రఘురాము' ననుటచే హృదయకమలమం దుండు సీతావిశిష్ట రఘురామమూర్తియే ధ్యేయము. వెలుపల మన మేమూర్తిని సేవింతుమో యామూర్తినే లోపల సవస్త్రాలంకారసాయుధుఁగా ధ్యానించుట శ్రేయస్కరము. ఈమార్గమే శ్రీభాగవతమున ద్వితీయస్కంధమున ౨౨ వ వచనం

బునను, విష్ణుపురాణంబున ఖాండిక్యకేశిధ్వజసంవాదంబునను గొనియాడఁబడి నది. భక్తులకుఁ బ్రశస్తమార్గ మిదియే.

౪౦॥ పూర్వులు నెవ్వరుఁ బలుకరు, పూర్వోత్తరరామకథల •ముని పల్కిన య
త్తైర్వునఁ దెలుఁగున గావున, సర్వము నెఱిఁగింతు రామ•చంద్రుని కరుణన్.౪౧

అ ర్థ ము.

శ్రీరాములస్మరించుట శ్రేయస్కరమేకాని యెట్లు స్మరింపవలయును? ఊరక రామ రామ యనుచుండవలయునా? లేక మఱి యేమార్గమైనఁ గలదా? యని యాలోచింపఁగా రామ రామ యని స్మరించుట శ్రేయస్కరమేకాని యది స్మరించువానిని మాత్రమే తరింపఁ జేయును. తరింపవలసినవారు పెక్కురుండఁగాఁ దానొక్కఁడు తరించిననేమి? తరింపకుండిననేమి? 'ఏక స్స్వాదు నభుంజీత' మధురాహారము తా నొక్కఁడే తినరాదు. నలువురకుఁ బెట్టి తాను దినవలెను. కావునఁ దనతోపాటు లోకులుకూడ బాగుపడు కార్యము చేయుట శ్రేయస్కరము అట్టి మార్గ మేది యన.

పూర్వులు = ఇంతకుముందు రామాయణము వ్రాసినవారెవ్వరును నేభాషయందును నేదేశమందును; ఎవ్వరు=ఎవ్వరైనను; పూర్వోత్తరరామకథలన్ = పూర్వరామాయణమును, ఉత్తరరామాయణమును; మునిపల్కినయత్తైర్వునన్= వాల్మీకిపలికినవిధముగా; తెలుఁగునన్ = ఆంధ్రభాషయందు; పలుకరు = వచించినవారుకారు. కావునన్ = ఆకారణముచే; రామచంద్రునికరుణన్ = శ్రీరాములదయచేత; సర్వము = పూర్వరామాయణ ముత్తరరామాయణముకూడ; ఎఱిఁగింతున్ = తెలియఁబలికెదను.

తా త్ప ర్య ము.

పూర్వకవు లెవ్వరును బూర్వరామాయణము నుత్తరరామాయణమును బూర్ణముగఁ దెలిఁగించినవారు లేరు. కావున నారెంటిని బూర్ణముగ లోకమున కెఱిఁగింతును.

నారదుఁడు వాల్మీకికి రామచరిత ముపదేశించినది మొదలు రావణవధానంతరము శ్రీరాము లయోధ్యలోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడగువరకుఁ గలది పూర్వరామాయణము పట్టాభిషేకము మొదలు నిర్యాణమువఱకుఁ గలది యుత్తరరామాయణము.

ఈరెంటిని సమగ్రముగా యథామూలముగాఁ బలికినవారు పూర్వకవులందును లేరు. నేటికవులందును లేరు. నేటిరామాయణములందు మూలానుసరణముగా నుండునది సమగ్రముకాదు. సమగ్రమయినది మూలానుసరణముగాదు. 'తనదికొంత. తాళ్లపాకవారిదికొంత' యన్నట్లు గ్రంథకర్తలు తమయాభి

ప్రాయములను నితరుల యభిప్రాయములను మూలమునఁ జేర్చి చెప్పలేదని యది వాల్మీకిపలికిన దెట్లగును?

భగవంతుని స్మరణముచేఁ దాను లోకులుకూడ బాగుపడు కార్యము చేయుట శ్రేష్ఠమని రామాయణము రచించెద నంటివే. అది తక్కినవానికంటె నెట్లు శ్రేష్ఠము? తీర్థస్నానములు - క్షేత్రదర్శనములు దేవాలయనిర్మాణము లోనైనవి మంచివికా దనను. వానిని జేయవలయు ననిన ధనముకావలయును. దేహదార్ఢ్యము కావలయును. వ్యయప్రయాసములు లేక తక్కిన యూటుసంతానములుగాని జ్ఞానకర్మయోగ భక్తిమార్గములుగాని సాధ్యపడునవికావు. పుణ్యతీర్థక్షేత్రాదు లవి యున్న చోటికిపోయినవారికిమాత్రము ఫలము నొసంగునే కాని యితరుల కియ్యఁజాలవు. సత్కృతియో యట్లు కాదు. అది వారివారి యిండ్లకుఁ బోవును. వానిని వారివారి కనుకూలమైన కాలమందే పఠింపవచ్చును. పరులకు వినిపింపవచ్చును. తక్కినవియన్నియుఁ గొంతకాలమునకుఁ గాకున్నఁ గొంతకాలమునకైన నశించును. సుకృతి యట్టిది గాదు. ఏవిధముగఁ జూచినను భగవత్కథ రచించుటయే శ్రేయస్కరము. అందు నిది కల్పితముకాదు. సత్యమైనది. కావున భగవచ్చరిత్రము రచించుసుకవి తాను తరించి లోకులను తరింపఁజేయును. భగవచ్చరిత్రము లెన్నియో యుండ రామాయణరచనకుఁ బూనఁ గారణ మేమి యనిన

చం॥ తతభవబంధమోచననిదాన మటంచు నెఱింగి ఘోరసం
సృతి దృఢపాశబంధనము ఛేదమొనర్పఁగ, శాశ్వతోరుసౌ
ఖ్యతతి నెసంగ, నిత్యము నిరామయమైనముకుందలోకసం
గతిఁ జెలువార, రామకథఁ గైకొనితిన్ రచియింప నీగతిన్. ౮౩

అర్థము.

తతభవబంధమోచననిదానము = విస్తారమైన సంసారరూప జననమరణ బంధమునుండి విడిపించుటయందు మొదటికారణమైనది; అటంచునెఱింగి = అని తెలిసికొని; ఘోరసంసృతి = భయంకరమైన సంసారముయొక్క: దృఢ=బలిష్ఠమైన; పాశ = త్రాళ్ళయొక్క; బంధనము = కట్లను; ఛేదమొనర్పఁగన్ = త్రెంచుటకు; శాశ్వతోరుసౌఖ్యతతిన్ = శాశ్వతమై గొప్పదైన సౌఖ్య సమూహానుభవముచే ఎసంగన్ = అతిశయించుటకు; నిత్యము = నాశము లేనిది; నిరామయము = ఏవిధమైన బాధలేనిదియైన; ముకుందలోకసంగతిన్ = నారాయణుని లోకముయొక్క కూడికచే- ననఁగా నారాయణుఁడుండు వైకుంఠమునందు; చెలువారన్ = ఆనందముచే నతిశయింపఁగా - అనఁగా సాయుజ్యమునొందుటకై; ఈగతిన్ = ఈవిధముగ - రచియింపన్, రామకథన్, కైకొనితిన్ = పూనితిన్.

"పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవాత్మికా ముక్తి" యని; ముక్తి యనఁగాఁ బరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవస్వరూపముగావున నట్టి యానందానుభవమే యిందుఁ జెప్పఁబడెను. అసాధ్యమైన యాత్మలయమును భక్తుఁడు గోరఁడు. రామాయణముమోక్షప్రదమనుటకుఁ గొన్ని ప్రమాణవాక్యములు ముందే వ్రాయఁబడెను.

ఈగ్రంథకర్తసంకల్పము నెఱవేఱు ననియే నమ్మఁదగియున్నది. ఏలన వీరి జాతకము శోధించిన దైవజ్ఞశిఖామణులు కూటాగూళ్లగ్రామనివాసులు బ్రహ్మశ్రీ గండ్లూరి లక్ష్మీనారాయణప్పగా రీవిధముగ వ్రాసియున్నారు.

"వీరి జాతకచక్రంబులకు జన్మకాలంబునకు లగ్న వ్యయాధిపతియగు శనియు పంచమాష్టమాధిపతియగు బుధుఁడు పరివర్తనయోగయుక్తులై పంచమాధిపతి బుధుఁడు మోక్షస్థానమందు రవిశుక్రులతోఁ జేరి పంచమస్థానమును గురుదృష్టి గలిగియుండుటచేత జ్ఞానసిద్ధిగలిగి ద్వాదశమందు సుఖభవస్థానాధిపతి శుక్రుఁడు రవిబుధులతోఁ గలిసియున్నందున ఫలము

శ్లో॥ బుధసౌరి రవిర్వ్యంతే । భృగుస్స్యాచ్చేనవీక్షితే
విష్ణులోకం భవేత్తస్య యోగః కైవల్యసంజ్ఞికః ॥

అని చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ యోగే కైవల్యకో జాతః । బ్రహ్మజ్ఞాన సదా రతః
అంత్యే మూర్ఖోభవే త్సత్యం । ముక్తిలాభం నసంశయః॥

అని యిత్యాది ప్రమాణశ్లోకములు గలవు."

వీరి వాక్యము యథార్థపడునుగాక.

తా త్ప ర్య ము.

జననమరణరూపకమైన సంసారబంధమునుండి విడిపింప మొదటికారణము రామకథయని ప్రమాణవాక్యములచేఁ దెలిసికొని భయంకరమైన సంసారమనెడి గట్టిపగ్గములను త్రెంచివేయుటకుఁగాను శాశ్వతమైన గొప్పసౌఖ్యమునొందుటకును నాశములేనిది, బాధలేనిది యగు వైకుంఠపదప్రాప్తిగలిగి భగవత్సాయుజ్యము నొందుటకును శ్రీ రామాయణము వ్రాయఁ బ్రారంభించితిని.

చం॥ కవికిని యోగివర్యునకుఁ • గావను భేద మొకింత, నెట్లు నా
నవిరళభక్తియుక్తిని మ•నోంబుజవీథిని నిల్పి శ్రీహరిం
బ్రవిమలనిష్ఠఁ దన్మయత • భాసిలి తద్గుణవర్ణనాస్థచే
నవిరతకాలయాపన స•మంజసుఁ డొఁగద సత్కవీంద్రుఁడున్. ౪౪

ఓయీ! చిత్తవృత్తులనెల్ల నిలిపి మనస్సు నేకాగ్రముచేసి యోగివై భగవద్ధ్యానము నిరంతరము తెఱపిలేక చేసినఁగదా ముక్తి. అటుచేయక పుస్తకము

వ్రాయుచుఁ గూర్చుండిన ముక్తి యెట్లువచ్చునను సందేహమునకు నీ పద్యమున సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము.

సత్కవీంద్రుఁడు; అవిరళభక్తియుక్తిన్ = దిట్టమై తైలధారవలెఁ ద్రెంపులేని భక్తితో; మనోంబుజవీథిన్ = మనస్సనెడి కమలప్రదేశంబున; తన్మయతన్ = తన్మయత్వముచే; తన్మయత్వమనఁగా దేనిని ధ్యానించుచున్నాఁడో యా రూపమే తానయి తనరూపము ననికిని బూర్ణముగ మఱచిపోవుట; తద్గుణ వర్ణనాస్థచే = భగవద్గుణ వర్ణనమునందలి యాశచే; అవిరతకాలయాపన సమంజసుఁడు = తెఱిపిలేక కాలముద్రోయుటచే నొప్పినవాఁడు.

తాత్పర్యము.

వాస్తవము విచారించినఁ గవికిని యోగికిని భేదములేదు. యోగి యే ప్రకారము చలింపని మనస్సుతో ప్రత్యాహారధ్యానధారణాసమాధులం దున్నవాఁడై తన్మయత్వము చెందునో యట్లులే సత్కవీశ్వరుఁడు పరమభక్తితోఁ గూడినవాఁడై హృదయపద్మమునందు శ్రీమన్నారాయణుని నిలిపి నిర్మలమైన నిష్ఠచే నాయనగుణములనే వర్ణించుచు కొంచెమైనను కాలము వ్యర్థముగాపోనీక తన్మయుఁడై ప్రయాసపడి సమాధిలో యోగి యనుభవించు నానందమును ప్రతిపద్యమందు ప్రతిపదమందు ననాయాసముగా ననుభవించును, గావున కవికి యోగికి భేదములేదు. చిత్తవృత్తినిరోధము యోగమని పతంజలి చెప్పెను. చిత్తవృత్తినిరోధమే లేదేని కవి యొకపద్యమైన సాగదు. 'సమత్వం యోగ ఉచ్యతే' యని భగవద్గీత. సుఖదుఃఖాదులందు సముఁడుగానుండుట యోగము. కవిత్వము చెప్పఁబూనిన కవికి సుఖదుఃఖములు మనస్సున నంటవు. తన లోకమే తనది. ఆ యా కవియానందము ఆ యా కవికిఁ దెలియవలయునే కాని యితరులకుఁ గుకవులకు భక్తిహీనులకుఁ దెలియదు. వ్రాయునపుడు తన్మయుఁడై యుండుటచే నెవరైనవచ్చి యెదురుగా నిలిచినను వారు కవికి గంటలకొలఁది కానరారు. వ్రాయుటచాలించి యితరకార్యముచేయునపుడును 'యోషాజారమివ ప్రియ'మన్నట్లు వానిమనస్సు తాను వ్రాయుచు విడిచివచ్చినదానియందే యుండును. ఇవన్నియు మహాకవులకు ననుభవగోచరములే. ఏండ్లకొలఁది జన్మముల కొలఁది సాధించి సమాధియందు యోగి యనుభవించు నానందము కవికి నప్రయాసమున ప్రతిపద్యమందును గలుగుచుండును. శ్రద్ధాభక్తినిష్ఠాహీనులై పండితంమన్యులగు కుఱకుఱకవుల కిది శశవిషాణము.

"శ్లో॥ సంగీత మపి సాహిత్యం, సరస్వత్యా స్స్తనద్వయమ్
ఏకమాపాతమధురం, ద్వితీయం చింతనామృత" మ్మని కలదుకదా.

ఇంతయేల? ఈ గ్రంథమును జదివిన పెక్కురు మీఁదివిషయములు కొన్ని యనుభవమునకు వచ్చినవారుకలరు. ఊరక పైపై చదువువారికే యట్టిభావోల్బణత్వముకలుగుచుండఁగాఁ గవికెట్టులుండునో యది సమీపముననుండి చూచిన వారికేఁ గొంతకుఁ గొంత తెలియును. కావున యోగికి. గవికి భేదములేదు. అందుఁ గవి కవియునైనపక్షమునఁ జెప్పవలసిన పనియేలేదు. [కవి యనఁగా బ్రహ్మవేత్త].

ఆ॥ మనసు కారణంబు • మనుజునిబంధమోక్షముల కౌట మనసు • సారసాక్షు
నందు నిల్పి ముక్తి•నందుట సుకరకార్యంబటంచుఁ దోఁచె•నాత్మయందు. ౭౫

అర్థము.

మనుజుని బంధమోక్షములకున్ = మనుష్యుఁడు సంసారమందుఁ బ్రకృతిచేఁ గట్టువడియుండుటకు, దానినుండి విడిపించుకొని పోవుటకు. మనస్సే కారణము. మనస్సు కామక్రోధలోభములకుఁలోబడి విషయములవెంటఁ బోవుచుండెనా మనుష్యుని గాఢముమీఁదఁబెట్టి త్రాళ్లతోఁ గదలకుండ గట్టిగ బిగించినట్లు సంసారమున కదలకుండ బంధించి నరకముల పాలుచేయును. అటుగాక యా మనస్సే కామక్రోధాదులకు లోఁబడక భగవచ్చింతనయందు వ్యవహరించుచుండెనా ప్రకృతిబంధములు తొలఁగి మోక్షార్హుఁ డగును. ఆత్మకు నాత్మయే బంధువు. ఆత్మకాత్మయే శత్రువని కృష్ణమూర్తి చెప్పెను. సారసాక్షునందున్ = నారాయణునందు; సుకరకార్యంబు = కష్టములేక చేయఁదగినపని.

తాత్పర్యము.

మనుష్యుఁడు ప్రకృతిపాశబద్ధుఁడై సంసారసాగరమునఁగూలి నరకముల పాలగుటకు మనస్సే కారణము. దానినుండి విడిపించుకొనిపోయి ముక్తుఁడగుటకు మనస్సే కారణము. కావున బాగుపడఁదలఁచినవాఁడు ప్రకృతిపదార్థములందుండు మనస్సును నప్రాకృతదివ్యపురుషుఁడైన భగవంతునందుంచిన సులభముగా ముక్తుఁడు కాఁగలఁడని తోఁచెను.

'శ్లో॥ మనఏవమనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయో' యను వాక్యము నిట ననుసంధించునది.

ముక్తి లక్షణము శ్రీభాగవతంబున నిట్లు చెప్పఁబడెను.

సీ॥ జీవుండు భగవత్కృపావశంబునఁ జేసి దేహధర్మంబులై ధృతి ననేక
జన్మానుచరితదృశ్యములైన యజ్జరామరణంబు లాత్మధర్మంబులైన
ఘనపుణ్యపాపనికాయనిర్మోచన స్థితినొప్పి పూర్వసంచితములైన
యపహతపాప్మనత్త్వాద్యష్టతద్గుణవంతుఁడై తగ భవచ్ఛరీర

గీ॥ భూతుఁడై పారతంత్ర్యాత్మ బుద్ధినొప్పి। దివ్యమాల్యానులేపన భవ్యగంధ
కలితమంగళదివ్య విగ్రహవిశిష్టుఁ।డగుచు హరిరూపమొందుటే యనఘ!ముక్తి.
—భాగవత-౩-౨౭౭.

'మమసాధర్మ్యమద్భావమాగతా' యను భగవద్వాక్యములు 'పరమం సామ్యముపైతి (మిక్కిలి సమానత్వము పొందుచున్నాఁడు)' అను శ్రుతివాక్యము సాయుజ్యశబ్దమునకు సమానగుణక స్సయు క్కను వ్యాసాచార్యవచనము ఈ యర్థమునే తెలుపుచున్నది.

మ॥ అటుగాకైహికవృత్తినై, విషయతం•త్రాధీనుఁడై ధీరుఁడుం
బటువాగ్వైభవజృంభణంబు తరుణీ•ప్రత్యంగదుర్వర్ణనా
ర్భటి వ్యర్థంబుగఁ జేయఁ దత్కలితహృ•ద్వ్యాపారదుశ్చింతనా
స్ఫుట ఘోరాఘసుదగ్ధచిత్తుఁ డగుచున్ • స్రుక్కుం గదా యెంతయున్. ౪౭

అర్థము.

ధీరుఁడున్ = పండితుఁడైనను; అటుగాక = ఆప్రకారముచేయక, యనఁగా మనస్సు భగవంతునిపై నుంచి గ్రంథములువ్రాయక; ఐహికవృత్తినైన్ = ఈ లోకవ్యాపారముచే; విషయతంత్రాధీనుఁడై =విషయవ్యాపారములకు లోఁబడినవాఁడై; పటువాగ్వైభవజృంభణంబు = నేర్పుతోఁ గూడిన మాటలసంపదయొక్క యతిశయము; తరుణీ=వయస్సుస్త్రీలయొక్క; ప్రత్యంగ=ఒక్కొక్కయవయవముయొక్క దుర్వర్ణనా=చెడుస్తోత్రములయొక్క; ఆర్భటిన్ = మ్రోఁతచే; వ్యర్థంబుగఁజేయన్ = ప్రయోజనములేని దానిఁగాఁజేసినయెడల; తత్కలిత.... చిత్తుఁడు = దానిచేఁగలిగిన మనోవ్యాపారమైన చెడ్డధ్యానముచే లభించినస్పష్టమైన భయంకరమైన పాపములచేఁ గాల్పఁబడిన మనస్సుగలవాఁడు; అగుచున్; ఎంతయున్ = మిక్కిలి; స్రుక్కుంగదా = క్షీణించునుగదా.

తాత్పర్యము.

మీఁదఁజెప్పినప్రకారము మనస్సును భగవంతునిపై నుంచి యాయన గుణములు వర్ణించి కవిత్వముచెప్పక స్త్రీల ప్రత్యవయవమును ననఁగా కన్నులు చన్నులు ముక్కులు చెక్కులు బొడ్డులు ముడ్డులు వీనిని మిక్కిలి చమత్కారముగ వర్ణించుటయందే తమ నేర్పంతయుఁజూపి వాగ్వ్యభిచారము చేయువాఁ డెంతటి పండితుఁడైనను ఆ వర్ణనాసమయమందును నుపమానోత్ప్రేక్షాదులకై వెదకు సమయంబునను నా యా యవయవములందే మనస్సు నిలుపుటచే సంపాదించిన భయంకరపాపములచే దగ్ధమైన మనస్సుగలవాఁడై మిక్కిలి చెడిపోవును గదా. అనఁగా పరలోకదూరుఁ డగును. అసూయాకామక్రోధదాసులు సద్గ్రంథ

ములు వ్రాసినను మనస్సు నిర్మలముగాక భక్తి లేకపోవుటచేఁ బూర్ణఫలము రాదు.

ఉ॥ రామకథాసుధాంబుధి ని • రంతరమజ్జన మాచరించెదన్
రామకథామృతంబుఁ దమిఁ • ద్రావుచు దారుణతృష్ణ నార్చెదన్
రామకథానులాపమునఁ • గ్రాలుచు నుందు నహర్నిశంబు, నే
రామకథౌషధంబున ని • రామయశాశ్వతసౌఖ్య మందెదన్. ౪౮

అ ర్థ ము.

ఆకారణముచే, రామకథాసుధాంబుధి = రామచరిత్రమనెడి క్షీరసాగరమందు, నిరంతరమజ్జనము = ఎడఁతెగనిస్నానము, ఆచరించెదన్ = చేసెదను. రామకథామృతంబున్ = రామకథయనెడి యమృతంబును. తమిన్ = అపేక్షచే, త్రావుచున్ = త్రావుచు, దారుణతృష్ణన్ = భయంకరమైనదాహమును, ఆర్చెదన్ = నశింపఁజేసెదను, రామకథానులాపమునన్ = రామకథనే చెప్పుటచే, క్రాలుచున్ = ప్రకాశించుచు, ఉందున్ = ఉండెదను, అహర్నిశంబున్ = పగలురేయి, రామకథౌషధంబునన్ = రామకథయనెడి మందుచే. నిరా.... ....సౌఖ్యము- నిరామయ = దుఃఖరహితమై, శాశ్వత = ఎల్లకాలముండునది యైన, సౌఖ్యము = సుఖము, అందెదన్ = పొందెదను.

తా త్ప ర్య ము.

మనస్సు భగవంతునిపై నుంచిన జననమరణబాధ తొలఁగిపోవును గాన స్నానము నిత్యకృత్యమగుటచే నెల్లప్పుడు రామకథయనెడు పాలసముద్రమునందే స్నానముచేయుచుండెదను. ఆఁకలి దప్పి పోవ రామకథయనెడు నమృతమునే పానముచేసెదను. ఉబుసుపోకకు ముచ్చటలాడుటకు మాఱుగా రామకథలే సల్లాపించుచుండెదను. రోగినిగావున రామకథ యను మందు తీసికొని మరల దుఃఖము రోగము లేక శాశ్వతసౌఖ్య మనుభవించెదను.

నిత్యకృత్యము కావున స్నానముచేయక తప్పదు. స్నానముచేయుట యేల? దేహమునందలి మురికిపోవుటకని స్నానముచేయుట వ్యర్థము. స్నానముచేసిన కొంతసేపటికే దేహమున మురికి వెలువడుచుండును. దేహము మలభాండము కదా. కావున మురికిపోవలయుననిన గంటగంటకు స్నానముచేయుచుండవలయును. స్నానముచాలించుటచే త్రిషవణస్నాన మేర్పాటుచేయఁబడినది. కార్మాధికారయోగ్యతకలుగుటకని చేయుట ముఖ్యము కావుననే కర్మణ్యతాసిద్ధ్యర్థమ్మని స్నానసమయంబున సంకల్పముచెప్పుట. ఏకర్మము చేయుటకు? భగవత్కర్మ చేయుటకు. కావున భగవదారాధనమందు. స్నానము ప్రథమకర్మమగుచున్నది. స్నానముచేయక యేకర్మము చేయరాదు. కావుననే ప్రాతస్స్నానము

విధింపఁబడినది. దైవకర్మములు పితృకర్మములు చేయుటయేల? ప్రతికార్యము చేసిరామార్పణము, కృష్ణార్పణము బ్రహ్మార్పణము నారాయణార్పణ మని చెప్పుటచేఁ గ్రమముగ మనస్సు భగవంతునందే దృఢపడి స్థిరముగా నిలుచును. ఎవనిమనస్సు భగవంతునందు నిలిచినదో వాఁడు లోకసంగ్రహార్థము ప్రమాదము రాకుండుటకుఁగాను గర్మములు చేయవలయును గాని యాత్మార్థముగాదు.

అట్టివాఁడు స్నానాదికర్మలుచేసినఁ గలుగులాభము లేదు చేయకుండినఁ గలుగులోపము లేదు. మేడయెక్కినవానికి నిచ్చెనతో నేమిపని? సప్తవిధ స్నానములలో మానసస్నానము ముఖ్యము. 'మానసం హరిచింతన' మ్మనువస్సు భగవచ్చింతనమే మానసికస్నానము. ఇదిలేక వారుణస్నానము వ్యర్థమే. వారుణస్నాన మనఁగా నీటమునుఁగుట, మూఁడుకోట్ల యేఁబదిలక్షల తీర్థములందు మునిఁగినను రాగద్వేషములు పోవు. భగవచ్చింతనముచేతనే యవి పోవును.

శ్లో॥ జ్ఞానహ్రదే ధ్యానజలే, రాగద్వేషమలాపహే
యస్స్నాతి మానసే తీర్థే, సయాతి పరమంపదమ్.
యోనిత్యమాచరేత్తత్తు సవై నారాయణస్స్మృతః. యని చెప్పఁబడెను.

కావున ప్రాకృతజలములందు మునిఁగినను మునుఁగకున్నను, జ్ఞానయుక్తమైన భగవచ్చింతనచేఁ గాలము గడపెదనని కవిభావము.

• స్నానముచేయకుండినఁ బ్రాణముపోదు. ఆహారములేకున్నఁ బ్రాణముపోవునే యనిన "కాదంబరీరస జ్ఞానా దాహారోపి నరోచతే" కాదంబరీరసజ్ఞానమువలన నాహారము రుచింపదు. (కాదంబరి = (1) కల్లు (2) బాణకవికృతగ్రంథము) కాదంబరియందే యంతగుణముండిన రామకథయం దెంతగుణములేదు! ఈ పని చేయునపు డాహారమెవ్వరైనఁ దెచ్చిన, వారు విఘ్నకారులగు రాక్షసులుగాఁ గవికిఁ దోచుదురు. వాస్తవముగ నాఁకలిదప్పులు తెలియవు. దేహధారణము నిమిత్తమే యాహారగ్రహణము. ఆత్మోద్ధరణమునకు రామనామచింతన.

రోగి యేయౌషధము తీసికొనినను మరల నారోగమో మఱియొకరోగమో రాకమానదు. రామనామమను నౌషధమును దీసికొనిన మరల రోగమురాదు; ఏబాధయు లేదు; శాశ్వతసుఖమే కలుగును. కావున నాపనియే చేసెద నని భావము.

తే॥ రామనామమాహాత్మ్యంబు • రా దెలుంగ,
నల్లసర్వజ్ఞునకు నైన • నట్టిచోట
నేను రామాయణముఁ బల్క•నేర్తుననుచుఁ,
బూను టెట్టివివేకమో • బుధులకెఱుక. ౪౮

తా త్ప ర్య ము.

రామ యను రెం డక్షరముల మాహాత్మ్యము సర్వజ్ఞుఁడైన శివునకే తెలియునో తెలియదో - అటుండ నేను రామాయణము వ్రాయుదునని పూనుట యెంత యవివేకమో - యెంతసాహసమో పండితులకే యెఱుక. శ్రీరామ నామమాహాత్మ్య మనుగ్రంథమున నీ విషయము కొంచెము వ్రాయఁబడెను.

శా॥ భావిబ్రహ్మనొ పార్వతీపతినొ దు॥ర్వాసుండనో కాక నే
భావింపన్ రఘురాముసద్గురువు వి॥శ్వామిత్రసన్మౌనినో
యావిశ్వజ్ఞుఁడు నౌ వసిష్ఠుఁడనొ లీ॥లాంభోజసంభూతుఁ డౌ
నావాల్మీకినొ పల్కనౌనె సకలం॥ బారామచారిత్రమున్? ౪౯

అ ర్థ ము.

భావిబ్రహ్మనొ=హనుమంతుఁడనా పార్వతీపతినొ = శివుఁడనా? దుర్వాసుండనో = దుర్వాసుఁడనా? విశ్వామిత్రసన్మౌనినో = విశ్వామిత్రమహర్షినా? విశ్వజ్ఞుఁడునౌ =సర్వము తెలిసిన వసిష్ఠుఁడనా? లీలాంభోజసంభూతుఁడు = లీలాబ్రహ్మనా? రామచరిత్రము సకలము వ్రాయసాధ్యమా?

తా త్ప ర్య ము.

ఆంజనేయునివలె శ్రీరాముని సన్నిధానమందు దాసుఁడై యుండి యాయన విషయమెఱిఁగినవాఁడనుగాను. రామనామమాహాత్మ్యమెఱింగిన సర్వజ్ఞుఁడగుశివుఁడనుగాను. రామాయణము వ్రాసిన దుర్వాసుఁడనుగాను. రామునకు గురునైన విశ్వామిత్రుఁడనుగాను. పురోహితుఁడుగానుండి యాయనవిషయమంతయు దెలిసిన వసిష్ఠుఁడనుగాను, శతకోటిగ్రంథవిస్తరమైన రామాయణము తనయొద్దనుంచుకొని తన కది ప్రసాదముగ నెంచుకొనిన బ్రహ్మయొక్క యవతారమగు వాల్మీకిని గాను. వీరికందఱకు రామునితో సంబంధముగలదు. నా కేవిధమైన సంబంధము లేదు. ఇట్టి నాకు రామాయణమంతయు వ్రాయ సాధ్యమా? కాదు.

కం॥ రామునకథఁ బలుకఁ డేనియు, నేమెయినేన్ సుకవి గాఁ డ॥దెట్టిబుధుండున్
ధీమహితులమత మాటిది, రామాయణమును రచింతు॥ శ్రద్ధాయుక్తిన్. ౫౦

అ ర్థ ము.

ఏమెయినేన్ = ఏవిధముగానైనను, బుధుండున్ = పండితుఁడైనను, ధీమహితులమతము = గొప్పబుద్ధిగలవారి యభిప్రాయము. శ్రద్ధాయుక్తిన్ = శ్రద్ధతో.

నీకు సాధ్యముగాదని తెలిసి తెలిసి యేల యిటువంటిపనికిఁ బూనెదవందు రేని దానికిఁ గారణములు తెలుపుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము.

ఎట్టిపండితుఁడైనను రామకథ కొంచెమో గొప్పో గద్యముగానో పద్యముగానో చెప్పనియెడల వాఁడు సుకవి యనిపించుకొనఁడు. ఇది గొప్ప కవీశ్వరుల సంప్రదాయము కావున రామాయణము శ్రద్ధతో రచియించెదను.

కం॥ రాముఁడు పరదైవత మా, రాముఁడె నాపాలివేల్పు • రక్షింపఁగ శ్రీ
రామకృపాసంలబ్ధికి, రామాయణమును రచింతు • శ్రద్ధాయుక్తిన్. ౧౧

సుకవి యనుబిరుదు సంపాదించుటకా నీవు రామాయణము వ్రాయఁబూనితి వందురేమో- అటుకాదు. పూర్వజన్మసుకృతమువలన బాల్యము నుండియుఁ బద్యము లల్లువిద్య రామానుగ్రహమునఁ దనంతటఁదానే లభించినది. అట్లు లభించినదానిని దుర్విషయముల వ్యర్థపఱుపక సద్విషయంబున వినియోగించి మంచిపేరు తెచ్చుకొనుట నింద్యముకాదు. అది గౌణము. ముఖ్యకారణ మేమనఁగా.

అర్థము.

రాముఁడు పరదైవతము = దేవతలందుఁ శ్రేష్ఠుఁడయినవాఁడు, దేవతలకెల్ల దేవత, మోక్షమిచ్చు నధికారముగలవాఁడు రాముఁడు, ననురక్షించుటకు నాపాలివేల్పు = దేవత. ఆరాముఁడే. కావున శ్రీరామకృపాసంలబ్ధికిన్ = శ్రీ రామానుగ్రహము కలుగుటకుఁగాను, రామాయణమును రచించెదను.

తాత్పర్యము.

దేవతలకెల్ల దేవతయు, మోక్షదానాధికారియు నన్ను రక్షించుదేవతయు శ్రీరాముఁడే. కావున నాయన యనుగ్రహమునకై రామాయణమును రచించి వాగ్రూపకైంకర్య మొనర్చెదను. ఇది ముఖ్యకారణము. ముందుఁజెప్పిన సాలోక్యసామ్యములు, సుకవిత్వలబ్ధి-యివియన్నియు గౌణములు, అనుషంగికములు.

కం॥ రామాయణమును బూర్వులు దాము వచింపఁగని రేమి? • తత మొరుసుకృతం
బోమునె యితరులఁ? గావున, రామాయణమును రచింతు • శ్రద్ధాయుక్తిన్. ౧౨

అర్థము.

ఒరుసుకృతంబు = ఒకఁడుచేసినపుణ్యము. ఇతరులనోమునె = ఇతరులను రక్షింపఁగలదా?

తాత్పర్యము.

పూర్వము రామాయణమును గొందఱు వ్రాసియున్నారుగదా. మరల రామాయణ మేల వ్రాసెదవనిన నెవరిపుణ్యము వారిది. ఒకరిపుణ్యము మఱి యొకరిని రక్షించునా? రక్షింపదు. కావున నేను భగవదనుగ్రహము సంపా

దించుకొన రామాయణము రచించెదను. రాముకథ "యెవ్వ రెన్నిగతులన్ వర్ణించినన్ గ్రాలదే" కం. పా. అనియు "స్వసూక్తీనాం పాత్రం రఘుతిలక మేకం కలయతాం కవీనాం కో దోషః" యనియుఁ బూర్వులే చెప్పిరికదా. అదియును గాక యేదోవిషయమును, నిష్టదైవమునకుఁగాక వేఱొకరికి నంకిత మిచ్చునట్లు గాక యిష్టదైవతమైన శ్రీరామునకు నాయనచరిత్రమునే వ్రాసి యాయనకే సమర్పించుట త్రికరణశుద్ధమైన ప్రశస్తమార్గముగదా.

కం॥ అమిక యిది గాదు సుమీ, రామధ్యానక్రమంబు • రాగిల్లుటకై
బాములు దొలఁగుటకొఱకై, రామాయణమును రచింతు • శ్రద్ధాయుక్తిన్. ౫౩

అర్థము.

అమిక=అహంకారము- గర్వము; బాములు=జన్మములు.

పూర్వులకంటె గొప్పవాఁడ ననిపించుకొనవలెననికాని పూర్వులు వ్రాసిన దానికంటె బాగుగ వ్రాసెదననికాని గర్వముచే నిది వ్రాయఁబూనలేదుసుమా. ఈ విధముగా రామధ్యానక్రమమునందు, రాగిల్లుటకై = రంజిల్లుటకై - అను రాగము పుట్టుటకై, బాములు=భవములు - జన్మములు, తొలఁగుటకొఱకై = మరలరాకుండఁ జేసికొనుటకై.

తాత్పర్యము.

లోకులారా! ఇది గర్వముచేఁ జెప్పుటకాదు. వాస్తవము చెప్పుచున్నాను. రామధ్యానమునందు ననురాగముపుట్టుటకును మరల జన్మములేకుండఁ జేసికొనుటకును రామాయణము రచించెదను.

భవము దీనితద్భవము బాము. అహమిక తద్భవము అమిక.

ఉ॥ అరయ మోక్షమార్గము లు•పాయము పూరుషకార, మీద్వయిన్
భారతమం దుపాయ మభి•వర్ణిత మయ్యెను, రాముసత్కథన్
గౌరవ మారఁగాఁ బురుష•కారము విస్తృత మయ్యెఁ, బేర్మి పెం
పారహిఁ దోఁచు భాగవత•మందు ననుత్తమవిష్ణుతత్త్వమున్. ౫౪

అర్థము.

మోక్షమార్గములు = ముక్తిలభించుత్రోవలు, రెండు. అందొకటి - యుపాయము = సాధనము. రెండవది - పురుషకారము = పురుషప్రయత్నము. విస్తృతమయ్యెన్ = విస్తరింపఁబడినది. అనుత్తమ = దేనికంటె నుత్తమమైనది లేదో యది యనుత్తమము - విష్ణుతత్త్వమునకంటె గొప్పతత్త్వము లేదనుట.

తాత్పర్యము.

మోక్షమునకు మార్గములు రెండు. అందొకటి యుపాయము. రెండవది పురుషకారము. ఈరెంటిలో భారతమం దుపాయము విస్తరింపఁబడెను. రామాయణమందుఁ బురుషకారము విస్తరించి చెప్పఁబడెను. శ్రీభాగవతమందుఁ దేనికంటె గొప్పతత్త్వములేదో యట్టి విష్ణుతత్త్వము చెప్పఁబడెను.

ఉపాయము = సాధనము. ఏయోగమును సాధనముగాఁ గొని మోక్షము సాధింపనెంతుమో దానికి నుపాయ మనిపేరు. భక్తి - జ్ఞాన - కర్మ- యోగాదు లుపాయములే. అన్నియుపాయములలో శ్రేష్ఠమైనది సిద్ధోపాయము భగవంతుఁడే. సేవకులయనుగ్రహము సంపాదించుకొని వారిమూలమునఁ బ్రభు ననుగ్రహము దీయునపాదములపైఁ బడుట సిద్ధోపాయము. భారతమునఁ బాండవులు శ్రీకృష్ణునినే సాధనముగఁ గొని తరించిరి.

పురుషకారము - తన లోకకార్య మొకనివలనఁ గావలసియుండెనేని దనయందుఁ బ్రీతిగలిగి యితరునియందు వాత్సల్యముగలిగి కార్యముఁ జక్కఁబఱచు మధ్యవర్తికిఁ బురుషకార మని పేరు.

రామాయణమున సీత - హనుమంతుఁడు పురుషకారభూతులే.

కం॥ మును వాల్మీకిరితసజ్జననుతకావ్యంబు రామ॰చంద్రునితనయుల్
విని పించి; రిపుడు తెనుఁగునఁ, బొనరింపఁగ రామచంద్ర॰పుత్రుండఁ గదా॥ ౫౫

అర్థము.

మును=పూర్వము, వాల్మీకిరితసజ్జననుతకావ్యంబున్ = వాల్మీకిచేఁ జెప్పఁబడి సజ్జనులచే మేలుమేలని స్తోత్రముచేయఁబడిన సంస్కృతకావ్యమును, రామచంద్రునితనయుల్ = రామచంద్రునికుమారులు - కుశలవులే, వినిపించిరి = రామునకు లోకమునకు వినిపించిరి.

తాత్పర్యము.

పూర్వము వాల్మీకిచే రచింపఁబడి దేవతలు, ఋషులు, లోకులందఱు మేలుమేలని శ్లాఘించినసంస్కృతరామాయణమును శ్రీరామచంద్రునికుమారులే లోకమునఁ బ్రకటించిరి. ఆంధ్రమున నట్లే చేయుటకు నేనును రామచంద్రతనయుఁడనే కదా. కుశలవుఁడనే కదా. కావున నట్టి యధికారము నాకుఁ గలదు.

కం॥ తనయులు మును దమచరితము, వినిపింపఁగ వినినయట్టి॰వీనుల మరలన్
వినఁగాత రాముఁ డిట్లే, తనయుఁడు వినిపింపఁగోరు ॰ తమచరితంబున్. ౫౬

అర్థము.

వీనులు = చెవులు.

తాత్పర్యము.

పూర్వము తన చరితమును దన కుమారులు వినిపింపఁగా విననచెవులతో నిప్పు డీ తనయుఁడు వినిపించు తన చరితము మరల రాముఁడు వినునుగాక.

తే॥ రామచంద్రుండు కృతిభర్త • రామచంద్ర
సుతుఁడు కృతివక్త విషయంబు • శుద్ధమోక్ష
మహితలాభప్రదంబు రా•మాయణంబు
గలుగఁగలదె వైలక్షణ్య•ములను గొఱంత. ౫౭

అర్థము.

కృతిభర్త=ఈ గ్రంథమున కధిపతి శ్రీరామచంద్రుఁడు, రామచంద్రసుతుఁడు కృతివక్త = రామచంద్రునికుమారుఁడు గ్రంథమును బలుకువాఁడు, విషయంబు = ఈ గ్రంథమందుండు విషయమో, శుద్ధ..........ప్రదంబు = మరల జన్మమునకు బొత్తిగ రాకయుండుట యను గొప్ప లాభమును గలిగించునట్టి, రామాయణము = శ్రీరామచరిత్రము, వైలక్షణ్యములను = విలక్షణసంపత్తులందు, కొఱంతగలదా!

ఉత్తమకావ్యములందు విశేషలక్షణములు మూఁ డుండవలయును. ఆ మూఁడును నీ గ్రంథమందుఁ గలవు.

తాత్పర్యము.

కృతిపతి శ్రీరామచంద్రుఁడు. కృతివక్త శ్రీరామచంద్రమూర్తికుమారుఁడు. కృతియందలి విషయము శ్రీరామచరిత్రము. కావున వైలక్షణ్యములం దేలోపము లేదు. కృతిభర్త మనుష్యుఁ డైనను, కృతికర్త దుర్నీతిపరుఁ డైనను విషయ మైహికమైనను అది యుత్తమకృతి కాదు.

ఉ॥ శ్రీమహితుండు వాల్మీకి వ•చించెఁ గదా యని యుత్సహించి శ్రీ
రామకథార్ణవంబును ద•రంబె తరింపఁగ నాదుబోఁటికిన్?
భీమతరస్వి యౌ హనుమ • వేగమ దాఁటె నటంచు నీరధిం
జీమయు దాఁటఁ బూన నిఁకఁ • జెప్పెడి దేమి వివేకసంపదన్? ౫౮

అర్థము.

శ్రీమహితుండు = తపశ్శక్తి - యోగబలము - బ్రహ్మానుగ్రహము నను సంపత్తిచే గొప్పవాఁడు. శ్రీరామకథార్ణవము = రామకథ యను సముద్రమును; నాదుబోఁటికిన్ = నావంటివానికి; తరింపఁగన్ = దాఁటఁగ; తరంబె =

సాధ్యమా? భీమతరస్వి=భయంకరమైన బలము వేగము గలవాఁడగు; హనుమ = హనుమంతుఁడు; నీరధిన్ = సముద్రమును.

తాత్పర్యము.

తపశ్శక్తి=యోగబలము - బ్రహ్మానుగ్రహము గల వాల్మీకి రచించిన రామాయణమును నేశక్తియులేని నాయట్టియల్పుఁడు వ్రాయఁబూనిన సాధ్యపడునా? మిగుల బలము వేగము గల హనుమంతుఁకు సముద్రమును దాఁటెనని చీమగూడ నేను దాఁటెద నని పూనిన దాని తెల్వి్గుఱించి యేమనిచెప్పవలెను? అవివేక ప్రసంగమేకదా?

కం॥ ఓపి యగస్త్యుఁడు నీరధి, నాపోశన మెత్తెఁ గాదె • యని యితరులు దా
మాపనికై పూనినఁ దుద, యేపారునె? లోకమెల్ల • నిహిహీ యనదే? ౧౯

అర్థము.

నీరధిన్ = సముద్రమును; ఆపోశనమెత్తెన్ = అరచేతిలోనికిఁ దీసికొని త్రావెఁగదా; ఇహిహీయనదే = నవ్వదా?

తాత్పర్యము.

పూర్వ మగస్త్యమహర్షి సముద్రమునంతయు నరచేతిలోనికిఁ దీసికొని త్రావెఁగదా యని యితరు లట్లు చేయఁజూచిరేని లోకము నవ్వదా?

కం॥ *గోవిందుఁడు మున్నెత్తఁడె, గోవర్ధన మనుచు వెఱ్ఱి•గొల్లం డొకఁ డా
గ్రావం బెత్తఁగఁ బూనిన, నేవిధమున సఫల మగు న•భీష్టార్థంబుల్? ౨౦

తాత్పర్యము.

*గోపాలకృష్ణుఁడు గోవర్ధనమెత్తె నని వెఱ్ఱిగొల్లవాఁడొకఁడు తాను నట్లు చేయఁబూనెనేని వానికోరిక యెట్లు సఫలముకాఁగలదు? గ్రావము = పర్వతము.

ఆ॥ రామకోటి నేను • వ్రాయంగ మఱవ బై,రాగివేషములను • రాత్రిఁ గలను
బోధ మొనరఁజేయు • పుణ్యాత్ము లీకృతి, నిర్వహింత్రు గాక • నిఖిలవిధుల.౨౧

తాత్పర్యము.

మహాకార్యభారము పూనుటకు ముం దజ్ఞానముచేతనో, ధైర్యముచేతనో యుత్తరకుమారునివలెఁ బ్రగల్భములు పలుకవచ్చునుగాని భారము వహింపవలసి వచ్చినపు డెట్టివాఁడును జంకకమానఁడు. అట్టులే యీగ్రంథకర్తయు నధైర్య పడియు మరలఁ గొన్ని నిదర్శనములచే భగవంతుఁడు తనపాలఁ గలఁ డని ధైర్యము తెచ్చుకొనుచున్నాఁడు. నేను రామకోటి వ్రాయ మఱవఁగా నియవును బైరాగులు వచ్చి రామకోటి వ్రాయుట యేల విడిచితివి వ్రాయరాదా యనిబోధిం

చిరి. ఈ యిరువురు రామలక్ష్మణులే కాని యితరులు కారు. నా శ్రేయస్సుఁగోరి కదా వారిరువురల్లు బోధించుట? అట్టివారిప్పు డీల గ్రంథరచనవిషయమున సహాయపడకుందురా? అవశ్యము తోడగుదురు. వారే నిర్వహింతురు. ఈ కల (౧౯౨౭) నెల్లూరిలో తిప్పరాజువారిసత్రమునొద్ద రామమ్మగారి యింటిలోఁ గాపురమున్న సమయమున వచ్చెను. ఇప్పు డౌషధముల విక్రయించు శర్మగారీ రామమ్మగారి యల్లుఁడే.

తే॥ అద్భుతంబుగ మట్టమ • ధ్యాహ్నమునను, బుష్కరాఖ్యవిరాగిని • బుణ్యరామ
భక్తి నామదిలోపలఁ • బ్రజ్వలింప, నెఱపఁ బంపినఘనుఁ డిది • నిర్వహించు. ౬౨

తా త్ప ర్య ము.

ఆశ్చర్యకరమైన విధముగా నొకనాఁటి మధ్యాహ్నమం దొక బైరాగి పుష్కరుఁ డనుపేరుగలవాఁడు వచ్చి రామభక్తివిషయమై కొన్నిసంగతులు బోధించి యుత్సాహవంతునిఁ జేసిపోయెను. ఇదియు భగవత్ప్రేరణమేకదా! ఇది యీకృతి ప్రారంభదశయందే జరిగెను. ఈబైరాగి నెవఁడు పంపెనో వాఁడే యీకృతిని నిర్వహించుకొనును ఇదియును నెల్లూరిలో సంతపేటలో నుండ జరిగెను. ఈకాలమం దీగ్రంథకర్త నెలకు రు ౭-౫-౮ ల యుపవేతనములో జీవించుచుండెను. ఈగ్రంథ మారంభించిన కొలఁది కాలమునకే చెన్నపురియందుఁ దిరువళిక్కేణి హిందూహైస్కూల్ అను పాఠశాలయందు నెలకు రు.౩౦-౦-౦-లు వేతనిముగల యాంధ్రపండితపదవి లభించెను.

ఇవన్నియు రామానుగ్రహనిదర్శనములే యని గ్రంథకర్తవిశ్వాసము.

తే॥ అన్నచేత నిరస్తుఁడై • యార్తిఁ గూరి
శరణుచొచ్చిన రాక్షసు • శత్రుసనుజుఁ
బ్రేమఁ జేపట్టి నట్టి ద • యామయుండు
బ్రోచు నన్నిట్లు నాదోష • పుంజ మణఁచి. ౬౩

అ ర్థ ము.

అన్నచేతన్ = తనయన్నయగు రావణాసురునిచే, నిరస్తుఁడై = వెడలఁద్రోయఁబడినవాఁడై, ఆర్తిఁగూరి = ఆర్తినిపొంది, శత్రుసనుజున్ = విరోధితమ్ముని, చేపట్టి, = అభయహస్తమిచ్చి, రక్షించినట్టి, దయామయుండు = కరుణాకాకుత్స్థుయని బిరుదుగల కృపాస్వరూపుఁడు, దోషపుంజమున్ = దోషసమూహమును, అణఁచి = పోఁగొట్టి.

తా త్ప ర్య ము.

అన్నయగు రావణాసురునిచే వెడలఁగొట్టఁబడి దీనుఁడై శరణుఁజొచ్చిన పగవానితమ్మునికి నభయహస్త మిచ్చి 'రిపూణామపి వత్సలః' శత్రువులందును దయ

గలవాఁడని పేరుఁ గొన్న దయామూర్తి తనకనుకూలుఁడై భృత్యుఁడై వర్తించు నన్ను నాదోషములనుఁబోఁగొట్టి రక్షించునుగాక.

కం॥ మందరనగభరమునకై, బృందారకు లెల్ల మొఱలు • వెట్టినఁ బత్రి
స్యందనుఁడై సాయముపడు, నిందిరపతి నాకు శరణ•మీకార్యమునన్. ౬౪

అర్థము.

మందరనగభరమునకై = మందరపర్వతభారమును మోయఁజాలక; బృందారకులు = దేవతలు; పత్రిస్యందనుఁడై = పక్షివాహనముగాఁగలవాఁడై; ఇందిరపతి = లక్ష్మీదేవిభర్త; శరణము = దిక్కు - రక్షకుఁడు.

తాత్పర్యము.

మందరపర్వతభారము వహింపలేక దేవతలెల్ల కుయ్యో, మొఱ్ఱో యని మొఱవెట్టఁగా గరుడవాహనారూఢుఁడై వచ్చి యాభారమును దాను వహించి వారికిఁ దోడుపడిన శ్రీమన్నారాయణుఁ డీ కార్యనిర్వహణమందును భారము తనపై వైచికొని నిమిత్తమాత్రముగా నన్నుంచుకొని నాకు దిక్కయి రక్షించును గాక.

చ॥ అమృతము లబ్ధమౌను గల•శాంబుధిఁ ద్రచ్చ, నటంచుఁ దన్మహో
ద్యమమున బాస టౌచు, నమృ•తం బిడి బ్రోచె నిలింపకోటి నే
విమలుఁడు, వాఁడె తోడగుత • నీడక నే నమృతోపభోగినై
యమరఁగఁ జల్పు రాఘవక•థామృతసాగరమంథనంబునన్. ౬౫

అర్థము.

కలశాంబుధిన్ = పాలసముద్రమును, త్రచ్చన్ = చిలుకఁగా, అమృతము, లబ్ధమౌను = లభించును, అని బోధించి, తన్మహోద్యమమునన్ = ఆ మహాప్రయత్నమందు, బాసటౌచున్ = సహాయుఁడగుచు, అమృతంబిడి = అమృత మిచ్చి; నిలింపకోటిన్ = దేవతలసమూహమును, ఏవిమలుఁడు = ఏపాపరహితుఁడు, బ్రోచెన్ = రక్షించెనో, వాఁడే = అభగవంతుఁడే, నీడక = వదలక, నేను, అమృతోపభోగినై = అమృతము ననుభవింపఁ గోరికగలవాఁడనై, అమరఁగన్ = చక్కఁగ, చల్పు = చేయునట్టి, రాఘవకథామృతసాగరమథనంబునన్ = రామకథ యనెడి క్షీరసాగరమును చిలుకుకార్యమునందు, తోడగుతన్ = సహాయపడునుగాక.

తాత్పర్యము.

'దేవతలారా! మీరు క్షీరసాగరమును జిలికితిరా యం దమృతము లభించు' నని బోధించి వారా మహాప్రయత్నమునకుఁ బూని మందరము నేలేక నడి

త్రోవలో నీడిగిలఁబడ నప్పుడు తానే దానిని మోచి తెచ్చి పాలసముద్రమున వైచి చిలుకఁజేసి యందమృతము పుట్టఁగా దానిని దేవతల కిచ్చి రక్షించిన భగవంతుఁడు రామాయణకథ యను పాలసముద్రమును మందరముచేఁ జిలుక పూనిన నాకుఁ దోడయి కార్యము నెఱవేర్చి యమృతము ననుభవింపఁ జేయును గాక.

౬౮, ౬౯ పద్యము లప్పటికంటె నిప్పు డెక్కువ సార్థకములు.

ఉ॥ శ్రీరఘురామచంద్ర! కొమన◆రించెద నే నొకమన్వి; నాదరం
బారఁగ నప్రమాదమతి◆వై వినుమీ కనుమీ, వచింపఁ ద్వ
ద్భూరితరప్రబంధమును◆బూనితి, దానిని నిర్వహింపఁగా
భారము నీభుజంబునని◆వైచితి, వల్దన వీడ నమ్ముమీ! ౬౮

గ్రంథకర్త యిఁక బరోక్షప్రార్థనము మాని రాముని బ్రత్యక్షముగా సంబోధించుచున్నాఁడు.

అర్థము.

అప్రమాదమతివై = పరాకులేనివాఁడవై. త్వద్భూరితరప్రబంధమున్ = మిగుల గొప్పదైన నీ కావ్యమును. భారము=బరువు.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రప్రభూ! నే నొకమనవి చేయుచున్నాను. నీ రాచఠీకవు ఠీవి యావలఁబెట్టి ప్రీతితో పరాకులేక విని యావల దానిని నెఱవేర్ప నాలోచింపుము. నీమనవి యేమో చెప్పు మనెదవా! నీ గొప్పచరిత్రమును జెప్పఁబూనినాఁడను. సంకల్పించుట నావంతు. దానిని నిర్వహించుట నీవంతు. 'నీవు చేయుకార్యములన్నియు నా కర్పణముచేయు' మని నీవు చెప్పితివి గనుక దానిని సాంతముచేయుభారము నీ భుజములందే వైచితిని. నీవు వల దనినను వదలను. ఈమాట నమ్ముము.

చం॥ కవి నను గాఢగర్వమునఁ◆గాదు; మహత్తర మైన బుద్ధివై
భవమునఁ గాదు; నిస్తులిత◆పాండితిపెంపునఁ గాదు రయ్యా, యీ
ప్రవితతకావ్యసంఘటన◆భారము నే నిటు పూనుటెల్ల, రా
ఘవ! భవదీయసచ్చరణ◆కంజయుగంబు స్మరింపఁగాఁ జుమీ. ౬౯

తాత్పర్యము.

రామచంద్రమూర్తీ! యీ గొప్పకావ్యమును రచించుభారమును పూనుటకుఁ గారణము నేను కవి నను గొప్పగర్వముకాదు. విశేషమైన బుద్ధిసంపద గాదు. అసమానమైన పాండిత్యముయొక్క యతిశయము గాదు. ఈ కార్యము

నకుఁ బూనినమొదల నీ పాదకమలములను స్మరించుచుండుట కనుకూలపడు నను నాశయేసుమా!

చం॥ చిఱునగ వొప్ప నేమిటికొ • శ్రీరఘురామ! భవన్ముఖాబ్జమం
దెఱుఁగఁగఁ జెప్పవే, తెలిసె • 'హీ యితఁ డెక్కడఁ దుచ్ఛమానవుం
డుఱు వగుమత్కథం బలుక • నూనుట యెక్కడ? నేమి సాహసం?
బఱిక పయోధి నీఁదుటకు • నూనెఁ గదే' యనుచున్ హసించెదే? ౬౮

తాత్పర్యము.

రామచంద్రమూర్తీ! నీ ముఖకమలమందుఁ జిఱునవ్వు కానవచ్చుచున్న దేమేల? తెలియఁజెప్పుమా! తెలిసెఁ దెలిసె. నీవు చెప్పవలసిన పనిలేదు. 'ఎట్టి శక్తిసామర్థ్యములులేని యధమమనుష్యుఁడు ఈఁ డెక్కడ? బ్రహ్మరుద్రాదులకుఁ బూర్ణముగఁ దెలియరాని నాకథను జెప్పఁబూనుటెక్కడ? ఈఁ డెంతటిసాహసి! లక్ష్యములేక సముద్రము నీదుటకు యత్నించుచున్నాఁడే' యనికదా నవ్వెదవు!

చం॥ తెలియుము రామ! నీవ యొక • ధీరుఁడ వంచుఁ దలంపఁ బోకుమీ,
జలనిధి నీఁదు టెంత పని? • జన్మము లెన్నిటి నెత్తినాఁడనో,
యలయక ఘోరసంసృతిమ • హాంబుధు లెన్నిటి నీఁదినాఁడనో,
యలయిక యున్నె? నైజముసు • మా బహుళార్తులు దేహధారికిన్! ౬౯

అర్థము.

ఘోర....అంబుధులు = భయంకరమైన సంసార మను సముద్రములు.

తాత్పర్యము.

నీవు నవ్విన నవ్వుదువుగాక. నే నొకవిషయము చెప్పెదను తెలిసికొనుము. నీవే యొకధీరుఁడవు, సముద్రము దాఁటితి నని తలంపకు. నీవు సేతువుకట్టించుకొని యరకాలు తడిగాకుండఁగదా దాటితివి. నేనో యెన్నిజన్మము లెత్తినాఁడనో యెన్ని భయంకరమైన సంసారసముద్రముల నలపటలేక యీఁదినాఁడనో. ఇన్ని యీఁదినను నిప్పటికిని నాకేమైన యలఁతయున్నదా? ఇంక జన్మము లెన్నయిన నెత్తి యెన్నిసముద్రములైన దాటుటకు సిద్ధముగా నున్నానుగదా! ఏల నీ కలపట దోఁపలే దందువా? దేహధారులకు దుఃఖములు స్వభావములు, కావున నవి దుఃఖములుగాఁ గానరావు. అమేధ్యములోఁ బుట్టి పెరుఁగు పురుగులు దాని నసహ్యించుకొనునా?

ఉ॥ తావకవర్ణనాపరతఁ • దప్పులు గల్గినఁ గోపగించుచుం
ద్రోవకు నన్ను, నావలన • ద్రోసము లే దణుమాత్రమేనియున్
భూవరచంద్ర! నీవు తెలు • పో నలుపో నిజ మేనెఱుంగ, నా
కీవఱ కెన్నఁడేఁ దెలిసె • నే? కనిపించితె యున్న రూపమున్? ౭౦

అర్థము.

తావకవర్ణనాసరణిన్ = నీస్తోత్రముయొక్క పద్ధతియందు; తప్పులుగల్గినన్ = అసత్యము లుండెనేని; కోపగించుచున్=ఆగ్రహపడుచు; నన్నున్ త్రోపకు=తోలఁగఁ ద్రోయవలదు. అణుమాత్రమైనను=కొంచెమైనను; దోషము = తప్పు; నావలన లేదు=నాయందు లేదు; భూవరచంద్ర = ప్రభుసత్తమా! నీవు తెలుపో నలుపో = నీవు తెల్లనివాఁడవో నల్లనివాఁడవో; నిజమున్=యథార్థమును; ఏ నెఱుంగన్= నాకుఁ దెలియదు. ఈవఱకు = ఇంతవఱకు; ఎన్నఁడేన్ = ఏనాఁడైనను; తెలిపితే= తెలియఁజేసితివా? ఉన్నరూపమున్ = నీయథార్థస్వరూపమును, కనిపించితే=చూపితివా.

తాత్పర్యము.

మహాప్రభూ! శ్రీరామచంద్రా! నిన్ను వర్ణించుటయందు నేనైన దోషము లుండిన నే నసత్యమాడితి నని నామీఁద నీవు కోపించి నన్నుఁ గడ కీడువ వలదు. ఏలయంటివా? నాయందు దోషము కొంచెమైనను లేదు. నీవు నల్లనివాఁడవో తెల్లనివాఁడవో నిజము నాకుఁ దెలియదు. ఏల తెలియ దందువా? నీవు నాకెన్నఁడైన నేను నల్లనివాఁడ ననికాని తెల్లనివాఁడ ననికాని చెప్పితివా? నీ స్వస్వరూపముతో నాకుఁ గనఁబడితివా? రెండును లేనప్పుడు నన్నెట్లు తప్పులు పట్టెదవు. చెప్పనిదోషము కనఁబడనిదోషము నీదే. తెలియనివాఁడ పూరకుండవలె. అసత్యము లేల వ్రాసెదవందువో.

క॥ పలువురు పరిపరివిధములఁ, బలికిరి యం దెంత నిజమొ • ప్రభువ! యెఱుంగన్:
బలికెద యథార్థ మిట నీ,కలరూపుం దెలిపితేని • కారుణ్యనిధీ! ౭౧

అర్థము.

పలువురు = అనేకులు, పరిపరివిధములన్ = అనేకరీతుల, నీవిషయమై, పలికిరి = చెప్పిరి, అందు = వారివాక్యములందు, నిజము, ఎంతో = సత్యమెంతో, అసత్యమెంతో, ఎఱుంగన్ = నాకుఁదెలియదు, నీకలరూపున్ = నీ యథార్థస్వరూపమును, తెలిపితేని = తెలిపినపక్షమున, ఇటన్ = ఈ గ్రంథమందు, యథార్థము=ఉన్నదున్నట్లు, పలికెదన్ = చెప్పెదను.

తాత్పర్యము.

మహాప్రభూ! నేను నిరాధారముగా వ్రాసెడివాఁడఁ గాను; అనేకు లనేకరీతుల నీవిషయమై వ్రాసిరి. ఒకరు నీవు తెలుపని మఱియొకరు నలుపని మఱియొకరు బంగారుచాయ యని వ్రాసిరి. ఒక యుగమున నలు పని మఱియొక యుగమునఁ దెలు పని మఱికొందఱు వ్రాసిరి. నే నొకఁడనే నాలుగురూపముల

ధరించి జనించెద నని చెప్పితివి కదా. నీవు నలు పెట్లు! లక్ష్మణుఁడు తెలు పెట్లు! ఒక్కపదార్థమునకు రెండువర్ణము లేకకాలమున నుండునా? నీ యాంతరంగికులైన మహర్షులు స్మృతీతిహాసపురాణకర్తలు చెప్పినదానిని విశ్వసించి నేను జెప్పెదను. పోనీ యిప్పుడు మించిన దేమి! ఇప్పుడైన నీవు నీయథార్థస్వరూపముతోఁ గానవచ్చి యిదితప్పు అది యొప్పని చెప్పుము. అట్లే వ్రాసెదను. లేదా నేను వ్రాసినదే సరి యని యంగీకరింపుము.

కం॥ మీమహిమ మీర లెఱుఁగరు, శ్రీమహిళానాథ! యిట్టి • చిత్రచరిత్రో
ద్దాముల మిముఁ దెలియంగా, నేమానవుఁ డోపు,నీవ • యెఱిఁగింపుదయన్. ౭౨

అర్థము.

మీమహిమన్=మీగొప్పతనమును- ప్రభావమును, మీరెఱుంగరు = మీరే తెలిసినవారు కారు, శ్రీమహిళానాథ = లక్ష్మీనాయకా! ఇట్టి = ఇటువంటి, చిత్రచరిత్రోద్దామున్ = ఆశ్చర్యకరమైన నడవడిచే గొప్పవారైన మిమ్ము, భార్యాభర్తలను; ఏమానవుడు తెలియఁగానోపున్ = ఏమనుష్యుఁడు తెలిసికొన సమర్థుఁ డగును. కాఁడు. కావున దయన్ = కృపచే, నీవే, యెఱిఁగింపుము=నీవే తెలియఁ జేయుము.

తాత్పర్యము.

మీతత్త్వము నాకుఁ దెలియదని మీ రాక్షేపింపవలసినపనిలేదు. ఆకాశము పరిమాణము ఆకాశమునకే తెలియనట్లు మీమహిమ యెంతదో యెట్టిదో మీకే తెలియదు. మీజ్ఞానమున కెట్లంతములేదో, మీమహిమకు నట్లంతము లేదు. అంతములేనిదానిని మీరుమాత్ర మెట్లు తెలిసికోఁగలరు? సర్వజ్ఞులు సర్వశక్తులునైన మీ కసాధ్యమైనది నాయట్టి యజ్ఞునకు నెట్లు తెలియఁగలదు. అప్రాకృతమునైన మీచరిత్రమును ప్రకృతిబద్ధుఁడైన తుచ్ఛమనుష్యుఁడెవఁడు తెలిసికొనఁగలఁడు. కావున నీవే దయచేఁ దెలియఁజెప్పుము.

తే॥ చక్కఁగా నిన్నెఱింగిన • సత్యవచన
పరుఁడు పలుకుట నీతనూ • భవులె పాడ
నీవు ప్రత్యక్షముగ విని • నిక్క మనుచు,
మెచ్చి యుండుట నీకథ • నచ్చినాఁడ. ౭౩

అర్థము.

సత్యవచనపరుఁడు = ఋషిశ్రేష్ఠుఁడు, - ఋషయ స్సత్యవచసః' అమరము- యథార్థము చెప్పువారు గనుక ఋషులకు సత్యవచను లని పేరు. అట్టివారి

యందు శ్రేష్ఠుఁడు. తనూభవులు = కొడుకులు. పాడన్ = గానముచేయఁగా. నచ్చినాఁడన్ = నమ్మినాఁడను.

తాత్పర్యము.

ఓయీ యితరఋషీశ్వరులుకూడ నాచరిత్రమును వర్ణించి చెప్పిరికదా దీనిని నీవు ప్రమాణముగాఁ గొన నేమి కారణమందువా? తండ్రీ! చెప్పెదను వినుము. ఋషీశ్వరులు సత్యవచనులు గావున వా రసత్యముఁ జెప్పరు. అట్టి వారిలో శ్రేష్ఠుఁడు కావున వాల్మీకి యసత్యమాడఁడు. వాల్మీకిమహర్షి నీతో సమకాలికుఁడు; నీకుఁ బరిచితుఁడు; నీతండ్రికి స్నేహితుఁడు చిత్రకూట మం దాయన యున్నప్పుడు మీ రాయన యాశ్రమమునకుఁ బోయి యుంటిరి. ఆయనను తెలిసి నమ్మిగదా నీభార్యను ఆయన యాశ్రమములో విడిచితివి. సీతా దేవి తన యాశ్రమమం దుండుసమయంబునఁగదా వాల్మీకి రామాయణమును రచించెను. పౌరసా టుండిన నామె నవరించియుండునుగదా. నీకొడుకులు గానము సేయఁగా నీవు నీతమ్ములతో సుగ్రీవాదివానరులతో విభీషణాది రాక్షసులతో విని సత్యమని యామోదించితివికదా. ఎవ్వ రెవ్వరి చరిత్రమునఁ జెప్పఁ బడిరో వారందఱు విని యామోదించినవారేకదా. అసత్యవిషయ మొక్కఁటి చెప్పియుండినను దీనివలెనే నీ వసత్యమాడితి వని వాల్మీకి నప్పుడే ధిక్కరించి యుందువుకదా. వాల్మీకి చెప్పినదానిలో నసత్య ముండ దని బ్రహ్మ వరమిచ్చెఁ గదా. వసిష్ఠవామదేవాదులవలె నీయొద్ద నుద్యోగముండుండి నీయనుగ్రహముఁ గోరి యిచ్చకాలు చెప్పువాఁడు వాల్మీకి కాఁడుకదా. అట్లిచ్చకాలమారి యైనచో నీదోషములను, (నసత్యమాడి సుమంత్రుని బ్రేరించుట - యుద్ధమందు వెనుకంజపెట్టుట- వాలిని చాటుగ నుండి కొట్టుట,) చెప్పియుండఁడుగదా. ఒక వేళ చెప్పినను నవరించి చెప్పియుండునుగదా. కావున సత్యముచెప్పవలయు నని యాయన యుద్దేశమేకాని నీయనుగ్రహ మెట్టులైన సంపాదింపవలెనని యా యన యుద్దేశము గాదు. అట్టివాఁడు చెప్పినదికనుకనే నిజ మని నేను నమ్మి నాఁడ నని తాత్పర్యము.

వాల్మీకి పేరుతో నుండు నితరరామాయణము లాధునికకల్పితములు. వారివారి మతసిద్ధాంతపోషణమునకై వ్రాసి ప్రశస్తికై వాల్మీకిపేరు పెట్టఁబడినవి కావున వాస్తవచరిత్ర మెఱుఁగఁగోరినవారి కవి విశ్వాసపాత్రములు గావు. ఆ యా మతాభిమాను లా యా గ్రంథముల నభిమానింతురు. వాస్తవకథనముకావున శ్రీమద్రామాయణము సర్వజనసేవ్యము. కావున శ్రీమద్రామాయణములోని విషయములు చర్చించునపు డా గ్రంథమును దానికి విరోధింపని యితర గ్రంథములలోనివిషయములను బ్రమాణములుగఁ గైకొనఁబడునుగాని తక్కినవి యర్వాచీనములుకావునఁ గైకొనఁబడవు.

అవతారిక - ఓయీ వాస్తవచరిత్రముకావున నాఖ్యాయికలవలె వినోదముగాఁ బఠింపవచ్చుననియా నీ శ్రమమునకుఁ గారణము.

కాదు. కాదు. భగవద్విషయము కల్పితమైనను గ్రాహ్యమేకాని కల్పితమందు శ్రద్ధాభక్తులు కుదురవు. కావున ఫలము స్వల్పమే. వాస్తవ భగవచ్చరిత్రములందు శ్రద్ధాభక్తులు కుదురును. కావున విశేషఫలము కలదు. భక్తిలేక చేసినకార్య మదెంత గొప్పదైనను వ్యర్థమే.

సీ॥ అమ్నాయపఠనంబు • లడవియేడ్పులె కదా, తావకభక్తి య•భావమైన
నిత్యకర్మప్రవృత్తి • నిగిడి చచ్చుటకె కా, తావకభక్తి య•భావమైన
నఖిలతీర్థస్నాన • మగచాట్లకే కదా, తావకభక్తి య•భావమైన
బట్టెనామంబులు • భయపెట్టుటకునెకా, తావకభక్తి య•భావమైన
నీదుభక్తిలేమి • నిఖిలంబు వ్యర్థంబు, ప్రాణహీనమైన•వపువుఁబోలె
నీదుభక్తిగలుగ • నిఖిలంబు వ్యర్థంబు, నదిఁ దరించు పిదప • నావయట్లు. ౭౪

అర్థము.

తావకభక్తి యభావమైనన్ = నీభక్తి లేకపోయెనేని; అమ్నాయపఠనంబులు = వేదము లధ్యయనముచేయుటలు, అడవియేడ్పులుకదా = మనుష్యసంచారములేని యడవిలో నేడ్చిన విచారించువారెవరు? కావున భక్తిలేని వేదాధ్యయనము వ్యర్థము. నిత్యకర్మప్రవృత్తి = ఎడతెగక తన వర్ణాశ్రమములకుఁ దగిన శాస్త్రీయకర్మములఁ జేయువ్యాపారము. నిగిడిచచ్చుటకెకా = నిక్కినీల్గి చచ్చుటకేకదా. అఖిలతీర్థస్నానము = లోకమునఁగల సార్ధత్రికోటితీర్థములందు మునుఁగుట. అగచాట్లకేకదా = కేవలము శ్రమమునకేకదా. పట్టెనామంబులు = పట్టెవర్ధనములు - పట్టెలుపట్టెలుగా పుండ్రములుధరించుట, భయపెట్టుటకేకదా- జొన్నచేని కావలివెఱబొమ్మలవలెఁ జూచినవారిని భయపఱుపనేకదా. ఇవన్నియు సత్కర్మములేయైనను భక్తిలేకచేసిన వ్యర్థంబులు.

ప్రాణహీనమైన వపువుఁబోలెన్ = ప్రాణములేని దేహమువలె భక్తిహీనకార్యంబులన్నియు వ్యర్థములు. నదిఁ దరించుపిదప నావయట్లు = నదిని దాఁటినవెనుక నోడవలె భక్తికుదిరిన సర్వకర్మములు వ్యర్థములు. కర్మములన్ని చేయుట భగవంతునందు భక్తి కుదురుటకే. భక్తికుదిరినపిమ్మట సాధనములు లేకున్న హానిలేదు.

తాత్పర్యము.

భక్తిలేదేని వేదాధ్యయనము శాస్త్రీయనిత్యకర్మానుష్ఠానము, సర్వతీర్థస్నానము, పుండ్రధారణము లోనైనవి వ్యర్థములు. ఇవన్నియు భక్తితోనే

చేయవలయును. దానివలన భక్తి బాగుగ దిటపడును. భక్తి బాగుగ దిటపడిన
తరువాత నధ్యయనము తీర్థస్నానము లోనైనవి లేకుండిన దోషములేదు.
లోకసంగ్రహార్థమై ప్రమాదరాహిత్యమునకై చేయవలయును గాని భగవ
త్ప్రాప్తి కుపాయము లని గాదు. ఎట్లనఁగా నేఱుదాటువఱకుఁ దెప్పతోఁ బని
గలదు. ఏఱుదాఁటి యావలయొడ్డు చేరినపిమ్మట పడవను మోచికొని పోవల
యునా?

శా॥ ప్రారబ్ధంబులు పెక్కు లెప్పుడు నను • న్బాధించెడిం, గాన నా
ధీరత్వం బతిచంచలత్వముఁ గనెం • తె ల్వేదె, విఘ్నావళుల్
చేరం జొచ్చి కలంచుచు న్మనము ని, న్జేరంగ రా నీయ. వీ
ఘోరాపజ్జలరాశిభంగముల మ•గ్నుం డౌచు క్షీణింతునో. ౭౪

అవతారిక - అన్ని కర్మములకు భక్తి ప్రాణమై యుండ నట్టిభక్తి నాయందుఁ
గుదురు నుపాయము లేదే. నేను గడతేఱు మార్గ మెటులో నేను జేయు నీ సేవ
వ్యర్థమగునేమో? అధోగతులపా లగుదునేమో యని గ్రంథకర్త విషాదపడు
చున్నాఁడు.

అర్థము.

ప్రారబ్ధంబులు = పూర్వజన్మములఁ జేసి యీజన్మమున ఫలానుభవమునకై
వచ్చియుండు పుణ్యపాపకర్మఫలంబులు, పెక్కులు = అనేకములు, ఎప్పుడు =
సర్వకాలసర్వావస్థలందు, బాధించెడిన్ = నన్ను బాధపెట్టుచున్నవి, కానన్ =
కావున, నాధీరత్వము = నాధైర్యము, అతిచంచలత్వముగనెన్=మిక్కిలి చలింప
సాగెను. తెల్వేదెన్ = తెలివి నశించెను. విఘ్నావళుల్ = విఘ్నముల
సమూహములు. కలంచుచున్ = కలవరపెట్టుచు; మనమున్=మనస్సును, నిన్
జేరంగరానీయవు = నిన్ను సమీపింపనైన సమీపింపనీయవు - కావున ఘోరా
పజ్జలరాశిభంగములన్ = భయంకరమైన యాపద యను సముద్రముయొక్క
యలలందు, మగ్నుండౌచున్ = మునిఁగినవాఁడనై: క్షీణింతునో = నాశమగు
దునేమో.

'కొన్ని యెడల మధ్యమోత్తమ పురుషంబులకు బ్రథమ పురుషమగు, (సు -
వ్యా - కారక - ౭౦) మగ్నుండనౌచు ననుటకు మగ్నుం డౌచునని ప్రయోగిం
పఁబడియె. ఇట్లు 'పాండుభూవరునకుఁ గోడలై తి'— తిక్కన.

తాత్పర్యము.

పూర్వజన్మములందుఁ జేసిన పుణ్యపాపఫలములు నన్ననుభవింపు నన్ననుభవింపు
మని సకలకాలములందు నొకటివెనుక నొకటిసముద్రమునందలి యలలవలె విరామ

ములేక నాపైఁబడిబాధించుచున్నవి. కావుననాగుండెచెదరి వికలమై నాధైర్యము నిలుకడ తప్పెను. ఆకారణముచే జ్ఞానము నశించెను. సత్కార్యముచేయుదమనిన విఘ్నములు గుంపులైవచ్చి యాకార్యమును కొనసాగనీయకున్నవి. మనస్సునైన నీయొద్దకురానీయకున్నవి. ఇట్లయిన నే నేమిబాగుపడఁగలను? ఈభయంకరమైన యాపద యను సముద్రములో నీయల యటుగొట్ట నాయల యిటుగొట్ట నెటుపోవలేక దరిచేరలేక మునిఁగిపోదునేమో, శ్రీరామచంద్రమూర్తీ! నన్నేమి రాచేయమనెదవు? నేను దరి జేరుమార్గ మేది? తండ్రీ!

ఉ॥ ఎంతటి జ్ఞానహీనుఁడ, న • దెంతటిమత్తుఁడ, నెంత వ్యర్థుఁడన్,
జింతిలుచున్నవాఁడ నెటు • చేకుఱు నాయభికాంక్షితం బటం
చెంతయు, నీవు రాఘవ! యహీనకృపామతి భీతిఁ బాపుచుం
జెంతలబాసటై నిలువఁ • జేష్టడ నేల వ్యథావిలుండనై! ౭౬

అర్థము.

జ్ఞానహీనుఁడన్ = జ్ఞానములేనివాఁడను. మత్తుఁడన్ = మదించినవాఁడను. వ్యర్థుఁడన్ = నిష్ప్రయోజనముగ జీవించువాఁడను. అహీనకృపామతిన్ = అతిశయించిన కృపగలమనస్సుతో; భీతిన్=భయమును, పాపుచున్ = పోఁగొట్టుచు, చెంతలన్ = సమీపమందు. బాసటై = తోడై. వ్యథావిలుండనై = వేదనచేఁ గలఁతపొందిన మనస్సుగలవాఁడనై. చేష్టడ నేల=ఏల బాధపడవలయును?

తాత్పర్యము.

రామచంద్రప్రభూ! నీవు నిండారుదయతో నా భయమును బోఁగొట్టుచు నా యొద్దనే తోడై యుండఁగా నే నెట్టు కడతేఱుదునా, సముద్రములో మునిఁగి పోవుదునేమో, నన్ను రక్షించువా రెవ్వరు, నాకోరిక లెట్లు నెఱవేఱు నని దిక్కులేనివానివలె నీ ప్రకారము దుఃఖించుచు వేదనచే మనస్సుచెదర బాధపడుచున్నవాఁడనే నే నెంతటి తెలివిమాలినవాఁడను. ఎంత యొుడ లెఱుంగక తిరుగువాఁడను. ఎంత వ్యర్థజీవిని! ఛీఛీ!

చ॥ 'మనమున నెప్డు జేని నొక • మాఱె తమిన్ స్థిరసత్ప్రపత్తిచే
నను శరణంబు జొచ్చిన జ • నంబుల కే నభయం బొసంగెదన్
విను యిది నావ్రతం' బనెడు • నీదగువిశ్రుతవాక్య మూఁతగాఁ
గొనితిని స్థైర్యధైర్యములు • కూడె, నపాస్తము లయ్యె శంకలున్. ౭౭

అర్థము.

ఒక్కమాఱె = ఒక్కసారియే, తమిన్ = కుతూహలముతో, స్థిరసత్ప్రపత్తిచేన్ = చలింపని శరణాగతభావముతో, విశ్రుతవాక్యము = ప్రసిద్ధమైన మాట, అపాస్తములయ్యెన్ = తొలఁగిపోయిన వయ్యెను.

తాత్పర్యము.

"ఎవ్వఁడైనను వీఁడు వాఁడనక యేజనంబులయినను జీవించియుండు కాలములో నెప్పుడైనను నొక్కసారియే (పలుమాఱు లక్కఱలేదు) నన్ను చలింపని భక్తితో 'రామా నీవే శరణు - నీవాఁడను నేను' అనినంత మాత్రమున నెవ్వరివలన భయములేకుండ రక్షించెదను. ఇది నావ్రతము" అని నీవు జగమెఱుంగఁగా కోట్లకొలఁదులు వినుచుండఁగాఁ జెప్పినవాక్యము నాధారముగా నంగీకరించితిని. దీనివలన నామనస్సు చలనముమాని కుదుటఁబడెను. నమ్మకముగా దరిఁజేరితి నని ధైర్యము వచ్చెను. సందేహము లన్నియుఁ దొలఁగిపోయెను.

కం॥ నీవాఁడని యొకపరియే
యేవాఁడేన్ శరణు వేఁడెనేని సకల భూ
తావళి కభయంబును నే
నావిరి ఘటియింతు నిదియ వ్రతమగు నాకున్

—యుద్ధ. ౩౮౭ ప.

అని విభీషణు విషయంబున శ్రీరాములు చెప్పినమాటల (చరమశ్లోకము) నిట ననుసంధించునది.

ఉ॥ ఉల్లమునందుఁ దోఁచెను మ • ఱొండు భవల్లపితంబు,'నెవ్వఁ డేన్
బెల్లగు సర్వధర్మముల • వీడి, దృఢోద్యదనన్యభక్తి సం
ధిల్లఁగ, నన్ను నొక్కరు, హృ•దిన్ శరణం బన, మత్ప్రదాప్తి రా
జిల్లఁగనీని విఘ్నములఁ • జెండెదఁ జింతిల' కంచుఁ బల్కవే! ౭౮

అర్థము.

మఱొంకు = మరియొక, భవల్లపితంబు=నీమాట, ఉల్లమునందున్ = మనస్సునందు, తోఁచెన్=స్మృతికివచ్చెను. అదియేమంటివా. పెల్లగు = అనేకములయిన. సర్వధర్మములు = కర్మయోగ-జ్ఞానయోగ - భక్తియోగములులోనైన మోక్షసాధనములన్నిఁటిని, వీడి=వదలిపెట్టి, దృఢోద్యత్ = స్థిరముగాఁబుట్టిన, అనన్యభక్తిన్ = ఇతరులయందు భక్తియుంచమి. సంధిల్లఁగన్ = కూడఁగా, నన్నునొక్కరున్=నన్నొక్కనినే, హృదిన్=మనస్సునందు; శరణంబనన్ = శరణమంటివేని మత్ప్రదాప్తిన్ = నాపదమును పొందుటను, రాజిల్లఁగనీని = సంతోషపడనీయని. విఘ్నములన్ = అంతరాయములను. చెండెదన్ = ధ్వంసము చేసెదను. చింతిలకు = శోకింపకుము. అని నీవుపల్కవే =నీవు పలుకలేదా!

తాత్పర్యము.

నీవు రామావతారమునఁ జెప్పిన వాక్యమేకాదు. నీవు కృష్ణావతారమునఁ జెప్పిన మఱియొక వాక్యముకూడ జ్ఞప్తికివచ్చినది. అది యేమంటివా? మోక్ష సాధనము లని చెప్పఁబడిన యుపాయము లేవేవిగలవో వానినన్నిఁటిని వదలి పెట్టుము. వాని ననుష్ఠింప నీవు ప్రయాసపడవలదు. నిశ్చయమైనమనస్సుతో నితరులయం దెవ్వరియందు మనస్సునఁ భక్తిసేయక నన్నొకనిమాత్రము శరణము అనుము, చాలును. ఈమాత్రము నేను జేసెదను. నీ వేమిచేసెద వందువా? నన్నుఁ బొందనీయక నిన్ను బాధలపెట్టు విఘ్నరూపకములైన పాపముల నన్నిఁటిని నేను ధ్వంసముచేయువాఁడను. శోకింపకుము. అని నీవు చెప్పలేదా. ఇచ్చట

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణంవ్రజ.
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో, మోక్షయిష్యామి మాశుచ.

యను భగవద్గీత (౧౮ అధ్యాయము-౬౬వ శ్లోకము) చరమశ్లోకార్థ మనుసంధించునది.

కం॥ కావున నిర్భీకుఁడ నై, కావించెద నీదు చరితఁ • గావ్యముగాఁగన్
నావలనఁ దప్పు గలిగిన, నీవలనని కలిగె ననుచు • నే మది నెంతున్. ౭౮

అర్థము.

కావునన్ = మీఁదఁజెప్పిన కారణముచేత, నిర్భీకుఁడనై = భయమువదలినవాఁడనై; నీదుచరితన్ = నీచరిత్రమును; కావ్యముగాఁగన్ = కావ్యరీతిగా; అనఁగా కావ్యలక్షణములు పోషించుచు; కావించెదన్ = రచియించెదను; నావలనఁ దప్పుగలిగినన్ = నాయం దేదైన దోష ముదయించెనా; అది నీ వలనని కలిగెననుచు = ఆదోషమునకుఁ గారణము నీవే నేను గానని; మదిన్ = మనస్సునందు; ఎంతున్=తలంతును.

తాత్పర్యము.

'శ్రీరామచంద్రమూర్తీ! నామనస్సునందు భక్తియనునది లేదు; భక్తిలేక నీసేవచేసినఁ బ్రయోజనములేదు; ఇఁక నాగతియేమి' యని దిగులుపడుచుంటిని. నీవు రామావతారమందుఁ గృష్ణావతారమందుఁ జెప్పిన యుభయ వాక్యములందు శరణువేఁడుమని చెప్పితివేకాని భక్తితో శరణువేఁడుమని చెప్పలేదు. కాఁబట్టి భక్తిలేదను భయము నాకిఁక లేదు. కావున భయము విడిచి నీచరిత్రమును కావ్యరూపముగా రచించెదను. దానిలో నేదైనఁ బొరపాటు వచ్చెనా, యాదోషము నీదే. నాది కాదని నాయభిప్రాయము.

నీ వాడించినట్లు నే నాడువాఁడనే కాని నా దోష మే మున్నది? కావున
దోషమేదియు రాకుండునట్లు కనిపెట్టవలసినది.

సీ॥ భవ్య మై మౌని సం•భావ్య మై సుజనాను, భావ్య మై నవరస•భావ్య మగుచు
హృద్య మై భక్తి సం•వేద్య మై కావ్యాళి, నాద్య మై సతతాన•వద్య మగుచు
శుద్ధ మై పద్యని•బద్ధ మై శాస్త్ర సం, బద్ధ మై నిగమార్థ•సిద్ధ మగుచుఁ
బూత మై కలితసం•గీత మై మౌనిరా, డ్జాత మై ధర్మని•కేత మగుచు
తే॥ శ్రావ్య మై సర్వలోకసం• స్తవ్య మగుచు, దివ్యమై పార్వతీశాజ•సేవ్య మగుచు
నవ్యమై గుణమణిగణ,దీవ్యదర్థ మయినకావ్యంబురచియింతు•నాంధ్రభాష. ౮౦

అవతారిక :- ఓయీ! రామాయణము వ్రాయఁబూనితివే. దానియందేమి
మహిమ గల దను ప్రశ్నమునకు సమాధానము వ్రాయఁబడుచున్నది.

అర్థము.

భవ్యమై = ['భవ్యంశుభేచసత్యేచ, యోగ్యేభావినితు త్రిషు' అని నిఘం
టువు.] శుభమై సత్యమై యోగ్యమైనది. సంపత్సంతతీ రామకథా యను
వాక్యమునుబట్టి యిహలోకసుఖమేగాక పరలోకసుఖమును గలిగించునది
కావున శుభమైనది. ముందుపద్యములందు చెప్పిన కారణములవలన సత్య
మైనది. కల్పితకథకాదు. కొన్ని గ్రంథములు కొందఱు చదువవచ్చును. కొన్ని
గ్రంథములుకొందఱు చదువరాదను నధికారనియమము గలదు. దీని కా నియ
మము లేదు. ఎవరైనను నా చండాలము స్త్రీలు పురుషులు చదువవచ్చును,
వినవచ్చును కావున సర్వజనగ్రాహ్యమైనది.

మౌనిసంభావ్యమై = మునీశ్వరుల గౌరవమునకుఁ బాత్రమైనది. కుశ
లవులు యాగశాలలయొద్ద రామాయణము చదివినపు డందఱు మేలుమే లని
శ్లాఘించిరి.

సుజనానుభావ్య మై = సాధువులచే ననుభవింపఁదగినది; నవరస భావ్య
ము = శృంగారము - హాస్యము - కరుణము - వీరము - రౌద్రము - భయాన
కము-బీభత్సము - అద్భుతము - శాంతము అను తొమ్మిదిరసములు గలది.
హృద్యము = మనస్సున కింపయినది, భక్తిసంవేద్యము = భక్తిచే తెలిసి
కోఁదగినది. భక్తిలేనివారి కిందలి తత్త్వార్థము బోధపడదు. కావ్యాళిన్ =
కావ్యముల పంక్తియందు. ఆద్యమై = మొదటిదై. కావ్యములందు శ్రీమద్రా
మాయణమే మొదటిది. కనుకనే దీనికి నాదికావ్య మనిపేరు.

సతతానవద్యమై = ఎల్లప్పుడు దోషరహితమైనది. కొన్ని గ్రంథము లొక
వేళ చదువవచ్చును, ఒకవేళ చదువరా దను నియమము గలదు. దీని కట్టినియ
మములేదు. రామాయణము భోజనమునకు ముందు వెనుకల బారాయణము

చేయవచ్చును. శుద్ధమై=నిర్మలమై, పద్యనిబద్ధమై = పద్యములచేతనే కూర్పఁబడినది. ఇందు గద్యములు లేవు. శాస్త్రసంబద్ధమై=శాస్త్రముల కట్టుబాట్లుగలదై నిగమార్థ సిద్ధమై = వేదముల యర్థముచే సిద్ధమైనది. పూతమై = పవిత్రమై, చదివెడివారలను బవిత్రులఁ జేయునది. కలితసంగీతమై = సంగీతముతోఁ గూడినదై: అనఁగా రాగజ్ఞానముగలవారు రాగయుక్తముగఁ జదువ సాధ్యమైనది. మౌనిరాజ్జాతమై = మునిశ్రేష్ఠునివలనఁ గలిగినదై; ధర్మనికేతమై = ధర్మవిషయములకు స్థానమై, ఎవ్వరేయేధర్మమందు నెట్లెట్లు వర్తించిన బాగుపడుదురో యావిధముల నెల్లఁ దెలుపునది.

శ్రావ్యము = విన నింపైనది - వినఁదగినది. సర్వలోక సంస్తవ్యము = సమస్తజనులచేత స్తోత్రముచేయఁదగినది. జైనులు - బౌద్ధులు కూడ రామకథ నాదరించినవారే.

దివ్యమై = దేవసంభవమైనదై: పార్వతీశాబ్జ సేవ్యము=పార్వతి - శివుఁడు బ్రహ్మ - వీరిచే సేవింపఁబడునది. నవ్యమై = శ్లాఘ్యమై.

గుణమణిగణదీవ్యదర్థము = కావ్యగుణములను గుణసమూహముచేఁ బ్రకాశించు నర్థముగలది.

తాత్పర్యము.

శుభకరమై, సత్యమై, సౌభాగ్యమై, మునీశ్వరులచే గౌరవింపఁబడినదై, సజ్జనులనుభవింపఁదగినదై, నవరసయుక్తమై, మనస్సున కాహ్లాద మొసఁగునదియై, భక్తిచేతన తత్త్వమెఱుఁగఁ దగినదై, మొదటి కావ్యమై, దోషరహితమై, శుద్ధమై, పద్యములచే నిబంధింపఁబడినదై, శాస్త్రబద్ధమై, వేదార్థమునుగలదై, పవిత్రమై, సర్వాదియుక్తమై, గానమొనర్పుటకుఁ దగినదై, మునీశ్వరుని వలనఁ గలిగినదై, ధర్మస్థానమై వినుటకింపై, సమస్తజనులచే స్తోత్రముచేయఁబడునదియై, దేవతాసంబంధమై, పార్వతీ పరమేశ్వర పరమేష్ఠులచే సేవింపఁబడునదియై, శ్లాఘ్యమై: కావ్యగుణము లనెడి మణుల సమూహముచేఁ బ్రకాశించు నర్థముగలదైన కావ్యంబున నాంధ్రభాషయందు రచియించెదను.

శ్రీమద్రామాయణ ముత్తమోత్తమకావ్యము.

కం॥ తనువగు శబ్దార్థములు । ధ్వని జీవ మలంక్రియావితానము సొమ్ముల్
దనరుగుణంబులు గుణములు । ఘనవృత్తులు వృత్తు లౌర కావ్యేందిరకున్.

—వరసభూ.

కావ్యలక్ష్మికి నర్థవంతములైన శబ్దములు దేహము, ధ్వని ప్రాణము: శబ్దాలంకారములు అర్థాలంకారములు సొమ్ములు; గుణములు గుణములు; వృత్తులు వృత్తులు.

ఉత్తమకావ్యమందు శబ్దములు వ్యాకరణదుష్టములుగాకసమయసందర్భోచిత ములై యర్థవంతములై యుండవలయును. ధ్వనియనఁగా వ్యంగ్యము. అనఁగా శబ్దమునుబట్టియో యర్థమునుబట్టియో తోఁచు విశేషార్థము.

వీఁడు పండితపుత్రుఁ డనిన వీనితండ్రి పండితుఁడేగాని వీఁడు శుంఠయని భావము. రామాయణమంతయు ధ్వనిగుంభితము. శబ్దాలంకారములు ఛేకాను ప్రాసము, లాటానుప్రాసము, వృత్త్యనుప్రాసము యమకము లోనైనవి.

అర్థాలంకారములు—ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష, స్వభావోక్తి లోనైనవి. గుణములు—శ్లేషము, ప్రసాదము, మాధుర్యము, సౌకుమార్యము, సమత, అర్థవ్యక్తి, ఔదార్యము, ఓజము, సమాధి, వృత్తులు — కైశిక, ఆరభటి, సాత్వతి, భారతి. రీతులు — వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి.

ఈ లక్షణములుగలది యుత్తమకావ్యము — ఇవియన్నియు మూలరామా యణమునందువలె నీ యాంధ్రరామాయణమందును గలవు.

తే. అమరభాషను బలికె రా•మాయణంబు,
  నాంధ్రభాషను వ్యాకృతి•కాద్యుఁ డయ్యె
  నట్టివాల్మీకి మనమున •నలరకున్నె,
  •యస్మదీయాంధ్రపద్యరా•మాయణమున !   ౭౧

అ ర్థ ము.

అమరభాషన్ = సంస్కృతమందు, వ్యాకృతికిన్=వ్యాకరణమునకు, ఆద్యుఁ డయ్యెన్ = మొదటివాఁడయ్యెను. అలరకున్నె = సంతోషింపకుండునా ?

తా త్ప ర్య ము.

సంస్కృతభాషను శ్రీమద్రామాయణము రచించెను. ఆంధ్రభాషావ్యాకర ణము రచించినవారిలో మొదటివాఁడయ్యెను. ఇట్లాదికావ్యకర్తయు ఆంధ్ర వ్యాకృతికర్తయునైన వాల్మీకి తానురచించిన శ్రీమద్రామాయణమునకు సరిపైనదియుఁ దాను రచించిన వ్యాకరణలక్షణములచే బద్ధమైనదియు నైన యాంధ్ర పద్యరామాయణముచే సంతోషపడకుండునా?

వాల్మీకివ్యాకరణ మను నొక చిన్న తాళపత్రగ్రంథము నీగ్రంథకర్తకీర్తిశేషు లైన గుమ్మలూరు వేంకటరంగారావు నొద్దనుండఁ జూచెను. వ్రాసికొని యిచ్చె ద నిమ్మనిన నికోయదో యని కాలహరణముచేసి తుదకది యెవరికో యిచ్చి యునికి లేకుండఁ జేసెను. ప్రాకృత భాషకు వ్యాకరణము వ్రాసిన వాల్మీకి యాంధ్రమునకు వ్రాయకుండునా ?

కం. ఉండఁగ నెందఱో వేల్పులు, కొండాడెద రొక్కరాముఁ • గోవిదు లేలా?
పండినమామిడి దండనె, యుండగఁ గీరంబు లొండు • నొల్లునె చేరన్? ౮౨

అర్థము.

ఎందఱో వేల్పులు = దేవతలెందరో యుండఁగా, కోవిదులు = పండితులు ఒక్కరామునే=రామునొకనినే, విశేషించి, కొండాడెదరు = స్తోత్రము చేసెదరు. ఏల = ఏమినిమిత్తము. పండిన మామిడిచెట్టు, దండనె = తమసమీపమందె, కీరంబులు = చిలుకలు, ఒండు = మఱియొక చెట్టును చేరన్ = చేరుటకు. ఒల్లునే = ఇష్టపడునా?

తాత్పర్యము.

దేవతలెందఱో యుండఁగాఁ గోవిదులందఱు రామునొక్కనినే స్తుతించెద రే దాని కేమి కారణము? బాగుగఁ బండిన తియ్యమామిడిచెట్టు తమ సమీపమందేయుండఁగా జిలుకలు తక్కినచెట్లకై యేలపోవును? కోవిదులు అనఁగా "కింనామనవేత్తీతికోవిదః విద జ్ఞానే" అదియిదియను నియమములేక సర్వము తెలిసినవారు - గురుబాలప్రబోధిః 'కో వేదస్యవిదః। యద్వా కవి వేదే। విదా యస్య- విదా జ్ఞానేచ నిర్దిష్టా మనీషాయాంచ యోషితి' యని రామాశ్రమిః. కోవిదు లనఁగా వేదవేత్తలు. సర్వము తెలిసినవారు. ఇట్టివారు శ్రీరాముని ధ్యానించునపుడు వేదములయందు వేదాంతములయందుఁ దెలియఁబడువాఁడను నేనే యనుటను వారు రామునియం దన్వయించి కదా యట్లు చేసియుందురు! కావున వేదవేత్తల యభిప్రాయమున పరతత్త్వము శ్రీరాముఁడే. ఆయనయే మోక్షదాత. శ్రీరామ పరత్వముఁ జూడుఁడు.

శ్లో॥ స్వసూక్తీనాం పాత్రం రఘుతిలక మేకం కలయతాం
కవీనాం కో దోషః స తు గుణగణానా మవగుణః
యదేతై ర్నిశ్శేషై రపరగుణబద్ధై రివ జగ
త్యసా వేక శ్చక్రే సతతసుఖసంవాస వసతిః.

కవులందఱు తమ మంచివాక్కులకుఁ బాత్రునిగా రామచంద్రమూర్తినొకనినే చేయుచున్నారే ఇది కవుల దోషమా? కాదు. సద్గుణములయందుండు దుర్గుణమే. ఏలన? అన్ని కల్యాణగుణములు గట్టఁబడినట్లు పోయి యాయన యందే సుఖముగ నివసింప నేమి కారణము? సద్గుణములను వర్ణించుట కవి కార్యము. కావున నవి యెవరియం దున్నవో వారిని వర్ణింతురుకాని యితరులను వర్ణింపరు. పండిన పండ్లుగల తియ్యమామిడి చెట్టును వదలి యేచిలుక వేపకాయలకుఁ దుమ్మకాయలకుఁ బరువులు పెట్టును?

తే॥ తత్సవితృవంశధారిణీ • ధవవరేణ్యు, భర్గవిధిదేవతాసము • పాస్యమాను
ధీమహితునధియోగి యో • క్త్రిపుమనఃప్ర, చోదనార్థంబుయాత్వరి • స్తుతియొనర్తు.

అవతారిక.- రామాయణము గాయత్రీగర్భితము. సంస్కృతమున వేయి గ్రంథముల కొక గాయత్ర్యక్షర ముంపఁబడినది. గాయత్రీ మంత్రము భగవత్పరమే కావున గాయత్రీమంత్రమును గర్భితముచేసి రామపరముగ నీపద్యము చెప్పఁబడినది. గాయత్రీమంత్రమువచ్చిన వారు సులభముగా నిందు దాని నెఱుఁగఁగలరు. కావున వ్రాయఁబడదయ్యె.

అర్థము.

తత్సవితృవంశధారుణీధవవరేణ్యున్ = ప్రసిద్ధికెక్కిన సూర్యవంశపురాజులలో శ్రేష్ఠుని. భర్గవిధిదేవతా సముపాస్యమానున్ = శివుఁడు బ్రహ్మ మొదలయిన దేవతలచేఁ జక్కఁగా నుపాసింపఁ బడుచున్న వానిని.

ధీమహితున్ = బుద్ధిచే గొప్పవాని, అధియోగిన్ = యోగులనందఱ నతిశయించినవానిని. యోక్త్రిపున్ = గోపపతిని (యోక్త్రము = పలుపు - అదిగలవాఁడు యోక్త్రి=గోపకుఁడు - వారిని పాలించువాఁడు యోక్త్రిపుఁడు) మనః ప్రచోదనార్థంబు = మనస్సును ప్రేరించుకొఱకు; యాత్వరిన్=యాతు + అరి = రాక్షసవిరోధిని - "నైరృతో యాతు రక్షసీ" యని. యాతువు లనఁగా రాక్షసులు. స్తుతి =స్తోత్రమును. ఒనర్తున్ = చేసెదను.

తాత్పర్యము.

ప్రసిద్ధికెక్కిన సూర్యవంశపురాజులలో శ్రేష్ఠుఁడును. బ్రహ్మశివాది దేవతలచే నుపాసింపఁబడువాఁడును - బుద్ధిచే గొప్పవాఁడును - యోగీశ్వరుఁడును-యోగేశ్వరుఁడును - గోపాలకపతియును నగు వానిని నామనస్సు తనయందే వర్తించునటుల ప్రేరించుటకై స్తుతించెదను.

గాయత్రియందు భగవంతుని తేజస్సు(శక్తి) చెప్పఁబడినది ఇందు భగవంతుఁడే చెప్పఁబడినాఁడు.

మూలమందు గాయత్ర్యక్షరములవలె నీరామాయణమం దీ పద్యాక్షరము లందందు నిముడ్పఁబడనవి. అవి పెద్దయక్షరములతో ముద్రింపఁబడినవి. అవి వేయిపాదముల కొకటివంతునఁ గననగు,

ఉ. ఖండితపాతకోత్కరు, న • ఖండయశోజయభాగ్యశాలి, మా
ర్తండకులప్రకాండు, నహి • తాండజపన్నగవైరి, సత్కృపా
మండనభూషితుం, గడప • మండలవాసుని, నొంటిమిట్టకో
దండరఘూత్తము, న్నియతి • దాస్యమున న్భజియింతు భక్తిమై.

అర్థము.

అవతారిక - ఇఁక నైదు పద్యములచే గ్రంథకర్త కృతిపతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.

ఖండిత పాతకోత్కరున్ = వఱకఁబడిన పాపముల సమూహములు గలవానిని అఖండయశోజయ భాగ్యశాలిన్=సంపూర్ణమైన యశస్సుచేతను, జయముచేతను, భాగ్యముచేతను ప్రకాశించువానిని, మార్తండకులప్రకాండున్ = సూర్యవంశము వారిలో శ్రేష్ఠుని, అహితాండజపన్నగవైరిన్ = విరోధు లనెడి పాములకు గరుత్మంతుఁడైనవానిని, సత్కృపామండన భూషితున్ = మంచి దయయే యాభరణముగాఁ గలవానిని. కడపమండల వాసున్ = కడప మండలమందు వసించు వానిని-ఒంటిమిట్ట కోదండరఘూత్తమున్ = ఒంటిమిట్టయను గ్రామంబున వెలసిన శ్రీకోదండరాముని, నియత దాస్యమునన్ = దాస్యమునే నియమముగా నుంచుకొన్నవాఁడనై, భజించెదన్ = సేవించెదను.

తాత్పర్యము.

భక్తుల పాప సమూహమును ఖండించువానిని పూర్ణమైన యశోజయలక్ష్ములచేఁ బ్రకాశించువానిని సూర్యవంశమునఁ బుట్టినవారిలో శ్రేష్ఠుని విరోధులను సర్పములకు గరుత్మంతునివంటి వానిని దాసోహమ్ భావమే నియమముగా నుంచుకొని కడప మండలమందలి యొంటిమిట్టయందలి శ్రీరామచంద్రమూర్తిని సేవించెదను.

ఉ॥ బమ్మెర పోతరాజు నిర • పాయసుఖస్థితుఁ జేయుపొంటె వా
క్యమ్ముల నిల్పి భాగవత • మార సుధారసధార లొల్కఁ, బూ
ర్వమ్మును నేఁడు నింక సరి • వారలు మిన్నలు లేక యుండ సా
రమ్ముగఁ బల్కు నేకశిల • రాముఁడు నాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్. ౮౨

బమ్మెర పోతరాజున్ = ఆంధ్రభాగవత గ్రంథకర్తయైన బమ్మెర పోతనామాత్యుని, నిరపాయ సుఖస్థితున్ = ఎడబాయని సుఖమందుండు వానిఁగా, చేయుపొంటెన్ = చేయుటకొఱకై, వాక్యమ్ములనిల్పి = ఆయన మాటలయందుండి 'పలికెడిది భాగవతమట, పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండట' యని యాయనయే చెప్పెనుగదా. భాగవతము = శ్రీభాగవతమును, ఆరన్ = పూర్ణముగా సుధారస ధారలు = అమృతరసధారలు, ఒల్కన్ = ఒలుకుచుండునటులు. పూర్వమ్మును= ఆయనకు ముందును, నేఁడు ఈ కాలమందును, ఇంకన్ = భవిష్యత్కాలమందును. సరివారలు = సమానులు, మిన్నలు = గొప్పవారు, సారమ్ముగన్ = సారము గలుగునట్లు, పలుకు = పలికిన, ఏకశిల యను పేరుగల యొంటిమిట్టయందుండు శ్రీరామచంద్రమూర్తి. నాకున్ = నాయందును, ప్రసన్నుఁడయ్యెడున్ = అనుగ్రహబుద్ధి గలవాఁ డగునుగాక.

తాత్పర్యము.

బమ్మెర పోతనామాత్యునికి మోక్షమియ్యఁదలంచి యాయన వాక్యములందు నిలిచి యమృతరసధారలు చిలుకునట్లు తియ్యనిమాటల భాగవతమును నాయ నకు ముందుగాని యిపుడుగాని యిఁకముందుగాని యాయనకు పరివారలుగాని యాయనకంటె గొప్పవారుగాని లేకయుండునట్లు తానే పలికిన యొంటిమిట్ట శ్రీరామచంద్రమూర్తి యాయనయందువలె నాయందును ననుగ్రహబుద్ధిగల వాఁడగునుగాక.

ఉ॥ అమ్మక! కోవెలందుఁ దని•యమ్మయు నొంటిమి వీడిపోవ, రే
పమ్మినయాఁకటన్ శిశువు•పాలకు నేడ్వఁగ, నాలకించి, తా
నమ్మగ స్తన్యమిచ్చినద•యామయి! న న్గన వమ్మ! యమ్మ! సీ
తమ్మ! భయమ్ఘభార్ధితుని•నయ్యలరాజకులోద్వహుంబలెన్. ౮౬

అర్థము.

అమ్మక = ఔరా, ఆశ్చర్యార్థకము. కోవెలందున్ = గుడియందు, తన యమ్మయు = తనతల్లికూడ, ఒంటిమి = ఒంటరిగా, వీడిపోవన్ = వదలిపెట్టి పోవఁగా, రే = రాత్రియందు, పమ్మినయాఁకటన్ = అతిశయించిన యాఁకలి చేత, శిశువు = బిడ్డ, పాలకున్ = పాలకై; ఏడువన్ = రోదనముచేయఁగా, ఆలకించి = విని, తాన్ = తాను, అమ్మగ = తల్లివలె, స్తన్యము = చను బాలు, ఇచ్చిన, దయామయి = దయాస్వరూపిణి, 'లక్ష్మ్యాకారుణ్యరూపయా' యని ప్రమాణము, భగవంతుని దయాశక్తియే లక్ష్మి, ఆమెయే సీత. అయ్యల రాజకులోద్వహున్ బలెన్ = అయ్యలరాజువారి వంశమునఁ బుట్టిన రామ భద్రునివలె, నన్ = నన్ను, అమ్మ = తల్లీ, సీతమ్మ = సీతాదేవి, కనవమ్మ = చూడవమ్మ.

తాత్పర్యము.

ఔరా ! యేమియాశ్చర్యము ! దేవాలయమందుఁ దండ్రియేగాక తల్లియును శిశువును వదలిపోఁగా రాత్రివేళ యాఁకలికై యాబాలుఁడేడువ దయాస్వ రూపిణియైన సీతాదేవీ! నీవు చనుగుడిపి యాయయ్యలరాజు రామభద్రునిఁ గాపా డితివికదా! అట్లులే సంసారసాగరమునఁ బడి మునుఁగుచు తేలుచు మరణభీతిని విూ యనుగ్రహమనెడి యాహారములేక పరితపించుచుండువానిని నన్ను నాయనను వలెనే తల్లీ, సీతాదేవీ ! కరుణాకటాక్షములచే వీక్షించి రక్షింపవమ్మా !

ఈ గ్రంథకర్త ప్రార్థనము జగన్మాత సీత వ్యర్థము చేసినదికాదు. అష్టోత్తరశత వారంబులు శ్రీమద్రామాయణము పారాయణము చేసి సామ్రాజ్య పట్టాభి షేకము చేయ సంకల్పించిననాఁటి రాత్రినుండి మూఁడుకార్యములు మగియువఱకు

సీతాదేవిసాహాయ్యమే యీగ్రంథకర్తకు విశేషముగఁ గలిగెను. ఇప్పటికిని గలదు.

—• ఉత్సాహకారణభగవద్దత్తాభయవాగ్దానము •—

కం॥ ఎమ్మెయి నగునో ప్రారం, భ మ్మొనరింపఁగ నిదంచుఁ • బ్రార్థింప నినున్
'లెమ్మా హరిశార్దూలా!, యిమ్మహితార్ణవము దాఁటు•మీ' వని యనవే! ౮౭

అర్థము.

ప్రారంభ మ్మొనరింపఁగన్= మొదలుపెట్టితినేని, ఎమ్మెయినగునో=ఏవిధముగా నగునో - యని నిన్ను ప్రార్థింపఁగా హరిశార్దూలా! లెమ్మా, ఈసముద్రముదాఁటుము అని నీవు చెప్పలేదా ?

తాత్పర్యము.

శ్రీరామాయణరచనమా గొప్పకార్యము; కష్టకార్యము; దీర్ఘకాలము పట్టునది. నేనా రోగిని. ఒకకాలువీట, నొకకాలు కాట నుంచుకొని యేదిన మే మగుదునో యని బ్రతుకుపాటు నిశ్చయములేని దీర్ఘప్రకారరోగిని కావుననే జీవన్మృతుఁడను. ఇట్టిసందర్భములో నేనాకృతి రచింపఁబూనినఁ బూర్తియగునో కాదోయని సందేహము కలవాఁడనై నీయనుమతి తీసికొనఁగోరి రామాయణ మందుఁ బ్రశ్న వేయఁగా, 'ఉత్తిష్ఠ హరిశార్దూల లంఘయస్వ మహార్ణవమ్' అని ప్రత్యుత్తర మీయలేదా.

కం॥ కావున నీవాక్యమ్మే, కేవల మాధారముఁగను • గీర్తించెద నీ
పావనదివ్యచరిత్రం, బావల నేమైనఁ జేయు•మా శ్రీరామా ! ౮౮

అర్థము.

శ్రీరామా ! కావునన్ = కనుక, నీవాక్యమ్మే = నీమాటయే, ఆధారము గఁగొని. నీ పావనదివ్యచరిత్రమున్ = పావనమైన దివ్యమైన మీ చరిత్రమును, కీర్తించెదన్ = స్తుతించెదను, ఆవలన్ = అటుపిమ్మట. ఏమైనఁ జేయుమా.

తాత్పర్యము.

నీవాప్రకార మభయవాక్యమిచ్చి నీసేవకులయిన హరులలో నన్నొకనిగఁ గ్రహించితివి. కావున 'రామో ద్విర్నాభిభాషతే—రాముఁడు రెండుమాటల వాఁడు కాఁ' డను నిశ్చయబుద్ధిగలవాఁడనై నీపలుకే యాధారముగ నీమాట నీవు దక్కించుకొందు వను ధైర్యముతో నాలోపములను లక్ష్యపెట్టక నీదివ్యమై పవిత్రమైన చరిత్రమును గీర్తించెదను.

అవల నీయిష్ట మేమిచేసినను; శిక్షించినను సంతోషమే, రక్షించినను సంతోషమే అవిచారము నాకేల! నేను జేయవలసినపని నేను జేసెదను.

శ్రీరామార్పణమస్తు.

—o—

శ్రీరామచంద్రాయ నమః
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః
శ్రీ హయగ్రీవ ప్రసన్న.
శ్రీ శారదాంబాయై నమః

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణక్షీరార్ణవ

మందరము

అవతారిక

శ్రీకాంతుఁడును, నవాప్తసమస్తకాముఁడును, హేయప్రత్యనీకసమస్తకళ్యాణ గుణాకరుఁడును, సర్వేశ్వరుఁడును, నప్రాకృత దివ్యమంగళ విగ్రహుఁడును, శ్లో॥ వైకుంఠేతుపరేలోకే శ్రియాసార్ధంజగత్పతిః । ఆస్తేవిష్ణురచింత్యాత్మాభక్తైర్భాగవతైస్సహ ॥ సమస్తలోకములకుఁ బ్రభువై పాలించువాఁడును, లోకములో గానవచ్చు వస్తువులతోఁ బోల్చి యిట్టి దట్టి దని తలంపరాని స్వరూపస్వభావ మహిమలు గలవాఁడును. చేతనాచేతనములం దన్నిటఁ బ్రవేశించి వ్యాపించుటచే విష్ణు వనుకీర్తిని వహించినవాఁడును, నగు శ్రీమన్నారాయణుండు, శ్రీమహాలక్ష్మీదేవితోఁ గూడి, భక్తియోగమును సాధనముగాఁ గొని మోక్షమునందిన వారితోను, బ్రపన్నులై తనయొద్దకు వచ్చి సేవించు భాగవతులతోను, బ్రకృతి మండలమున కంతకుఁ బైనున్న పరబ్రహ్మలోకమందు, వైకుంఠ మనుపేరుగల స్థానవిశేషమందు శ్రీమహామణిమంటపమున శ్రీభూనీళాసమేతుఁడై రత్నసింహాసనంబు నలంకరించి, నిత్యులు ముక్తులుమాత్రము తనపాదపద్మములను నిరంతరము సేవించుచుండుటయు, నట్లు స్వచరణశుశ్రూష లేక ప్రకృతియందు నచిత్తుతోఁ గలిసి కమసాలి మైనపు టుండయందుఁ గలిసిన బంగారు రేణువులను బోలెఁ బ్రత్యేకించి మెఱుఁగ వలనులేక యజ్ఞానులై చెడుచున్న సంసారిజీవులు, శ్లో॥ ఏవంసంసృతి చక్రస్థే. భ్రామ్యమాణే స్వకర్మభిః । జీవేదుఃఖాకులే విష్ణోః, కృపాకాప్యుపజాయతే॥ సంసారచక్రమునఁ దగులుకొని తమ పుణ్యపాపకర్మలచేఁ బుట్టుచుఁ జచ్చుచుఁ జచ్చుచుఁ బుట్టుచు విధివిరామములు లేక దుఃఖించుచుండుట గని దయామయుఁడైన భగవంతుఁడు వారివిషయమున నపరిమితంబగు కరుణ జనింప వారల యజ్ఞానముఁ దొలఁగించి జ్ఞానవంతులఁ జేయనెంచి "శ్లో॥ విచిత్రా దేహసంపత్తి, రీశ్వరాయనివేదితుమ్ । పూర్వమేవకృతాబ్రహ్మన్, హస్తపాదాదిసంయుతా॥" దేవమనుష్య తిర్యక్స్థావరములుగను, వానిలో ననేకభేదములు గలవిగాను, బహువిధముల విచిత్రమైనట్టిదియుఁ గాలుసేతులు మొదలయిన యవయవములతోఁ గూడినట్టిదియు నగు దేహసంపదను సర్వస్వామియు సర్వేశ్వరుఁడు నగు తనకు సేవచేసి సమర్పించుటకుఁగా సమష్టివ్యష్టిరూపంబున జగంబు

సృజించి తనసేవకై జీవులకుఁ గరణకళేబరాదులను నదిని దాఁటఁగోరువానికిఁ బడవ నిచ్చినటు లిచ్చెను. నదినిఁ దరింపఁగోరినవాఁ డసమర్థుఁడై, దానిని మంచి స్థితియందుంచి చక్కఁగ నడిపి యేఱుదాఁటి యొడ్డుచేరలేక. ప్రవాహము వెంటఁ బోయి సముద్రమును జొచ్చినట్లు జీవులు సంసారమును దరింపవలయునని తా నొసంగిన దేహముతో విషయాదిసుఖముల మరగి సంసారమహాప్రవాహమున మునుఁగుచుఁ దేలుచు నాదుఃఖమునే సుఖమని తలంచుచుఁ జెడుటఁగాంచి భగవంతుఁడు స్వాజ్ఞారూపములగు వేదశాస్త్రముల నిచ్చి యామూలమున సరియయిన మార్గమును బోధించినను సంసారు లన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానములచే నా శాస్త్రములకు విపరీతార్థములఁ గల్పించి వాని నుల్లంఘించి ప్రవర్తించుచుండుటయే గాక వారిలోఁ గొందఱు తదాజ్ఞ చొప్పున వర్తించువారిని బీడింపను సాగిరి. తన యాజ్ఞ నుల్లంఘించి వర్తించువారిని శిక్షించుటకును, వారిచేఁ బీడింపబడు సాధువుల రక్షించుటకును దనపరివారముతో దండువెడలు రాజువలె భగవంతుఁడును స్వాజ్ఞాతివర్తుల దండించుటకును, దనయాజ్ఞ చొప్పున వర్తించువారిని రక్షించుటకును, దనయాజ్ఞ యప్రతిహతముగ నిలుచుటకును, దత్సమయోచితములైన రూపములు ధరించి యవతరించుచుండును. ఇట్టి సంకటసమయంబు త్రేతాయుగాంతమున సంఘటించె.

ఆకాలంబున బ్రహ్మచే వరంబులనొందిన రావణుఁడు లోకంబు నాకులం బొనరించుచు, సాధువుల బాధించుచుఁ, బతివ్రతలఁ జెఱుచుచు, జనుల నల్లాడఁబెట్టుచుండెను. వానినెట్లు వధింపవలయునని శ్రీమహావిష్ణు వాలోచించునెడ బ్రహ్మాది దేవతలును నద్దానినే కోరిరి. ఆశ్రితజనరక్షాధురంధరుండైన శ్రీమన్నారాయణుండు పూర్వజన్మంబునఁ దన్నారాధించి తనచే వరంబుఁ గాంచి యుండిన దశరథుని యభీష్టము నెఱవేర్ప, నతనికుమారులై శ్రీరామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లను పేర నాలుగు రూపంబుల నవతరించెను.

జను లనుష్ఠింపఁదగిన ధర్మములు రెండు విధములు. అం దొకటి సామాన్యధర్మము, రెండవది విశేషధర్మము. జనులలోఁ బ్రవృత్తిమార్గమందుండు బుభుక్షువులు సామాన్యముగ ననుష్ఠింపవలసిన ధర్మము సామాన్యధర్మము. జ్ఞానాధికులు ముముక్షువులు భగవద్ధర్మనిష్ఠులు ననుసరింపవలసిన ధర్మము విశేషధర్మము. సత్యమును జెప్పుమను వేదానుశాసనము సామాన్యధర్మమును దెలుపును. ఈ ధర్మము నుల్లంఘించి భగవత్పరతంత్రుఁడై మెలఁగిన వసుదేవుఁడు విశేషధర్మనిష్ఠుఁడు. పితృవాక్య మనుల్లంఘనీయ మనుట సామాన్యధర్మము. ప్రహ్లాదుఁడు విశేషధర్మనిష్ఠుఁడు.

భగవంతుఁడు తనసంకల్పముచొప్పున దశరథునకు నాలుగు రూపములఁ బుత్రుఁడై జనించెను. శ్రీరామరూపమున నవతరించి, పితృవాక్యపరిపాలనము

గావించి, సత్యవ్రతుఁడై, రావణాది దుష్టుల వధించి, కర్మయోగియై, స్వధర్మనిష్ఠ యిట్టిదని యదియే యెట్టివారికి శ్రేయస్కరమని లోకులకుఁ దన నడవడిచే బోధించెను. లక్ష్మణుఁడుగ నవతరించి - సర్వకాల సర్వావస్థల శ్రీరామసేవ చేయుచుఁ దద్విరోధియైన యింద్రజిత్తును సంహరించి, యాయన యభయ మిచ్చిన విభీషణుని దన ప్రాణమిచ్చి రక్షించి, కైంకర్యమునకు విఘ్నకారియైన యౌవరాజ్యాధిపత్యము శ్రీరాముఁ డిచ్చినను నిరాకరించి, భగవచ్ఛేషత్వమును విశేషధర్మమును; భరతుఁడుగ నవతరించి-తాను దనరాజ్యము శ్రీరామునిదే కాని తనది యనునది యేమియు లేదని హస్తగతమయిన రాజ్యసంపద ననుభవింపకయు, గంధర్వుల వధించియు, భగవత్పారతంత్ర్యమును విశేషధర్మమును; శత్రుఘ్నుఁడై యవతరించి-లవణాసురుఁ జంపి భాగవతుఁడైన భరతుని బాల్యమాదిగ, గొలిచి, భాగవతశేషత్వమును విశేషధర్మమును, నాచరణపూర్వకముగ లోకమున కుపదేశించెను. శ్రీరామచంద్రమూర్తి తన నిమిత్తమై యేమాత్రమైనను శ్రమించినవారికిని, నేదియు లేక 'రామునివాఁడను నేను' అని దృఢవిశ్వాసములోఁ బ్రేమించినవారికిని, నట్టి భావమును లేక తనయందసూయ వహింపక స్నేహభావము మాత్రముగల ప్రాణులకెల్లఁ బశువులకుఁ, బక్షులకు, మనుష్యులకుఁ దన సమాశ్రయముఁ గోరి వచ్చినమాత్రముననే బునర్జన్మ రహితమైన శాశ్వతి మోక్షపదవి ననుగ్రహించి, భుక్తి కష్టసాధ్యముగాని ముక్తి బహు సులభసాధ్య మని క్రియారూపముననే ప్రకటించెను.

సర్వలోకహితపరుఁడైన బ్రహ్మదేవుఁడు వీరల చరిత్రములును వీ రనుష్ఠించిన ధర్మములును నా కాలమునందుండు జనుల యనుష్ఠానమాత్రమం దుండెనేని స్వల్పకాలమున లోకమున నశించుననియు. నట్టి సనాతన ధర్మములు లోకము వారికి శాశ్వతముగఁ దెలుపు మార్గము కలిగింపవలయుననియుఁ దలంచి, తద్ధర్మప్రకాశకమై శతకోటి గ్రంథాత్మకమగు నొక ప్రబంధమురచించి దివ్యర్షులైన నారదాది మహర్షుల కుపదేశించెను.

అంతటితో సంతుష్టిపడక దీనివలన విశేషలాభమును బొందవలసినవారు మనుష్యులై యుండుటచే భూలోకమున దీనిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁగోరి తన పుత్రుఁడైన నారదుఁబిలిచి నీవీ రామాయణచరిత్రమును సంగ్రహముగ శ్రీరామభక్తుఁడైన వాల్మీకి కుపదేశింపుము. ఆయన శ్రీమద్రామాయణమును రచించునుగాక యని బోధించె. నారదుఁ డట్లు చేయ నంగీకరించి వాల్మీకియొద్దకు వచ్చెను. "శ్లో॥ వాల్మీకినా చ యత్ప్రోక్తం, రామోపాఖ్యాన ముత్తమమ్। బ్రహ్మణా చోదితం తచ్చ, శతకోటి ప్రవిస్తరం। ఆహృత్యనారదేనైవ, వాల్మీకాయ నివేదితం" మ్మని మాత్స్యపురాణంబునఁ గలదు. (వాల్మీకిచే వచింపఁబడిన యుత్తమమైన రామోపాఖ్యానము

బ్రహ్మచేఁ బ్రేరేపింపఁబడినది. అది శతకోటిగ్రంథములఁ గలది - (గ్రంథము = ౩౨ అక్షరములుగలది) దానిని నారదుఁడు వాల్మీకికి నుపదేశించెను.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి రావణవధానంతర మయోధ్యాపురంబునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై యుండు సమయంబున సీతాదేవివిషయంబున లోకు లాడుకొను నపవాదమునకు భయపడి సీతాదేవియందు దోషములేదని యెఱిఁగి యెఱిఁగియు "శ్లో॥ రాజ్ఞి ధర్మిణిధర్మిష్ఠాః పాపే పాపాస్సమే సమాః। లోకా స్తదనువర్తంతే। యథా రాజాతథాప్రజా॥" యను రాజనీతి ననుసరించి లోకసంగ్రహార్థ మామెను వాల్మీకాశ్రమమునకు లక్ష్మణు వెంటఁ బంపెను. లక్ష్మణుఁడును సీతాదేవిని గంగాతీరంబున వాల్మీకాశ్రమముపొంత విడిచి యయోధ్యకుఁ బోయెను.

సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటంబునకుఁ బోయినపు డందు వాల్మీకిని దర్శించిరి. (అయోధ్య ౧౪౭-వ పద్యముఁ జూడుఁడు) అప్పుడు వాల్మీకాశ్రమము చిత్రకూటమం దుండెను. భరతుఁడు శ్రీరాముల దర్శించి పాదుకలుకొని పోయిన యనంతరము చిత్రకూటమందలి ఋషులెల్ల దానిని విడిచి వేఱు వేఱాశ్రమములకుఁ బోయిరి. అప్పుడు వాల్మీకిమహర్షి గంగానది కుపనదియైన తమస యను నదీతీరంబున [ఇప్పుడీ నదిని (Tons) టాన్సు అందురు. ఇది ప్రయాగ (అలహాబాదు) సమీపంబున గంగానదిలోఁ గలియును.] నాశ్రమంబుఁ గల్పించుకొనియుండెను. తనయాశ్రమముపొంత సీతాదేవి దుఃఖించుచుండుట విని వాల్మీకి యచ్చటికిఁ బోయి యామె సీతాదేవి యని గుర్తించి యిట్లు చెప్పెను.

"సీ॥ దశరథధారణీధవు కోడలవు నీవు, మహిషివి శ్రీరామమహీపునకును
జనకనృపాలుని తనూజవును బతి, వ్రతల మేల్బంతి స్వాగతము! నీకు
నీరాక హేతువు నిఖిలంబు నేయోగ, దృష్టిని జూచితి శిష్టచరిత
సర్వలోకంబుల జరిగెడి నవియెల్ల. విదితముల్ నాకు నో వెలఁది మిన్న
తే॥ మత్తపోలబ్ధచాక్షుషమహిమఁ జేసి, కంటి, నీయెడఁ బాపమొకింతునైనఁ
గలుగ నేరదు భీతిల్లవలదు తల్లి, యుండుమీ యిందు నీమది నుదిలగొనకు.

ఉత్తర. ౧౦౨౦ ప.

అని యోదార్చి కన్నబొద్దులనుండు నిండుచూలాలిని మునిపత్నుల కప్పగించెను. ఆమెకుఁ గుశలవులను నిరువు రమడలు కొడుకులుపుట్టిరి. ఆరాత్రి శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుఁ జంప మధురకుఁ బోవుచు వాల్మీకాశ్రమంబునఁ దిగి యుండెను. ఈప్రకారము పండ్రెండు సంవత్సరములు సీతాదేవి వాల్మీకాశ్రమమున నుండెను.

"అంతటి మహాపతివ్రత కట్టి నిష్కారణనిందయు, నట్టికష్టము వచ్చుటయుఁ గురుణామయుఁడైన యమ్మహర్షి కేమియు సరిపడక, యామె కపకీర్తి యేవిధమునఁ బోవును? ఆమెసత్కీర్తి లోకమున నెట్లు నిలుచును? ఇంతటి శీలవతియే

యిట్టు లపవాదహతమయ్యెనేని యింక లోకమునఁ బాతివ్రత్య మేమి నిలుచును? పతివ్రతలెవ్వరు బాగుపడుదురు? సత్యము హతమాటను దెలిసి తెలిసి యెట్లు తేరకానివలెఁ జూచుచుందును? దీనికి నే నేమి ప్రతిక్రియ చేయ వచ్చును? ఈసీతాచరిత్రమంతయు గ్రంథముగ వ్రాయుదునా? అది కావ్యమగునే? 'కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయే' త్తని వేదానుశాసనముగదా! వ్రాసితిని బో లోకు లేమందురు? 'వాల్మీకి యొక ఋషిమాత్రుఁడు. దశరథునకు రామునకుఁ బరిచితుఁడు. (ఉత్తర ౯౯౪ ప). ఆకారణముచే నాపక్షము వహించి యేమేమో వ్రాసెను. ఇది యేమాత్రము ప్రమాణము?' అందురు. మఱికొందఱు 'శ్రీ రాముఁడే తనభార్యను మరల గ్రహింపఁగోరి వాల్మీకిచేఁ దన భార్య పీరపతి వ్రత యని గ్రంథము వ్రాయించె' నందురు. ఇట్టి యభిప్రాయము ప్రబలెనేని నా శ్రమము వ్యర్థమగుటయే గాక సీతాదేవికి మేలునకుమా తెక్కువ కీడు చేసిన వాఁడ నగుదును. లోకమునకై వ్రాయు గ్రంథమును లోక మాదరింపదేని యాశ్రమ మేల చేయవలయును? లోకమాదరింపని గ్రంథ ముండిన నేమి? మండిన నేమి? ఒకవేళ వ్రాసితినిబో నే నాగ్రంథమును దలపైఁ బెట్టుకొనిపోయి యెందఱ కని చదివి వినుపింతును? తేనెయున్న చోటికీఁగలు వచ్చునట్లు గ్రంథసారస్య మెఱిఁగి లోకులు తామై వచ్చి గ్రహించు గ్రంథము గ్రంథముగాని ప్రతివాని యొద్దకుఁ బోయి నీవు తీసికో నీవు తీసికో యని ప్రార్థించి బలాత్కరించి గ్రహింపఁ జేయు గ్రంథ మది యేమి గ్రంథము?

అటుగాక కావ్యాలాపనిషేధ మసత్కావ్యవిషయమే కదా. సీతారాము లవతారమూర్తులు కదా. కావున వారిచరిత్రము గ్రాహ్యమే యందునా? నా కగును గాక. పామరలోకమున కేమి తెలియును? వా రవతారమూర్తులని తెలిసియుండిన నిట్టిఘోరపాపవాక్యములు వారివిషయమై లోకు లుచ్చరింతురా? ఏ ఋషులకో కొందఱ కవతారరహస్యము తెలిసిన నేమిలాభము? పామరలోకమునుగదా నేను నమ్మించి చక్కఁ బఱుపవలయును. కావున నేను వ్రాయునది మహర్షులు విజ్ఞులు సత్య మని యనుగ్రహింపవలయును. పామరులు సత్యమని గ్రహింపవలయును. అప్పుడు నాశ్రమము సఫలము.

అవతారరహస్యము నేను బయలుపఱుపవచ్చునో రాదో? ఋషులు నాచర్య నామోదింతురో యామోదింపరో? అవతారరహస్యము వెలిపఱుపక సీతారామచరిత్ర మెట్లు వ్రాయుదును? మహారాజపురుషుఁడని వ్రాయుదునా? ఏమి లాభము? మహారాజపురుషు లెందఱు పుట్టిరో యెందరు గిట్టిరో? ఎట్టిమహారాజపురుషుఁడైనను మానవుఁడు మానవుఁడే. మానవచరిత్రమా నేను వ్రాయుట. ఛీ! అది సరికాదు. భగవంతుఁడే ధర్మసంస్థాపనార్థము - మానవుఁడై యవతరించి శ్రమించె నని యాయనచరిత్రమును వ్రాసిన లోకమునకు మేలుగలదు

గాని మనుష్యుల కసాధ్యమైన భగవచ్చర్య నృసింహావతారము. వామనావతారము వంటివి చెప్పియు నేమి లాభము ? వారివలె నే మనుష్యుఁడు చేసి మేలు పొందఁగలఁడు ? సీతారాములో కేవల మనుష్యులవలెఁ జరించుచున్నారు. కావున వారి ననుకరించి బాగుపడుట లోకమునకు సాధ్యము కావున నున్నదున్నట్లు సర్వము చెప్పుట ప్రశస్తకార్యము. ఇది యాలోచించు కొలఁది మిగుల దుష్కరముగా దోఁచుచున్నది. ఈవిషయమున నాకు మార్గదర్శియూ లేఁడు. దైవానుగ్రహములేక యిట్టి మహాకార్యము ఫలింపదు. నీ వీ శ్రోవఁజొమ్మని బోధించు మహానుభావుఁ డెవ్వఁడు లభింపఁ లేదు. ఏమిచేయుదును!"

అని యాలోచించు సమయమున బ్రహ్మపనుపున నారదమహర్షి యాయన యొద్దకు వచ్చెను. అప్పుడు తనకుఁ దగినగురువు లభించెనని వాల్మీకి సంతసించి యిట్టు లాలోచించెను. సీతారాముల గుఱించి చెప్పుమని నేనడిగితినా యంత మాత్రమే చెప్పును. అంతకంటె గొప్పవాఁ డుండిన చెప్ప నవకాశముగలుగదు. వేదములందుఁ బరతత్త్వమని చెప్పఁబడిన శ్రీరాముఁ డీ యవతార వేఱొకం డున్నాఁడా ? భగవన్నామ మని నే నెవ్వనినామము జపించుచున్నానో యా రామశబ్దవాచ్యుఁ డీరాముఁడా వేఱొకం డున్నాఁడా ? నేను దెలియఁగోరునది పరతత్త్వనిర్ణయము. ఇతర లౌకికవిషయముగాదు. కావున భగవంతుని యందుండు లోకోత్తర గుణములు గలవాఁ డీకాలమున నీలోకమున నెవ్వఁడని యడిగిన నట్టివాఁ డీరాముఁడే యాయెనా యీయనను గుఱించియే చెప్పును. అటుగాక మఱియొకఁడుండిన నతనిపేరు చెప్పును. అప్పు డీరాముని గుఱించి నేను శ్రమింపఁబని యుండదు. అని యాలోచించి యట్టిగుణములు గలవాఁ డెవ్వఁ డని ప్రశ్నించెను. నారదుఁ డాయన యభిప్రాయం బెఱింగి శ్రీ సీతారామచరిత్రము గాయత్రీసంపుటితముగ సంక్షేపముగ నుపదేశించి తాను వచ్చినకార్యము సుకరముగ నౌటకు సంతసించి మరలిపోయి యావార్త బ్రహ్మదేవున కెఱిఁగించెను. పదఁపడి బ్రహ్మ సరస్వతిని వాల్మీకిజిహ్వాయం దుండఁబనిచి స్వయముగ వాల్మీకియొద్దకు విచ్చేసి నారదునివలన నుపదేశముగొన్న విధముగ శ్రీమద్రామాయణము రచింపు మని యాదేశించి, సకలము సాక్షాత్కరింపను, దానిని గ్రంథరూపముగ రచింపను, శక్తి నొసంగిపోయెను. బ్రహ్మవరబలంబున వాల్మీకి వేదోపబృంహణంబుగ శ్రీమద్రామాయణమును రచింపఁదొడఁగెను. ఇయ్యది వాచ్యార్థప్రధానంబై యితిహాసరూపమునను, వ్యంగ్యార్థప్రధానమై మహాకావ్యరూపంబునను నుండును. అదియును సంస్కృతభాషయం దుండుటచే నీకాలమున సుబోధముగాదని కొందఱాంధ్రకవులు లోకోపకారార్థమై రామాయణములఁ దెనుఁగున రచించిరిగాని యవి కథనుమాత్రము గొని స్వేచ్ఛగఁ జెప్పబడుటచే నాకాలమున కవి చాలినను నిప్పటికిఁ జాలినవి కావయ్యెను. అదియును

గాక శ్రీమద్రామాయణ పఠనమునకు నెల్లరు యోగ్యులుగారు. కావున
నర్థపూర్తి కలిగి కావ్యేతిహాసగౌరవపాత్రమై సర్వజనపఠనీయమై ప్రామాణిక
మై మూలానుసారమైన రామాయణ మాంధ్రంబున నుండుట లోకోపకారకమని
యోజించి యనతిసంక్షేపవిస్తరముగ యథాశక్తి మూలానుసారంబుగ నీయాంధ్ర
రామాయణము రచియింపఁబడియె. 'కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్' అను శాస
నము ప్రాకృతమనుష్యవిషయముగాని యప్రాకృత దివ్యకారణలోకోత్తరమహా
పురుషవిషయముగాదని యభిప్రాయము.

అట్టి యాంధ్రవాల్మీకిరామాయణము వెలువడిన వెంటనే కొందఱు పెద్దమను
ష్యులు మిత్రులు హితులు సంస్కృతరామాయణమునకు సంస్కృతంబున వ్యా
ఖ్యయున్నట్లు లాంధ్ర రామాయణమున కాంధ్రమున వ్యాఖ్యానమున్నచో సం
స్కృతమురాని యాంధ్రులకెల్ల నది యుపకారముగ నుండు నని బోధించిరి.
మూలగ్రంథము వ్రాయుటకంటె వ్యాఖ్యానము వ్రాయుట కష్టతరము. అం
తటి శక్తి చాలమియు దానికి విరామము లేమియు నెఱింగియు మరల రామచరి
తామృతపాన మనుకూలపడియెఁగదా యని సంతోషించి యిప్పుడు కీర్తిశేషు
లైన నామిత్రుఁడు ఇ. గోవిందాచార్యులవారితో నీవిషయము ప్రస్తావింప సం
స్కృతమున నున్న విషయములు నేను తెనుఁగు చేసి యిచ్చెదను. విశేషవిషయ
ములు నీవే వ్రాయుము. ఇట్లైన గ్రంథము శీఘ్రముగ సాంతమగునని కొంత గ్రం
థము గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్యానము ననుసరించి వ్రాసియిచ్చిరి. ఇది యిరువది
సంవత్సరములనాఁడు ౧౯౧౯-౧౯౨౦ లో జరిగిన వృత్తాంతము. ఆయన సంస్కృత
పండితుఁడు: తార్కికుఁడు. ఆయనశైలికి గ్రంథకర్తశైలికిఁ జాల భేదముకలదు.
కొన్నిచోటుల కవిహృదయము కనలేక తాఱుమాఱుగ వ్రాసెను. అదిగాక యిప్పుడు
విషయములు విశేషించి వ్రాయవలసివచ్చెను. ఆకారణముచే నది పర్యా
ప్తము గాదయ్యెను. అయినను దానిని సహాయముగనుంచుకొని నూతనముగ
నీవ్యాఖ్యానము వ్రాయఁదలంచితిని. ఆయన ప్రతిఫలాపేక్షచే సహాయపడినను
కృతఘ్నతాదోషభీరుఁడనై యీవిషయము వ్రాసిచ్చితిని.

ఈవ్యాఖ్యానము మత్సమానధర్ములకు విశేషభాషాజ్ఞానము ధర్మజ్ఞానము
తత్త్వజ్ఞానములేని స్త్రీశూద్రాదులకుఁ దత్ప్రాయులైన యితరులకు సుబోధముగ
భక్తిజనకముగ ధర్మబోధకముగ నుండవలయుననుట ప్రథమోద్దేశము. సాధ్య
మగు నంతవఱకుఁ బరిభాషాపదములు తొలఁగింపఁబడినవి. అవి వ్రాయవల
సినచోట వ్రాసి వెంటనే వానియర్థము వ్రాయఁబడెను. ఇతర గ్రంథపఠనమం దిది
సహాయపడఁగలదు. ప్రతిపదార్థము వ్రాయునపుడు పద్యమునందు సులభముగ
నర్థమగు పదములకు నర్థము వ్రాయఁబడదు. సమాసముల కర్థము వ్రాయు
నపుడు వైయాకరణఫక్కి ననుసరింపఁబడదు, ఉదా:— పుండరీకాక్షుఁ డన్నప్పు

‘ఎవని యక్షులు పుండరీకములవంటివో వాఁడు’ అని వ్రాయక కమలములవంటి కన్నులుగలవాఁ డనిన సుబోధము అను భావముతో నిట్లే వ్రాయఁబడును. పండితులు క్షమింతురుగాక. ప్రతిపద్యమునకుఁ దాత్పర్యము వ్రాయఁబడును. కొన్నిచోట్ల వ్యాఖ్యానకోలాహలములోఁ బదార్థమేమో తెలియుట కొంద ఱకుఁ గష్టముగా నుండును. వారి కిది యుపకారక మగుటయేకాక తాత్పర్యము మాత్రము చదువుచుఁబోయిన నది వచనరామాయణపఠనమగును. సంగ్రహ శక్తి చాలదని పండితు లాక్షేపించిన నాక్షేపింపనిండు. చదివినవారికి విషయము చక్కఁగ బోధపడవలయునను తలంపుతో నేదైనఁ జెప్పఁబూనినపుడు విస్తర భీతిలేక విపులముగనే చెప్పఁబడును. ఇంతయేల! ఎట్టెట్టిచోట నెట్లెట్లు చెప్పిన సుబోధముగనుండునని తోఁచునో యట్టట్టిచోట నట్టట్టిశైలియు నట్టట్టిరీ తియు నవలంబింపఁబడును. వాక్యపటుత్వము లేదను నిందవచ్చిన రానిండు. పాఠ కులు సుబోధమని సంతోషించినచో నీశ్రమము సఫలమని వీఁడు సంతోషిం చును. పూర్వవ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయముతో నే నేకీభవించినచోట వారు వ్రాసిన ట్లె వ్రాసెదను. లేనిచోట నా యభిప్రాయమును దెలిపి యావశ్యమని తోఁచినచోట వారి యభిప్రాయమును దెలిపెదను. ఏలయన లోకమందు రుచిభేదము కలదు గదా! పూర్వవ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయముతో నేను వేఱుపడిన స్థలములుగలవు. వానిని గ్రహించుటకు నిరాకరించుటకుఁ బాఠకులు స్వతంత్రులు. వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయము వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయమే. అది కవి హృదయమైనను గావచ్చును; గాకున్నను గాకపోవచ్చును. నాయభిప్రాయమే సరి: అదియే కవిహృదయ మని బొమ్మగుద్దుకొని వాపోవువాఁడను నేను గాను. వ్యాఖ్యాతలు భిన్నాభిప్రాయ ములు గలవారు. అందేదో యొకటి కవిహృదయము గాఁగలదుగాని పరస్పర విరుద్ధములు కవిహృదయ మెట్లు గాఁగలవు? కావున నాకు సరియని తోఁచినది నేను జెప్పెదను. అభిజ్ఞులు మెచ్చి యానందింతురు. పురోభాగులు నిందించి యా నందింతురు. వీఁడు రెంటికి నానందించును.

ఈ వ్యాఖ్యానము నెపమున నొకమతము ఖండింపవలయు ననికాని, మఱియొక దాని నుద్ధరింపవలయు ననికాని, యొక దేవతను గొండపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి మఱియొక దేవతను గ్రిందఁద్రోయవలయు ననికాని యీ వ్యాఖ్యాత యభి ప్రాయముగాదు. గ్రంథమునన్నది చెప్పుటే వీని కార్యము, స్వానుష్ఠానముచే నుభయలోకసాధకధర్మములను లోకులకందఱకు నన్నివర్ణాశ్రమములవారికి నుప దేశింపఁబూనినది శ్రీరామావతారము. ఇదియే సరియైన ధర్మసంస్థాపనము. ఈ యుభయవిధార్థములు పాఠకులకు మనస్సున నాటఁ దేటతెల్లము చేయ వలయుననియె వ్యాఖ్యాతయభిప్రాయము. భగవత్తత్త్వము తర్కచ్ఛేద్యముగాదు. దాని కదియే ప్రమాణము. కావున రామాయణమందలి ధర్మముల స్థాపింప

వేఱొండు ప్రమాణములనుగోరుట సూర్యుని జూపుటకు దివిటీయెత్తినట్లు. పరిమళయుక్తమైన కమలమును క్రోఁతులు చించి చెండాడును. రసికులు శిరసా వహించి యానందింతురు. తుమ్మెదలు దానియందలి తేనె గ్రోలును. అట్లే కుత్సితతార్కికులు రామాయణమును చించి పాఱవేయుదురు. భక్తులు దానియందలి దివ్యామృతరసమును గ్రోలి యానందింతురు.

పూర్వవ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన విషయములు విశేషించి గ్రహించినను వారు సూచింపని కొన్ని విశేషము లిందుఁ గలవు. అంతమాత్రమున నిది పర్యాప్తమని చెప్పసాహసింపను. ఒకఁడు సముద్రమున మునిఁగి యూపిరిపట్టఁగూడినంతసేపుండి దొరకినన్ని ముత్యములు తీసికొని రాఁగానే సముద్రమున నిఁక ముత్యములు లేవనవచ్చునా? గ్రంథ మెట్లున్నను నెవరి యభిప్రాయ మెట్లున్నను నీ గ్రంథరచన సర్వదేశదశాకాలములందు నీ వ్యాఖ్యాతకు నిరంతర నిరంతరాయ శ్రీ సీతారామస్మరణమున కుత్తమసాధనమైనది. అంత్యకాలమున నీ ఘటము తరించుట కిది చాలును. ఇతర విచారములు వీని కేల?

కొందఱు 'తనకృతికిఁ దాను వ్యాఖ్యానము వ్రాయుట తన తనయతోఁ దాను సంగమించుటవంటి'దని నిరాకరణజల్పముల వదరుదురు. ఉపమానోపమేయములకుఁ బోలికయే లేదు. అదియునుగాక అప్పయదీక్షితులవారు తమ వరదరాజస్తవమను గ్రంథమునకుఁ దామే వ్యాఖ్యానము రచించిరి. "శ్లో॥ అభివంద్యచంద్రశేఖర మాద్యం గౌరీసఖం పరంజ్యోతిః। వ్యాకుర్వే స్వేన కృతాం గూఢార్థాం వరదరాజస్తుతిం" కాశీ లక్ష్మణశాస్త్రిగారు గురువంశకావ్యము రచించి "శ్లో॥ స్వకీయగురువంశస్య, వ్యాఖ్యా లక్ష్మణశాస్త్రిణా। సంక్షేపేణ సతాం ప్రీత్యై క్రియతే భావబోధినీ." అని దానికిఁ దామే భావబోధిని యను వ్యాఖ్య రచించిరి.

పండితులగువారు కవియుద్దేశించినవానికంటె విశేషార్థములు చెప్పఁగలరు. ఇట్టివారు వంద్యులే. వారి కిది ప్రాతిపదికమగును గాక.

ఈగ్రంథరచనకుఁ గారణము హితబోధము శిరసా వహించి యాంధ్రలోక సేవచేయవలయునను తలంపు. ఇది మీఁదఁ జెప్పఁబడెను.

2. శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డవతారప్రయోజనమును "శ్లో॥ పరిత్రాణాయసాధూనాం, వినాశాయచదుష్కృతామ్। ధర్మసంస్థాపనార్థాయ, సంభవామి యుగే యుగే" అనఁగా సాధురక్షణము – దుష్టశిక్షణము – ధర్మసంస్థాపనము చేయుటకుఁగాను నేను యుగయుగమున నవతరించుచుందును, అని చెప్పెను. రామాయణమున మొదటిరెండు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీనిని గుఱించి పూర్వవ్యాఖ్యాతలు విశేషించి వ్రాసియున్నారు. కారణ మేమో కాని మూఁడవదాని కీయవలసినంత ప్రాముఖ్యమిచ్చినవారు గారైరి.

ధర్మము రెండువిధములు. 1 సామాన్యధర్మము, 2 విశేషధర్మము. శాస్త్రీయ సదాచారము సామాన్యధర్మము. కేవలమోక్షధర్మము విశేషధర్మము. మొదటిది ప్రథమసోపానము. రెండవది ద్వితీయసోపానము. మొదటిది లేకుండిన రెండవది దురారోహము.

శ్లో॥ అవిప్లవాయ ధర్మాణాం, పాలనాయ కులస్యచ,
సంగ్రహాయచ లోకానాం, మర్యాదాస్థాపనాయచ,
ప్రియాయ మమవిష్ణోశ్చ, దేవదేవస్యశార్ఙ్గిణః
మనీషీ వైదికాచారం, మనసాపి నలంఘయేత్ ॥

ధర్మమున కుపద్రవము రాకుండుటకును, కులరక్షణార్థముగను, లోకమును బాగుచేయుటకును, మర్యాద (కట్టుబాటు) స్థాపించుటకును, నాయొక్కయు దేవదేవుఁడు విష్ణువు ప్రీతినిమిత్తము బుద్ధిమంతుఁడు వైదికాచారమును మనస్సునందైన నుల్లంఘింపరాదు ఏల? 'శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా' శ్రుతియు స్మృతులు నాయాజ్ఞాస్వరూపములు అనికదా భగవద్వచనము. రాజా! నీయందు నాకుభక్తియే కాని నీయాజ్ఞాప్రకారము నేను నడవ ననుట యెట్టిదో నేను భగవద్భక్తుఁడను భాగవతుఁడనేకాని సదాచారమున వర్తింపఁజాల ననుట యట్టిది. "శ్లో॥ అగమానాంహి సర్వేషా, మాచారః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే। ఆచారప్రభవోధర్మః, ధర్మాదాయుశ్చివర్ధతే॥ 'ధర్మస్య ప్రభు రచ్యుతః' అన్నివేదములలో నాచారమే శ్రేష్ఠమని చెప్పఁబడెను. ధర్మమాచారమువలనఁ గలిగినది. ధర్మమునకుఁ బ్రభువు విష్ణువు అని యుండుటచేఁ దన శ్రేయస్సు గోరుకొనువాఁడు సదాచారసంపన్నుఁడు కావలయును. ఆచార మనఁగాఁ జక్కని నడవడి. దీనియందు స్థిరుఁడై పైదానికి యత్నింపవలెను. ధర్మసంస్థాపనార్థ మని వ్యవస్థలేక చెప్పుటచే రెండుధర్మములు గ్రాహ్యములు. శ్రీమద్రామాయణమున నీ రెండుధర్మములు విపులముగ నాచరణరూపమున విశదీకరింపఁబడినవనియే యీవ్యాఖ్యాత యభిప్రాయము.

ఎట్లు విశదీకరింపఁబడెను? శ్రీరామాదుల స్వానుష్ఠానముచే. కావున శ్రీరామచంద్రమూర్తిని ధర్మాచార్యుఁ డనుట యెంతయుఁ దగియున్నది. శాస్త్రములు చదివి యాప్రకారము దాను నడచి పరులు నడచునట్లు చేయువాఁడుగదా యాచార్యుఁడు. శ్రీరామచంద్రమూర్తియందు నీమూఁడుగుణములు సంపూర్ణముగఁ బర్యాప్తములై యున్నవి. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యిట్టివాఁ డని శ్రీమద్రామాయణమే నిరూపించుచున్నది.

తొలుదొల్త వాల్మీకి ప్రశ్నించుటయందే ధర్మజ్ఞుఁ డెవ్వఁడు? అనుటతో సంతుష్టిలేక "సంతతానుష్ఠితచారిత్రుఁ డెవ్వఁడు? దృఢనిష్ఠుఁడెవ్వ" డని ప్రశ్నించెను. ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటయందు నారదుఁడు శస్త్రధర్మవిదుండు, ధర్మసంర

క్షుండు, నిజధర్మరక్షణుండు, అపరధర్మునియట్టివాఁడు అనికదా చెప్పెను. ఇట్టులే కదా అరణ్యకాండమందు "రామో విగ్రహవాన్ ధర్మ" యని మారీచుఁడును, రాముఁడు రూపమెత్తిన ధర్మము అనియు "యస్మిన్న చలతే ధర్మో, యోధర్మం నాతివర్తతే" యెవనియందు ధర్మము చలింపదో, యెవఁడు ధర్మము నతిక్రమింపఁడో, యని యుద్ధకాండమున శుకుఁడును "చాతుర్వర్ణ్యంచ లోకేస్మిన్, స్వేస్వే ధర్మేనియోక్ష్యతి" నాలుగువర్ణంబుల జనములఁ దమతమ ధర్మమందు నిలుపుఁదలఁగకుండ నని నారదుఁడును "విద్ధిమాం ఋషిభి స్తుల్యాం కేవలం ధర్మమాస్థితమ్" 'అతులితసత్యధర్మనియమైకరతిం జరియించు సంయమిప్రతతులతోడ సాటి వని బాగుగ నిల్పుము దేవి నీమదిన్' అని శ్రీరామచంద్రమూర్తియు "ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ, రామో దాశరథిర్యది" సారధర్మాత్ముఁడును సత్యసంధుఁడేని రామచంద్రుడు దశరథరాజసుతుఁడు అని లక్ష్మణుఁడును, "లోకానాం త్వం పరో ధర్మ" యని బ్రహ్మయుఁ జెప్పిరి. ఈ వాక్యములవలన శ్రీరామచంద్రమూర్తి ధర్మాత్ముఁడు, ధర్మనిష్ఠుఁడు, ధర్మమూర్తి, ధర్మానుష్ఠానపరుఁడు, ధర్మస్థాపకుఁ డని స్పష్టమగుచున్నది.

'ఆచినోతిహ శాస్త్రార్థాన్ । ఆచారే స్థాపయ త్యపి
స్వయ మాచరతే యస్మా । త్తస్మా దాచార్య ఉచ్యతే'

ఇట్టి యాచార్యుఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తిగాక మఱి యెవ్వఁడు ?

కావున శ్రీరామచంద్రమూర్తి ధర్మాచార్యత్వమునకుఁ బ్రాముఖ్యమీయని వ్యాఖ్యానము పర్యాప్తము గా దని వీరి యభిప్రాయము.

'శ్రీరామచంద్రమూర్తి ధర్మాత్ముల రక్షించెను, దురాత్ముల శిక్షించెను' అని మనముచేసుపోకకుఁ జెప్పుచుండిన లాభములేదు. ధర్మాత్ము లనఁబడినవారే ధర్మమున వర్తించుటచే రక్షింపఁబడిరి. దురాత్ములే యధర్మమున వర్తించుటచే శిక్షింపఁబడిరి. ధర్మాధర్మములు మనకుఁ దెలియువిధ మెట్లు ? అని విచారపడ వలసిన కారణము లేదు. శ్రీ సీతారామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న విభీషణ హనుమదాదులచర్యలు ధర్మమార్గము నిరూపించుచున్నవి. రావణాదిరాక్షసులయు కైకేయీమంథరాదులయుఁ జర్య లధర్మమార్గమును నిరూపించుచున్నవి.

ఓయీ! శాస్త్రోక్తమైన చర్యగదా ధర్మము. శ్రీసీతారామచంద్రమూర్తుల చర్యలు ధర్మయుక్తములని నాకు శాస్త్రజ్ఞానముండినఁగదా తెలిసి యీ ప్రకారము వర్తింతును. ధర్మాధర్మలక్షణజ్ఞానము—శాస్త్రము వలన నాకు లభించెనేని శ్రీసీతారామాదులచరిత్రముతో నాకేమి పని? నాకు శాస్త్రజ్ఞానము లేదాయెనా వారు ధర్మచరిత్రులను విశ్వాసము నాకెట్లుగల్గును? కావున నాకు శాస్త్రజ్ఞానముండినను లేకుండినను శ్రీమద్రామాయణపఠనము వ్యర్థమేకదా ! యని యడుగ

వచ్చును. లోకమున లక్షణైకచక్షుష్కులని లక్ష్యైకచక్షుష్కులని యిరుదెగలవారు గలరు. మొదటివారు శాస్త్రజ్ఞానము పరిపూర్ణముగ సంపాదించి ప్రతికార్యము దానిననుసరించి యున్నదా లేదా యని పరిశోధించువారు. రెండవవారు పూర్వపుమహాత్ముల ప్రకార మాచరించిరి. కావున నేనట్లే యాచరించెద నను వారు. వీరికి శాస్త్రజ్ఞానముతోఁ బనిలేదు. తల్లిదండ్రుల ననుకరించు బిడ్డలు గురువుల ననుకరించుశిష్యు లీతెగలోఁ జేరినవారు. శాస్త్రజ్ఞానము వెనుక నెప్పుడో వచ్చినరానీ, రాకున్న రాకపోనీ, విచారములేదు. జననీజనకులు, గురువులు ధర్మాత్ములై నిర్దుష్టులైయుండవలయును. లేకుండిన వారిననుకరించువారు చెడుదురు.

సాధువులమార్గము ననుసరించి పోవువానికి దృఢవిశ్వాసబలంబున సందేహములు రావుగాని శాస్త్రజ్ఞానముమాత్రము గలవానికి నాచరణమందు సందేహములు రాకమానవు. ఇట్టివారందఱు శ్రీరామునొద్దకు వచ్చి తమసందేహములు దీర్చుకొనుచుండిరని రామాయణమునఁ గలదు. శ్రీరామావతారోద్దేశ మిదియే. స్వతఃప్రమాణమైన రామాయణమునఁ జెప్పఁబడిన ధర్మాధర్మములకుఁ బ్రత్యేకప్రమాణము లనావశ్యకములైనను గొందఱ సంతుష్టికై కొంత వఱకు ధర్మశాస్త్రవాక్యములు ధర్మకూటానుసారముగ ననువదింపఁబడును. దానివలన ధర్మశాస్త్రవాక్యములకు శ్రీరామాదుల యనుష్ఠానమునకుఁ బోలిక చూచుకొని రామాయణమునఁ జెప్పఁబడినవన్నియు సప్రమాణము లని విశ్వాసము సంపాదించుకొనవచ్చును. ఈవిధముగ నుభయవిధ ధర్మానుష్ఠానమును రామాయణమువలన నేర్చుకొనవలయునుగాని వానరులకుఁ దోఁక తలయందుండెనా మొలయందుండెనా? మొలయందుండిన నెట్లు వస్త్రములు కట్టుకొనిరి? యని యిట్టి సందేహములచేఁ బెఱుకులాడుచుండరాదు. రామాయణమువలన నేర్చుకొనవలసిన వివి కావు.

కృతయుగంబున నందఱు జ్ఞానసంపన్నులే. అప్పు డొకరి నొక రుపబోధింపఁ బనిలేదు. త్రేతాయుగమున నొకపాదము ధర్మము లుప్తము. కావున పాతిక భాగము ధర్మజ్ఞానము లుప్తము. కావున శాస్త్రజ్ఞులకు సందేహము లంకురించెను. అయినను వారిస్థితి యొకరు శాస్త్రీయమార్గమున వర్తించిరేని దానిని జూచి శాస్త్రముతో దానిని బోల్చి శాస్త్రార్థ మిదిగదా యని నిశ్చయించుకొనఁజాలియుండిరి. ఇట్టిదశయందు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యుపదేశముపని పెట్టికొన్నవాఁడు కాఁడు. ద్వాపరయుగము రాఁగా ధర్మము రెండుభాగములు నశించెను. ద్వాపరశబ్దమునకే సందేహమని యర్థము. కావున వారిమనస్థితి 'పెద్దలనడవడి సరియా? నానడవడి సరియా?' యని సందేహించునదిగనె యుండెను. ధర్మాధర్మములు సమానబలము గలవైనప్పు డిది ధర్మమని యిది యధర్మమని తెలిసినవాఁ డొకఁడు నోరుతెఱచి చెప్పవలసివచ్చెను. ఇది కృష్ణావతార

ప్రయోజనము. ఈకారణముచే భగవద్గీత యుద్ధవగీత జన్మింపఁ గారణమయ్యెను. ఇది కలికాలము. కలి యనఁగా గలహము. ఇప్పుడా రామమూర్తి యా కృష్ణమూర్తి యవతరించి వచ్చినను బవిసి యూర్చుకొని పోవలసివచ్చును. నీవు చెప్పునది యేమి ? నేను వినునది యేమి ? నాకుఁ జెప్పుటకు నీ వెవ్వఁడ వని మనవారు కొట్టఁబోదురు. వీరిని జక్కఁబెట్టవలసినది కల్క్యవతారమే. కావున శ్రీరామావతార మనుష్ఠానావతారము. శ్రీకృష్ణావతార ముపదేశావతారము. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యనుష్ఠానముచే దేనిని ధర్మమని నిరూపించెనో దానినే శ్రీకృష్ణమూర్తి యుపదేశముచే స్థాపించెను. కావున శ్రీమద్రామాయణము లక్ష్యగ్రంథము. భగవద్గీత లక్షణగ్రంథము. ఈరెండు గ్రంథముల నెఱిఁగినవాఁడు కింకర్తవ్యతామూఢుఁడు కాఁజాలఁడు. తక్కిన శాస్త్రములు చదివినను జదువకున్నను లోపములేదు. ఈరెండువిషయములు భగవద్గీతకు రామాయణమునకుఁ గల సామరస్యము. శ్రీసీతారామాదుల చర్యల వలన మన మెఱుంగవలసిన ధర్మము విశదీకరింప నీవ్యాఖ్యానము శ్రమింపఁగలదు. ఇది గొప్పపండితులకు సాధ్యమగుకార్యము. అట్టిదాని నెట్టిసహాయములేని యీయల్పజ్ఞుఁడు పూనుకొనుట పరిహాసాస్పదమే.

చ॥ నిరుపహతిస్థలంబు, రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చు క
ప్పురవిడె, మాత్మ కింపయిన భోజన, మువ్విళ్ళమంచ, మొప్పు త
ప్పరయు రసజ్ఞు, లూహ తెలియంగల లేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మటన్న శక్యమే.

వీనియం దొక్కటినైనను వీనికి లేదు కార్యవిఘ్నకరములగు ప్రతికూలప్రారబ్ధములు మెండు కాలమా సమీపించుచున్నది. కావున శీఘ్రముగా ముగింపవలసియున్నది. ఇట్టిస్థితిలోఁ జేయు మహాకృతియం దెన్నియో లోపము లుండును. అది యేమి దైవతంత్రమో ఆదినుండి యింతవఱకు మారుమాటసి సాహాయ్యము లేకయే యిన్నికృతులు రచింపవలసివచ్చెను.

అయిన నగునుగాక. వాసుదాసుఁ డొంటిమిట్ట చేరుటకుముం దాగ్రామమందలి పెద్దమనుష్యులు సభదీరి స్వామి యుయ్యాలపీఁటకు గొలుసులు దెప్పింపవలయు నని చందాలువేయఁబూనుకొనిరి. చేతినిండఁ గాకితములు - బుద్ధినిండ మసి యినుపముక్కకలము పూని యగ్రాసనాధిపతిగారు సభ నలంకరించిరి. కాని - పేరు వ్రాసినవాఁడు, అంకెవేసినవాఁడు లేఁడాయె. పేరంటాండ్రుకదా నీవు పాడు నీవు పాడు మన్నట్లు వీరును నీవు నీ వని కాలక్షేపము చేయుచుండిరి. కాలుగంట యయినను 'హరిః ఓ'మ్మని యంకెవేసినవాఁడు లేఁడాయెను. అప్పుడచ్చటికి నొక పంచముఁడు వచ్చియుండి వీరు పడుపాటులు చూచి యయ్య

లారా! యీ మాలవానిధనము స్వామికిఁ బనికివచ్చునా యనెను. దాని కేమి యాక్షేప మని సభ్యు లనిరి. అట్లైన నాచందా రు. ౧౦-౦-౦ లు వేసికొనుఁడు, ఇప్పుడే తెచ్చియిచ్చెద ననెను. ఆమాట వాఁ డనఁగానే యీ పెద్దమనుష్యుల ముఖమునఁ గాటువేసిన నెత్తురులేదు. రూపాయ వేయుదుమా అర్థము వేయుదమా యని యాలోచించు పెద్దమనుష్యులకు గుండెలలో రాయిపడెను. మాలవాఁడు రు. ౧౦-౦-౦ లు వేసినపుడు దానికిఁదక్కువ వేయుట యవమానమని వారు సగ్గిసముగ్గిసలైరి. సమ్మార్జనీధ్వజుఁడైన యీ వ్యాఖ్యాతయు మాలదాసుఁడే. స్పర్థచేనైన నీవ్యాఖ్యానమునకు మించిన వ్యాఖ్యానమును పండితుఁడగువాఁడు వ్రాయునుగాక! వాని కిది మార్గదర్శియగునుగాక! గోడ నిర్మించినఁ జిత్తరువు వ్రాయువారెందఱో యుందు రనియే యీ వ్యాఖ్యాత యభిలాష.

సామాన్యధర్మవిషయమున శ్రీమద్రామాయణమునకు వ్యాఖ్యానమే శ్రీ మహాభారతము. మోక్షధర్మవిషయమున శ్రీ భాగవతము వ్యాఖ్యానము. ఈగ్రంథము సాంతమగువఱకు నీ వ్యాఖ్యాతకు నారోగ్యము - నాయుష్యము నిచ్చి శ్రీరామచంద్రమూర్తి తనయొద్దకు రమ్మని పిలువరాఁడేని యథాశక్తి పై విషయములందు విశదీకరింపఁబడును. లోపములను మహాజనులు క్షమించి శోధింతురుగాక యని యీ దాసుఁడు ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

యత్ర రామో భయం నాత్ర, నాస్తి తత్ర పరాభవః.

శ్రీసీతారామప్రసాదసిద్ధి రస్తు.

గ్రంథారంభము

—• ౧ సర్గము. వాల్మీకునకు నారదుఁడు రామాయణ ముపదేశించుట •—

కం॥ తపమున స్వాధ్యాయంబున, నిపుణుని వాగ్విద్వరేణ్యు • నిఖిలమునిజనా
ధిపు నారదుసంప్రశ్నము, తపస్వి వాల్మీకి యిట్లు • తమిఁ గావించెన్. ౮౫

అ న్వ య క్ర మ ము.

తపమున స్వాధ్యాయమున నిపుణుని, వాగ్విద్వరేణ్యుని, నిఖిలమునిజనాధిపుని, దపస్వి యగు వాల్మీకి తమి నిట్లు సంప్రశ్నించెను.

"ఆచార్యాద్ధైవవిద్యావిదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్. ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద" గురూపదేశమున నెఱిఁగిన విద్యయే శ్రేష్ఠమైనది. కావున నాచార్యు నాశ్రయించిన పురుషుఁడే వేదాంతమునుఁ జక్కఁగ నెఱిఁగినవాఁ డగును. ఆచార్యునకు నాచార్యలక్షణపూర్తియు నుండవలయును. కావున నారదునికి నాచార్యలక్షణపూర్తి కలదని (1) తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని (2) వాగ్విద్వరేణ్యున్ (3) నిఖిలమునిజనాధిపున్ (4) నారదున్ - అనునాలుగు ద్వితీయాంతంబులచేఁ దెలుపఁబడెను. "రజస్తమోభ్యాం నిర్ముక్తా, స్తపోజ్ఞానబలేన యే, ఆప్తా శ్శిష్టా స్త ఏవోక్తా, స్తేషాం వాక్య మసంశయమ్" రజోగుణమునకుఁ దమోగుణమునకు వశులుగాక తపోజ్ఞానబలముచే నాప్తులు శిష్టులు నగువారు చెప్పెడు వాక్యము నిస్సందేహముగ గ్రహింపవలయును అని గురువుల లక్షణ ముండుటచే నట్టిగురువులను గావ్యాది నుతించి వారికి నమస్కరించియే కావ్యారంభము చేయవలయు ననియు నదియే మంగళకర మనియుఁ దెలుపుటకై తపమున స్వాధ్యాయంబున నిరతుని నని తొలుతనే నారదగుణవిశేషము చెప్పఁబడెను. ఏ విశేషకార్యమైనను దేవతాగురుస్తుతిపూర్వకముగఁ జేయవలయును.

ప్ర తి ప దా ర్థ ము.

తపమున స్వాధ్యాయంబునన్ = తపమునందును స్వాధ్యాయమునందును - తపముయొక్క స్వాధ్యాయమునందును; నిపుణుని = విశేషశక్తివలనఁ గలిగిన యభ్యాసముచే లభించిన నేర్పుగలవానిని - ఇది గురువునందుఁగల సర్వసామర్థ్యమును దెలుపుచున్నది. "యద్దుస్తరం యద్దురాపం, యద్దుర్గం యచ్చ దుష్కరమ్ । తత్సర్వం తపసా సాధ్యం, తపోహి దురతిక్రమమ్" - మనువు. దాఁటరానిది పొందరానిది దుర్గమైనది చేయఁ గష్టమైనది యీ యన్నియుఁ దపస్సుచే సాధ్యములు. తపము దురతిక్రమముగదా యని యర్థము. స్వాధ్యా

యమునందు నిపుణుఁ డనుటచే నేది చెప్పినను వేదోక్తము ననుసరించియే యుండు నని యభిప్రాయము; వాగ్విత్ = పండితులయందు; వరేణ్యన్ = శ్రేష్ఠుని; నిఖిలమునిజనాధిపున్ = సమస్తమైన మునులసమూహమందు నధికుఁ డైనవానిని–ఇట్లు చెప్పుటచే నతీంద్రియాభిజ్ఞుఁ డని సూచితము; నారదున్ = నారదమహర్షిని; తమిన్ = ప్రీతితో – అక్కఱతో; తపస్వియగు వాల్మీకి; ఇట్లు = ఈక్రిందఁ జెప్పఁబోవువిధముగ; సంప్రశ్నము = చక్కని యర్థవంతమైన ప్రశ్నమును; కావించెన్ = చేసెను (అడిగెను).

తా త్ప ర్య ము.

వేదాధ్యయనమున సంపన్నుఁడును, వేదాంతవేత్తయు, బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠుండును, జపపరుండును, వేదాంగములయిన వ్యాకరణాదుల నెఱింగినవాఁడును, భక్త్యతిశయముచే సరస్వతీపుత్రులయిన మరీచ్యాదులందు శ్రేష్ఠుండును, అజ్ఞానముఁ దొలఁగించి జ్ఞానముకలిగించి పరమాత్మస్వరూపమును బోధించువాఁడును, యోగవేత్తలలో ముఖ్యుండును నగు నారదమహర్షిం జూచి భగవద్విషయమును బోధింప యోగ్యుఁడగు గురువు దొరకకపోయెనే యను నిర్వేదముతోఁ దపించి తపిం(?)చినవాఁడును మననశీలుఁడును తపశ్శాలియు నగు వాల్మీకి సాష్టాంగనమస్కారపూర్వకముగ నిట్లు చక్కఁగఁ బ్రశ్నించెను.

తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని నను విశేషణ మాచార్యునందు ముఖ్యముగ నుండవలసిన గుణసంపత్తిని దెలుపును. అదెట్లనః— తపము – చాంద్రాయణాదివ్రతము, స్వాధ్యాయము ఇవిరెండును బ్రాహ్మణునికి నావశ్యకములు గావున నందుఁ దొలుతఁ జెప్పఁబడెను. "శ్లో॥ తపోవిద్యాచ విప్రస్య, నిశ్శ్రేయసకరం పరమ్।తపసా కల్మషం హంతి, విద్యయా మృత మశ్నుతే." "ఆ॥ వె॥ ధారిణీసురునకుఁ దపము విద్యయు రెండు । ముక్తిదంబులగుచు మొనయుచుండు". –భార॥ తప మనఁబడు చాంద్రాయణములోనగు వ్రతములును వానిననుష్ఠించుటచే లభించిన విద్య వేదము. ఈరెండు బ్రాహ్మణునకు మోక్షకారణములు. తపస్సుచే జ్ఞానవిరోధులగు పాపములను జంపుచున్నాఁడు. అప్పుడు మనస్సు నిర్మలమగును. ద్వి॥ దానంబు యజ్ఞంబు తపము మనీషి, మానవోత్తమ ! చేయు నుతి పావనునిగ॥ ద్వి. భ. గీ. ౧౮ అ. ఇట్లు మనస్సు నిర్మలమై మురికి కడిగిన యద్దమువలెఁ గాఁగా జ్ఞానమునకు వికాసము కలుగ నారంభించును. వేదపఠనముచే జ్ఞానమును సంపాదించినాఁడు. కావున నారదుఁడు తపశ్శీలుఁడనియు వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడనియు నేర్పడుచున్నది.

'తప – ఆలోచనే' ఆలోచనార్థకమగు 'తప్' అను ధాతువుచే నిష్పన్నమైన తపశ్శబ్దము ఆలోచన యను నర్థము గలదియు నగును. ఈ యర్థమును శ్రుతియుఁ

జెప్పెను. "యస్య జ్ఞానమయం తపః" ఎవనికిఁ దపస్సు జ్ఞానమయమో యనుటచేఁ బరబ్రహ్మమునకును జ్ఞానరూపమగు తపస్సుగలదు. అజ్ఞానము యోగరూపము. "స్వాధ్యాయా ద్యోగమాసీత, యోగా త్స్వాధ్యాయమావసేత్, స్వాధ్యాయ యోగసంపత్త్యా, గమిష్యతి పరాంగతిమ్" అనగా స్వాధ్యాయాత్ = ఆచార్యుని వలనఁ జక్కఁగ గ్రహించిన వేదమువలన, యోగ = భక్తియోగమునందు, ఆసీత = స్థిరుఁడై యుండవలయును. అనఁగా ననుష్ఠింపవలయును. అనఁగా భక్తిని గలిగింపని వేదాధ్యయనము ప్రశస్తముగాదని భావము. యోగాత్ = ఇట్టిభక్తియోగమువలన, స్వాధ్యాయమ్ = వేదమునందు, ఆవసేత్, = స్థిరుఁడై యుండవలయును. అనఁగా వేదాధ్యయనము భక్తితోఁ జేయవలయును. ఇట్లు యోగవేదములసంపత్తిచే, పరాంగతిమ్ = పరమపదమును, మనుష్యుఁడు, గమిష్యతి = పొందఁగలఁడు. 'వేదాధ్యయనముచే యోగమును, యోగముచే వేదాధ్యయనమును సంపాదింపవలయును. ఇట్లు పరస్పరసహాయములైన వేదయోగములు గలవాఁడు ముక్తుఁడగును.' అను శాస్త్రముచొప్పున నారదుఁడు వేదమును భక్తియోగమును రెంటిని గలవాఁ డని యేర్పడెను. "తపోహి స్వాధ్యాయః" తపస్సు వేదమే యను శ్రుతివచనంబు గలదు. కావునఁ దప మనఁగా వేదమనియుఁ జెప్పనగును. స్వాధ్యాయమనఁగా జపము. 'స్వాధ్యాయో వేదజపయోః స్వాధ్యాయపదము వేదజపములకు వాచకము' అని ప్రమాణము. "స్వాధ్యాయాన్మాప్రమదః" వేదాధ్యయనమువలన నజాగ్రత్తపడకుము. "వేదమేవ జపే న్నిత్యమ్" ఎల్లపుడు వేదమునే జపింపవలయును. అను శాస్త్రరీతిని వేదమునేపదా జపించువాఁడనియు నర్థము. తపము = వ్యాకరణము; 'ఆసన్నబ్రహ్మణ స్తస్య తపసా ముత్తమం తపః ప్రథమం ఛందసా మంగ మాహు ర్వ్యాకరణం బుధాః" వేదాంగములలోఁ బ్రథమమగు వ్యాకరణము బ్రహ్మానుగ్రహసంపాదకమగు నుత్తమతపము, అని వాక్యపదీయంబునఁగలదు. ఈ తపశ్శబ్ద మీయర్థమున సకలవేదాంగముల సూచించును. దీనిచే సాంగముగ వేద మధ్యయనము చేసినవాఁ డని యేర్పడుచున్నది. ఈసమస్త నిర్వాహములచేతను నారదునికి వేదాధ్యయనసంపత్తి చెప్పఁబడెను.

తప మనఁగా నాలోచన. అనఁగా ధ్యానము. దానియొక్క స్వాధ్యాయ మనుటచే ధారణ చెప్పఁబడెను. దానియందు నిపుణుని ననుటచే సమాధి చెప్పఁబడెను. దీనిచేత సంయమన శక్తి చెప్పఁబడెను. 'తపస్స్వాధ్యాయేశ్వర ప్రణిధానాని క్రియాయోగ' యని పాతంజలిసూత్రము (౨.౧) ఇందుఁ దపము స్వాధ్యాయము చెప్పఁబడెను. నారదశబ్దముచే నీశ్వరప్రణిధానము చెప్పఁబడెను. దీనివలన సప్తాంగయోగసిద్ధిగలఁవాఁ డని యర్థము.

తపశ్శబ్దము పరబ్రహ్మవాచకము. కావునఁ దపస్స్వాధ్యాయనిపుణు నసఁగాఁ బరబ్రహ్మమును ధ్యానించుటయందు సమర్థుని యని యర్థము.

ఎన్ని వేదములు వల్లించినను వానియర్థము గ్రహించినను భగవచ్చింతన లేకున్న వ్యర్థముగదా. 'త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున. భ. గీ. ౨-౪౫ వేదముల్ త్రైగుణ్యవిషయముల్ గాన నాదనిస్త్రైగుణ్యుఁడగుచు, నిర్ద్వంద్వుఁడగుచు నిత్యంబు మిగిలి యోగక్షేమములను ద్యజించి యగుమయాత్మస్వరూపాన్వేషణార్థి" యని కలదు. కావున నారదుఁడు గుణాతీతుఁడైన మహాయోగియు భక్తుఁడు నని తెలియనయ్యె. "ఋతంతప, స్సత్యంతప, శ్శ్రుతంతప, శ్శాంతంతపో, దమస్తప, శ్శమస్తపో, దానంతపో, యజ్ఞంతపో, భూర్భువస్సువర్బ్రహ్మైతదుపాస్స్వైతత్తపః" తైత్తిరీయము-నారాయణవల్లి, ౧౧వ అనువాకము- అని యుండుటచే ఋతము-సత్యము- శ్రుతము - శాంతము - దమము - శమము - దానము - యజ్ఞము- బ్రహ్మోపాసనము, ఇవన్నియుఁ దపస్సులే. ఇట్టి తప మని నిర్ధారింపకపోవుటచేత నారదునియం దీతపములన్నియుఁ గల వని యెంచవలయును.

కం॥ తప మనఁగ, మత్స్వరూపము, తప మను తరువునకు ఫలవితానము నే నా
తపమునకే జననస్థిత్యుపసంహరణము లొనర్చుచుండుదు దనయా!
కం॥ కావున మద్భక్తికిఁ దప,మేవిధమున మూలధనము నిది నీమది రా
జీవభవ! యెఱిఁగి తప మిటు, గావించుట విగతమోహకర్ముఁడ వింకన్.

—భాగ. ౨-౨౮.

తప మనఁగా భగవత్స్వరూపము గావునఁ దపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని ననుటచే భగవత్స్వరూపానుసంధానమందు సమర్థుఁ డని యేర్పడెను.

ప్రప్రథమందే యిట్లు ప్రయోగించుటచే నీగ్రంథమున ముఖ్యవిషయము భగవత్స్వరూపానుసంధాన మని యేర్పడుచున్నది.

వాగ్విద్వరేణ్యుని = వాగ్విదులయందు వరేణ్యుఁ డని సప్తమీతత్పురుష సమాసము. అర్థజ్ఞానములేని కేవల వేదాధ్యయనము నిప్పులేని కట్టెలవలెఁ బ్రకాశింపదు. చలువగుడ్డలు మోయు గాడిదకువలె భారమాత్రప్రయోజనము. 'యదధీత మవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే, అనగ్నావివ శుష్కైంధో నతజ్జ్వలతి కర్హిచిత్' అన్నట్లు లర్థజ్ఞానములేని యధ్యయనము వ్యర్థము.

యోఽధీత్య విధివ ద్విప్రో నవేదార్థం విచారయేత్
ససాన్వయ శ్శూద్రసమః, పాత్రతాం నప్రపద్యతే.

సవిధిగ వేద మధ్యయనముచేసియు వేదార్థము విచారింపనివాఁడు వాని వంశముతోడ శూద్రసముఁడ. బ్రాహ్మణయోగ్యతకు నర్హుఁడుకాఁడు; కావునఁ

గేవల వేదమేకాక యర్థజ్ఞానమును నారదునకుఁ గల దని యీవిశేషణము నభి ప్రాయము.

వాక్కు=వేదము. 'శ్లో॥ అనాదినిధనోహ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా॥ ఉత్పత్తిలయములు లేని వేదమును బ్రహ్మ వెల్లడిచేసెను. అనుచో వాక్కు-వేద మను నర్థమునఁ బఠింపఁబడినది. తద్విదులు = దానిని సార్థకముగ నెఱిఁగినవారు. శాస్త్రవేదు లిత్యాదు లిట్టి యర్థముననే వ్యవహరింపఁబడు చున్నవి కదా.

వాక్కు = వ్యాకరణము. 'వాగ్యోగ విద్దుష్యతి చాపశబ్దైః' యనుచో వాక్ఛబ్దము వ్యాకరణపర్యాయంబుగ గ్రహింపఁబడెను. వ్యాకరణ మను నర్థముగల 'వాక్' శబ్దము సకలవేదాంగములను సూచించును. కాఁగా, వాగ్విదులు = వేదాంగవిదు లని యర్థము - వేదమును సాంగముగఁ బఠించువారికి నర్థజ్ఞానము తప్ప దను నర్థ మీపక్షమున సూచింపఁబడెను. వాగ్విదులు = తామనుకొన్న యర్థములు పరులకు సుబోధముగఁ జక్కనివాక్యములఁ బ్రయోగించువారు; అధ్యాపకులు. ఈపక్షమున విశేషణ ద్వయముచేతను నధ్యయనాధ్యాపనములు నారదునికిఁ గలవని తెలియనగును. పూర్వవిశేషణము వేదజ్ఞానమును, ఈ విశేషణము తదితర సకల శాస్త్రజ్ఞానమును గోబలీవర్థన్యాయముగఁ దెలిపెడిని. వాగ్విధులు = సరస్వతీపుత్రులు - మరీచ్యాదులు. (వాచా = సరస్వతిచేత, విద్యన్తే = కనఁబడిన వారని వ్యుత్పత్తి) వారికంటెను భగవద్భక్తిచే, వరేణ్యుఁడు = శ్రేష్ఠుఁ డనుటచే వారికన్నను గొప్పకులము గుణము కలవాఁడని యాభిజాత్యము సూచితము. ఈపక్షమున విశేషణద్వయ మాచార్యతోపయోగు లగు సద్వంశ ప్రసూతివిద్యలఁ దెలుపును,

వాక్కు, పర - పశ్యంతి - మధ్యమ-వైఖరి యని నాలుగు విధములు. ఇందు పర యనునది మఱ్ఱిచెట్టునకు దానివిత్తనమువలె నతిసూక్ష్మమైననాదము. దీని స్థానము సుషుమ్న. ఇది శబ్దబ్రహ్మమగు భగవంతుని సూక్ష్మశక్తి. ఈశక్తినే ఆదిలక్ష్మియని మహాకాళి యని మహాసరస్వతి యని త్రిపురసుందరి యని యాయామతములవా రాయా పేర్ల వ్యవహరింతురు. ప్రలయకాలమందు నచేతనమయిన ప్రకృతితోఁగలిసి చేతనులును నచేతనములవలెఁ బడియుండుట చూచి కారుణ్యరూపయగు నీశక్తి వీరు కడతేఱు టెట్లు లా యని యాలోచించును. ఇప్పు డీమెకు పశ్యంతి యనిపేరు. అనఁగా నాలోచించునది యని యర్థము. "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి - ఈక్షతేర్నా శబ్దమ్" అను శ్రుతి. సూత్రముల యందీయర్థము చెప్పఁబడెనుగదా. ఈశక్తిస్థానము స్వాధిష్ఠానము. ఇదియేకదా ప్రజోత్పత్తి కారణస్థానము. స్వాధిష్ఠానము మేహానము.) ఇదియే ఈశక్తియే తదుపరి వ్యష్టి సమిష్టిరూపములతో శూన్యము - స్పర్శము - నాదము - ధ్వని

బిందువు-బీజాక్షరములు లోనగునవి యగును. ఇది పరవలె నతిసూక్ష్మముగాక వైఖరివలె నతిస్థూలముగాక మధ్యమదశయం దుండుటచే మధ్యమ యనఁబడును. ఇది బుద్ధితత్త్వముతోఁగూడి యనాహతచక్రమం దుండును. ఆ పిమ్మట వైఖరియై కంఠదేశము చేరి విశుద్ధచక్రము స్థానముగలదిగా నగును. ఇది జ్ఞానవిషయముగలది. అర్థవంతమైన శబ్దము. మనుష్యులకుఁ దెలియునది యిదియే. యోగు లీనాలుగింటిని నెఱుఁగుదురు. ఇది తెలిసినవాఁడే యోగి, జ్ఞాని యని యుండుటచే నారదుఁ డీనాదరహస్య మెఱిఁగినవారిలో శ్రేష్ఠుఁ డని యర్థము. "అపదం పదమాపన్నం పదంచా ప్యపదం భవేత్ । పదాపద విభాగంచ యః పశ్యతి సపశ్యతి"యని ప్రమాణము.

నిఖిలమునిజనాధిపు నను విశేషణము సమాహితత్వ మను నాచార్యగుణమును దెలుపును. "అభిజనవిద్యాసముపేతం సమాహితం సంస్కర్తార మీప్సే" త్తని యాపస్తంబధర్మసూత్రమున నాచార్యలక్షణ ముక్తము. అభిజన = వేదవేత్తల వంశమునఁ బుట్టుకచేతను, విద్యా = సాంగవేదములచేతను, సముపేతం = కూడినవానిని, సమాహితం = కర్తవ్యములు నిషిద్ధములు నగు క్రియలయందు జాగరూకుని, సంస్కర్తారం = ఆచార్యునిగ, ఈప్సేత్ = పొందవలయును. మునులు మననస్వభావులు. కలకాలము మననము చేయుచుండినఁ జాలదు తీవ్రనిరంతర మననముచే గురువువలన విన్నవిషయమును సాక్షాత్కరించుకొనవలెను ఇట్టివారు మునులు. కావున నారదుఁడు భగవత్తత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొనెనని తెలియనగు. నిఖిలశబ్దము శేషములేమిని దెలుపును. జనశబ్దము అనేకత్వమును దెలుపును. ఒక్కఁడై నను దప్పక సమస్తమునులలోనుఁ గొప్పవాఁడని యర్థము. తపమున స్వాధ్యాయమున నిపుణు నను విశేషణము వేదార్థశ్రవణమును దెలుపును. వాగ్విద్వరేణ్యు నను ద్వితీయవిశేషణము మననమును దెలుపును. నిఖిలమునిజనాధిపు నను తృతీయవిశేషణము నిధిధ్యాసమును దెలుపును. అని యీవిశేషణత్రయముచేతను శ్రవణమననిధిధ్యాసనాత్మకమైన యోగపూర్తి యీయనకుఁ జెప్పఁబడియె. అటుగాక పాండిత్య బాల్యమౌనములైనను దెలుపఁబడియె. ఇవి యోగసహకారు లని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. "తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యబాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాథ ముని" యని శ్రుతి. బ్రాహ్మణః = ఉపాసకుఁడు, పాండిత్యం నిర్విద్య = పాండిత్యమును సంపాదించి-ఉపాస్యమగు బ్రహ్మమును పరిశుద్ధముగను పరిపూర్ణముగను నెఱింగియని భావము. బాల్యేన = గర్వము లేమిచేత. అనఁగా బాలున కెన్నిగుణములున్నను గర్వముండదు. కావున నిట గర్వాభావము బాల్యశబ్దముచెప్పును. తిష్ఠాసేత్ = ఉండునది. బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్య = బాల్యపాండిత్యములను సంపాదించి, అథ=పిమ్మట, మునిః స్యాత్ = పరిశుద్ధ పరిపూర్ణ బ్రహ్మమును ధ్యానించునది.

తపమున నిపుణుఁ డనుటచే జ్ఞానాధికుఁ డనియు, మునిజనాధిపుఁ డనుటచే నుపాసకులందు శ్రేష్ఠుఁ డనియు, నారదునందు నీ రెండు విధములైన శక్తులు పూర్ణముగాఁ గల వని యేర్పడుచున్నది.

నారదున్ = నారము - నరునికి సంబంధించిన యజ్ఞానము - దానిని (ద=ఖండనము) ఖండించువాఁడు గాన నారదుఁడు. "గాయన్నారాయణకథాం, సదా పాపభయాపహామ్।నారదో నాశయ న్నేతి, నృణామజ్ఞానజం తమ" యని నారదీయము. (పాపభయమును నశింపఁజేయు నారాయణకథను సదా పాడుచుఁ దన్మూలమున జనుల యజ్ఞానమును బోఁగొట్టుచు నారదుఁడు సంచరించుచుండును.)

నారము = జ్ఞానము, దాని నిచ్చువాఁడు నారదుఁడు; సద్గతినిఁ బొందించువాఁడు గావున నారుఁడు - పరమాత్మ. వాని నుపదేశించును గావున నారదుఁ డనియుఁ జెప్పనగు. "నరతీతి నరః ప్రోక్తః పరమాత్మా సనాతన" యని భారతము. నారద మనఁగా మేఘము. అది జనుల ప్రార్థనము లేకయే భగవత్సంకల్పానుసారముగ నెక్కడెక్కడ వర్షింపవలయునో యచ్చటచ్చట వర్షించునట్లు తననిమిత్తమై వచ్చి దినములకొలఁది మాసములకొలఁది సంవత్సరముల కొలఁది కాచుకొని తనకు శుశ్రూషచేయుచు శిష్యులు కాలహరణము చేయకుండునట్లు భగవత్ప్రేరణమునఁ జెప్పవచ్చునని తోఁచినవారికెల్ల తానే యుత్తమమోక్షమార్గమైన భక్తిమార్గము నారదుఁ డుపదేశించునని భావము. దీనివలనఁ దక్కిన గురువులకంటె దయాసౌలభ్యవాత్సల్యములందును లోకహితబుద్ధియందును దన గురువే శ్రేష్ఠుఁ డని వాల్మీకి గురుమహిమ వెల్లడించినవాఁ డయ్యెను. ఇట్లు నారదునాచార్యలక్షణ పరిపూర్తి చెప్పఁబడెను.

ఇఁక వాల్మీకికి శిష్యలక్షణపరిపూర్తి చెప్పఁబడును. ప్రశంసార్థకమైన మతుప్ ప్రత్యయ మంతమందుఁగల తపస్విన్‌శబ్దము ప్రశస్తమైన తపముగలవాఁడని యర్థమిచ్చును. అది బ్రహ్మజ్ఞానానుకూలమై శిష్యున కావశ్యకమగు తపస్సు అని శ్రుతియందుఁగలదు. 'తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ' 'సతపోఽతప్యత' 'సతపస్తప్త్వా ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానా'త్తని శ్రుతి. (తపస్సుచే బ్రహ్మము నెఱుఁగు మని తండ్రియాచార్యుఁడు చెప్పఁగా శిష్యుఁడు తపస్సుచేసి యానందస్వరూపమైన బ్రహ్మము నెఱిఁగెను.)

తపశ్శబ్దము వేదవ్యాకరణ జ్ఞాననిర్వేదవాచకము. అల్పాస్థిరఫలంబైన కర్మకాండోక్తకర్మములయొక్క జ్ఞాన మిట జ్ఞానశబ్దార్థము. నిర్వేదము అనంతస్థిరఫలమైన మోక్షాభిలాషారూపము. ఈనాలు గ్రంథములును బరస్పర మన్వయించును. అప్పుడు సాంగవేదాధ్యయనానంతరము వేదపూర్వకాండోక్తకర్మముల నల్పా

స్థిరఫలములుగా నెఱిఁగి యనంతము స్థిరము నగుఫలంబైన మోక్షము నభిలషించువాఁడని తపస్విశబ్దమున కర్థాంతర మేర్పడును. నిర్వేదము లేనివాఁడు ముముక్షువు కాఁజాలఁడు. కావున వాఁ డుపదేశార్హుఁడుకాఁడు. వాల్మీకి నిర్వేదము కలవాఁడు కావున నుపదేశయోగ్యుఁడు. ఇతర విషయములందలి వైరాగ్యముతో నుపదేశ్యమగు నను నర్థమున నభిలాష శిష్యాధికారమే కదా.

తపస్వి = శరణాగతుఁడు; తపస్వియనఁగాఁ బ్రశస్తమైన తపస్సుగలవాఁడు. అన్నితపస్సులలో శ్రేష్ఠమైన తపస్సు న్యాసము. న్యాస మనఁగా నేను నాది యని చేనియం దభిమానముకలదో దానినెల్లను భగవంతున కప్పగించి మనలను రక్షించుభారము మనముచేయు కర్మములఫలము భగవంతునం దుంచుట. దీని వలనఫల మీదేహము విడిచినపిమ్మట మరల జన్మము లేకుంటయే.

మం॥ జ్ఞాత్వా తమేవం మనసాహృదాచ భూయోనమృత్యు ముపయాహి విద్వాన్ । తస్మాన్న్యాసమేషాం తపసా మతిరిక్తమాహుః ॥ తైత్తిరీయోపనిషత్తు నారాయణప్రశ్న ౧౮-౨౦ మంత్రములు.

ఆ పరబ్రహ్మము నిట్టివానిఁగా మనస్సుచేతను భక్తిచేతను (హృదా యనఁగ భక్తిచే ననియర్థము) తెలిసికొనినవాఁడు మరల మృత్యువును బొందఁజాలఁడు. కావున నన్నితపస్సులలో న్యాసమే శ్రేష్ఠమైనదానినిఁగా బ్రహ్మవేత్తలు పలుకుచున్నారు, అనియర్థము. ప్రహ్లాదుఁడు చెప్పిన యాత్మనివేదనము పతంజలి చెప్పిన యీశ్వరప్రణిధానము నిదియే. న్యాసవిద్యను విశేషముగ బోధించు రామాయణమును రచించు వాల్మీకికి దానియందు శ్రద్ధయుండుట సమంజసమేకదా, ఇచ్చట శరణాగతి నమస్కారరూపము. 'తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా' యను సమస్తశిష్యలక్షణము లున్నవనియుఁ జెప్పనగు. గురువునకు నమస్కరించి తత్త్వార్థ మడుగుట శిష్యకార్యమేకదా. గురువు తపస్స్వాధ్యాయ నిపుణుఁడని శిష్యుఁడు తపస్వియనుటచే గురువునకుఁ దగిన శిష్యుఁ డని యేర్పడుచున్నది. వల్మీకము=పుట్ట; దాని యపత్యము (= కుమారుఁడు) వాల్మీకి. ఇచట నొక పూర్వపక్షము కలదు. ఇతఁడు వల్మీకాపత్య మనుట యుచితముగాదు. భృగువంశమున జన్మించినట్లు ప్రమాణములు గలవు. 'ఋక్షో భూద్భార్గవస్తస్మాద్వాల్మీకి ర్యోభిధీయతే' యని విష్ణుపురాణవచనము 'భార్గవేణ తపస్వినా' యని యుత్తరకాండవచనము గలవు. ప్రచేతసుని పుత్రుఁడనియు మఱికొన్ని వచనములు గలవు. చక్రే ప్రచేతసః పుత్రస్తం బ్రహ్మాప్యన్వమన్యత'' (ప్రచేతసుని పుత్రుఁడగు వాల్మీకి రచియించిన రామాయణమును జూచి బ్రహ్మయును మోదించె ననియు, ''వేదః ప్రాచేతసా దాసీత్'' (=ప్రచేతసుని పుత్రుఁడగు వాల్మీకి నుండి వేదము రామాయణరూపమున వెలువడెను) అనియు నుండుట ప్రసిద్ధము. వాల్మీకియే ''ప్రచేతసోహం దశమః పుత్రో రాఘవనందన'' యని యుత్తర

కాండమునఁ జెప్పఁబోనిమోఁగదా. ఇట్లుండ వాల్మీకి యని పేరుపెట్టుట యుచితముగాదు, అని పూర్వపక్షము. సమాధాన మేమన.

భృగుపుత్రుఁడైన ఋక్షుఁ డను ఋషి విశేషతపస్సుచే నిశ్చలుఁడై యుండఁగా నతనిపై పుట్ట పెరిఁగెను. తపస్సిద్ధ్యనంతర మది కరుగునట్లు వరుణుఁడు వాన కురియింప నది కరఁగి యందుండి యాఋషి వెలువడియె. కావున భార్గవుఁడు ప్రాచేతసుఁడు వాల్మీకి యను పేర్లుచితములే. 'నపత త్యనేన పితా నరకమితి అపత్యమ్' వీనిచేతఁ దండ్రి నరకమునఁ బడఁడుఅని. నరకమునుండి తప్పించువాఁడపత్యమగుఁగాని వల్మీకసంబంధమాత్రముననే యపత్య మనవచ్చునా? యన, గోణీ సంబంధముచే గోణీపుత్రుఁడు, కలశ సంబంధముచేఁ గలశీసూనుఁడు, భూపుత్రిక, జనకపుత్రి, షాణ్మాతురుఁడు నను వ్యవహారములు ప్రసిద్ధములేకదా! ఇట్లే బ్రహ్మవైవర్త పురాణమునందును జెప్పఁబడియున్నది. 'అథా బ్రవీ న్మహాతేజా బ్రహ్మాలోకపితామహః। వల్మీక ప్రభవో యస్మా త్తస్మా ద్వాల్మీకి రిత్యసౌ॥' యని యందలి వచనము. (వల్మీకమునుండి పుట్టుటంబట్టి వాల్మీకి యని యీయనకుఁ బేరని బ్రహ్మయనెను) అనియొక సమాధానము. అపత్యార్థము గాకున్నను సంబంధార్థకమునను పాణినీయప్రకార మీశబ్దము నిష్పన్న మగును, అని రెండవ సమాధానము.

భృగువంశమునఁ బ్రచేతసుండని యొక ఋషి యుండెను. అతనికిఁ బదుగురు పుత్రులు. అందుఁ బదియవవాఁడు ఋక్షుఁడు. ఈయనయే వాల్మీకి యని మూఁడవ సమాధానము. ఈయన కనేక నామధేయము లుండె నట. వాల్మీకి యను పేరుతో నిర్దేశించుట జ్ఞానమునకై యీయన మీఁదఁ బుట్ట పెరిగిన నెఱుఁగనంతటి దీర్ఘసమాధియం దుండెనని యీయన గొప్పతనము దెలుపుటకే. స్వగుణమహిమచే లభించిన ప్రశస్తనామము నామకరణమునాఁటి పేరును మఱుఁగుపఱుచును. వేదవ్యాసుఁడు-రామదాసుఁడు లోనైనవి సుప్రసిద్ధములు.

భృగువంశమునఁ బుట్టినవాఁ డగుటచే వాల్మీకి జాతిబ్రాహ్మణుఁడే కాని కొందఱు తలఁచున ట్లన్యజాతివాఁడుకాఁడు. శ్లో॥ మచ్ఛందాదేవ తే బ్రహ్మన్, ప్రవృత్తేయం సరస్వతీ. ౧-౨-౩౧. ఓబ్రాహ్మణుఁడా! నా యభిప్రాయమువలననే సరస్వతీదేవి నీవాక్కునందు నిలిచి యిట్లు ప్రవర్తించెను అని బ్రహ్మ వాల్మీకిని సంబోధించెను. లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవితో శ్లో॥ సఖాపరమకో విప్రో, వాల్మీకిస్సుమహాయశాః॥ పరమసఖుఁడు విప్రుఁడు మహాయశస్సంపన్నుఁడగు వాల్మీకి (సమీపమందున్నాఁడు). ౭-౪౭-౧౬ అని చెప్పెను. ఒకానొక జొల్లిరాజు వాల్మీకి యను పేరుగల పురుషుఁడే లేఁడనియు నది కల్పిత నామ మనియు వ్రాసెను. శ్లో॥ ఆదిత్య

తేజః ప్రతిమాన తేజా, భీష్మోయథా రాజసిసువ్రత స్త్వమ్, వాల్మీకివ త్తేనిభృతం స్వవీర్యం, వసిష్ఠవ త్తే నియతశ్చ కోపః॥ భార-ఆది-౫౬; ౨౮- 'నీ తేజము సూర్యుని తేజముతో సమానమైనది, భీష్మునివలె నీవు సువ్రతుఁడవు. వాల్మీకివలె స్వవీర్యమును ధరించినవాఁడవు. వసిష్ఠునివలె నీవు కోపమును నియమించినవాఁడవు.' అని జనమేజయుని యాస్తీకుఁడు స్తుతించెను. శ్లో॥ సహదేవః సునీథశ్చ వాల్మీకిశ్చ మహాతపాః। సమీకః సత్యవాక్యైవ ప్రచేతా స్సత్య సంగరః సభా-౭-౧౬. ఇంద్రుని సభయందు సహదేవుఁడు సునీథుఁడు మహాతపస్వియగు వాల్మీకి సత్యవాదియగు సమీకుఁడు సత్యసంగరుఁడైన ప్రచేతసుఁడు నున్నట్లు నారదుఁడు చెప్పెను. శ్లో॥ వాల్మీకి శ్చాపి భగవాన్, యుధిష్ఠిర మిదం వచః।వివాదే సాగ్నిమునిభిః బ్రహ్మఘ్నో వై భవానితి. భార. అను. ౧౮ అ. శ్రీభాగవతంబున షష్ఠస్కంధంబున ౧౮ వ యధ్యాయమందు 'చర్షిణీ వరుణస్యాసీ, ద్యస్యాం జాతో భృగుః పునః।వాల్మీకిశ్చ మహాయోగీ, వల్మీకా దభవత్కిల.' ఆంధ్రభాగవతంబున "వరుణునకుఁ జర్షిణీ యనుభార్యయందుఁ బూర్వకాలంబున బ్రహ్మపుత్రుండయిన భృగువును వాల్మీకియు నుదయించిరి. హరివంశంబున ౧. ౬ నందు 'యద్వాజపేయేనతు రాజసూయాద్యష్టంఫలం హస్తిరథేన చాప్యత్। తల్లభ్యతే వ్యాసవచః ప్రమాణం గీతంచ వాల్మీకిమహర్షిణాచ' అని యున్నది. ఈ ప్రమాణవాక్యములవలన వాల్మీకి వాస్తవపురుషుఁడే కాని మిథ్యాకల్పితపురంజనుఁడు కాఁడు.

సంప్రశ్నము :— సమ్యక్ అనునర్థమున సమ్ అను నుపసర్గప్రయోగము ప్రశ్నము మిగుల శ్రేష్ఠమని తెలుపును. అడుగఁబడిన విషయము మంచి దనుటచేతను, విశేషించియుండుటచేతను ప్రశ్నము మంచిదనఁబడును. ఈగ్రంథము వేదార్థమును విశదీకరించునది. కావునఁ బ్రథమశ్లోకముచే "పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మచితాన్, బ్రాహ్మణో నిర్వేద మాయాత్; నాస్త్యకృతః కృతేన, తస్మై స విద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచతాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా" మ్మని శిష్యుఁడు గురూపసత్తి చేయఁదగు విధముఁదెల్పు శ్రుతివిఖ్యాతమయ్యెను. (అంగములతోడ వేదాధ్యయనము చేసినపురుషుఁడు పుణ్యకర్మములచే సంపాదింపఁబడు స్వర్గాదిలోకములను మీమాంసాన్యాయ్యములచే నల్పములు నస్థిరములని యెఱిఁగి నిత్యుఁడగుపరబ్రహ్మము ఫలాపేక్షతోఁ జేసిన యజ్ఞాదికర్మములచేఁ బొందఁబడఁ డని తెలిసి పరితాపపడును. అట్టి పరితాపముగల పురుషుఁడు సమిధలు లోనగుకానుకల నాచార్యున కిచ్చుటకై చేతఁబట్టుకొని వేదాంతార్థమును దెలిసినవాఁడును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలవాఁడును నగు నాచార్యుని గుఱించి పోవలయును. సమిధలు మోసికొనిపోవుట తన యకించనత్వమును

దైన్యమును దెలుపుటకు గురువులయొద్దకు రిక్తహస్తములఁ బోరాదు. బ్రహ్మ జ్ఞానము గురుముఖముగ సంపాదింపవలయును గాని స్వతంత్రప్రయత్నము గూడ దని భావము. ఇట్లు బాహ్యేంద్రియజయము నంతరింద్రియజయము గలిగి మన స్సును జయించి విద్వాంసుఁడగు గురువు బాగుగ నిర్వేదముతోఁ గూడి వినయ యుక్తుఁడయిన శిష్యునకు నేవిద్యచేత స్వరూపనాశము గుణనాశము లేని పరమ పురుషుని నెఱుఁగనగునో యట్టి బ్రహ్మవిద్యను జెప్పవలెను.) అదెట్లన :— తపస్వి యనుపదము 'పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాత్ నాస్త్యకృతఃకృతేన' యను శ్రుత్యర్థమును దెలుపును. వాల్మీకి యను పదము 'ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ' యను శ్రుత్యర్థమును దెలుపును. తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని నను విశేషణము 'శ్రోత్రియ' మ్మను శ్రుతియర్థమును వివరించును. నిఖిలమునిజనాధిపు ననుటచే బ్రహ్మనిష్ఠశబ్దార్థ మును వివరింపఁబడెను. నారదు ననుపదము గురుశబ్దార్థమును జెప్పును. గురువు = అజ్ఞాన మను చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు. నారదపదమం దీయర్థము మీఁదఁ జెప్పఁబడెను. 'గుశబ్దస్త్వంధకారస్స్యా, ద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః। అంధ కార నిరోధిత్వా, ద్గురు రిత్యభిధీయతే' యని కలదుకదా.

సంప్రశ్నము పరిప్రశ్నేన యను శబ్దార్థమును దెలుపును. తమిన్ = శ్రద్ధతో నర్కాఱు = కోరికగలవాఁడై యని యర్థము తముఁగావించె నను పదము 'తద్వి జ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛే' త్తను శ్రుత్యర్థమును దెలుపును.

బ్రహ్మవాది తపశ్శబ్దము కృత్యాదియందుఁ బ్రయోగించి దేవతానమస్కార రూపమంగళము చేయఁబడెను. తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని = పర బ్రహ్మమును ధ్యానించుటయందుఁ గుశలుని. ఎన్ని వేదములు పఠించినను భగవ ద్భక్తి లేకున్న వ్యర్థము.

తపమున స్వాధ్యాయంబునన్ = పరబ్రహ్మమును ధ్యానించుటచే వాల్మీకి యిట్లు సంప్రశ్న గావించెననియు గ్రహింపనగు. పరబ్రహ్మమును ధ్యానించుటచేఁ గలిగిన తపశ్శక్తిగల వాల్మీకి పరబ్రహ్మనిష్ఠుఁడైన నారదు సంప్రశ్నించిన విష యము పరబ్రహ్మవిషయమైనగాక వేఱొండు గాఁజాలదు. కావున ముముక్షువుల కీ రామాయణ మవశ్యపఠనీయ మనియు, నిది యుపదేశగ్రంథము కావున నధి కారియైన శిష్యుఁడు యోగ్యుఁడైన గురువుచే నుపదేశముపొందియే పఠింప వలయు ననియు నేర్పఱచుచున్నది. 'దేవతావాచకాశ్శబ్దా' యని యుండుటచే మంగళకరములగు శబ్దములు గ్రంథాదిని బ్రయోగింపవలయు ననుట సత్యమే యయినను నవి పెక్కులుండఁ దపశ్శబ్దమే యేల గ్రహింపఁబడెను ? వాల్మీకి రచి యించిన శ్రీమద్రామాయణ మిరువదినాలుగువేల గ్రంథముల పరిమితి గలదు.

ముప్పది రెండక్షరములకు గ్రంథ మనిపేరు. వెయ్యికి నొకటివంతున ౨౪,౦౦౦ గ్రంథములందు ౨౪ గాయత్రీవర్ణములు చేర్పఁబడినవి. అందులో మొదటి వేయికి మొదటి గాయత్ర్యక్షరములందు మొదటిదైన తకారము గూర్పఁబడెను. పూర్వపీఠికయందలి గాయత్రీరామాయణమున నీవిఁ గనఁదగును. బ్రహ్మవాచి తపశ్శబ్దము కృత్యాదిఁ బ్రయోగించి దేవతానమస్కారరూపమంగళముగావింపఁబడెను.

గ్రంథము రచియించు వానికిని పఠించువానికిని తకారప్రయోగము శుభదాయకము. తకారమునకు జలము భూతము, బృహస్పతి దేవత. కావున నిది శుభకరము. తకారము విఘ్ననాశకము 'తకార స్సౌఖ్యదాయకః' 'తకారో విఘ్ననాశక' యని ప్రమాణములు.

తపశ్శబ్దమునకుఁ దాప మను నర్థమును గలదుగదా! కావున నిది యశ్లీలార్థకముగదా, కృత్యాది నుండవచ్చునా ? యని సందేహింపరాదు. ఏ శబ్దమున కే యర్థమున రూఢియో బహుళప్రయోగము కలదో యాయర్థ మశ్లీల మగునా కాదా యని మాత్ర మాలోచింపవలయును. తాపార్థమునఁ దపశ్శబ్దమునకు స్వరసప్రయోగము లేమిం జేసి వ్రతాదులందే స్వరసప్రయోగ ముండుటంబట్టియు వ్రతమను నర్థమే తొలుత స్ఫురించును గావున నశ్లీలదోషము రాదు. తపమున నిపుణుఁ డనినఁ దాపమున నిపుణుఁడని యర్థమగునా ? ఈ సమాధానము పామర నిమిత్త మీయఁబడినది. తపస్సుచే దేహమును దపింపఁ జేయు తపస్వియే కృతార్థుఁడు కాఁగలఁడు. భగవంతుఁడు తపోమయుఁడే. బ్రహ్మతపస్సుచే భగవదనుగ్రహమునకు పాత్రుఁడయ్యెను. తపస్సును గురించి "సున్న" యను పేరితో నొకకళావిదుఁడు వ్రాసిన వాక్యములు విచారపరుల కర్పించుచున్నాను.

"The Sanskrit word *Tapas* is very suggestive. It has been found that "the naturally coloured crystals as well as those coloured by exposure to the radio active rays can be made colouriess by heating to a sufficiently high temparature."

The colour of the dark violet crystals found in the blue John mine in Derbyshire is frequently "so dark that large crystals appear almost black–when such a crystal is heated until it becomes colourless and is then sub–jected to the radium radiation, it assumes a beautiful sky blue tint and at the same time it becomes strongly flourascent, the flourescence continuting for same days after 'removal form the influence of the rays. That is the paradise of a crystal of a Tapasvi crystal which has radium as its God– Thy God, my soul ! is more radiant certainly than radium."

భగవంతుఁడు బ్రహ్మకుఁ 'దపతప' యని యుపదేశించెను, ఆ రెండక్షరములు గ్రంథాదినుంచి వాల్మీకియు దానినే మన కుపదేశించెను. తప = ఏడని మీఁద వ్రాయఁబడెను గదా! దానినిగుఱించి మీఁద ననువదింపఁబడిన కళావేత్త యిట్లు వ్రాసెను.

"My soul ! There are things which you may not understand. But every law discovered enables you to peep into the mind of God, and hear partially the real music of the visible universe John new lands so heared it when he discovered his law of octones after meditation on chemical elements, the law which Mendeleep called the periodic Law Arrange the elements in the numerical order of their atomic weights and you see a recurrence of similar chemical and physical characters at every eighth elements.

"Similarly" Say Luff and Candy each of the first seven notes of a musical octones has a distinct character of its own but the eighth note is essentially a duplicate of the first and this duplication extends not for note throughout the next octone and so on.

మన మూర్ఛలముగ నెంచు నేడునం దెంత మహిమయున్నదో చూడుఁడు. సరిగమపదని యని చెప్పి మరల 'స' చెప్పుట ప్రకృతివిధానము. అంతకు మించినది లేదు. ఇట్టులే సూర్యకిరణములు అగ్నిజిహ్వలు ఏడింటికిమీఁద విభాజ్యము గాని సంఖ్య లేదు. గ్రంథవిస్తరభీతి బాధించుచున్నది. తక్కినవి మేధావు లాలోచింతురుగాక.

గురువు శిష్యు నొక సంవత్సరము పరీక్షింపక యుపదేశింపరాదని ప్రమాణము కలదు గదా. అటులుండ నెట్లు నారదుఁడు వాల్మీకి యడిగినంతమాత్రముననే యుపదేశించె నని సందేహము కలుగవచ్చును. పరీక్ష యనునది యధికారి గాని వాని విషయము. శిష్యుఁడు గురువు నొద్దకు రాఁగానే యా శిష్యుఁ డుపదేశములకు నధికారి యగునా కాఁడా యని గురువు తెలిసికొని యధికారి యయ్యెనా వెంటనే యుపదేశించును. అధికారి కాఁడేని వాని యోగ్యతఁ దెలిసికొని మూఁడు మాసములో యాఱుమాసములో సంవత్సరమో పండ్రెండు సంవత్సరములో తన యొద్ద నుంచుకొని వ్రతానుష్ఠానములచేతను నాహారవ్యవహారములచేతను వానికి యోగ్యతవచ్చిన పిమ్మట నుపదేశించును. సీతయొద్దకు హనుమదాచార్యుఁడు రామప్రేషితుఁడు పోయినట్లు లధికారియగు శిష్యుని వెదకికొనుచు భగవత్ప్రేరితుఁడై గురువే యతఁ డుండుచోటికి వచ్చును. బ్రహ్మపనుపున నారదుఁడు వచ్చి వాల్మీకి కుపదేశించెనుగావునఁ బరీక్షతోఁ బని లేదు. గురువునొద్దకు శిష్యుఁడు పోయి నపుడే పరీక్ష కావలయును అదియును గాక సంవత్సరపరీక్ష యనునది జ్యేష్ఠపుత్రునియం దన్వయింపదు. వాల్మీకి నారదునకు సోదరపుత్రుఁడు.

ఏ శుభకార్యమైనను బ్రారంభించుటకుఁ బూర్వము భగవంతుని గురువును స్మరింపవలయు ననియుఁ దా నెంత గొప్పవాఁడైనను దన గురువు గుణములే ముందుగ విశేషించి చెప్పవలయు ననియు, నాచార్యగుణసంపత్తి గలవానినే గురువుగా గ్రహింపవలయు ననియు, వినయవిధేయతలచేతను, సేవచేతను గురుకరుణఁ బడసి న్యాయ్యమయిన ప్రశ్నలచేఁ దత్త్వబోధమునకు నధికారి కావలయుననియుఁ, దా నెంత తెలిసినవాఁడైనను భగవద్విషయము గురూపదేశమూలముననే గ్రహింపవలయుననియుఁ, దపశ్శాలికానివాఁ డట్టి యుపదేశమున కర్హుఁడు గాఁడనియు నీ పద్యమువలన గ్రహింపవలసిన నీతి.

రామాయణమున గాయత్రి యిముడ్చఁబడి యుండుటచే గాయత్రి సవితృప్రతిపాదక గావున నీ గ్రంథము తద్వంశప్రతిపాదకము కావున గాయత్రిచే విస్తరింపఁబడిన దందురు. ఈ విషయము శ్రీ భాగవత విషయమునఁ జెప్ప సాధ్యపడునా ? యని సందేహము.

అ లం కా ర ము లు

కావ్యములం దలంకారములు రెండువిధములు - శబ్దాలంకారములు- అర్థాలంకారములు అని. శబ్దమునందు విచిత్రము కానవచ్చిన శబ్దాలంకారము. అర్థమునందుఁ జిత్రము కానవచ్చిన నర్థాలంకారము. ఈ పద్యమున సకారపకారముల కావృత్తి యుండుటఁ జేసి వృత్త్యనుప్రాస మను శబ్దాలంకారము గలదు. ఒక యక్షరము పలుమాఱు వచ్చుటకే యీ వృత్తియని పేరు. విశేషణములు హేతుగర్భములు గావునఁ బరికర మను నర్థాలంకారము. తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని నిత్యాది విశేషణములు శిష్యుఁడు ప్రశ్నింప ననువగు నాచార్యలక్షణము దెలుపును గావునఁ బదార్థహేతుక కావ్యలింగాలంకారము.

నారద వాల్మీకుల స్వరూపములఁ జెప్పుటచే లోకమున శిష్యాచార్యు లుండఁదగిన స్వరూపము దెలియును గావున వాక్యగతవస్తువుచేత వస్తుధ్వని.

ఛ ం ద స్సు

ఇది కందపద్యము. నలము - గగము - భగణము - జగణము - సగణము అను నీ నైదుగణములు తప్ప నితరగణములు రావు. వీనిలో మూఁడుగణములచే మొదటిపాదము మూఁడవపాద మేర్పడును ఐదేసి గణములచే రెండవ నాల్గవ పాదము లేర్పడును. ఈ రెండు చిన్న పాదములయందును యతి లేదు. బేసిని జగణ ముండదు. ఆఱవ గణము నలముగనైనను జగణముగనైన నుండవలయును. గణముల నెంచునపుడు మొదటి రెండుపాదముల నొకటిగఁ దక్కిన రెంటి నొకటిగ నెంచవలయును. కావున నుత్తరార్ధమున దపస్వి యను జగణము నాలుగవ

గణ మగును, గావునఁ దోషములేదు. రెండవపాదము నాల్గవపాదము కడపటగురు వుండవలయును.

వ్యా క ర ణ ము

తపమున స్వాధ్యాయంబున-వేదముయొక్క జపము అను నర్థంబున షష్ఠీ తత్పురుషసమాసము. షష్ఠీతత్పురుషంబులందు న గాగమంబు విభాషనగు. (ప్రౌ వ్యా. సమా. ౧.) అను వ్యాకరణసూత్రముచే "యోగక్షేమమున కెఱఁగు" 'భార-ఉద్యో' ౧-అ, ఎలజవ్వనంబున-విలసనంబు-భార-ఆది-౩ అ. 'అదరంబున యురవడికిన్, నిర్వ-౬-ఆ.' అను ప్రయోగములందువలె నకారాగమము. తపమున అనుచో నకారము "యొక్క" అను నర్థమున వచ్చెను. 'వాల్మీకో వాల్మికః ప్రోక్తో, వాల్మీకి రపి వాల్మికి' యని శ్రీహర్షుని ద్విరూపకోశము. వాల్మీకుఁడు వాల్మికుఁడు వాల్మీకి వాల్మికి యని రూపాంతరములు.

సా ం ఖ్య ము

వాల్మీకి రామాయణమునఁ బ్రథమశ్లోకాక్షరముల సంఖ్యలఁ గూడిన ౧౦౦ అగుటయుఁ బ్రథమసర్గమున ౧౦౦ శ్లోకములే యుండుటయుఁ బూర్వపీఠికయందుఁ జెప్పఁబడెను.

౬.౧౫౦ ౭౪౯౧ ౧ ౩౦ =　　　　౩౭

కం॥ తపమున స్వా ధ్యా యం బున

౦౧౫౦ ౪౩౪ ౮౪ ౨౫౧ ౦ ౨౩ ౫౦ ౮౦ =　　　　౫౫

నిపుణానివాగ్వి ద్వ రే ణ్యు ని ఖలముని జనా

౯౧ ౦౨౮ ౭ ౧౨౫ ౫ =　　　　౪౦

ధి పు నారదుసం ప్ర శ్నము

౬౧ ౭౪ ౪ ౩౫ ౧ ౧౧౧౬ ౫ ౩ ౪ ౬ =　　　　౫౮

తప స్వి వా ల్మీకి యిట్లు తమిఁగావించెన్.

౧౯౦

సాంఖ్యశాస్త్రప్రకార మీ పద్యాక్షరసంఖ్య ౧౯౦ యగుచున్నది. ఈ పద్యము మొదలు ౧౬౫ పద్యమువఱకుఁగల వాక్యములును ౧౯౦ అగుచున్నవి. ఈ పద్య ములకే సంక్షేపరామాయణమని పేరు. ఇందు సంయుక్తాక్షరములు రెంటికిని సంఖ్యలు గ్రాహ్యము. వాక్యమన్నచోట "నస్యా ద్వాక్యవిరామేతు" అను సూత్ర మందలి వాక్యార్థ మిట ననుసంధించునది.

తకారము వర్ణసమామ్నాయమందలి ౧౬ వ యక్షరము త=౧౬=౧+౬=౭ సప్తసంఖ్య ప్రణవసూచకము, అటుగాక తప యని రెండక్షరములు గ్రహించినను 'వర్ణానాం వామతో గతి' యనుసూత్రప్రకారము ౧౬ అగుచున్నది.

నారద పూర్వచరిత్రము

శ్రీ భాగవతము సప్తమస్కంధము ౪౭౨-౪౭౬ వ॥ వినుము పోయినమహాకల్పంబునందు గంధర్వులలోన నుపబర్హణుం డనుపేర గంధర్వుండనై నేను సౌందర్య మాధుర్య గాంభీర్యాది గుణంబుల సుందరులకుఁ బ్రియుండనై క్రీడించుచు నొక్కనాఁడు విశ్వస్రష్టలైన బ్రహ్మలు దేవసత్ర మనెడియాగంబులోన నారాయణకథలు గానంబుసేయుకొఱకు నప్సరోజనులను గంధర్వులనుం జీరిన

ఆ॥ క్రతువులోన నేను గంధర్వగణముతోఁ । గలిసి పోయి విష్ణుగాథ లచటఁ
గొన్నిపాడి సతులఁగూడి మోహితుఁడనై । తలఁగి చనితి నంత ధరణినాథ !

కం॥ వారిజగంధులపొత్తున । వారిం గైకొనక తలఁగి వచ్చినబుద్ధిన్
వా రెఱిఁగి శాపమిచ్చిరి । వారింపఁగరాని రోషవశమున నధిపా !

ఆ॥ పంకజాక్షు నిచటఁ బాడక కామినీ । గణముగూడి చనిన కల్మషమున
దగ్ధకాంతి వగుచు ధరణీతలంబున, । శూద్రజాతిసతికి సుతుఁడ వగుము.

వ॥ అనియిట్లు విశ్వస్రష్టలు శపించిన నొకబ్రాహ్మణదాసికిఁ బుత్రుండనై జన్మించి యందు బ్రహ్మవాదులయిన పెద్దలకు శుశ్రూష చేసినభాగ్యంబున నిమ్మహాకల్పంబునందు బ్రహ్మపుత్రుండనై జన్మించితి. మీఁది శాపప్రకారము శూద్రకు సుతుఁడై జన్మించిన చరిత్రము వ్యాసులకు నారదుఁ డిట్లు చెప్పెను. శ్రీభాగవతము ప్రథమస్కంధము. ఇదియును పూర్వకల్ప వృత్తాంతమే. "పూర్వకల్పంబునం దొల్లిటిజన్మంబున వేదవాదుల యింటిదాసికింబుట్టి పిన్ననాఁడు వారలచేఁ బనుపంబడి యొక్క వానకాలంబున యోగిజనంబులకుఁ బరిచర్య సేయుచుండ వారు భగవచ్చరితములు పాడఁగా వర్ణింపఁగా దానియందు మక్కువ యొక్కువయ్యె. ఆ హరి సేవారతిం జేసి భక్తిజనించె. అభక్తికి సంతోషించి యామునులు భగవత్తత్వము నుపదేశించిరి. దానివలన హరివిషయమున విజ్ఞానంబుగలిగె. ఇట్లు తల్లియందలి ప్రీతిచే దల్లితోడనింటనుండి యామెతోపాటు సేవసేయుచుండె.

ఇట్లుండఁ దల్లి సర్పదష్టయై మరణించె. అంతట నతండు బంధం బూడెనని సంతోషించి యిల్లు విడిచిబయలుదేఱి యుత్తరాభిముఖుఁడై పోయిపోయి యొక యేటియొడ్డున రావిమానుయొద్దఁ గూర్చుండి మునులు తన కుపదేశించిన విధముగ హరిని ధ్యానించెను ఇట్లు ధ్యానించునాయనకు హృదయమునందు భగవద్దివ్యరూపంబు గానవచ్చెను. ఆసంతోషాతిశయంబున దిగ్గనలేవఁగా నా స్వరూ

పంబు తెలుపలఁగానరాదయ్యె. మరల దానిని జూడఁగోరి యాతురుండై తపించు చుండ భగవంతుఁడు కానరాక ధ్వనిమాత్రము వినవచ్చు నట్లిట్లు పలికెను. 'కుమారా! నా స్వరూపము చూడఁగోరి యేల వ్యథపడెదవు? నా స్వరూపము కామాదుల నాఱింటిని బూర్ణముగ జయించిన యోగికాని యితరులు చూడఁజాలరు. నీ వొకసారియైన గానరాకున్న నిరుత్సాహపడెద వని నీ కుత్సాహంబుఁ గలిగింపఁ గానవచ్చితిని. నీ విట్టులే నాభక్తి గలవాఁడవై వర్తింపుము. ఈ దేహంబు నీవు విడిచి రాఁగల ప్రలయానంతరమందలి యుగంబున నా యనుమతిచే భాగవతుండవై బ్రహ్మపుత్రుండవు కాఁగలవని చెప్పెను ఆవరము ప్రకార మీ కల్పంబున బ్రహ్మపుత్రుండై నారదుండొప్పె.

వాల్మీకి చరిత్రము.

శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటంబున వాల్మీకిని దర్శించినపు డాయనయే తన వృత్తాంతము నిట్లు శ్రీరాములతోఁ జెప్పెను, అధ్యాత్మరామాయణ మం దే శ్లోకము లున్నవో యా శ్లోకములే యానంద రామాయణమునను (౨ రాజ్యకాండ ౨౮ స॥గలవు.) ముందేదిపుట్టెనో వెనుక నేదిపుట్టెనో ఆశ్లోకార్థమిందు వ్రాయఁబడును.

రామా! నేను బూర్వమందుఁ గిరాతులందుఁ గిరాతులచేఁ బెంపఁబడితిని. జన్మమున బ్రాహ్మణుండనైనను నాచారమున శూద్రుఁడనైతిని. నేను మనస్సు జయింపఁజాలక శూద్రయందుఁ బెక్కురపుత్రులఁ బడసితిని. ఆవల దొంగలలోఁ గలసి నేను దొంగనైతిని. ధనుర్బాణముల ధరించి నేను జీవజంతులపాలికి యమునివంటి వాఁడనైతిని. ఒకనాఁడు జ్వలించుచున్న యగ్నివంటి తేజస్సుగల సప్తఋషు లా భయంకర కాననంబున నాకు గోచరించిరి. వారి వస్త్రములు గ్రహింపఁ గోరి నిలుఁడు నిలుఁడని యఱచుచు వారివెంటఁ బరువెత్తితిని. ఆ మునులు నన్నుఁ జూచి 'ఓయీ నీచబ్రాహ్మణుఁడా! యేలరా! వచ్చితి' వని ప్రశ్నించిరి. వారితో నేను 'మునిసత్తములారా! నాదారపుత్రాదులు పెక్కురు గలరు. వా రాఁకలి గొనియున్నారు. వారి సంరక్షణార్థమై యీ కొండలలో నడవులలోఁ దిరుగుచున్నాను. మీయొద్దనుండునది సంగ్రహించుకొనిపోవుటకై వచ్చితిని' అంటిని. అప్పుడు వారు నన్నుఁ జూచి "ఓరీ నీ వింటికిఁబోయి నీవారినందఱను వేఱు వేఱుగా, మీసంరక్షణార్థమై నేను దినదిన మిన్ని పాపములు చేయుచున్నానుగదా! ఈ పాపమందు మీకు భాగముకలదా లేదా' యని యడుగుము. నీ విచ్చటకు మరల వచ్చువఱకు నిజముగా నిందే యుందుము. నీవు సందేహింపకుము. బ్రహ్మహత్య చేసినవాఁడు - కల్లుసారాయము త్రావినవాఁడు - బంగారు దొంగిలించిన వాఁడు - గురుభార్యను బొందినవాఁడు - బ్రాహ్మణులసొమ్ము నపహరించినవాఁడుఁ

వీరలతో సాంగత్యముఁ జేసినవాఁడు నేపాపగతికి బోవునో మేమిందుండి తరలిపోయితి మేని మా కాగతులు గలుగుఁగాక" యని శపథముచేసిరి. ఇట్లు శపథముచేయఁగా వారిని నమ్మి యింటికిఁ బోయి మునులు చెప్పిన ప్రకారము నా భార్యను గొడుకులను నడిగితిని. వారందఱు 'నీవు తెచ్చిన వస్తువుల ననుభవించువారమే కాని నీ పాపముతో మాకేమి సంబంధము ? అది నీదే' యనిరి. ఆ మాటలు విని మనస్సునఁ బరితాప ముదయింపఁ గరుణాపూర్ణాత్ము లయిన యా మును లుండు చోటికి వచ్చి యామునుల దర్శనముచేతనే యంతఃకరణము శుద్ధముకాఁగా విల్లు మొదలయినవానిని బాఱవైచి వారి పాదములపై దండమువలెఁ బడి మునీశ్వరులారా ! నరకమునఁ గూలిన నన్ను రక్షింపుఁడి యని ప్రార్థించితిని. వారు నాయందుఁ గనికరించి 'ఓరీ ! లెమ్ము ! సాధుసమాగమము వ్యర్థము కాదు, ఫలవంత మగును, నీకుఁ గొంచె ముపదేశించెదము. దానివలన ముక్తుఁడ వగుదువు' అని వారిలో వా రాలోచించి 'యీ బ్రాహ్మణాధముఁడు చెడునడువడి గలవాఁడు, వీని నుపేక్షించుట తగును. అయినను వీఁడు మనకు శరణాగతుఁడు. కావున నేప్రయత్నముచేనైన వీనికి మోక్షమార్గ ముపదేశించి రక్షించుట తగిన కార్యము' అని, రామా ! నీ నామమును వారు నాయందు దయగలవా రగుటచేఁ దల్లక్రిందుగ నుపదేశించిరి. 'ఓరీ ! నీ విచ్చటనే యేకాగ్రమనస్సుతో మరా మరా యని యెల్లవేళల విడువక జపించుచుండుము. మేము మరలి వచ్చెదము. అంతవఱకు సర్వదా జపింపుము' అని చెప్పి దివ్యదర్శనులైన మునులు వెడలిపోయిరి, నేనును వా రుపదేశించిన ప్రకారము బాహ్యమును మఱచి యేకాగ్రమనస్సుతో జపించుచుంటిని. సాక్షినిమిత్తమై యిచ్చట నొక దండము నాటితిని. ఇట్లు సర్వసంగవిహీనుఁడనై నిశ్చలుఁడనై దీర్ఘకాలము జపించితిని. అంతట నాపైఁ బుట్ట పెరిఁగెను. నాతపోబలముచే నేను నాటిన దండమే వృక్షమయ్యెను. ఇట్లు సహస్రయుగములు గడువఁగా ఋషులు మరల వచ్చి లేచి రమ్మని పిలిచిరి. నేనును శీఘ్రముగ లేచి వచ్చితిని. మంచు విరియించి తోఁచు సూర్యునివలెఁ బుట్టలోనుండి నేను వెలికిరాఁగా వారు 'మునీశ్వర ! వాల్మీకీ!' యని పిలిచి నీవు పుట్టయందు సంభవించితి గావున నీకిది రెండవ జన్మమనిరి." ఈ ప్రకారము వాల్మీకి శ్రీరాములకుఁ జెప్పెను, ఆనందరామాయణమున మఱియొక విశేషముగలదు. కృణుఁ డను ఋషీశ్వరుఁడు సరోవరతీరమున నాహారము వర్జించి యూర్ధ్వరేతస్కుఁడై దీర్ఘకాలము తపస్సుచేసి కన్నులు తెఱవఁగా నాయన కన్నుల నుండి రేతస్సు స్రవించెను. దానిని ఋతుకాలంబున నొక యాఁడుపాము మ్రింగెను. దానికి జనించి యడవిలోఁ బడియుండఁగాఁ గిరాతులు సాకిరని యందున్నది. ఈ శిశువే వాల్మీకి.

సీ॥ ఎవ్వఁ డీధారిణి • నీకాలమున గుణ,వంతుండు నతివీర్య • వంతుఁ డెవఁడు
ధర్మజ్ఞుఁ డెవఁడు కృ • తజ్ఞుండు నెవ్వఁడు, నిజమరియును దృఢ • నిష్ఠుఁ డెవఁడు
సంతతానుష్ఠిత • చారిత్రుఁ డెవ్వఁడు, సర్వభూతహితాస్థ • జరగు నెవ్వఁ
డెవ్వఁడు విద్వాంసు • డెవఁడు సమర్థుండు, తతసదైకప్రియ • దర్శనుండు

ఆ॥ నెవ్వఁ డాత్మవంతుఁ • డెవఁడు జితక్రోధుఁ, డెవఁడు కాంతియుక్తుఁ • డెవఁ డసూయ
లేనివాఁడు కలన • లీల నెవ్వం డూన, నాగ్రహంబు వణఁకు • సమరతతియు. ౯౦

ప్రతిపదార్థము.

ఈధారిణిన్ = ఈభూలోకమునందు, ఈకాలమునన్ = ఇప్పుడు-మన సంభాషణ సమయమందు - ఈభూలోకమున ననుటచే వైకుంఠమునందుండు విష్ణువునుగుఱించి నే నడుగలేదు. ఈకాలమున ననుటచేఁ బూర్వకాలము నందలి నృసింహాద్యవతారముల గుఱించియు నే నడుగలేదని భావము.

ఈలోకమున నీకాలమున గుణవంతుఁ డెవ్వఁ డనక యెవ్వఁ డనునది తొలుత నే ప్రయోగించుట ప్రశ్నగౌరవపురుషలక్షణము తెలుపుటకే. గుణము మొదలఁ జెప్పియుండిన గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లు లగును. ఎవ్వఁ డనుటచేఁ బురుషునకుఁ బ్రాధాన్యమిచ్చినట్టులయ్యె. ఎవ్వఁడు లేకుండిన నీ గుణములన్నియుఁ జెట్టువిడిచిన పక్షులవలె నిలువ నెలవులేక దిక్కుగానక యల్లాడుచుండు నని భావము. ఇట్టిపురుషుఁడు బంగారుతామరపువ్వువలె లోకవిలక్షణుఁ డనియుఁ దెలుపుటకే యెవ్వఁడని తొలుత నే ప్రయుక్తంబయ్యె. ఎంతవెలగల మాణిక్యమైనను బంగారు నందుఁ బొదిగిన నెక్కువగఁ బ్రకాశించును. ("అనర్ఘ మపి మాణిక్యం, హేమాశ్రయ మపేక్షతే") గాని యూరకుంచినను బొగ్గులోఁ బొదిగినను బ్రకాశింపదు. 'నిచాశ్రయో నకర్తవ్యః. కర్తవ్యోమహదాశ్రయ' యని కలదుకదా. అట్టులే కల్యాణ గుణము లెల్లఁ దమశోభకై భగవంతు శ్రీరాము నాశ్రయించినవి.

గుణవంతుఁడును = (1) సమస్తకళ్యాణగుణములే కలవాఁడు 'గుణవంతం చతివీర్యవంతం' డనక 'గుణవంతుఁడును' అని మొదటనే చెప్పనేల యనిన? 'ఉను' అనునది సంస్కృతము నందలి 'ను' వంటిది దానివలె నిది నానార్థములఁ బ్రయోగింపఁబడును. ఇచట ఏవకారార్థంబునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. మామిడి తోఁపు అన్నప్పుడు మామిడితోఁపునందుఁ మామిడిచెట్లు విశేషించి యున్న వని యర్థమేకాని యితరజాతిచెట్టు ఒక్కటైన లే దని యర్థముకాదు. ఇట్టులే అశోకవనము. అట్టులే గుణవంతుఁ డన్నప్పుడు అన్నియు సద్గుణములే కాక యొక దుర్గుణమైన నుండునని యూహింపవచ్చును. అట్టి సందేహమును దొలఁగింప సద్గుణములను మాత్రమే కలవాఁ డని యర్థమును స్ఫురింపఁజేయ 'గుణ

వంతుఁడును అని చెప్పఁబడెను ఈ యర్థమందే 'కోను అస్మిన్ లోకే' యని మూల మునను బ్రయోగింపఁబడినది. అవ్యయ మనేకార్థములు గల దని ప్రమాణము గలదుగదా. దీనివలన హేయగుణరహితుఁడు కల్యాణగుణసహితుఁడు నెవ్వఁ డని ప్రశ్న భావము. ఇచ్చట వంతుఁ డనునది నిత్య సంయోగమును దెలుపు మతు ప్రత్యయము. ధర్మరా జొక యసత్య మాడినట్లు లోకమున నొకనియందు నేకాలమందైన దుర్గుణ మొకటియైనఁ గానవచ్చును. రాముఁ డట్టివాడు గాఁ డనియుఁ గల్యాణగుణము లేకాలమం దేదేశమం దేదశయందుఁ గాని (నిత్య విభూతియందుఁగాని లీలావిభూతియందుఁగాని) విడనాడక యంటియేయుండు నని భావము.

ప్రప్రథమమందే యెవ్వఁడు గుణవంతుఁ డని ప్రశ్నించుటచే నిర్గుణబ్రహ్మ మునకు రామాయణమందు నిలువ నెలవు సెలవు లేదని యేర్పడుచున్నది. నిర్గుణబ్రహ్మ మనుటకు రెం డర్థములు కలవు. ౧ గుణాభావమైన బ్రహ్మము. ౨ గుణ ప్రకోపములేని బ్రహ్మము. రామాయణ మీ బ్రహ్మముల విషయము కాదు. ఇట్టులే యిందుఁ దక్కిన విశేషముల నన్వయింపవలయును. వీర్యవంతుఁ డెవఁడనుచో 'ను' లుప్తము. రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును వచ్చి రనుచో రాముఁడు లక్ష్మణుఁడు వచ్చి రన్నట్లు ఇట్లు సామాన్యముగఁ బ్రశ్నించి ప్రత్యేకించి యొక్కొ క్కగుణమును బ్రశ్నించుచున్నాఁడు. కావున మీఁద రాఁగలవాని కిది యవతా రిక; (2) ఆశ్రితులు పలుమాఱు దీనిని గుణింతురో యది గుణము సౌశీల్యము. దానిని గలవాఁడు గుణవంతుఁడు; తా నెంత గొప్పవాఁడైనను తన గొప్ప తనము తలఁచుకొని యహంకరింపక తనకంటె నెంతో తక్కువవారితో నైన భేద భావములేక కలసి మెలసి యుండు గుణము సౌశీల్యము. అట్టి గుణముకలవాఁ డెవ్వఁ డని ప్రశ్న. భగవంతుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు సర్వశక్తుఁడు మహాత్ములలో నెల్ల మహిష్ఠుఁడై యుండియు మహాపాపము లొనర్చి హేయపదార్థములం దుండు జీవుల నుద్ధరింప వానియందుఁ బ్రవేశించి నరకములందును వారివెంట నఁటి యుండునుగదా. అట్టులే శ్రీరాముఁడు మహారాజకుమారుఁడై యుండియు గుహుఁడు మొదలగు బోయలతోను, జటాయువు మొదలగు గ్రద్దలతోను, వానరు లగు మృగములతోను గలసిమెలసి తిరుగుటయేగాక కౌమారదశయందును, పయో ధ్యలో నెవరింటనైన యజ్ఞమో పెండ్లియో యేదైన శుభకార్యమో జరుగుచుండె నేని వారు పిలిచినను బిలువకున్నను తానై పోయి యాకార్యము చక్కఁగ నెఱవేర్చి వచ్చుచుండెనని యయోధ్యాకాండమునముందు చెప్పఁబడును.ఎవ్వఁడు గుణవంతుఁడు వీర్యవంతుఁడు నని యడిగినఁ జాలదా ? పలుమా ఱెవ్వఁ డెవ్వఁడని చెప్పుట యేలయన నాదరాతిశయము చేతనేకాక పదిలోఁ బదునొకండుగఁ గాక ప్రతి గుణమును నొత్తిచెప్పుటకే. ఈ యర్థమునందే "వశీ వదాన్యో గుణవానృజుశ్శుచి"

యని స్తోత్రరత్నంబునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఒక్కొక్క గుణమునే ప్రత్యేక ప్రత్యేక ముగ నడుగఁబోవుచు నీ సామాన్యప్రశ్నము చేయుట వ్యర్థముగాదా యందు రేని కాదు. మొట్టమొదట నాప్రశ్న వేయుట యేలన; గుణవంతుఁడని యెప్పుడు చెప్పెనో ఆకారవంతుఁడని యప్పుడే యంగీకరింపఁబడెను. గుణిగుణముల కవినాభావ సంబంధము. కావున భిన్నకాలములయందుఁ బరిశోధించి తెలియవలసిన గుణములు గాక రూపము చూడఁగానే యాయన గుణవంతుఁడని లోకులకెట్టివారికైన దోఁచెడువాఁ డని యర్థము.

౩. అతివీర్యవంతుఁడు = మిక్కిలి వీర్యము గలవాఁడు. వీర్యము (1) తాను వికారపడక పరులను వికారింపఁజేయుశక్తి. (2) వీర్యవంతమైన యౌషధమన్నట్లు, తాను వికారపడ హేతువు లున్నను నట్లు కాకుండుట. గొప్పవాఁడైనను గాకున్నను బలహీనుఁడును గుణవంతుఁడుగా నుండవచ్చునుగదా, యను సందేహము దీర వీర్యవంతుఁ డెవఁడని ప్రశ్న. వీర్యవంతుఁ డయినను దన యక్క అవసరములఁ దక్కువవారితోఁ గలసి యుండవచ్చునను సందేహము దీర ధర్మబుద్ధి నట్లుచేయువాఁడుగా నుండవలయునుగాని స్వప్రయోజనార్థముగా నుండఁగూడ దనుటకై ధర్మజ్ఞుఁ డెవఁ డని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.

శ్రీరాముఁడు తనకార్యము సాధించుకొనుటకు వానరులతో స్నేహము చేసెనుగాని ధర్మబుద్ధితోనా యను సందేహము కలుగవచ్చును. అది నిరాధారము. ఎట్లన.— కం॥ ఈ నిఖిలావని యసురుల, దానవరక్షఃపిశాచతతు లను వలతేన్, భానుజ! యంగుళికొనచే, నే నిమిషములోనఁ జిమ్మనే మిత్తిగనన్: యుద్ధ ౩౭౯. ఇంతటి వీర్యవంతుఁడు లక్ష్మణసహాయుఁ డయ్యుఁ దన కార్యము తాను జేసికొనలేక వానరసాహాయ్యముఁ గోరినవాఁడు కాఁడు. ఈ యర్థమునే సుగ్రీవునకు హనుమంతుఁ డుపదేశించెను. కిష్కింధా-౭౭౫ వ ప. "ఉ॥ నీవిలబాపకైదవక నిల్చినయంతని రాముకార్యమున్' బోవునె రిత్తమై నిశితభూరిశరావళిచే మనుష్యభుగ్దైవతపన్నగావళులఁ దత్క్ష్ణమార్గణ పిల్కుమార్పఁగా, శేవగలండు, నీ ప్రతిన చేయుటయెట్టిదో చూడఁదాశెడిన్.' అట్టైన వానరసాహాయ్య మేల కోరెనందురేని వారిచే సేవచేయించుకొని యానెపమున వారికి మోక్ష మిచ్చుటకే యని యెఱుంగవలయును. గీ॥ ఆదిదేవుఁడైన యా రామచంద్రుని, కబ్ధిఁగట్టు టెంత యసురకోటిఁ, జంపు టెంత కపుల సాహాయ్యమదియెంత సురలకొఱకుఁ గ్రీడసూపఁగాక ॥ శ్రీ భాగవతము-స్కం. ౯, ప. ౩౫౯ 'సవీర్య మతిశక్తిభాక్' అమరకోశము. అత్యంతశక్తిమంతుఁడైన వీరునియందుం డుత్సాహగుణము వీరము. వీరులు మఱిరెండు తెగలు

దానవీరు లని, దయావీరు లని, ఇచ్చట నిట్టి దని నిర్ధారింపకపోవుటచే రెండును గ్రాహ్యములే తక్కిన వేవి యుండినను లేకుండినను నివి రెండు లేనివాఁడు గుణ వంతుఁ డనిపించుకొనజాలఁడు. కావున వెంటనే వీర్యవంతుఁడని ప్రశ్న. ఆశ్రిత రక్షణమునకుఁ గావలసిన ముఖ్యగుణము లీ రెండు గలవు. కావుననే భగవంతుఁడు సేవ్యుఁ డయ్యెను.

వీర్యవంతుఁ డనుటచే నీయన నామాక్షరములు రెండును వీర్యవంతములే యని భావము. రామనామమే కదా తారకమని ప్రసిద్ధి. శివనారాయణ శబ్దములు వీర్యవంతములుగావా యందు రేని యగునుగాక. ప్రణవాదిబీజాక్షరసంయోగము లేక వానికి మన్త్రత్వప్రాప్తి లేదు. రామనామమో బీజాక్షరసంయోగము లేకున్నను మంత్ర మగును. ఏల। రామనామమే ప్రణవము కావున ప్రణవ సంయోగము దాని కనావశ్యకము. "ముముక్షూణాం విరక్తానాం, తథాచాశ్రమ వాసినామ్। ప్రణవత్వాత్సదా ధ్యేయో, యతీనాంచ విశేషతః। రామమంత్రార్థవిజ్ఞానీ, జీవన్ముక్తో నసంశయః" - రామరహస్యోపనిషత్తు. మోక్షమం దాసక్తి గలవారికి, విరక్తులకు, సన్న్యాసులకు రామనామము ప్రణవమగుటచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁదగినది. రామమంత్రార్థ మెఱిఁగినవాఁడే జీవన్ముక్తుఁడు. "ఏకాక్షరో మనుః ప్రోక్తో మంత్రరాజః సురద్రుమః........ ....కేవలం మోక్షకాంక్షయా, చింతయన్ పరమాత్మానం, భానులక్షం జపే న్మనుం।" ఏకాక్షర రామమంత్ర ముపాసకులకు గల్పవృక్షము. కేవలమోక్షకాంక్ష గలవారు పరమాత్మను జింతించుచు ౧౨ లక్షలు దానిని జపింపవలెను. "ద్వ్యక్షరో మంత్రరాజోఽయం సర్వాభీష్టప్రద స్తతః" రెండక్షరముల రామమంత్రము సర్వాభీష్టముల భుక్తిముక్తుల రెంటి నిచ్చును. "రామో భుక్తిముక్తి ఫలప్రదః" రామరహస్యోపనిషత్తు. "రామేతి ద్వ్యక్షరం నామ మానభంగః పినాకినః" యని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుదురుగదా.

విష్ణుసహస్రనామములకు రామనామము తుల్యమని శివుఁడే పార్వతి కుప దేశించెనుగదా. కావున నిట్టి వీర్యవంతమయిన నామము గలవాఁ డని యర్థము.

3. ధర్మజ్ఞుఁడు = ధర్మముల నాచరించునట్లు తెలిసినవాఁడు - ధర్మము పర లోకమునందలి సుఖమునకు హేతువు, అది సామాన్య మని విశేష మని ద్వివిధ మని పూర్వము చెప్పఁబడెను. దాని నెఱుఁగువాఁడు ధర్మజ్ఞుఁడు. పరిత్యజింప వలసిన ధర్మములు తెలిసినవాఁడనియు నీపదతాత్పర్యము. ధర్మాధర్మములు తెలిసి నంతమాత్రమునఁ బ్రయోజనమేమి ? ఆచరణమం దుంచుకొన్నవాఁడుగా నుండవలయునని కృతజ్ఞుం డెవ్వఁడని యడుగుచున్నాఁడు.

౪. కృతజ్ఞుఁడు = ఉపకార మెఱిఁగినవాఁడు - పరులు తనకుఁ జేసిన యుప కార మల్పమైనను బ్రాసంగిక మైనను దానిని గొప్పగ నెంచి జ్ఞప్తియం దుంచు కొనువాఁడు. అపకారము స్మరింపనివాఁడని 'ను' అను సముచ్చయము తెలుపును. భగవంతునియెడ మనముచేయు నపకారములకు మనల నాయన శిక్షింపఁబూనిన మనగతియేమో ? "కం॥ ఉపకార మేమి పని కే। నెపుడే నించుక యొనర్ప నెలమిఁ గను; సదా। యుపకారశతము సల్పిన। విపరీతము లెంచఁ డాత్మవిజ్ఞుం డగుటన్"- అయోధ్య ౧౧. భగవంతుఁడు సర్వశక్తుఁ డవాప్త సమస్తకాముఁడు కదా. ఆయనకు మనము చేయవలసిన యుపకార మేమి ? అది లేనప్పు డాయన కృతజ్ఞుఁ డెట్లగును ? అని ప్రశ్నము. భగవంతునకు మనము చేయు నుపకార మేదియు లేదు. ఆయన విషయమై మనము చేయునవన్నియు మనక్షేమము నకే. భగవత్కార్య మేదియుఁ జేయలేనివా రాయననామమును స్మరించు చుండినఁ జాలును. ఇట్లు స్మరించుచుంటి మేని అయ్యో! మననామమును వీఁడు స్మరించుచున్నాఁడే, మనవలన వీఁ డేప్రతిఫలమును గోరినవాఁడు కాఁడే, వీని ఋణము మన మెట్లు తీర్చుకొందమా యని వేచియుండి ప్రాణాపాయము కలిగినపుడు మోక్షసుఖము నిచ్చును. ఈ యర్థమునే "శ్లో॥ సత్యం బ్రవీమి మనుజాః స్వయమూర్ధ్వబాహుః। యోమాం ముకుంద నరసింహ జనార్దనేతి। జీవన్ జప త్యనుదినం మరణే ఋణీవ। పాషాణకాష్ఠసదృశాయ దదామి ముక్తిమ్"- 'అహం స్మరామి మద్భక్త' మ్మను వాక్యములు ఘోషించెడిని.

౫. నిజమరి - (నిజము+అరి) = సత్యశీలుఁడు - మహాసంకటములందును నస త్యము పలుకనివాఁడు, (అరణ్య. ౧౩౬. వ. చూడుఁడు.) "కం॥ ఎన్ని విపత్తుల మునుఁగుచు। నున్నన్ వరధర్మలోప మొల్లమిఁ గల్లన్। మున్నెన్నఁడాడ నిఁకనే నెన్నం డాడంగబోవ నిది నిజమనఘా॥"- కిష్కింధ. ౩౬౭. అన్నిఁటిలో సత్యము శ్రేష్ఠము గావున సత్యవాది యెవఁ డని ప్రశ్న.

౬. దృఢనిష్ఠుఁడు = నిశ్చలసంకల్పుఁడు. కం॥ "విడిచెదఁ బ్రాణములైనన్। విడిచెద నిన్నైన దమ్మునిన్ విడిచెద నే। విడుతునె ప్రతిజ్ఞ నందుం। బుడమిసురుల తోడఁబల్కి ముగ్ధా యెపుడేన్"- అరణ్య. ౧౩౮. కృతజ్ఞుఁడైనను సత్యవాదియై నను జంచలచిత్తు నమ్మరాదు. గావున దృఢనిష్ఠుఁ డెవఁడని ప్రశ్న.

౭. సంతతానుష్ఠితచారిత్రుఁడు=సదా సదాచారము విడువనివాఁడు. శ్రీరామ చంద్రమూర్తి ప్రతిసంధ్యమున వేళకు సంధ్యావందన మాచరించుచుండె నని ముందుఁ దెలియఁగలదు, చరిత్రము = ఆచారము, ఆచారమే ప్రథమధర్మము. 'ఆచార ప్రభవో ధర్మః, ధర్మస్య ప్రభురచ్యుత' యని భారతము. చరిత్రమే-చారిత్రమని స్వార్థికప్రత్యయము- రాక్షస వాయస పూరుష నారక శబ్దములవలె.

ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కగుణ మడుగనేల యని ధర్మములం దన్నింట మొదటిదైన సదాచారమును గుఱించి ప్రశ్న. అదియుండిన నన్నియున్నట్లే. ఎంతటి సదాచారసంపన్నుఁడైనను సర్వభూతములయందును నేకాకారమైన హితబుద్ధిగలవాఁడు దుర్లభుఁడు. కావున నట్టివాఁడు గలఁడా యని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు, ఆచారము లోనైనవి కాయికములు. ఇది మానసికము. అత్మ విషయము.

౮. సర్వభూతహితాస్థ జరగునెవఁడు-సర్వభూత = సమస్త ప్రాణులకు, హిత = మేలుచేయునట్టి, అస్థ=ప్రయత్నము, కోరికగలిగి, జరగువాఁడు = వర్తించువాఁడు. భూతము లని చెప్పుటచే వీఁడు తనవాఁడని, వాఁడు పరుఁడని భేదబుద్ధి లేదని తెలుపుచున్నది. అపరాధము చేసినవారికిని మేలుచేయువాఁడని సర్వశబ్దతాత్పర్యము. శత్రువునితమ్ముని రక్షించు టేమిలెక్క ! శత్రువైన రావణాసురుఁడు వచ్చినను రక్షించెదనని శ్రీరాముఁడు చెప్పెనుగదా. రావణాసురుని ప్రథమయుద్ధమునఁ దనచేతఁ జిక్కినవానిని జంపక విడిచెనుగదా. కాకాసురుని రక్షించెఁగదా. ఇట్టివాఁడు పామరుఁడుగా నుండరాదు. పండితుఁడుగా నుండవలయునని తలఁచి విద్వాంసుఁ డెవఁ డని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.

౯. విద్వాంసుఁడు = సమస్తశాస్త్రములు దెలిసినవాఁడు. కొందఱు విద్యావంతులు లౌకికవ్యవహారమునం దసమర్థులై యుందురు. కావున సమర్థుఁ డెవఁ డని యడుగుచున్నాఁడు.

౧౦. సమర్థుఁడు = సమస్తకార్యములు తాను స్వయముగ నిర్వహించుకొనఁ జాలినవాఁడు. లౌకికవ్యవహారమునను బ్రజల రంజించుటయందునుగల చాతుర్యము సామర్థ్యము- దానిని గలవాఁడు.

౧౧. తతసదైకప్రియదర్శనుండు = ఎవ్వనిదర్శనము లోకులకుఁ బ్రియమో వాఁడు ప్రియదర్శనుండు. సదా = ఎల్లప్పుడు, తత = విస్తారము, అట్టివాఁ డొక్కఁడే యగువాఁడు. ఎవ్వఁడైన జరావ్యాధికారణముచేఁ బ్రియదర్శనుఁడు కాకపోవచ్చును. అటుగాక సర్వదా యతిశయించియుండు ప్రియదర్శనము గలవాఁడు, అట్టి వాఁడుతప్ప వేఱొకరుఁడుండరాదని భావము. (2) ఎవ్వని దర్శనము ప్రియస్వభావము నొక్కటే కలదో యట్టి వాఁడు ఏకప్రియదర్శనుఁడు. "తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి, నచ కించి త్సుఖాత్మకమ్" పూర్వము చెప్పిన కారణముచే "దుఃఖమే కలిగించు వస్తువుగాని సుఖమే కలిగించు వస్తువుగాని యొకటియైన లేదు." అన్నట్లు చందనకుసుమతాంబూలాదులగు ప్రియవస్తువు లన్నియు నొకప్పుడు సుఖము నిచ్చును. వేఱొకప్పుడు దుఃఖ మిచ్చును. ఒకరికి సుఖకరమైనది వేఱొకరికి దుఃఖకరముగా నుండును.

'ద్వి॥ పంచతన్మాత్రలవలనను బుట్టు, పంచేంద్రియమ్ములు వరుసగ విషయములను గూడిన శీతమును వేడి, సౌఖ్యములును దుఃఖంబులుఁ బొడముచునుండు. అవి యనిత్యంబులు సరుదెంచుఁ బోవు॥' - ద్వి. భ. గీ. అధ్యా. ౨. నా ప్రశ్న యిట్టి వానిని గూర్చి కాదని భావము. 'క్షణే క్షణే యన్నవతా ముపైతి, తదేవరూపం రమణీయతాయాః' నిమిష నిమిషమునను క్రొత్తతనమును బొందునదట యేది కలదో యాక్రొత్త యగుటయే అందమునకు స్వభావము. ప్రతి నిమిషమందును క్రొత్త క్రొత్తగాఁ బ్రీతిని గలిగించు నందమే యంద మని భావము అన్నట్లు సాక్షా న్మన్మథ మన్మథుఁడైన యతని దర్శనము చేయువాఁడు ఇఁకను దర్శనము చేయ వలయునని కోరునేకాని యిఁకఁజాలు ననరాదని భావము. 'పుంసాం మోహన రూపాయ' పురుషులనుగూడ మోహింపఁజేయు సౌందర్యము గలవాఁ డనికదా చెప్పఁబడెను. (అరణ్యకాండము ౯ వ పద్యము చూడు)

ఇట్టి యందముగలవాఁడు కాముకుఁడుగా నుండరాదని యాత్మవంతుఁ డెవఁడని యడుగుచున్నాఁడు.

౧౨. ఆత్మవంతుఁడు తనకు స్వాధీనమైన మనస్సుగలవాఁడు. 2. నిశ్చల ధైర్యవంతుఁడు.

౧౩. జితక్రోధుఁడు = (1) కోపమును స్వాధీనపఱుచుకొన్నవాఁడు. అపరాధ ములఁ జేసినవారియెడ నెంత కోపింపవలయునో యంతమాత్రమే యపరాధ మునుబట్టి కోపించువాఁడు. నేరమునకు మించిన దండనము చేయఁడని భావము. "క్రోధ మాహారయ త్తీవ్రమ్" "తెచ్చికొంచుఁ గినుకన్". - అరణ్య - ౩౪౯ ప. తీవ్రకోపమును దెచ్చుకొనెను అని ముందు చెప్పఁబడును. జితక్రోధుఁడు = అరిష డ్వర్గముల జయించినవాఁడు.

౧౪. కాంతియుక్తుఁడు = ఆశ్చర్యకరమైన కాంతిగలవాఁడు, కం॥ ఆ రాముని సంహననం । బా రూపము సౌకుమార్య మా తేజంబున్ । శ్రీరమణీయసువేషము। వారక కని యబ్బపడిరి వనసంవాసుల్ ॥అరణ్య॥ ఉ॥ దేవకుమారరూపు వరదివ్య దలంకరణాభిరాము, సీ । తావిభు, నాదునందనుని, దాయఁగ వచ్చెడువానిఁ జూచి లో । భావనచేసి పొంగిపడువాఁడ సమక్షముఁ జూచినంతనే । యావన మప్పుడే యొదవిన ట్లగు నాకు సవర్ణకారిణీ॥ అయోధ్య-౩౮౭.

౧౫. అసూయలేనివాఁడు = పరుల గుణములందు దోషబుద్ధి - యసూయ, యది లేనివాఁడు.

౧౬. ఎవ్వఁ డాగ్రహమును గలన లీల నూన నమరతతియు వణఁకును = ఏ పురుషుఁడు కోపమును యుద్ధరంగమందు వేడుకకై తెచ్చుకొనినను దేవతల గుంపుగూడ భయమున గడగడలాడును. అమరులు = దేవతలు- చావు లేనివారు.

చావులేనివారుకూడ వధింతునప్పుడు మర్త్యులమాట చెప్పనేల ? దేవతలు వణం కగా రాక్షసులమాట యేల యని కైముతికన్యాయమున సిద్ధము. కోపము శత్రువులగు రాక్షసులమీఁదనే కలిగినను దానిని జూచి మిత్రులగు దేవతలుకూడ భయపడుదురని భావము. అమరతతియు ననుచో సముచ్చయ మీ యర్థము నిచ్చుచున్నది.

అని వాల్మీకి నారదుని ప్రశ్నించెను. ఇప్పుడు చెప్పిన గుణములు సర్వసాధారణమైనవి. కావున నిట్టి గుణములుగల రాజెవ్వఁ డని వాల్మీకి ప్రశ్నించినట్లును భగవద్విషయము గాదని యొకఁడు వ్రాసెను. అది సరిగాదు. ఇం దట్టిమాట లేదు. "వీర్యవంతుఁడు" "కలన నెవ్వఁడాగ్రహించిన నమరతతియు వణఁకు"నివి క్షత్రియునిఁ దెలుపవా యనినఁ బరశురామునివంటి బ్రాహ్మణులనుగూడఁ దెలుపును. ఈప్రశ్నలు ప్రాకృత మనుష్యమాత్రుల గుఱించియే యందురేని యా కాలపు రాజులలో వాల్మీకి యెఱుఁగనివాఁ డెవఁడు? అట్టివానితోఁడ నాయన కేమిపని ? అట్టి వానిని గుఱించి నారదు నడిగి తెలిసికోనవలయునా ? త్రిలోకజ్ఞుఁడైన నారదు నట్టివాఁ డాలోచించి చెప్పవలయునా? నారదునివంటి భక్తాగ్రేసరుఁడు మెచ్చి సంతోషింపఁ దగిన విషయము లిందేమి యున్నవి ? బ్రహ్మయంతటివాఁ డట్టి ప్రాకృత మనుష్యుని గూర్చి కావ్యము వ్రాయుమని చెప్పునా ? అట్టి కార్యమునకై వాగ్దేవి వచ్చి యాయన నోర నిలువవలయునా? 'కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయే' త్తను వేదానుశాసనము నుల్లంఘించి వాల్మీకి నరమాత్రుని చరిత్రము గ్రంథస్థముచేయునా ? అట్టి నరమాత్రుని విష్ణువని చెప్పునా? అట్టివాని కథ మోక్షహేతువని చెప్పునా? అట్టివానిని బ్రహ్మరుద్రాదులు నీవే నారాయణమూర్తివి, సీత మహాలక్ష్మియని స్తుతించియుందురా ? ఇత్యాద్యనేక కారణములచే సంతతాధ్యాత్మచింతాస్వాంతుం డైన వాల్మీకి యడిగిన విషయములు మనుష్యుఁడుగా నవతరించిన భగవంతుని విషయమే యనుట నిస్సందేహము. సదైకప్రియదర్శనుఁ డిత్యాదు లే ప్రాకృతపురుషునియం దన్వయించును ?

ప్రశ్నములు పదునాఱు. ఇది తపస్సంఖ్యాకము. ఈరాకారాత్రికాలములోఁ బదునాఱు కళలతోఁ గూడినవాఁ డెవ్వఁడనినఁ జంద్రునిఁ దప్ప వేఱొకనిఁ జెప్ప సాధ్యపడదు. పదునాఱు కళలతోఁ గూడినవాఁడు పూర్ణచంద్రుఁ డైనట్లు ఈ పదునాఱు ప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరముగ శ్రీరామచంద్రునిఁ దప్ప వేఱొకనిఁ జెప్ప సాధ్యపడదు. పదునాఱు కళలతోఁ గూడినవాఁడు పూర్ణచంద్రుఁ డైనట్లు ఈ పదునాఱు ప్రశ్నలకు విషయమైన శ్రీరామమూర్తి పూర్ణావతార మని యేర్పడుచున్నది. శ్రీరాములవిషయమై తన యభిప్రాయము దృఢపఱుచుకొనుటకును భగవద్విషయము నుపదేశరూపముగ గ్రహించుటకై యీ పదునాఱు ప్రశ్నలడుగఁ బడెను.

గుణవంతుఁడనుట బాల్యమునందే గుహాది నీచజాతులవారితో సహవాసము చేయుట తెలుపును. వీర్యవంతుఁడనుట తాటకాసుబాహు తిమిధ్వజ వధమును దెలుపును. ధర్మజ్ఞుఁడనుట గురుజనవాక్యము మీఱరాదని తాటకను జంపుటయు. జనకాజ్ఞలేక సీతను వివాహమాడ నొల్లమియుఁ దెలుపును (చూ - అయోధ్య-౨౧౮౮.) కృతజ్ఞుఁడు- తన మేలుగోరి దివ్యాస్త్రముల నుపదేశించిన విశ్వామిత్రుని బంధు వని స్మరించి. పరశురామునిఁ జంపక విడచినవాఁడు. దీనిచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి తనకు మేలుచేసినవారినేగాక · వారివారినిఁగూడ రక్షించునని యేర్పడుచున్నది. భగవంతుఁడు తన భక్తునికి మోక్ష మిచ్చుటయేగాక యతని శాప్తులుగ నుండువారికిఁగూడ మోక్షమిచ్చునుగదా. ఇంతవఱకు బాలకాండ కథ.

సత్యవాది, దృఢవ్రతుఁడు, సచ్చరిత్రుఁడనునవి యయోధ్యాకాండ కథను దెలుపును. సచ్చరిత్రుఁడు. సర్వభూతహితుఁడు ననునవి కాకాసుర రక్షణమును అరణ్యకాండకథను దెలుపును విద్వాంసుఁడు సమర్థుఁడు ననునవి హనుమత్సంభాషణము. వాలివధము లోనగు కిష్కింధాకాండ కథను దెలుపును. ప్రియదర్శనుఁడనునది సుందరకాండమున సీతాహనుమంతులు రామసౌందర్యము వర్ణించుట తెలుపును. ఆత్మవంతుఁ డనునది విభీషణ శరణాగతిఁ దెలుపును. జితక్రోధుఁడనునది తన సీతను మాయచేఁ జంపు నింద్రజిత్తుపై నలుగకుండుటను, చేఁజిక్కినే రావణాసురుని జంపక విడచుట దెలుపును. కాంతియుక్తుఁడు = శ్రీరాముని తేజస్సు చూచి రావణుఁడును నోటువడియెఁగదా. అసూయలేనివాఁడు = విరోధినైన రావణుఁగూడ రామచంద్రమూర్తి మెచ్చుకొనెఁగదా. యుద్ధమున భయంకరుఁడనునది రామరావణయుద్ధమునాఁటిచర్యఁ దెలుపును. ఈ గుణములన్నియుఁ బుంజీభవించి భగవంతునియందుఁ దప్పఁ బూర్ణములై మనుష్యులందుండవు. కావున శ్రీరామచంద్రమూర్తియే సాక్షాద్భగవంతుఁడనిసిద్ధాంతమయ్యెను.

సాంఖ్యశాస్త్రప్రకారము తపయనఁగా ౧౬ అగుచున్నది. ఈ శబ్దము తపము స్వాధ్యాయంబున నిపుణుఁడనని నారదునిపట్లను తపస్వియని వాల్మీకిపట్లను బ్రయోగింపఁబడుటయేగాక ప్రశ్నములు పదునాఱుగానుండుట చిత్రము. శ్రీభాగవతమున ౧వ స్కంధమున ౬౨వ పద్యమున 'మహదహంకార తన్మాత్రసంయుక్తుఁడై చారుషోడశకలాసహితుఁడగుచు' నని భగవంతునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడెను. కావున నీ పద్యము మనుష్యస్వరూపము ధరించిన భగవత్పర్యాయమేకాని కేవల మనుష్యపర్యాయము కాదు.

తాత్పర్యము.

౧. ఈ భూలోకమందు నిప్పటికాలమున సమస్తకళ్యాణ గుణములుగలవాఁ డెవఁడు ? ౨. ఎవఁ డెట్టిసందర్భమందును. వికారపడుటకు హేతువు

లున్నను దాను వికారపడక యితరులను వికారపఱచుటయం దత్యంతము మనో
బలము దేహబలము గలవాఁడు ? ౩. ఎవఁ డనుష్ఠానమునకు సర్వజనులు తే
దగిన సామాన్యధర్మముల లక్షణ మిట్టిది, యం దీవర్ణమువా రీయాశ్రమమువా
రనుష్ఠింపవలసిన ధర్మము లివి, విశేష సందర్భములందు వానికి విరుద్ధముగ
నడువఁదగిన విశేషధర్మము లివి, యాచరణమం దుంచుకోరాని యధర్మము లివి
యని చక్కఁగా నెఱిఁగినవాఁడు ? ౪. ఎవ్వఁడు తన కెవ్వరైన నెప్పుడైనఁ గొంచె
ముగనైన, గొప్పగనైన, బుద్ధిపూర్వకముగనైన, నబుద్ధిపూర్వకముగనైనఁ జేసిన
మేలు మఱవక ప్రత్యుపకారము చేయువాఁడు? ౫. ఎవఁడు తనసత్యమందుఁ దాను
నిల్చుటయేగాక యితరులను దాను శ్రమించియైన సత్యవంతులఁ జేయువాఁడు?
౬. ఎవఁడు తాను బూనిన కార్యమో, చేసిన సంకల్పమో ఫలవంత మగువఱకుఁ
బట్టినపట్టు వదలకుండువాఁడు ? ౭. సర్వవేళల సదాచారమును మానక యనుష్ఠించు
వాఁ డెవఁడు ? ౮. సర్వభూతముల కనఁగా మనుష్యులకేకాక పశుపక్ష్యాదులకు -
దేవతలకు- సర్పజంతువులకును- మిత్రులకును- శత్రువులకును మేలేకోరువా డెవఁడు?
౯. ఎవఁడు బలమే ధర్మమని స్వేచ్ఛగాఁ జరింపక యే శాస్త్రములం దేమి చెప్పఁ
బడెనో యవియెల్లఁ దెలిసినవాఁడు? ౧౦. ఎవఁ డేకార్యమునైన నితరసాహాయ్యము
లేక తానే నిర్వహించు శక్తి గలవాఁడు ? ౧౧. ఎంతకాలము చూచినను నిమిష
నిమిషమునను క్షణక్షణమునకుఁ గ్రొత్తక్రొత్తగా మనోహరమైన సౌందర్యము
కలవాఁడై యెల్లవారికిఁ (స్త్రీలకుఁ బురుషులకు) గూడ నింకను జూతమా, యింకను
జూతమా యను నాశను కలిగించువాఁ డెవఁడు ? ౧౨. తన మనస్సును తన
స్వాధీనమం దుంచుకొని యెట్టి సందర్భమందును జలింపనీయనివాఁ డెవఁడు ?
౧౩. కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మత్సరముల జయించి, వానిని దనస్వాధీన
మందుంచుకొనిన జితేంద్రియుఁ డెవఁడు ? ౧౪. సూర్యచంద్రాగ్నులకు వలె
వృద్ధిహ్రాస్వములు లేక సర్వదా యేకరీతి కాంతితోఁ గూడియుండువాఁ డెవఁడు ?
౧౫. పరుల ధనమునకుఁగాని విద్యాపాండిత్యములకు. గాని తేజమునకుఁ గాని
యసూయపడనివాఁ డెవఁడు ? ౧౬. రణరంగమునఁ గోపించెనా యెవనిని జూచి
పగవారైన రాక్షసాదులేకాక తనవారైన దేవతలుగూడ గజగజలాడుదురు ?

అలంకారము :—సమృద్ధిమద్వస్తువర్ణనలవలన నుదాత్తాలంకారము.

ఛందస్సు:—సీసపద్యమునకుఁ బాదమున కెనిమిదిగణములు, అందు మొదటి యాఱు నింద్రగణములు - కడపటి రెండు సూర్యగణములు - నాలుగు గణము లొక్క దళము - పాదమునకు రెండుయతులు. మొదటిదళములో మూఁడవ గణము మీఁదను రెండవదళములో మూఁడవ గణము మీఁదను యతి - ఇట్టి పాదములు నాలుగు చెప్పి మీఁద నాటవెలఁదినైనఁ దేటగీతినైనఁ జెప్పవలయును. ఇంతయుఁ గలిసి సీసమగును. సీసము లెనిమిది విధములు.

వ్యాకరణము—సంస్కృతమున ధారిణి ధారణియని రూపములు గలవుగాని ధారుణియని రూపములేదు. అయినను నన్నయభట్టు భారతమున 'ధారుణీ ప్రజనేలుచున్ విగతరోషుఁడవై' యని ప్రయోగించెను ఈ రూపసాధుత్వము విచార్యము. నిజము+అరి = అరిమత్ప్రత్యయము. సుంకరి, జూదరి, జాలరి, బాగరి లోనైనవి. ఇది కలయను నర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడును.

గుణవంతుఁడును = నామ సర్వనామంబులకును, గళ లగు నవ్యయంబులకును గడపలసముచ్చయార్థవిశేషపాదపూరణంబు లందును 'ను' శబ్దంబు తెలుచుగనగు. కళలగు ననుదంతశబ్దంబులమీఁద నయ్యాది యువర్ణ పూర్వకంబుగ విభాష నగు— ఉ॥ నిజమరియును. ఇచ్చోటుల నర్థవిశేషంబుల నువర్ణము ప్రయుక్తము

చం॥ పరమకుతూహలంబు విన*భావమునం దుదయించె దీని, నో
పరమమహర్షి వర్య ! తెలు*పం దగువాఁడవు నీవ యిట్టి స
త్పురుషు న టన్న నబ్జజసు*తుండు త్రిలోకవిదుండు హర్షసం
భరితమనోంబుజుండు విను*మా యని యి ట్లను సాదరంబుగన్. ౯౧

ప్ర తి ప దా ర్థ ము.

అవతారిక:—ఇన్నిగుణము లొక్కనియం దుండఁజాలవు. కావున నిట్టి విషమప్రశ్నలచేఁ దన్నుఁ బరాభవింపఁదలఁచితి నని నారదుఁ డెంచునేమో యని వాల్మీకి తలఁచి నేను వాస్తవార్థము తెలియఁగోరి యడుగుచున్నాను గాని నిన్నుఁ బరీక్షించుటకుఁగాదని చెప్పుచున్నాఁడు. ఆచార్యుఁడు జ్ఞానవంతుఁ డని శిష్యుఁ డెఱిఁగి గురూపసత్తి చేయవలయును - గావున శిష్యుఁడు వాల్మీకి గురువగు నారదునకుఁగల జ్ఞాన మెఱిఁగినవాఁ డనుట సూచించుచు సంబోధించుచున్నాఁడు.

ఓ పరమ మహర్షివర్యా = ఓ గొప్ప ఋషిశ్రేష్ఠుఁడా ! గమనార్థకముగల ఋషధాతువునుండి ఋషిశబ్దము పుట్టినది. గమనార్థకము లన్నియు జ్ఞానార్థకములని వైయాకరణుల సంకేతము. కావున ఋషి జ్ఞానవంతుఁడని యర్థము. బ్రహ్మపుత్రుఁడవై యాయనయొద్ద సకలంబెఱింగిన నీవే యిట్టి సత్పురుషునిఁ దెలుప శక్తిగలవాఁడవు పరమమహర్షి యనిననే చాలునే 'ఓ' యేల ? యనిన నీ ప్రశ్నలను విని యీతఁడన యేమి యిట్టి విషమప్రశ్నలను వేయుచున్నాఁడే యనికాని తాను వచ్చినకార్యము సుకరమైనదని సంతోషముచేఁగాని యాలోచించుచుండు నారదుని మనస్సు తనవంకకుఁ ద్రిప్పుకొనుటకే - దీనిని = ఈ గుణంబులుగల వస్తువును, వినన్ = వినుటకేకాని యాక్షేపించుటకుఁ బరీక్షించుటకుఁ గాదు. పరమకుతూహలము = ఉత్కృష్టసంతోషము. భావంబునన్ = మనసు

నందు. ఉదయించెన్ = పుట్టెను కావున వినఁగోరెదనుగాని నిన్ను నిర్బంధ పెట్టను. నీ కనుగ్రహము గలదేని చెప్పఁగూడునేని దయచేసి యానతిమ్మని భావము. ఇట్టి విషమప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుశక్తి నా కెక్కడిది ? ఎవరినైన గొప్పవారి నడిగి చెప్పెదనను నేమోయని నీకంటె గొప్పవాఁడు లేఁ డని 'పరమ మహర్షి వర్య' యని సంబోధించెను. ఋషులు అలౌకికార్థములను సాక్షాత్కా-రింపఁ జేసికొనువారు. వారిలో గొప్పవాఁడు మహర్షి. వారిలో శ్రేష్ఠుఁడు మహర్షి వర్యుఁడు వారిలో శ్రేష్ఠుఁడు పరమ మహర్షి వర్యుఁడు. ఇట్టి నీకు నీతండ్రి యితరులకుఁ దెలియని పరమరహస్యములుకూడఁ దెలిపియుండును. కావున నిట్టి పురుషున్ = పరమపురుషుని, 'యఏషోऽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే. పురుషః పుండరీకాక్షః,' అను శ్రుతిస్మృతులయందలి పురుష శబ్దము లిట స్మరింపఁదగినవి. పురుషుఁడనఁగా దేహమునందు శయించువాఁడని యర్థము.

తెలియఁదగువాఁడవు నీవ = తెలిసికొను యోగ్యతగలవాఁడవు నీవొక్కఁడవేకాని నీకంటె నితరుఁడు లేఁడు. అని చెప్పఁగా, అబ్జజసుతుండు = బ్రహ్మదేవుని కొడుకైన నారదుఁడు; త్రిలోకవిదుండు = (i) స్వర్గ మర్త్య పాతాళములను మూఁడులోకములలో మూఁడుకాలములలో జరిగినవానిని జరుగుచున్న వానిని జరుగఁగలవానిని జ్ఞానముచేతనేకాక తిరిగి ప్రత్యక్షముగఁ జూచియుఁ దెలిసినవాఁడు, (ii) త్రిలోకమనఁగా బ్రహ్మాండము; దానినంతయుఁ దెలిసిన వాఁడు; (iii) కృతకము - అకృతకము - కృతాకృతకమని లోకములు మూఁడు విధములు. మహర్లోకపర్యంతము కృతకము- జనలోకము కృతాకృతకము సత్య లోక మకృతకము. వీనిని దెలిసినవాఁడు. (iv) లోకులు = జనులు, బద్ధులు ముక్తులు - నిత్యులు అని మూఁడుతెగలు. వీరినిఁ దెలిసినవాఁడు; శ్లో॥ ఋషయ స్సంయతాత్మానః, ఫలమూలానిలాశనాః। తపసైవ ప్రపశ్యంతి, త్రైలోక్యం సచరాచరమ్' మను. ౧౧-౨౩౬. మనోజయముకలిగి పండ్లు మూలములు గాలి యాహారముగాఁ దీసికొను ఋషులు తపస్సుచేతనే చరాచరములతోఁగూడిన మూఁడులోకములు చూడఁగలరు. మీఁద పరమ మహర్షి వర్య యనుటచే నిట్టి దృష్టి నారదునకు విశేషముగఁ గలదని భావము. హర్షసంభరిత మనోంబుజుండు = సంతోషముచే నిండిన మనస్సనెడి కమలముగలవాఁడు; నారదుఁడు తా నేవిషయమును బ్రహ్మవలన గ్రహించి వాల్మీకికి నుపదేశింపవచ్చునో యా విషయమునే వాల్మీకి ప్రశ్నించుటచేతను శతకోటిపరిమితమైన రామాయణము తాను బ్రహ్మవలన విన్నదే కావునఁ దనకుఁ దెలిసినవిషయమే వాల్మీకి ప్రశ్నించుటచే సులభముగాఁ జెప్పవచ్చుఁగదా యనియైనను, రామగుణస్మరణ మను నమృతపానమునకు నవకాశము లభించెఁగదా యనియైనను నిట్టి సచ్ఛిష్యుఁడు

దొరికెఁగదా యని నైనను తాను సనత్కుమారునొద్ద 'సోఽహంవిదేవాస్మి నాత్మవిత్'
త్తని మనవిచేసికొనుచు నుపసత్తి సల్పె యితఁడు నొనర్చి యీ విషయమును దనకు
జ్ఞాపకపఱచుటచేత- నైనను నారదునికి నపరిమితానందము గలిగెనని చెప్పనగును.
కావుననే, సాదరంబుగన్ = ప్రీతితోఁగూడ, విధియా కర్మయా యని విసుగు
కొనక యని భావము వినుమా యని = ఇతర చింత లేక విననలసినదని, శ్రీ
రామగుణస్మరణమున మనస్సు పరవశ మయ్యెనా నేను చెప్పుచున్నది నీ మనస్సున
కెక్కదు. కావున నన్యధ్యానము లేక మనస్సిచ్చి విననలయును. భగవద్విషయ
మొకరు చెప్పుచున్నప్పుడు దానికి విఘ్నము గలుగ లోకవార్తలు చెప్పువారు
గాడిదలై జన్మింతురు. కావున నేకాగ్రచిత్తుఁడవై విను మని భావము. 'విను'
అనికాని 'వినరా' అనికాని యనక వినుమా యనుట యాదరాతిశయమును
సూచించుచున్నది. శ్రద్ధతో శిష్యులు సద్విషయ మెఱుఁగఁగోరి యడిగినపుడు
గురువు లాదరముతోఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలయు నని యిది సూచించు చున్నది.
“కృపయా నిస్స్పృహో వదేత్” దయచే ప్రతిఫలకాంక్ష లేక గురువు శిష్యునకు
బోధింపవలె నని ప్రమాణము. ఇట్లు = ఈ క్రిందఁ జెప్పఁబోవు విధముగా,
అనున్ = చెప్పెను.

“తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్” అను శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన గురూప
సత్తిని నీ పద్యము పూర్వార్ధమునఁ జెప్పి యీ పిమ్మట నాచార్యుఁడు శిష్యున
కుపదేశింపవలసిన విధమును “యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం
తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా”మ్మను శ్రుతియందుఁ జెప్పినట్లు వివరించుచున్నాఁడు.

ప్రశ్న

ఓయీ! తనకుఁ దెలియని విషయమును గదా ప్రశ్నింపవలెను. శ్రీరామునిఁ
జక్కఁగ నెఱిఁగిన వాల్మీకి యీయనను గుఱించి ప్రశ్నించె ననుట యసంగతము.
శ్రీరాముల నుద్దేశించి ప్రశ్న యంటివి. ప్రత్యుత్తరము శ్రీరాముల విషయమే
యయ్యెను. శ్రీరాముఁ గుఱించి వాల్మీకి చెప్పిన విషయము లన్నియు వాల్మీకి
యెఱిఁగినవే. ఇఁక నారదుఁ డేమి యుపదేశించినట్లు? వాల్మీకి యేమి గ్రహించి
నట్లు? వాల్మీకి శ్రీరాముల నెఱిఁగినవాఁ డనుటకుఁ బ్రమాణములు విను
(1) వాల్మీకి శ్రీరాముని రాజ్యమందే యయోధ్యకు సమీపమందే యుండెడి
వాఁడు. (౨) దశరథునకుఁ బరిచితుఁడు. “ఇట దశరథభూరమణ సఖుం డగు
విప్రుఁడు విమలమనస్కుఁడు తపస్వి విదితయశుండున్ మునివాల్మీకి వసించును.”
ఉత్తర, ౯౯౩-౯౯౪ ప. (౩) చిత్రకూటమందు సీతారామలక్ష్మణులు వాల్మీకిని
దర్శించి యీ ప్రాంతమందే పర్ణకుటీరమును గల్పించుకొని యుండిరి. కం॥ అని
రాముఁడు లక్ష్మణుతో, జనకతనూజాతతోడ సద్భక్తి వెసం, జనిమె మహాత్ముని

వాల్మీకిఁ, గని ముని కళివాదంబుఁ గావించెనొగిన్.' (అయోధ్యా-౧౪౭౪-౧౪౭౫ ప. చూడుఁడు.) [4] 'రాముఁడు రాముఁడు రాముఁడటం చతనికథలు ప్రజ వర్ణింపన్ రామమయముమయ్యె భువనము' యుద్ధ-౫౬౫. అని వాల్మీకియే వ్రాసెనుగదా. లోకుల కందఱకుఁ దెలిసినది విశేషదర్శియగు వాల్మీకికిఁ దెలియదా! రామభరతసమాగమము సమయమున ఋషులతోపాటు సభయందున్నవాఁడు. ఋషీశ్వరులు సమాధియందుఁ దప్ప 80 దినములు 14 మాసములు ముక్కు పట్టుకొని యుండరు. ఈ లోకమున వారెవ్వరెఱుంగనిదిగదా సత్యలోకవాసియగు నారదు నడుగవలయును. కావున నీ ప్రశ్న యుక్తముకాదు.

సిద్ధాంతము.

శ్రీరామచంద్రుల గుఱించి వాల్మీకియు నెఱుఁగును. నారదుఁడు నెఱుఁగును. లోకములో నంద ఱెఱిఁగిన విషయమే యయినయెడల దానియం దడిగెడి వాల్మీకికిఁ బరమకుతూహల మెట్లుగలుగును ? నారదునంతవాఁడు 'మన మునఁ జక్కఁగ యోజించి చెప్పెద' నని యేలయను ? అట్టిదానిని జెప్పుట యందు నారదుఁ డేల యంత సంతోషమున నుప్పొంగవలయును ? కావున దీని వలననే ప్రశ్న లోకోత్తరవిషయమై యని గ్రహింపఁదగు. అడిగెడివాఁడు చెప్పెడివాఁడు నిరువురు వేదాంతజ్ఞులు. సర్వదా భగవచ్చింతనము చేయువారు. కావునఁ బ్రశ్నయు సమాధానము దాని ననుసరించియే యుండవలయునుగదా. గుణవంతుఁ డెవఁడు, వీర్యవంతుఁ డెవఁడు అని యడిగినపు డాయాగుణములు పూర్ణముగాఁ గలవాఁ డని గ్రహింపవలయునుగాని గౌణార్థముగ నల్పగుణుని నల్పవీర్యుని గ్రహింపరాదు. ఈ గుణములు పూర్ణముగ భగవంతునియందే కలవని వేదాంతముల నాయా ప్రకరణంబులఁ జెప్పఁబడినవి. అయినను నీగుణములు పూర్తిగ నీ కాలమున శ్రీరామచంద్రునందును గానవచ్చుచున్నవి. కాన వేదాంతప్రతిపాదితుఁడైన భగవంతుఁ డాసాక్షాచ్ఛ్రీరామచంద్రమూర్తిగ నవతరించెను? విష్ణువుకదా శ్రీరామచంద్రమూర్తియే యవతరించినవాఁడు. అట్టైన విష్ణువేకదా వేదాంత ప్రతిపాదితుఁడైన భగవంతుఁడు. బ్రహ్మాదులు కారుకదా అట్టైన మోక్షప్రదానశక్తి. పరత్వము శ్రీరామునకుఁ గలదా యని ప్రశ్నభావ మని గ్రహింపవలయును. అచోట, సత్త్వ-బ్రహ్మ ఆత్మ లోనగు శబ్దము లను అపర్యవసానవృత్తి ప్రకారమో, యవయవవ్యుత్పత్తితో సాక్షాత్తుగానో యాపరమపురుషునే బోధించును. 'సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి' అని శ్రుతి - అను భావముతో సకల కల్యాణ గుణములు శ్రీరామచంద్రమూర్తియందే కలవని చెప్పుచున్నాఁడు. అట్లగుటచేఁ బరత్వ మీయనయందే కలదని యీయనయే మోక్షదాత యని యేర్పడు చున్నది. మోక్షదాత శ్రీమన్నారాయణుఁడే యనుటకు శ్రీకృష్ణలీలామృతములోని ఘంటాకర్ణు చరిత్రము శ్రీరామ పరత్వముఁ జదువుఁడు. ఆంధ్రహరివంశములందుఁ జదివి

ప్రయోజనములేదు. అందుముఖ్యవిషయము లుప్తము - మూలానుసారమును గాదు. ఎట్లన :—

హరివంశే విష్ణుపర్వణి చతుర్వింశదధిక ద్విశత తమోధ్యాయః.

పిశాచః.

శ్లో॥ శ్రూయతా మభిధాస్యామి, సమాహిత మనాశ్శృణు,
నమస్కృత్యం జగన్నాథం, హరిం కృష్ణం జగత్పతిమ్.
ఆదిదేవ మజం విష్ణుం, వరేణ్య మనఘం శుచిమ్,
వక్ష్యామి సకలం యద్వై, త్త్వత్తశ్శృణు యదీచ్ఛసి.
ఘంటాకర్ణోస్మి నామ్నాహం, పిశాచో ఘోరదర్శనః,
మాంసాదో వికృతో ఘోరః, సాక్షా న్మృత్యురివాపరః.
ధనదస్యానుగంతాహం, సాక్షా ద్రుద్రసఖస్యచ,
మమాయ మనుజ స్సాక్షా, దంతికస్యాంతకో హ్యయమ్.
మృగయేయం సుమహతీ, విష్ణోః పూజార్థమిత్యుత,
మమేయం వర్తతే సేనా, శ్వగణోపి మమైవతు.
ఆగతోహం మహాశైలా, త్కైలాసా ద్భూతసేవితాత్,
అహం పిశాచవేషేణ, సంవిష్టః పాపకర్మకృత్.
సతతం దూషయ న్విష్ణుం, ఘంటా మాబధ్య కర్ణయోః,
మమ్మ నప్రవిశే న్నామ, విష్ణోరితి విచింతయన్.
అహం కైలాసనిలయ, మాసాద్య వృషభధ్వజమ్,
ఆరాధ్య తం మహాదేవ, మస్తువన్ సతతం శివమ్.
తతః ప్రసన్నో మా మాహ, వృణీష్వేతి వరం హరః,
తతో ముక్తి ర్మయా తత్ర, ప్రార్థితా దేవసన్నిధౌ.
ముక్తిం ప్రార్థయమానం మాం, పున రాహ త్రిలోచనః,
ముక్తిప్రదాతా సర్వేషాం, విష్ణు రేవ నసంశయః.
తస్మాద్గత్వాచ బదరీం, తత్రారాధ్య జనార్దనమ్,
ముక్తిం ప్రాప్నుహి గోవిందా, న్నరనారాయణాశ్రమే.
ఇత్యుక్తో దేవదేవేన, శూలినా జ్ఞాతవా నహమ్
తమేవం పరమం మత్వా, గోవిందం గరుడధ్వజమ్.
తస్మా త్ప్రార్థయమాన స్స, న్ముక్తి దేశ మముం గతః ॥

అర్థము.

పిశాచ మిట్లు చెప్పెను. సావధాన మనస్సుఁ గలవాఁడవై వినుము, చెప్పెదను. జగన్నాథుఁడును, కృష్ణుఁడును. జగత్పతియు, నాదిదేవుఁడు నజుఁడు, విష్ణువు, వరేణ్యుఁడు, ననఘుఁడు, శుచియు నగు హరికి నమస్కరించి సర్వము

చెప్పెదను. ఇష్టముగలదేని వినుము. నా పేరు ఘంటాకర్ణుఁడు. నేను భయం కరపిశాచమును మాంసభక్షకుఁడను. వికార స్వరూపము గలవాఁడను. రెండవ మృత్యువువంటి వాఁడను. రుద్రుని సఖుఁడైన కుబేరుపరిచరుఁడను. అంతకునకు నంతకుఁడైన వీఁడు నా తమ్ముఁడు. విష్ణుపూజార్థమై వెదకుచున్నాను. ఈ సేన నాది. ఈ కుక్కలగుంపునాది భూతసేవితమైన కైలాసమునుండి వచ్చుచున్నాను. పాపకర్మములు చేయు పిశాచవేషమున నే నిట వచ్చితిని. విష్ణుదూషణమే యెప్పుడుచేయుచు విష్ణునామము నాచెవిలోఁ బడకుండుటకై చెవులకు గంటలు కట్టుకొని యుండువాఁడను. కైలాసవాసియు, వృషభధ్వజుఁడును మహాదేవుఁడగు శివుని నేను బూజించి స్తుతించితిని, నాయందనుగ్రహించి హరుఁడు వరము కోరు మనెను. ఆదేవసన్నిధానమున నేను ముక్తి కోరితిని. ముక్తినిమ్మని ప్రార్థించు నన్నుఁ జూచి త్రిలోచనుఁడు మరల నిట్లనెను. అందఱకు ముక్తినీయఁ గలవాఁడు విష్ణుఁ డొకఁడే. సందేహము లేదు. కావున నరనారాయణాశ్రమమైన బదరీవనమునకుఁ బోయి జనార్దను నారాధించి ముక్తిఁ బడయుము. ఇట్లు దేవదేవుఁడయిన యోగిచేఁ దెలిసికొంటిని. గోవిందుఁడగు గరుడధ్వజుఁడే యందఱకంటెఁ బరముఁ డని యెంచి ముక్తిదేశమగు నిచటికి వచ్చితిని.

ఇవి ఘంటాకర్ణుఁడు శ్రీకృష్ణునితోఁ జెప్పినమాటలు. తాళపత్రగ్రంథము నుండి గ్రహింపఁబడినవి. ఆంధ్రకవులు వ్రాసిన హరిహరసామ్యము లోనగు చిత్రములు మూలగ్రంథమందు లేవు. విష్ణువే ముక్తిదాత యను వాక్యములు మ్రింగివేయఁబడినవి. స్వమతదురభినివేశముచే సత్యము దాఁచి మిథ్యలు చెప్పు వారి నేమనఁగొనవచ్చును ? మిథ్యలచే స్థాపింపఁజూచుమత మదియేమి మతమో. ఇట్టిరోగము క్షుద్రముద్రాక్షరశాలవారియందు నున్నది. ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణ కాలమున నామె స్తుతివాక్యములలో నొకశ్లోక మాంధ్రముద్రిత ప్రతులందు లుప్తము. ఎంత కాలమునకైన దొంగతనము. అంకుతనము బయలుపడును గాని కలకాలము దాఁగదు.

ప్రశ్నము.

'త్వంసమర్థోఽసి జ్ఞాతు మేవం విధం నరమ్' ఇట్టి నరుని దెలిసికొన నీవు సమర్థుఁ డవని వాల్మీకివాక్యము. 'శ్రూయతాం నరః' అట్టి నరునిగురించి విను మని నారదువాక్యము. నరుఁడనఁగా మనుష్యుఁడనుటకు 'మనుష్యా మానుషా మర్త్యా మనుజా మానవా నరాః, స్యుః పుమాంసః పంచజనాః పురుషాః పూరుషా నరః' అని యమరము. ఇట్లుండ నీవు పరమ పురుషుఁ డని చెప్పెదవే ? అది యెట్లు పొసఁగును ?

ఉత్తరము.

నరశబ్దము వాల్మీకి ప్రయోగించినది వాస్తవమే. ఆ శబ్దమునే నారదుఁడు ప్రయోగించినది వాస్తవమే. తక్కిన పర్యాయపదములనెల్ల వదలి నరశబ్దమునే యిరువురు ప్రయోగింప నేల ? నరశబ్దము నీ వేయర్థమునఁ బ్రయోగించితివో యా యర్థమునందే నేను నీ భావము గ్రహించి చెప్పెద నని వాల్మీకి గ్రహించుటకుఁగదా యీ నరశబ్దమునే నారదుఁడు ప్రయోగించెను. వాల్మీకి మనుష్యునే యుద్దేశించినయెడల 'శృణు మానవ' అట్టి మనుష్యుని గుఱించి విను మనియే చెప్పియుండును. నరుఁడనఁగా 'నయంతి ఇతి నరః' అన్నిఁటిని స్వవశముఁ బొందించుకొనువాఁ డని వ్యుత్పత్త్యర్థము. ఇది యెవరియందు సార్థకము ? మనుష్యుఁడు సర్వమును వశపఱచుకొనఁగలఁడా ? 'నృ నయే' యను ధాతువునుండి పుట్టినది. నరశబ్దము 'నరతి నృణాతివా నరః' పురుషుల నుత్తమగతికిఁ దీసికొనిపోవువాఁ డని యర్థము. ఈయర్థ మెవరియందు సార్థకము ? 'నరో౽క్షేమను క్షేఽస్త్రనే' యను మేదినీనిఘంటువుప్రకారము నరుఁ డనఁగాఁ బుట్టువులేనివాఁడు. భగవంతుఁడని యర్థము. నరుఁ డనఁగా క్షయములేనివాఁ డని యర్థము. (రిష్=క్షయే) మనుష్యునకు మరణములేదా. కావున నరశబ్దము పరమపురుషునియందు ముఖ్యము. మనుష్యునియందు గౌణము, అట్టులే పురుషశబ్దము రెండువిధముల నన్వయించును. 'నరాఖ్యస్య పరమాత్మనః' నరుఁ డను పేరుగల పరమాత్మ యొక్క యని కుల్లూకభట్టు. 'ఆపోవై నరసూనవః' జలములు నరునివలన (బిడ్డలు) సృజింపఁబడెను. అనికదా ప్రమాణము. 'అపఏవ ససర్జాదౌ' యని కలదు గదా ? జలములను దొలుత సృజించిన నరుఁ డెవఁడు ? ఈకాలమందలి యీలోకమందలి నరుఁడనుటచే మనుష్యాకారము ధరించిన భగవంతుఁ డను నర్థమే సమంజసము.

ప్రశ్న

ఓయీ ! వాల్మీకిప్రశ్న భగవంతునిగూర్చియే యగునేని యాయన సగుణుఁడా, నిర్గుణుఁడా, సాకారుఁడా, నిరాకారుఁడా, ద్రవ్యమా, అద్రవ్యమా, ఏకతత్త్వమా, అనేకతత్త్వమా యని యిట్టి ప్రశ్నలు వేయక గుణములగుఱించి యడుగనేల ?

ఉత్తరము.

నీవు చెప్పునది విచారమార్గము. అది విచారముతో నారంభము, విచారముతో నంతమేకాని ఫలవంతము కాదు. ఆ మార్గమునఁ బోయి తరించినవారు లేరు. అది వాదమునకే కాని యనుష్ఠానమునకుఁ గాదు. అనుష్ఠానము ప్రధానముకాని వాదముకాదు. మామిడిపండు తీపా, పులుపా యని విచారించిన దాని రుచి తెలియదు. తినినచే వాస్తవము తెలియును. వాక్కునకు మనస్సునకు

కందరానివస్తువు నెవఁడు సంపూర్ణముగ మనస్సుచేఁ దెలిసికొనఁగలఁడు ? మన శక్తికొలఁది ధ్యానింపఁగా నాయన యనుగ్రహించి చూచినంత చూడఁగల వారమే. కాని పూర్ణముగా నెవ్వఁ డెఱుఁగఁగలఁడు ? కావున ననుష్ఠానరూపకమైన భక్తిమార్గమే శ్రేష్ఠము. నారదుఁడు భక్తుఁడు. నీవుచెప్పిన తత్త్వవిచారముకంటె గుణవిచారమే శ్రేయస్కర మని నారదుని మతము. వాల్మీకియు నామతములోఁ జేరినవాఁడే. కావుననే భగవద్గుణవర్ణనము వాల్మీకి చేయఁగా నారదుఁడు హర్ష సంభరితమనోజ్ఞుఁ డయ్యెను. తరణోపాయము గుణవర్ణనమే యని నారదుఁడు వ్యాసున కుపదేశించెను, 'ఉ. అంచితమైన ధర్మచయమంతయుఁజెప్పితి వందులోన. నిం దించుకగాని విష్ణుకథ లేర్పడఁజెప్పవు ధర్మముల్ ప్రపంచించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నఁగాక, నీకు నీ, కొంచెము వచ్చునెల్ల హరిఁ గోరి నుతింపుమి నార్యసన్నుతా' యనికదా నారదుఁడు చెప్పఁగా వ్యాసుఁడు శ్రీభాగవతము రచించెను. నారదుఁడు రచించిన పాంచరాత్రాగమమంతయు నీవిషయములేకదా బోధించెను.

తాత్పర్యము.

ఇట్టివా డెవఁడో వానిని విన మిక్కిలి కుతూహలపడుచున్నాఁడను - ఓయీ ! ఉత్తమ మహర్షి సత్తమా ! ఇట్టి సత్పురుషుని దెలుపందగువాఁడవు. త్రిలోకజ్ఞుఁడవు. త్రికాలజ్ఞుఁడవునైన నీవేకాని యితరులుగారు అని వాల్మీకి వచింపఁగా బ్రహ్మపుత్రుండును త్రిలోకవిదుండును నైన నారదుఁడు వాల్మీకి జిజ్ఞాసచేఁ దాను వచ్చిన కార్యము సఫలమగుటకు భగవద్గుణవర్ణనానుభవము గలిగెఁగదా యని మిక్కిలి సంతోషించినవాఁడై వాల్మీకి ! నీ ప్రశ్నమునకు దగినసమాధానము చెప్పెదను. సావధానుఁడవై వినుమాయని యాదరముతోడఁ బ్రబోధించి యిట్లనియెను.

అలంకారము

ఈ పద్యమునఁ బ్రథమపాదార్థమునకు ద్వితీయపాదార్థము హేతువు. కావునఁ గావ్యలింగాలంకారము. 'పరమమహర్షి వర్య' యనుపదము సాభిప్రాయము గావునఁ బరికరాలంకారము. వీనికిఁ బూర్వార్థమునఁ దిలతండుల న్యాయమున సంసృష్టి.

వ్యాకరణము

త్రిలోకసమాహారము త్రిలోక మని (పాంచరాత్రమువలె) సమాహారద్విగువుగాఁగాని త్రిత్వవిశిష్టలోకము త్రిలోక మని కేవల ద్విగువుగాఁగాని త్రిలోకము లెందున్నవో యది బ్రహ్మాండము అని బహువ్రీహిగాఁగాని త్రిలోక శబ్దమునకు సమాసము.

ఛందస్సు

చంపకమాలాపద్యము–దీనికి నజభజజజరగణములు ౧౧వ స్థానమునయతి.

సీ॥ నీవు కీర్తించిన • నిరుపమగుణములు, బహుళముల్ మఱి దుర్ల • భములు నైన
మునీంద్ర! చక్కఁగ • మనమున యోజించి, వచియింతు నేనిట్టి • వరగుణాఢ్యు
జనియించె నయ్యి • క్ష్వాకువంశంబున, రామనామంబునఁ • బ్రజల వొగడ
నియతాత్మకుఁడుమహా • నిస్తులవీర్యుండు, ద్యుతిమంతుఁడును ధృతి • యుతుఁడు వశియు

తే॥ బుద్ధిమంతుండు నతులప్ర • సిద్ధనీతి,
వరుఁడు వాగ్మియు శత్రుని • బర్హణుండు
శ్రీయుతుండును విపులాంసుఁ • డాయతంబు,
లైనభుజములుగలఁడు మ • హాహనుండు. ౫-౬

అవతారిక–: ప్రశ్న మొక్కటి, ప్రత్యుత్తరము మఱియొక్కటి నైనయెడ రెంటికిని యుక్తి యనుకూలమై యుండదు. కావున శిష్యుఁడొక విషయము నే యభిప్రాయముతో నడిగెనో యది తెలిసికొనలేక యాచార్యుఁడు మఱియొక విధమున నుత్తరమిచ్చెనేని యది సదుత్తరము కాఁజాలదు. కావున నట్టిదోషమున కెడములేకుండునట్లు నారదుఁడు వాల్మీకి యభిప్రాయమును గ్రహించునట్టు లతనికిఁ దెలియుటకై మొదటి రెండుపాదములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

అన్వయక్రమము

మునీంద్రా! నీవు కీర్తించిన నిరుపమగుణములు బహుళములు. మఱియు దుర్లభములు. అయినను నేను మనమునఁ జక్కఁగ యోజించి యిట్టి వరగుణాఢ్యు వచియింతును.

అర్థము.

నీవు కీర్తించిన = నీవు స్తుతించిన, ప్రశ్నించునపుడే యాగుణము లానందకరములై స్తోత్రపాత్రములయిన, వని భావము. నిరుపమగుణములు=అసమానములయిన వీర్యాదిగుణములు. 'గగనం గగనాకార' మన్నట్లు పరమాత్మగుణములకు సమానగుణములు పరమాత్మగుణములే కాన నాగుణముల కాశ్రయుఁడు మఱియొకఁడు లేఁడని భావము. బహుళముల్ = విపులములు. నీవు ప్రశ్నించిన గుణములు పదునాఱైనను వానినుండి యనేకగుణములు పుట్టునంతటివి. వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్నములం దంతర్భూతములై మఱికొన్ని కలవు. కావున విపులములైన ప్రశ్నగుణములే యనేకగుణములకును బ్రశ్నయగును. బహుళములు = ఇన్నియని లెక్కింపరానివి. 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ' 'ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్' 'నబిభేతికుతశ్చన' యని శ్రుతులు గుణముల కపరిమితత్వమే చెప్పుచున్నవి. ఈ శ్రుతియం దానంద మపరిమిత మని

చెప్పియున్నను సర్వగుణములు నిల్లే యని యెఱుంగునది. కావుననే 'ఉపర్యుప ర్యబ్జభవో౽పి పూరుషా, న్ప్రకల్ప్య తే యే శతమిత్యనుక్రమాత్' 'గిరా స్త్వదేకైక గుణావధీప్సయా స్థితా' అని స్తోత్రరత్నమునఁ జెప్పఁబడినది.

మఱి=అంతియకాక మఱియును - సముచ్చయార్థకమగు నీశబ్దము పూర్వోక్త గుణములు స్వాభావికములు అనవధికాతిశయములు అసంఖ్యేయములు శుభ రూపము లని తెలిపెడిని.

దుర్లభములు - దుర్లభములు + అ = వాస్తవముగ దుర్లభములే. 'అ' ఇది నిశ్చయార్థకము. నీవు చెప్పినగుణములు పరమపురుషునియందుఁ దప్పఁ నితరులయం దెందును లేవు. 'నబ్రహ్మనేశాన' యను శ్రుతి యన్యు లెవరియందును నీ గుణ ములు లేనట్లు చెప్పుచున్నదిగదా. దీనిచే వాల్మీకి ప్రశ్నించిన గుణములు గలవాఁడు విష్ణువే యనియు విష్ణువునుగుఱించియే యాయన ప్రశ్నించె ననియు నా ప్రశ్న భావమును జెప్పఁగఁ దా నెఱిఁగె ననియు దెలిపెడిని.

ఓయీ ! ఈ గుణములు వసిష్ఠవిశ్వామిత్రాదిమహర్షులందు లేవా ? వారిని జెప్పక రామచంద్రమూర్తినే చెప్పవలసిన కారణమేమి ?

ప్రత్యు :- వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులం దీగుణములు గలవు. కాని వారు ధర్మ మార్గమం దుండి స్ఖలితులై మరలఁ దపస్సుచేసి బాగుపడినవారు - శ్రీరామ చంద్రుఁడో యాదినుండి యంతమువఱకు స్ఖలనములేని ధర్మనిష్ఠుఁడు - శ్లో॥ ధర్మ వ్యతిక్రమో దృష్టో మహతాం సాహసం తథా। తదన్వీక్ష్య ప్రయుంజానస్సంసీద త్యవరో జనః'- మనుస్మృతి. మహాత్ములందు సాహసముచేఁ జేసిన ధర్మవ్యతి క్రమము గానవచ్చుచున్నది. వారిని జూచి యంతటివారు కానివారు వారి వలెఁ జేసిన నాశమగుదురు. అట్టిదోషము వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర భరద్వాజ పరశు రామాదులందు గానవచ్చెడిని. కావున వారిమార్గము లన్నియు ననుసరణీయములు గావు. కావున వారిని కేవలధర్మాత్ము లనరాదు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి చేసిన యేకార్యమైనను మనము పాపభయములేక చేయవచ్చును. కావుననే భట్టాచార్యులు 'రామవ ద్వర్తితవ్యం-నధర్మః, రావణవ న్నవర్తితవ్యం సో౽ధర్మ' యని వచించిరి. ఇచ్చట నొక సందేహము. నిర్దోషురాలని తెలిసి తెలిసి లోకులేమో యనుకొన్నారని భార్యనువదలెనుగదా. మన మట్లుచేయవచ్చునా ? "యద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ, స్తత్త దే వేతరోజనః, సయత్ప్రమాణం కురుతే. లోక స్త దనువర్తతే" శ్రేష్ఠుఁడనిపించుకొన్నవాఁ డేది చేయునో యితరు లదియే చేయుదురు. వాఁ డేది ప్రమాణమని చేయునో లోక మామార్గముననే నడచును. రామచంద్రమూర్తి సీతను విడనాడకుండిన లోకమునఁ బాతివ్రత్యము నాశమై యింటింటఁ గులటలు ప్రబలియుందురు. మగవారు నోరుమూసికొని పడియుండ

వలసివచ్చును. సీతను రాముఁ డేలుకొనలేదా, బిరుదమాత్రమే' మని వారు సీతారాముల దృష్టాంతముగఁ జెప్పుదురు. చెప్పుదురననేల ? చెప్పనే చెప్పిరికదా. ఉత్తరకాండము. ౯౩౬. ౯౩౭ ౯౩౮ పద్యములఁ జూడుఁడు. 'కం॥ రామసుఁ డగు రాక్షసుగృహా. సీమను జిరకాల మత్తు చెఱఁబడిన సతిన్, రాముఁడు రోయక కూడెనుఁ, గాముకులగువారి కెందుఁ గన్నులు గలవే.' "కం, రాజాను మతము ధర్మము, రాజవిధంబనుసరింపఁ బ్రజకర్హంబౌ, రాజువలె మనకు నాత్మ స, తీజనచర్యలు సహింపఁ దీరగు నింకన్." "కం. అని వారు వారు దోఁచిన, యనువునఁ బురిజనపదముల ననుకొనువారల్, జనులెల్ల నవిన రాముఁడు, మనమునఁ బరమార్తి కతన మల్లడిగొనుచున్."

గురువు - తలిదండ్రులు - భర్తలు - పెద్ద లనిపించుకొన్నవారు తాము ధర్మకార్యమే చేయుచున్నను దానియర్థము కారణము తెలియక శిష్యులు - బిడ్డలు - భార్యలు - పిన్నలు నష్టచేసి చెడిపోవు నట్లుండినచో నాధర్మకార్యము వారు మానవలయును. కృష్ణుఁడు సూత్రముగఁ జెప్పెను. రామచంద్రమూర్తి లక్ష్యము కనఁబఱిచెను. "కం॥ పాపాత్ములఁ బాపములం, పాపంగానోపునట్టి పద్మాక్షునిపైఁ, బాపము గలదని పలికిన, పాపాత్ములపాపమునకుఁ బారముగలదే" భాగ-౧౦ యన్నట్లు పరమపాపులుగాని రామచంద్రమూర్తియందు దోషమెంచరు. వినన్= అటులున్నను, మునీంద్ర = ఋషిశ్రేష్ఠా; (1) ప్రవాహమున మునిఁగినవాఁడు తన్నుద్ధరింప నితరుల సాహాయ్యమును గోరునట్లు నారదుఁడు రామగుణప్రవాహములో మునిఁగి దిక్కుతోఁపక ఋషిని బిలుచుచున్నాడని భావము. (2) మిక్కిలి జాగరూకతతోఁ బ్రశ్నయడుగుటవలన శ్లాఘించి సంబోధించుచున్నాఁడనియుఁ జెప్పవచ్చును. (3) ఇట్టి ప్రశ్న యడుగ నీకుఁదప్ప నితరులకు సాధ్యముకా దను నభిప్రాయముతో సంబోధించుచున్నాఁడు; ముని = మననము కలవాఁడు - తాను తెలిసికొన్న విషయములు మఱపు రాకుండుటకై అవి యుక్తియుక్తముగా నున్నవా యని చక్కఁగఁ దలఁచి యాలోచించుట మననము. అట్టి మునులలో నీవు శ్రేష్ఠుఁడవు. కావున నీ కుపదేశించినదానిని జక్కఁగ మథించి సారము గ్రహించి మేలుపడఁగలవాఁడవు. కావున నీ వడిగినది దుర్లభమైనను నిది క్లిష్ట ప్రశ్నమని నిరాకరింపక యాలోచించి మనస్సునకుఁ దెచ్చుకొని బోధించెదనని భావము.

నేను=(1) బ్రహ్మవలన నీవిషయమంతయు నెఱిఁగిన నేను (2) నేను వచియింతు ననుటచే నీప్రశ్నలకు బ్రత్యుత్తరమీయ నాకుఁదప్ప నితరులకు సాధ్యముగాదని భావము.

వరగుణాఢ్యున్ = శ్రేష్ఠమైన గుణములచే సంపన్నుని - కళ్యాణగుణములు కలవానిని, పరమాత్మ సర్వగుణహీనుఁడు. గుణములన్నియు నాయనయందు

భ్రమకల్పితము లను వాదము నారదునకు సమ్మతము కాదని దీనివలనఁ దెలియు
చున్నది.

చక్కఁగ మనమున యోజించి వచింతును. మనస్సునందుఁ జక్కఁగ నాలో
చించి చెప్పెదను. త్రిలోకవిదుఁడ వైన నీకు సర్వ మింతకుఁబూర్వమే విదితము.
తెలియని విషయముగదా యాలోచింపవలయును. తెలిసిన విషయము వెంటనే
చెప్పుటకు చక్కని యాలోచన యేల ! యనిన (1) రాములవారి గుణములు
స్మరించి యానందసాగరమున మునిఁగి దిగ్భ్రమఁ గొనియున్నాను. కొంత నిదా
నించితివేని చక్కఁగ నాలోచించి చెప్పెదను. (2) ఇప్పటికేదో యొకటి లటా
లున నాకుఁ దోఁచినది చెప్పెదను. నాతండ్రి బ్రహ్మతోడ నేను జదివిన శతకోటి
పరిమిత రామాయణమునందలి రామగుణములను స్మరించి నీప్రశ్నలకుఁ దగిన
ప్రత్యుత్తరముల నిచ్చెద నని భావము.

తాను వాల్మీకి కుపదేశింపవచ్చినది రామచరిత్రమైయుండ నీయన యింకేదో
ప్రశ్నించుచున్నాఁడే యేమి చేయుదునని యాలోచించి యాయన ప్రశ్నలకు
నదుత్తరము తాను జెప్పవచ్చిన రామచరితయే యని స్వస్థచిత్తుఁడై సంతోషించె
ననియు నెఱుఁగనగు.

ఇఁక వేదాంతోక్తసకలగుణములు గలవాఁడు రామచంద్రమూర్తిగా
నవతరించిన వేదాంతవేద్యుఁడు పరతత్త్వమగు శ్రీవిష్ణుమూర్తియే యని
నారదుఁడు నిరూపించుచున్నాఁడు. ఇదిమొదలు ౧౭వ పద్యముదాఁక
నేకాన్వయము. అయ్య = నాయనా, ఇది శిష్యునందు గురువునకుఁగల వాత్స
ల్యాతిశయమును దెలుపును. ఇక్ష్వాకువంశంబునన్ = ఇక్ష్వాకువు వైవస్వత
మనువుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు. అతని వంశమునందు, ఇతర మహావంశము
లెన్నియో యుండ వానినెల్ల వదలి యీ వంశమున జన్మించుటకుఁ గారణ
మేమన - ఇక్ష్వాకు మహారాజు విష్ణువుఁగూర్చి బహుకాలము తపస్సుచేయఁగా
శ్రీమహావిష్ణువు ప్రత్యక్షమై వరముఁగోరు మనెను. ఆయనయు నీ వీరూపముననే
నాయింటఁ బ్రతిదినము పూజగైకొనుచుండవలసిన దని కోరుకొనెను. నారాయ
ణుఁడు నట్లగాకయని యనుగ్రహించి యర్చామూర్తియై యాయనయింట
నిలిచి ప్రతిదినము గృహారాధనమున నర్చింపఁబడుచుండెను-అని పురాణకథ
గలదు. కావున సూర్యవంశ మని చెప్పక యిక్ష్వాకువంశ మని చెప్పెను. మఱియు
'వైష్ణవో నః కులే జాత స్స న స్సంతారయిష్యతి' అను స్మృతివాక్య ప్రకారమే
వంశమున నొకఁడు విష్ణుభక్తుఁడుగాఁ బుట్టినను నావంశమున నిరువదియొక్క
తరమువారలు తరింతురు. (ప్రహ్లాదునకు నృసింహమూర్తి చెప్పినవాక్యము
శ్రీ భాగవతంబునఁ జూడుఁడు) ఈ వంశమునం దన్ననో యిక్ష్వాకుతరము

మొదలు భగవంతుఁడు విష్ణుమూర్తి శ్రీ రంగనాథమూర్తియై వెలసి నిత్యము పూజింపఁబడుచుండెను. కావున నిట్టి సాత్త్వికవంశము వేఱొండు లేదని యభిప్రాయము. దీనివలన భగవంతునకుఁగల యాశ్రితపక్షపాతము తెలియనయ్యెను. వంశ మనఁగా మనుష్యులకు వెదురు తృణప్రాయమైనట్లు దేవతలకుఁ బరదేవతయైన భగవంతునకు మనుష్యులు వల్పు లేకదా అట్లుండినను వెదురునందు ముత్యమువలె మనుష్యులందు జన్మించినాఁ డనుటచే భగవంతుని సౌశీల్యము ప్రకటమాయెను. ఈ సౌశీల్యమె ప్రశ్నయందలి గుణవంతుఁ డనుమాట కర్థము. "రమంతే స్మిన్ సర్వజనా గుణై రితి రామః" సమస్తజనులు గుణములచే నితనియందు రమించుచున్నారు కావున రాముఁడు "గుణై ర్దాస్య ముపాగతః" ఈయన గుణములచే నీయనకు దాసుఁడ నైతినని లక్ష్మణుఁడు చెప్పెనుగదా.

రామనామంబునన్ = రాములవారను పేరితో (1) అందఱను దన గుణములచే రమింపఁ జేయువాఁడు "రమయతి సర్వాన్ గుణై రితి రామః" "రామో రమయతాం వర" యని ఋషి నిర్వచనవాక్యము దీనికిఁ బ్రమాణము. (2) ఈయనను యోగులు హృదయమునఁ గని సంతోషింతురు. "రమంతే యోగినో ఽనంతే సత్యానందే చిదాత్మని ఇతి రామపదే నాసౌ పరబ్రహ్మాభిధీయతే" యను వగస్త్య సంహితావచనము దీనికిఁ బ్రమాణము. క్షత్రియ వంశమందుఁ బుట్టుటకు మఱియొక కారణము గలదు. పరశురాముఁడు క్షత్రియవంశమునెల్ల నిర్మూలించెను, రాజ్యపాలనము క్షత్రియధర్మముగాని యితరులధర్మము కాదు. క్షత్రియ వంశముల మరల స్థాపించుటకు క్షత్రియుఁ డర్హుఁడుగాని తక్కినవర్ణములవా రధికారులు గారు. ఈ విషయము విపులముగ శ్రీరామనామమాహాత్మ్యమునఁ గననగు.

ప్రజలు పొగడన్ = జనులు స్తుతింపఁగా - తాటకావధము మొదలు రావణవధ పర్యంతముగాఁ గల శ్రీ రామకార్యంబులను జనులు పొగడుటయే కాక యూరక యున్నప్పుడు ఆ రామనామమందుఁ గల మాధుర్యము ననుభవించుటకై లోకు లెల్లవేళ రామ రామ యనుచుందురు. లోకములో నందఱకుఁ దెలిసిన విషయము నీకు మాత్రము తెలియదా! గుణములు రెండు విధములు - స్వరూప నిరూపకములు - నిరూపితస్వరూపవిశేషణములు అని. ఏ గుణము తెలియనపుడు వస్తుస్వరూపమే తెలియదో యట్టి గుణములు స్వరూపనిరూపకములు. వస్తుస్వరూపము తెలిసిన పిమ్మట నా వస్తువును నింకను విశేషముగఁ దెలుపునది నిరూపితస్వరూపవిశేషణము. అందు స్వరూపనిరూపక విశేషణములను జెప్పుచున్నాఁడు.

నియతాత్మకుఁడు = ఒక్కవిధమైన స్వభావము గలవాఁడు - నిర్వికారుఁ డని భావము. అచిత్తు సదా మాఱుచుండును. ఇతఁడట్లు మాఱువాఁడు కాఁడు. 'నాస

జరయైతజ్జీర్యతే నవధేనాస్యహన్యతే - అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విఘత్సోఽపిపాస' యని శ్రుతి.

మహానిస్తులవీర్యుఁడు=సాటిలేని గొప్పశక్తిగలవాఁడు. అచింత్యవివిధ విచిత్ర శక్తిమంతుఁడు. "పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ" యని శ్రుతి.

ద్యుతిమంతుఁడు = స్వాభావిక ప్రకాశముగలవాఁడు - స్వయంప్రకాశుఁడు - జ్ఞానస్వరూపుఁడు. జ్ఞానముగదా స్వయంప్రకాశము - "విజ్ఞానఘన ఏవ ప్రజ్ఞానఘన" యని శ్రుతి. ఘన యనఁగా గడ్డ.

ధృతియుతుఁడు = నిరతిశయమైన యానందముతోఁ గూడినవాఁడు- "ఆనందో బ్రహ్మ" యని శ్రుతి. "ధృతిర్యోగాంతరే ధైర్యే, ధారణే ప్రీతిసౌఖ్యయోః" నానా. 'ధృతిస్తు తుష్టి స్సంతోషః' వైజయంతి అను నిఘంటువులబట్టి ధృతి యనఁగా సంతోషము.

వశియును = సకలజగమును దన స్వాధీనమం దుంచుకొన్నవాఁడు - సర్వమునకును స్వామి. 'సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన' యని శ్రుతి. ఇంద్రియములను దన స్వాధీనమం దుంచుకొన్నవాఁడు-హృషీకేశుఁడని భావము. 'కారణంతు ధ్యేయ' యని ధ్యేయుఁడగు పరమాత్మకు జగత్కారణత్వముగూడ నొకగుణము కావున జగత్సృష్టి కనుకూలములగు గుణముల నింకఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

బుద్ధిమంతుఁడు = సర్వజ్ఞుఁడు. "య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవి" త్తని శ్రుతి.

అతులప్రసిద్ధనీతిపరుఁడు = సమానములేని ప్రసిద్ధమైన నీతియే ప్రధానముగాఁ గలవాఁడు. నీతి = మర్యాద-పొలిమేర. వస్తువులు తమతమ స్వభావమును మీఱకయుండునట్లు ఎల్లరాయిగా నుండువాఁడు. "ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్-ఏష సేతు ర్విధరణ ఏషాం లోకానా మసంభేదాయ" యని శ్రుతి.

వాగ్మియును = మంచివాక్కు గలవాఁడు. పరహితమైనవాక్కు మంచివాక్కు' 'కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరము' లన్నట్లు - సర్వలోకహితమైన వాక్కు వేదమే, కావున వాగ్మి = సర్వవేదప్రవర్తకుఁడు. "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యోవై వేదాగ్ంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" యని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు.

శ్రీయుతుండును = ఉభయవిభూతులతోఁ గూడినవాఁడు. నిత్యవిభూతి, లీలా విభూతియని విభూతులు రెండు. లీలావిభూతి జగత్తు - నిత్యవిభూతి పరమపదము - "సర్వ మిద మభ్యాత్త" యని శ్రుతి, శ్రీయుతుఁడు. లక్ష్మీదేవితోఁ గూడినవాఁడు- శోభతోఁగూడిన మంచివేషముగలవాఁడు.

శత్రునిబర్హణుండు=ఆవిభూతిసమృద్ధికి విరోధులగువారి నశింపఁ జేయువాఁడు. విభూతిపాలకుఁడు. "ఏష భూతపతి రేష భూతపాల" యని శ్రుతి. "పాఠక్రమాదర్థ క్రమో బలీయాన్" అను న్యాయమున నిట నన్వయము మార్చుకొనవలయును. తన్ను ద్వేషించినారను బుద్ధితో నెవరిని భగవంతుఁడు ద్వేషింపడు గాని తన్నాశ్రయించిన సాధువుల ద్వేషించువారిని దనకు శత్రువులుగా భావించును. శ్రీకృష్ణుఁడు రాయబారమునకు వెళ్ళినప్పుడు విదురునింటఁ దాను విందు గ్రహించుటకు దుర్యోధనువిట గ్రహింపమికిఁ జెప్పినకారణము స్మరించునది.

క॥ పగవారియింటఁ గుడిచిన, నగుఁ దమ కనుమాన మమృతమైనను దానం
బగతురకుఁ గుడువఁబెట్టఁగఁ దగ దొడఁకుల కెప్పు డెవ్విధము వాటిలునో.

వ॥ నేను బగతుండనె యంటివేని

క॥ అలుగుదు పాండవులకు వారలు నాకుం బ్రాణములు ధరావల్లభ యి
ట్టులముగఁ దమప్రాణములకు, నలుగఁ జనులు పగతురనుట యనుమానంబే.

ఉద్యోగ. ౩.౨౨౫.

వ॥ భగవంతుఁడు విష్ణువు, భక్తజనపక్షపాతి.

శ్లో॥ రక్షతే భగవాన్ విష్ణు, ర్భక్తా నాత్మశరీరవత్. భగవంతుఁ డగు విష్ణువు తన శరీరమువలె భక్తులను రక్షించునని యర్థము.

"అథయ ఏషోంత రాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే హిరణ్యశ్మశ్రుర్హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖా త్సర్వ ఏవ సువర్ణ స్తస్య యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ తస్యోదితి నామ సఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదిత ఉదేతి హవై సర్వేభ్యః పాప్మభ్య య ఏవం వేద" యని ఛాందోగ్యమున నంతరాదిత్యవిద్యా ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారము భక్తులచే ననుభవింప యోగ్యమైన సర్వాంగ సుందరమైన యాకారము సౌష్ఠవము నిటఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఇది ప్రియదర్శనుఁ డెవ్వఁ డను ౧౧ వ ప్రశ్న కుత్తరము.

నిశ్చలమైన నిత్యమై నిరుపమానమైన సౌందర్యగుణ మెవ్వనియందుఁ గల దను ప్రశ్నకు శ్రీరామచంద్రుని యాకారము వర్ణింపఁ బడెను. దీనివలన "యత్రాకృతి స్తత్ర గుణా" యనునట్లు (ఆకారమున్నచోట గుణములుండును.) రెంటికి నవినాభావ సంబంధము చెప్పబడెను. కావున భగవంతుఁడు సత్తని సచో సాకారుఁ డనియే యర్థము. ఉండుట యనునదిగూడ గుణమే కదా. సాకారుఁ డంటిమా గుణవంతుఁ డనియే యర్థము. ఒకటి యంగీకరించిన రెండవది యంగీకరింపక తప్పదు. గుణములవలన గుణికిఁ బ్రశస్తి. కావున గుణవర్ణనమే ప్రధానము, "ధర్మముల్ ప్రపంచించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నినఁగాక" యనికదా నారదుఁడు వ్యాసులకుఁ జెప్పెను. విపులాంసుండు=ఉన్నతము లగు

భుజశిరస్సులుగలవాఁడు మహాపురుషుఁడు ,"కక్షః కుక్షిశ్చ వక్షశ్చ ఘ్రాణస్కంధో లలాటికా, సర్వభూతేషునిర్దిష్టా ఉన్నతాస్తు సుఖప్రదా" యని సాముద్రిక లక్షణము. కక్షములు - కడుపు - ఎదురుఱొమ్ము - నాసిక - మూఁపురములు - నొసలు ఇవి మిట్టలయి యుండిన సుఖప్రదములు.

ఆయతంబులైన భుజములు గలఁడు = బలిసి గుండ్రముగాఁ దీరిన రెట్టలుగల వాఁడు. అజానుదీర్ఘములైన బాహులవాఁ డని భుజముల నిడుపు ముందు చెప్పఁబడును. కావున నిచట నాయతశబ్దమునకు బలిసి గుండ్రముగా దీరిన యని లాక్షణికార్థము 'అజానులంబినౌ బాహు వృత్తపీనౌ మహీశ్వర' యని సాము ద్రికలక్షణము. గుండ్రములై బలిసినవై మోఁకాలివంటు నిడివిచేతులవాఁడు రా జగును. మహాహనుండు = బలిసిన చెక్కిళ్ళుమీఁది భాగముగలవాఁడు. "మాంసలౌ తు హనూ యస్య భవతః స్త్రీవ మున్నతౌ, స నరో మృష్టమశ్నాతి యావదాయు స్సుఖాన్వితః" యని సాముద్రికము. ఎవనికిఁ జెక్కిళ్ళు బలిసి కొంచెము మిట్టగానుండునో వానికి జీవించి యుండువఱకు దేహసౌఖ్యము భోజనసౌఖ్యము కలవు.

ఛందస్సు:— సీసపద్యము. వ్యాకరణము :- కలఁడు=కలవాఁడు. "ఎల్లవారి కంటె నెఱుకగలవు." అరణ్య-౩-౩౭౭. 'ఎఱుకగలరె తనుజు లెందు' అరణ్య ౩-౧౫-౧౪. 'వెరవుగలరు' ఉద్యో ౪-౭-౧౧౦ వ. 'గెల్వఁగలారు' భీష్మ-౨-౧౧. 'ప్రాణావఁగలవె' ద్రోణ. ౧-౨౬-౩. 'కలవేని' అరణ్య ౧-౩౧౦ - మిమునెల్ల మిగులు భుజగర్వము మదముగలఁడు గొనఁ దరాపుల నధిపా' ఉద్యో. శాంతి. ౯-౩౭౪. ఈ ప్రయోగములంబట్టి కలవాఁ డనుటకు కలఁడని - కలవాఁడ ననుటకు కలవని-కలవాఁడ ననుటకుఁ గల నని-రూపంబు లేర్పడుటే కాక సు-వ్యా- క్రియసూ-౧౫౭ ప్రకారము కలఁ డనియు నేర్పడును.

తా త్ప ర్య ము.

అయ్యా, మునిశ్రేష్ఠా! నీవు శ్లాఘించినగుణము లసమానములు. ఒక్కొక్క గుణమునం దంతిన్యూనతములై మఱికొన్ని యుండుటచే ననేకములు. మనుష్య మాత్రులయందుఁ గానవచ్చునవికావు. అయినను నీ వేయభిప్రాయముతో నీప్రశ్న లడిగితివో యా యభిప్రాయమును జక్కఁగ మనస్సునం దాలోచించి తెలిసికొని యిట్టి సుగుణసంపత్తిగలవానిని నీకుఁ జెప్పుచున్నాను. పరాకుమాని వినుము నాయనా! యేవంశంబున నెవనియింట నిత్యము భగవంతుఁ డారాధింపఁబడుచున్నాఁడో యట్టి యిక్ష్వాకుమహారాజవంశమున రామా రామా రామా యని లోకులు మోగులు నందఱు పొగడుచుండ రామచంద్రమూర్తియను నామధేయముతో నా మున జన్మించెను. ఆయన యెప్పుడును వికారము పొందక యేకవిధముగ నుండు

స్వభావము గలవాఁడు. మిగుల గొప్పదై యనుపమానమైన వివిధమై విచిత్రమైన శక్తి గలవాఁడు. స్వయముగ ప్రకాశము గలవాఁడు. నిరతిశయమైన యానందము గలవాఁడు. ఇంద్రియములను సకలభూతములను దనకు వశముపడఁ జేసికొనువాఁడు. సర్వము దెలిసినవాఁడు సమానము లేని ప్రసిద్ధమైన నీతియే ప్రధానముగా నుంచుకొన్నవాఁడు. పరులకు హితము ప్రియమునైన వాక్కులు గలవాఁడు. శ్రీమంతుఁడు ఎవరియందుఁ దనకు శత్రుభావము లేకుండినను దన్నాశ్రయించిన సాధువులపై ద్వేషించువారల నాశముఁ జేయువాఁడు. ఎత్తైన మూఁపురములు గలవాఁడు. బలసిన చెక్కిళ్ళు గలవాఁడు.

కం॥ కంబుగ్రీవుఁడు విపులో,రంబు విడంబించువాఁడు • రాజితకోదం
　డంబు గలవాఁడు శత్రుక,దంబకకాలాంతకుండు • దారుణుఁ డాజిన్. ౯౩

కంబుగ్రీవుఁడు=శంఖముతో సమానమైన మెడ గలవాఁడు, మూఁడు రేఖలు గల మెడ కంబుగ్రీవ. "కంబుగ్రీవశ్చ నృపతి ర్లంబకర్ణోఽతిభూషణః" అని లక్షణము. విపులోరంబు విడంబించువాఁడు = విశాలమైన ఱొమ్ము కలవాఁడు. విడంబించువాఁడు = అనుకరించువాఁడు, భక్తానుగ్రహార్థమై భగవంతుఁ డిట్టి యాకారము పరిగ్రహించియున్నాఁడు. తనకై యే యాకార మక్కఱలేనివాఁడని సూచితము, ఈ యర్థమునే జితంతాస్తోత్రమున నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో॥ న తే రూపం న చాకారో, నాయుధాని న చాస్పదమ్
　తథాపి పురుషాకారో, భక్తానాం త్వం ప్రకాశసే ॥

నీయర్థమైన రూపము నీకు లేదు. అట్టి యాకారము లేదు. అట్టి యాయుధములు లేవు. అట్టి స్థానము లేదు. అట్లుండియు భక్తులకుఁ బురుషునివలెఁ గనవచ్చుచుందువు. 'ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా' ఉపాసకులనిమిత్తమై బ్రహ్మము రూపము కల్పించుకొనునని యుపనిషత్తు చెప్పుచున్నది.

రామావతారము మనుష్య విడంబనమే కదా. 'మాయామానుషవిగ్రహ'యని గదా ప్రసిద్ధి.

రాజితకోదండంబు గలవాఁడు=ప్రకాశించునట్టి పెద్ద ధనస్సు గలవాఁడు అట్టి దీర్ఘమైన ధనుస్సును ధరించు నొడ్డుపొడుగు గల దేహము కలవాఁడని భావము. కావున నవయవవర్ణన ప్రకరణమున నాయుధకీర్తనము వలని ప్రక్రమ భంగము లేదు.

శత్రుకదంబకకాలాంతకుఁడు = విరోధుల సమూహమునకుఁ బ్రళయకాల యమునివంటివాఁడు, శత్రువులు = పాపములు – పాపవిరోధియు నపహతపాప్ముఁడు నగువాఁడు భక్తానుగ్రహార్థము దేహము ధరించి దేహివలె నటించును.

అస్మదాదులకువలెఁ గర్మకారణమైన జన్మము పాంచభౌతిక దేహము గలుగవు అని వ్యంగ్యము. కావునఁ బ్రక్రమభంగము లేదు.

అజిన్ దారుణుఁడు=యుద్ధమునందు భయంకరుఁడు

తా త్ప ర్య ము

శంఖమువలె మూఁడు రేఖలు కల కంఠము గలవాఁడు విశాలమైన వక్షస్స్థలము గలవాఁడు. గొప్పదగు విల్లుధరించువాఁడు. ఆశ్రితపాపము లనెడి శత్రుసమూహములకుఁ బ్రళయకాలయమునివంటివాఁడు. యుద్ధమునందు భయంకరుఁడు.

ఛందస్సు:—కందపద్యము

సీ॥ ఆజానుదీర్ఘంబు • లైనబాహులవాఁడు, రమణీయమైనయు • రంబువాఁడు
తరము లేనట్టి సుం • దరలలాటమువాఁడు, కమనీయమైనవి • క్రమమువాఁడు
అంగ్రైవ సరిసరి • యంగముల్ గలవాఁడు, మినమిన మనుమేని • మెఱుఁగువాఁడు
దారుణ మైనప్ర • తాపంబు గలవాఁడు, చారుపీవర సువ • క్షంబువాఁడు

తే॥ గేయమగువాలు విరివికం • దోయివాఁడు, మెచ్చుగొలిపెడిలచ్చిచే • హెచ్చువాఁడు
సర్వశుభలక్షణుండును • భవ్యమూర్తి, రామచంద్రుండుసుగుణాభి • రాముఁడనఘ.

ఆజానుదీర్ఘంబులైన బాహులవాఁడు=మోఁకాటివఱకు నిడుపైన భుజములు గలవాఁడు.

రమణీయమైన శిరంబువాఁడు=సమమైనది. ఛత్రాకారమైనది, గుండ్రమైనది గనుకనే మనోహరమైనదియు నగు తలగలవాఁడు. ఇట్టి తలగలవాఁడు దీర్ఘాయువు నేకచ్ఛత్రాధిపతియు నగునని సాముద్రికము—"సమవృత్తశిరాశ్చైవ ఛత్రాకారశిరా స్తథా, ఏకచ్ఛత్రా మహీం భుంక్తే దీర్ఘమాయుశ్చ జీవతి" యని లక్షణము.

ఏకచ్ఛత్రాధిపతి=పూర్వకాలమున మనరాజులు రాజ్యమేలు చుండినపుడు రాజొక్కఁడే గొడుగు పట్టుకొనవచ్చునుగాని ప్రజలలో నెవ్వరు పట్టుకొనరాదనియు, దానివలననే రాజునకు నేకచ్ఛత్రాధిపతి యని పేరనియు నొక పాశ్చాత్యుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఏది మాధ్యాతిశయము వేనోళ్ళఁ బొగడఁదగును. శ్వేతచ్ఛత్రము రాజచిహ్నము. ఒక్కఁడే సమస్తభూమి నేలునేని వాఁడేకచ్ఛత్రాధిపతి.

తరము లేనట్టి = సమానములేని. సుందర లలాటమువాఁడు = అర్ధచంద్రునితో సమానమైనదియుఁ బెద్దైనదియుఁ గాన నందమైనదగు నొసలుగలవాఁడు.

కమనీయమైన విక్రమమువాఁడు = అందమైన నడకగలవాఁడు, ఏనుఁగువలెనో-సింహమువలెనో నడుచుట యందమని కవిసమయము. క్రమము=పద

న్యాసము. 'సింహర్షభ గజవ్యాఘ్రగతయో మనుజా మునే, సర్వత్రసుఖ మేధంతే సర్వత్ర జయిన స్సదా॥' యని లక్షణము. ఇది పురుషులవిషయము. ఈ యుపమానములు స్త్రీలకుఁ జెల్లవు. వారినడకను హంసనడకతోను మదపుటేనుఁగు నడకతోను బోల్తురు.

'ఏమటెదవుసుమీ యెప్పుడైన నీమనంబుననేని రాముఁ జేగ వనాళి' - యనికదా సుమిత్ర లక్ష్మణునకు బోధించెను. (అయోధ్య-౧౦౯౭ ప) రామచంద్ర మూర్తియొక్క గమనసౌందర్యమును జూచి తదనుభవమువలనఁ గలిఁగిన యానంద మునఁ బరవశుఁడవై రామచంద్రమూర్తి నేమటెదవు సుమీయని దీని యర్థము. అంగైన = అందమైన.

సరిసరియంగముల్ గలవాఁడు = ఎచ్చుదక్కువలులేక ప్రమాణమునకు సరియైన పరిమాణముగలిగి యొకదానినొకటి సరియయిన యవయవములు గలవాఁడు. "శ్లో॥ భ్రువౌ నాసాపుటే నేత్రే, కర్ణా వోష్ఠౌచ చూచుకౌ, కూర్పరౌ మణిబంధౌచ, జానునీవృషణౌ కటీ, కరౌ పాదౌ స్ఫిచౌ యస్య, సమాజ్ఞేయస్సభూపతి" యని సాముద్రికము. కనుబొమలు, ముక్కుపుటములు, కన్నులు, చెవులు, పెదవులు, చనుముక్కులు, మోచేతులు, మణికట్లు, మోకాళ్లు, వృషణములు, పిఱుఁదులు, చేతులు, కాళ్ళు, పిక్కలు, నెవనికి సమానములుగనుండునో వాఁడు భూమి నేలును. జంటజంటగానుండు నీయవయవములలో జంటలోని రెండు నొకదానికి నొకటి సమానముగా నుండుటయేగాక యాకారము సరిగా నుండవలయును. అర్జునుని పిక్కలు వరిపొట్టలవలెఁగాక కొలఁతసేరులవలె నుండుటచే గర్భజీవి యయ్యె నని భారతమునఁ గలదు.

మినమిన మనుమేనిమెఱుఁగువాఁడు = తళతళ మెఱయుచుండు దేహకాంతి గలవాఁడు. "శ్లో॥ నేత్రస్నేహేన సౌభాగ్యం, దంతస్నేహేన భోజనమ్ త్వచ స్నేహేన శయ్యాచ, పాదస్నేహేన వాహనమ్" అని వరరుచివాక్యముగలదు. కన్నులమెఱపు సౌభాగ్యకారణము దంతములకాంతి మంచిభోజనమును దెలుపును. చర్మము నిగనిగలాడుచుండిన శయ్యాసుఖము గలదు. పాదముల మెఱుపుండిన వాహనలాభము గలుగును.

ప్రతాపము=పరాక్రమము. పేరువిన్నంతమాత్రమున శత్రువులు జడియునట్లు చేయుశక్తి.

చారుపీవరసువక్షంబువాఁడు=మనోహరమై బలిసినమంచిఱొమ్ము గలవాఁడు.

గేయమగు వాలు విరివికందోయివాఁడు = శ్లాఘ్యమై నిడుపై విశాలమైన రెండు కన్నులుగలవాఁడు. 'రక్తాంతైః పద్మపత్రాక్షైర్లోచనై స్సుఖభోగిన' యని

సాముద్రికము. ఎఱ్ఱని కొనలుగలిగిన తామరరేకులతో సమానములైన లోచనములు గలవాఁడు సుఖభోగి.

ఈ నేత్రముల యందమును దలఁచి సీతాదేవి యిట్లు దుఃఖించెఁగదా.

కం॥ ధన్యులు రఘుకులముఖ్యా, ర్ధన్యుని నాహృదయనాథు రాముని వత రా
జన్యుని రాజీవాక్షుని, మాన్యునిఁ గను దేవసిద్ధమానిప్రవరుల్. సుం. ౨౭

కం॥ మాన్యునిఁ గృతజ్ఞు నుతసౌ,జన్యునిఁ గమలాక్షు సింహసమగతిఁ గృతిమా
ర్ధన్యుని నాప్రాణవిభుఁ, ధన్యులువో గన్నులార దర్శింతుజనుల్. సుం ౨౮

హనుమంతుఁడు శ్రీరాముని లక్షణములు సీతాదేవితోఁ జెప్పునపుడు రాముఁడు కమలపత్రవిశాలలోచనుం డనికదా ప్రారంభించెను. సు. ౮౩౦

శూర్పణఖయు రావణునితో నిడుదబాహులవాఁడు వెడదకన్నులవాఁడని ప్రారంభించెను.

లచ్చి=(1) అవయవకాంతి. (2) సీతాస్వరూప యగు లక్ష్మీదేవి. లక్ష్మీశబ్ద భవము లచ్చి.

సర్వశుభలక్షణుఁడు = క్రొత్త క్రొత్తవియు మంగళకరములు నయి యిప్పుడు చెప్పని యనేక లక్షణములు కలవాఁడు. భగవంతుని లక్షణములన్నియుఁ జెప్ప వలయు ననిన నెవ్వనికి సాధ్యము! కావున సమిష్టిమీఁదఁ జెప్పెను. భవ్యమూర్తి = దర్శనమాత్రమున శుభమొసంగు నాకారము గలవాఁడు.

సుగుణాభిరాముఁడు = మంచిగుణములచే నొప్పువాఁడు.

రామచంద్రుఁడు='చది ఆహ్లాదనే' యను ధాతువువలనఁ గలిగిన చంద్రశబ్దమునకు నాబాలగోపాలము సంతోషపెట్టువాఁ డని యర్థము. ఆ చంద్రునికంటె నభిరాముఁడు రామచంద్రుఁడు. ఈరామచంద్రునిఁ జూచినపిమ్మటఁ జంద్రునిఁ జూచిన నందముగఁ గానఁబడఁ డని భావము.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి నిడుదలై మోకాళ్ళవంటుచేతులు గలవాఁడు. అందమైన వక్షముగలవాఁడు. సౌందర్యమందు సమానము లేని నొసలు గలవాఁడు. చూచువారిని మైమఱపొందఁజేయు నడకగలవాఁడు అందమై యొకదాని కొకటి శాస్త్రమునఁ జెప్పినపరిమాణమునకు సరియైన యవయవములుగలవాఁడు మిన మిన మని ప్రకాశించు దేహకాంతిగలవాఁడు. భయంకరమైన శత్రువులకు సహింప రాని ప్రతాపము గలవాఁడు. మనోహరమై బలిసిన మంచివక్షము గలవాఁడు. కీర్తింపఁదగి నిడివి వెడలుపుగల కన్నులు గలవాఁడు. ఎదుటివారు మెచ్చు కొనుశోభతోఁగూడిన వేషముగలవాఁడు. శ్లాఘ్యమైన శుభచిహ్నములుగల

వాఁడు చూచువారికిని, శుభముఁ గలిగించు నాకారము గలవాఁడు. మంచిగుణములచే మనోహరుఁడు.

సీ॥ శస్తధర్మవిదుండు • సత్యసంధుండును, సకలభూజనహిత • సతతరతుఁడు
సద్యశఃపూర్ణుండు • జ్ఞానసంపన్నుండు, సత్యంతశుచియు స•మాధియుతుఁడు
వశ్యుండునుం బ్రజా•పతిసన్నిభుండును, శ్రీమంతుఁడును ధాత • రిపుహరుండు
జీవలోకావన • శీలుండు ధర్మసం, రక్షుండు నిజధర్మ • రక్షణుండు
తే॥ స్వీయజనగోప్తయును సాంగ • వేదతత్త్వ, నిపుణతముఁడు ధనుర్వేద•నిష్ఠితుండు
సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞ•చతురుఁడనఘు, స్మృతియుతుండును బ్రతిభావి•శేషయుతుఁడు.

ఇట్టి లాశ్రితు లనుభవింప యోగ్యమగు దివ్యమంగళవిగ్రహమును జెప్పి యిఁక నాశ్రితుల రక్షింప ననువగు గుణములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శస్తధర్మవిదుండు=శుభమైన ధర్మమును దెలిసినవాఁడు. శరణాగతరక్షణము ప్రశస్తధర్మము.

తే॥ మైత్రి భావించి తాన సంప్రాప్తుఁడైన, వాని నెటులైనఁ జేపిడువాఁడఁగాను
వాని యెడనుండెనేని నిర్దేనిదోష, మద్ది గ్రాహ్యంబుగాదు సదాళులకును.
అని రాముఁడు విభీషణుఁడు శరణు చొచ్చినపుడు చెప్పెను.

సత్యసంధుండును = నిజమైన ప్రతిజ్ఞ గలవాఁడు.

కం॥ విడిచెదఁ బ్రాణములైన, న్విడిచెద నిన్నైనఁ దమ్మునిన్ విడిచెద నే
విడుతు నె ప్రతిజ్ఞ నంచుం, బుడమిసురలతోడఁ బల్కె ముగ్ధారి యెపుడున్ అరణ్య౧౦౩౮

సకలభూజనహితసతతరతుఁడు=సకలప్రాణులకును మేలుచేయుటయం దెల్లపుడు నాసక్తిగలవాఁడు - ప్రజలమేలునకై కదా తన సంసారసుఖము నాశము చేసికొని సీతను వాల్మీకాశ్రమమునకుఁ బంపుట.

సద్యశఃపూర్ణుండు=ఆశ్రితసంరక్షణములోనగు వానివలన సంపాదించిన యశస్సుచే బరిపూర్ణుఁడు. "తస్యనామ మహద్యశః" యని శ్రుతి.

ఒక స్త్రీని గాపాడుకొనలేక పరులపాలుచేసె నని సీతావిషయంబునను, భార్యానిమిత్తమై తమ్ముని గోలుపోయెనని లక్ష్మణమూర్ఛ సమయంబునను నపకీర్తి వచ్చెననికదా శ్రీరామచంద్రమూర్తి దుఃఖించెను.

యశశ్శబ్దముచేఁ గీర్తియును గ్రహింపవలయును. శత్రువధవలనఁ బరాక్రమమువలనఁ గలిగినది కీర్తి. జ్ఞానసంపన్నుఁడు = (1) సర్వవిషయికజ్ఞానముతోఁ గూడినవాఁడు. "యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవి" త్తని శ్రుతి. సర్వజ్ఞతయేకదా యాశ్రితరక్షణాసక్తుఁడు - (2) బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడు. కావుననేకదా జటాయువునకు మోక్షమియ్యఁ గలిగెను.

అత్యంతశుచి = మిక్కిలి శుద్ధుఁడు - ఋజుస్వభావము గలవాఁడు.

సమాధియుతుఁడు = (1) ఆశ్రితుల నెవ్వరెవ్వరి నెప్పుడెప్పు డెట్లెట్లు రక్షింతునా యను నెడఁదెగని యాలోచనము గలవాఁడు. (2) తనతత్త్వమును యోగసమాధియందుఁ దెలిసికొనువాఁడును.

వశ్యుఁడు=(1) ఆశ్రితులకుఁ బరతంత్రుఁడు, (2) పితాదులకుఁ బరతంత్రుఁడు.

ప్రజాపతిసన్నిభుఁడు = బ్రహ్మతో సమానుఁడు, బ్రహ్మాదులకంటె సర్వోత్కృష్టుండయుఁ బ్రజారక్షణార్థము బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరు లనునట్లు బ్రహ్మాదులలో నొకఁడుగా నవతరించెనని భావము. త్రిమూర్తులలో నొకఁడుగా నెన్నఁబడు విష్ణుమూర్తి యవతారమూర్తియే కాని పరవాసుదేవమూర్తి గాదు. నిజాంశమూర్తులైన బ్రహ్మరుద్రులను రెండు చేతులవలె గ్రహించి వారిచే సృష్టిసంహారకార్యములు చేయించుచు రక్షాకార్యము తాను జేయుచుండును. శ్రీరామచంద్రమూర్తి సాక్షాద్విష్ణువే కావునఁ బ్రజాపతిసన్నిభుఁడని చెప్పఁబడెను.

శ్రీమంతుఁడు = జగద్రక్షణమునకు నుపకారయగు లక్ష్మితో నిత్యసంబంధము గలవాఁడు. ఇచ్చట మతుప్ప్రత్యయము నిత్యసంబంధమును దెలుపును. "రాఘవత్వే భవేత్సీతా, రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని, అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషా నపాయినీ"—విష్ణుపురాణము.

ధాత = పోషకుఁడు.

రిపుహరుఁడు=(తనకు విరోధి యని చూడఁదగినవాఁ డెవ్వఁడు లేఁడుగావున) ఆశ్రితవిరోధుల సంహరించువాఁడు.

ఇఁక భగవంతుఁ డవతారముల నొందఁ గారణములగు గుణములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

జీవలోకావనశీలుఁడు = ప్రాణిసమూహములఁ గాపాడుట స్వభావముగాఁ గలవాఁడు. కొందఱు తమవారిని మాత్రము భరింతురు. ఈయనయో సమస్త లోకములందలి సమస్త ప్రాణులను భరించువాఁడు "కం॥ లోకచయభర్త శుభమతి, యాకోసలతనయ గాంచె మహనీయున్" - ఇది సీతోక్తి. సుందర. ప. ౯౮౭ లోకములో సమస్తప్రాణులను రక్షించునెడఁ బాపాత్ములనుగూడ రక్షింపవలదా? వాని నేల శిక్షించుచున్నాఁ డని ప్రశ్నింపరాదు. ఏలన:

ధర్మసంరక్షకుఁడు = తా నాచరించియుఁ బ్రజలచే నాచరింపించియు ధర్మసంస్థాపనము చేయువాఁడు. ధర్మమం దుండువారి నిప్పుడే రక్షించును. అధర్మమం దుండువారికో వ్రణరోగికి శస్త్రచికిత్స గావించి యారోగ్యముకలిగించు శస్త్రవైద్యునివలె వారి పాపము కష్టానుభవముచేఁ బోవునట్లు చేసి రక్షించును. కష్ట

ములు పాపపరిహారకములు, భోగములు పుణ్యపరిహారకములు. కావునఁ గష్టములు దాపరించినపుడు మన పాపము హరింప భగవంతుఁ డట్లు కావించెనని తలఁప వలయునేకాని ద్వేషబుద్ధిచే నట్లు చేసె నని తలఁపరాదు. బంగారును బుటము వేసినట్లని తలఁపవలయును.

నిజధర్మరక్షణుండు=(1) తనదియగు శరణాగతరక్షణ మను విశేషధర్మమును విశేషముగా రక్షించుకొనువాఁడు; (2) వారివారి వర్ణాశ్రమధర్మములను రక్షించు వాఁడు; (3) తాననుష్ఠింపవలసిన ధర్మములను దాను దప్పక యనుష్ఠించి కాపాడు కొనువాఁడు. శ్లో॥ ధర్మోపదేశసమయే, జనా స్సర్వేపి పండితాః । తదనుష్ఠాన సమయే మునయోపి నపండితా' యన్నట్లు లోకులందఱు బరులకు బోధించు పండితులు తెలుపు గానవత్తురుగాని వానిని స్వయముగా నాచరించువారు కానరారు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యట్లు కాదు. తా నాచరించి యితరులకు మార్గదర్శి యగును. 'రాముఁడు చేసినట్లు చేయుము: కృష్ణుఁడు చెప్పినట్లు చేయు' మనికదా లోకోక్తి.

స్వీయజనగోప్తయును=తనవారినిఁ గాపాడువాఁడు. (1) కొందఱు ప్రభువులు పరులనుమాత్రము కాపాడుదురుగాని తమవారిని రక్షింపరు. ఈయనయో తమ వారిని రక్షింపఁ దమకపడుచుండును. శ్లో॥ దాస్య మైశ్వర్యభావేన జ్ఞాతీ నాంచ కరోమ్యహమ్, అర్థభోక్తాచ భోగానాం వాగ్దురుక్తానిచ క్షమే॥ యని భగవద్వాక్యము. స్వీయజనమునకును గోప్తయని సముచ్చయగర్భిత విగ్రహము; స్వజన రక్షణము దుర్లభమని సముచ్చయభావము. (2) స్వీయజనులు శరణాగతులు. వారిని విశేషించి రక్షించువాఁ డని విగ్రహములోని సముచ్చయ మభిప్రాయము. రక్షణమందలి విశేషమేమన :- శరణాగతి చేసినవారియందు దోషము లున్నను వానిని లక్ష్యపెట్టక రక్షించుట, తే॥ మైత్రి భావించి నాన సంప్రాప్తుఁడైన। వానిని నెటులైనఁ జేపికువాఁడఁగాను । వాని యెడ నుండెనేని నేదేనిదోష।మద్ది గర్హ్యంబుగాదు సదాఖిలకును । అని తాన చెప్పెఁగదా. (3) సాధుజనంబుల సంరక్షసలుప ! బాధింప దుష్కృతి పరులైనవారి । జగతి ధర్మంబు సంస్థాపన సేయ । యుగయుగంబునఁ బుట్టుచుండుదు నేను. ద్వి. భ. గీ. ౪ అధ్యాయము. ఈ వాక్య ప్రకారము నాలుగుపదముల కర్థమగు జీవలోకావనశీలుఁ డనుపదమునకు స్వీయజనగోప్త యనునది వివరణము ఈ పదములు సాధుజనపరిత్రాణమును దెలుపును. ధర్మసంరక్షుఁడు నిజధర్మరక్షణుఁ డనునవి సామాన్య ధర్మములను విశేషధర్మములను రక్షించువాఁడని తెలుపును. స్వీయ జనగోప్తయును నను సముచ్చయము దుష్టసంహర్త యనుటను తెలుపును. (2) ధర్మరక్షణుఁడు = తన వర్ణాశ్రమ ధర్మముల రక్షించుకొనువాఁడు (3) నిజధర్మము = తనస్వభావము - పరమునకంటెఁ బరమనుట-దానికి రక్షకుఁడు-శివధనుర్భంగ పరశురామజయాదులచే

నది స్థాపితముగదా. ధర్మము = ధనుస్సు. నిజధర్మరక్షితుండు = సదా ధనుర్ధరుఁడు. ఇంక శ్రీరాముఁ డష్టాదశవిద్యాస్థానముల నెఱిఁగినవాఁ డనుట తెలుపఁబడును.

సాంగవేదతత్త్వనిపుణతముఁడు = షడంగములతోఁ గూడిన నాలుగు వేదముల తత్త్వార్థజ్ఞానమున మిక్కిలి నేర్పరి. వేదము = తెలియఁదగిన సకల ధర్మములను దెలుపునది యని వ్యుత్పత్తి. అది ఋగ్యజుస్సామాథర్వణము లని నాలుగు విధములు కలది. వేదార్థజ్ఞానమున సాయపడునవి వేదాంగములు. శిక్ష - వ్యాకరణము - ఛందము - నిరుక్తము-జ్యోతిషము-కల్పము నని యవి యాఱువిధములు. వేదములోని అకారాద్యక్షరములకు స్థానస్వరాదుల బోధించునది శిక్ష. వేదశబ్ద సాధుత్వమును దెలుపునది వ్యాకరణము, పద్యలక్షణములు దెలుపునది ఛందము. ఇట వర్ణాగమము ఇట వర్ణలోపము ఇత్యాదులను నిశ్చయించునది నిరుక్తము. వేదోక్తకర్మానుష్ఠానమునకు సత్కాలము దెలుపునది జ్యోతిషము. వేదోక్తకర్మముల యనుష్ఠానక్రమమును దెలుపునది కల్పము.

ధనుర్వేదనిష్ఠితుండు=ధనుర్వేదమును జక్కఁగ నెఱిఁగినవాఁడు. ధనుస్సు పట్టవలసిన విధము బాణము సంధింపవలసిన విధము దానిఁ బ్రయోగించువిధము లోనగునవి చెప్పు శాస్త్రము ధనుర్వేదము. ఇది యొక యుపవేదము. ధనుర్వేదశబ్ద ముపలక్షణము. ఇతరములైన యుపవేదములనుగూడ నెఱిఁగినవాఁడని గ్రహింపవలయును. ధనుర్వేదము క్షత్రియులకుఁ బ్రధానము గావున నది చెప్పఁబడినది. ధనుర్వేదము-ఆయుర్వేదము - గాంధర్వవేదము - అర్థశాస్త్రము అని యుపవేదములు నాలుగు. వైదికధర్మానుష్ఠానమునకు విరోధముగా రోగము వచ్చినపుడు ఔషధప్రతిపాదకమగు నాయుర్వేద ముపయోగించును. ఇవి ధన్వంతరి చరక సుశ్రుత వాగ్భటాది కృతములు. నాట్యగీతశాస్త్రము గాంధర్వవేదము. ఇది సామగానమున నుపయోగించును. భరతశాస్త్రాదులు, చాణక్య కామందకాది నీతిశాస్త్రము - అర్థశాస్త్రము - వైదిక కర్మానుష్ఠానమునకై వలయు ద్రవ్యములు సంపాదించుటయం దుపయోగించును.

సర్వశాస్త్రార్థచతురుండు = సర్వ శాస్త్రములు గోబలీవర్దన్యాయముగ ముందు చెప్పిన శాస్త్రములు గాక తక్కిన యుపాంగములైన శాస్త్రములు. ధర్మశాస్త్రము, పురాణము, న్యాయశాస్త్రము, మీమాంస యని యవి నాలుగు విధములు. ధర్మశాస్త్రము వేదపూర్వకాండార్థవివరణము పురాణము = వేదాంతార్థవివరణము. న్యాయమీమాంసలు సకలపదార్థజ్ఞానమున కుపయోగించును. వాని తత్త్వార్థములు తెలిసినవారిలో నేర్పరి. శాస్త్రార్థచతురుఁడు= శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞచతురుఁడు.

స్మృతియుతుండు = శాస్త్రము లెన్ని నేర్చినను జ్ఞప్తియం దుంచుకొను శక్తి లేదేని వ్యర్థమే కదా ! కావునఁ దెలిసిన విషయమును మఱవక బాగుగ జ్ఞప్తియం దుంచుకొనువాఁడు.

ప్రతిభావిశేషయుతుఁడు = ప్రతిభ యనఁగాఁ బూర్వము విన్నదియైనను విని నది కాకున్నను వ్యవహారములందు యుక్తిఁదగిన ప్రతియుక్తి యప్పటి కప్పుడే తోఁచుబుద్ధి. అట్టి విశేషములతోఁ గూడినవాఁడు.

ఆక్షేపము

ఓయీ! వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్నములందును, నారదుఁ డిచ్చిన ప్రత్యుత్తర మందును విశేషణములన్నియు భగవంతుని పర్యాయముగ నన్వయించి రామాయణమును పెద్ద వేదాంతగ్రంథమును జేసితివి. ఆగుణములన్నియు సామాన్య ముగ నుత్తమపురుషులయం దుండునవే కదా, మనుష్యపర్యాయముగ నన్వ యించుట కేదైన ననుపపత్తి కలదా? అటు లేనప్పుడు నీవు క్లిష్టకల్పనముచేసి గందరగోళము పెట్టదవేల ?

సమాధానము

క్లిష్టకల్పనముచేసి లేనిది సృష్టించి చెప్పవలసినంత కష్టదశ నాకేమియు రాలేదు. సామాన్యజనులను భగవదవతారమూర్తియని చాటించి మసిపూసి మారేడు నేరేడు కాయ చేసి జనుల వంచింపవలసిన పనియులేదు. అట్టిమాఢ్యము పట్టు దలయుఁ లేవు. ఉన్నదున్నట్లు పూర్వులు చెప్పినట్లు నాకుఁ దెలిసినంత చెప్పవలయు ననియే నాప్రయత్నము. శ్రీమద్రామాయణము ధ్వనికావ్యము. గూఢార్థ గుంభితము. వ్యర్థపదము వ్యర్థవిశేషణ మొక్కటియుఁ గానరాదు. రామాయణార్థమును జక్కఁగ గ్రహింపవలయుననిన ననేకశాస్త్రములందు జ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలయును. ఆజ్ఞానము లేనివారికి దాని యథార్థజ్ఞానము గలుగదు. అట్టి వేద వేదాంతశాస్త్రజ్ఞానములేని యంధప్రాయులు తామునేర్చిన మూఁడు ముక్కలతో నర్థము చెప్పఁబూనినప్పుడు వారికి వాస్తవార్థ మెట్లు తెలియఁ గలదు ? తమకుఁ దెలియనిదాని నితరులు చెప్పినపు డసూయచేతను నజ్ఞానము చేతను నహంకారము చేతను వారు దురాక్షేపములు చేయుచుందురు. వాస్తవార్థమందు నారద మనఁగా మేఘము-జలము నిచ్చునది. అట్టులే నారదమునకు నీరము లిచ్చుట స్వభావము గాని నిప్పులు గురియుట స్వభావముగాదు.

నారదుఁడనఁగా జ్ఞాన దాత యని వ్యుత్పత్త్యర్థము మున్నే చెప్పఁబడెను. అట్టి జ్ఞానదాత శిష్యునకు జ్ఞాన ముపదేశించుట స్వభావముగాని తుచ్ఛమనుష్య వర్తనములు నవలలు బోధించుట స్వభావముగాదు. స్వభావవిరుద్ధము. కావున నారదుఁడు వాల్మీకి కుపదేశించినది మోక్షవిషయమే యయి యుండ

వలయును. ఈనారదుఁడు నారాయణునివలన భాగవతశాస్త్రము విని పాంచ రాత్రాగమము నేర్పఱిచినవాఁడు. నారదపాంచరాత్ర మనియేకదా పేరు. సాత్త్వతశాస్త్ర మియ్యదియే. దీనినే ప్రాచేతసుల కుపదేశించెను. వాల్మీకి వ్యాసులకు నుపదేశించెను. వాల్మీకి యుపదేశము గొని శ్రీమద్రామాయణ మును రచించెను. వ్యాసు లుపదేశము నొంది శ్రీభాగవతమును రచించెను. ఇత్యాదికారణములచే నారదశబ్ద మాయనయందు సార్థకమైయున్నది. ఇన్నిఁ టియం దాయన యుపదేశించినది. మోక్షవిషయమైన భగవచ్ఛాస్త్రమేకాని త్రివర్గము గుఱించికాదు. ఇన్నిఁటియం దాయన వచించినది భగవంతుని విష యకమైన సత్యచరిత్రములేకాని పామరజనకథలు గావు. ఇచ్చటను భగవంతు నుద్దేశించిన భగవచ్ఛాస్త్రమునే యుపదేశించె ననుట యుక్తియుక్తముగాని స్వరూప విసుద్ధమైన యేదోయొక రాజకథను జెప్పెననుట యుక్తియుక్తము గాదు. ఋషీశ్వరులు ఋషీశ్వరులు సంభాషించునపుడు లౌకిక ప్రసంగములు చేసి రనుట హాస్యాస్పదము. కావున వాల్మీకి ప్రశ్నించినది యవతారమూర్తిని గుఱించియే, నారదుఁడు బోధించినదీ యవతారమూర్తిని గుఱించియే. కావున మనుష్యపర్యాయముగను భగవత్పర్యాయముగను నన్వయించుటే స్వారస్యము. కాని యొకటిమాత్రమే యనుట సరసముకాదు. రామావతారమందుఁ బరత్వము గూఢము. మనుష్యత్వము ప్రకటము. కావునఁ దద్గ్రంథ మట్లేయున్నది. కావున రెంటి జ్ఞాన మావశ్యకమే. లోకములో హరిశ్చంద్రాదులు సత్యసంధులులేరా? కార్త వీర్యార్జునుఁడు లోనగు బలశాలులులేరా? రామచంద్రమూర్తికంటె నెక్కువదుఃఖ మనుభవించిన నల హరిశ్చంద్రులు లేరా? శ్రీరామచంద్రుఁ డవతారమూర్తిగానున్న నాయనయందేమి విశేషముగలదు? ఇట్టి యర్థము ప్రశస్తమో 'నారదుఁడు మేఘుఁడు. మేఘుఁడు ఆవిరిస్వరూపము గలవాఁడు. వాల్మీకి పుట్టలోనుండి వచ్చిన పాము పాము బుసకొట్టఁగా మేఘముఱిమె నని. బుస్సుబుస్సు అనునుగావఁ బామే సుబ్బ రాయఁడు. ఆయన దానిని వ్రాసె' నని యీకాలపు భక్తిహీనులు చెప్పునర్థమే గ్రాహ్యమో బుద్ధిమంతు లాలోచింపవలెను.

ఇఁక వాల్మీకి తపస్వి. మీఁద బుట్టలు పెరిఁగినను దెలియనంతటి సమా ధిలో దీర్ఘకాల ముండినవాఁడు. ఇట్టివాఁడేలాభముఁ గోరి రాజమాత్రుని గుఱించి ప్రశ్నించియుండును? వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్నములందలి గుణము లెట్టివానియందైన నలగొలఁగా నుండునుగాని పూర్ణముగా నుండవు అన్నిగుణములు పుంజీభవించి పూర్ణముగ నొకభగవంతునియందే యుండునుగాని నరమాత్రులందుండవు. ఇట్టి సామాన్యవిషయ మెఱుఁగక వాల్మీకి ప్రశ్నించియుండునా? సామాన్య ప్రశ్నయేని నారదునంతటివాఁ డాలోచించి చెప్పెద ననునా?

భగవంతునియందుఁ బుంజీభవించి పూర్ణముగనుండు గుణము లట్టులే పూర్ణముగ మనుష్యునియందుఁ గానవచ్చునేని యతఁడు సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపుఁడగును గాని నరమాత్రుఁ డగునా ! కావున వాల్మీకిప్రశ్న యవతరించిన భగవద్విషయమే ఉత్తరము అవతారమెత్తిన భగవద్విషయమే

తాత్పర్యము

ప్రశస్తమైన ధర్మజ్ఞానము గలవాఁడును, క్షత్రియులకుఁ బ్రశస్తధర్మము శరణాగతరక్షణము కావున దానిని ముఖ్యవ్రతముగా నాచరించువాఁడును, ప్రతిజ్ఞ చేసి తప్పనివాఁడును, సమస్తభూజనులకు మేలైనకార్యములను చేయుట యందే యాసక్తిగలవాఁడును, దానధర్మములు స్వాశ్రితరక్షణము మొదలైన వానివలన లభించిన యశస్సును, శత్రువుల నణఁచుటచేఁ గలిగిన కీర్తియును గలవాఁడును, సర్వవిషయములు దెలిసినవాఁడును, బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నుఁడును, మిక్కిలి పరిశుద్ధుఁడును, ఋజుస్వభావము గలవాఁడును, ఆశ్రితరక్షణమునందుఁ దత్పరుఁడును, ఆత్మతత్త్వ మెఱిఁగినవాఁడును ఆశ్రితులకును మాతాపితాచార్యాదులకును వృద్ధులకును వశపడియుండువాఁడును, విష్ణువుతో సమానుఁడును, శ్రీమంతుఁడును జగమును ధరింపఁ బాలింప సమర్థుఁడును, ఆశ్రిత శత్రువులను దన శత్రువులను నణఁచువాఁడును, ఎల్ల ప్రాణికోటుల రక్షించు కోరికగలవాఁడును, ధర్మముఁదా నాచరించుటయే కాక యితరు లాచరింపఁ జేయువాఁడును, స్వధర్మ పరిపాలకుండును, స్వజనరక్షకుఁడును, వేదవేదాంగములను రహస్యార్థములతో నెఱిఁగినవాఁడును కోదండదీక్షాగురుండును, సర్వశాస్త్రముల యర్థము నిస్సందేహముగ నిర్ణయించుటయందు నేర్పరియు, జ్ఞాపకశక్తిగలవాఁడును, విశేష ప్రతిభ గలవాఁడును. ✓

ఉ॥ సర్వజగత్ప్రియంకరుఁడు • సాధువదీనవిచక్షణుండునన్
సర్వసరిత్తులన్ జలధి • నా పతకార్యజనాభిగమ్యుఁడున్,
సర్వసముండు, నార్యగుణ • శాలి, సదైకమనోజ్ఞదర్శనుం,
దుర్వార సర్వపూజ్యుఁడు, గు • ణోత్తరుఁ డన్నిఁట, మౌనిసత్తమా ! ౧౬

ఇట శ్రీరామచంద్రమూర్తి సదా సదుపాస్యుఁ డగుట చెప్పఁబడును. సర్వజగత్ప్రియంకరుఁడు = రావణాది రాక్షసవధచే ముల్లోకములకుఁ బ్రియము చేసినవాఁడు, యజ్ఞాదులు చేయుటచే దేవతలకును, న్యాయపాలనముచే భూలోకవాసులకును బ్రియము చేయువాఁడు; లోకుల కందఱకుఁ బ్రియమును గలిగించువాఁడు; దానివలననే సత్పురుషు లీయనను సమీపింతురు. అసత్పురుషు లేల సమీపింప రన :

సాధువు = పరులనమ్మించుటకు స్వప్రతిష్ఠ సృష్టించుకొని రక్షించుకొనుటకు "పటాటోపో భయంకర" యన్నట్టు వాగాడంబరముగాని వేషాడంబరముగాని లేనివాఁడు; ఆకారణముచే సాధువులుమాత్రమే చేరవత్తురు. నివురుగప్పిన నిప్పువంటి యీయనమహిమ గనలేక యసాధువు లీయనయందు గౌరవమెంచక చేరరారు. విభీషణుఁడు వచ్చెఁగాని రావణుఁడు వచ్చెనా? భగవంతుఁడు కృష్ణుఁడే.

ద్వి. అతిశమా నామహాభావ మెదను। తెలియంగఁజాలని ధీవిరహితులు వలనుగ మనుజసంబంధ దేహమును। కేకొన్న నన్నుపేక్షింతురు పార్థ! దైవియా ప్రకృతిని దవిలి మహాను। భావులు, భూతాద్య వ్యయవిరహితుని। నేకచిత్తమున నన్నే భజియింతు। రేకాలమున నన్నెమెలఁగీర్తింత్రు। నాకొఱకై ప్రయత్నముచేయు చుంద్రు। ప్రాకటంబుగ దృఢ వ్రతిపరులగుచు। నాకుఁగా నభివాదనములు గావింత్రు॥ ద్విపద భ.గీ.౯ అధ్యాయము; యిట్లు చెప్పెఁగదా.

అదీనవిచక్షణుండునున్, అదీనుఁడు = గంభీరప్రకృతిగలవాఁడు, విచక్షణుఁడు= వివిధవిషయములను జక్కఁగఁ జెప్పువాఁడు.

అదియునంగాక, దివంబునుంబోలెనను మహాకవిప్రయోగములవలె నిందు ద్రుతంబుపై ద్రుతంబు గానంబడియెడి. ఈగుణ ముండుటఁబట్టి సత్పురుషు లీయనను సేవింతురని చెప్పుచున్నాఁడు.

సర్వాపరిత్తులన్ = సమస్తనదులచేత, జలధినాన్ = సముద్రమువలె, సతత= ఎల్లప్పుడును, అస్త్రాభ్యాసాదికాలములందును, ఆర్యజన = సత్పురుషుల సమూహముచేత, అభిగమ్యుఁడున్ = పొందఁదగినవాఁడును, సాము గరిడీలు చేసి విలువిద్య నభ్యసించుచు నడుమ నడుమ విశ్రాంతికై యొకచోట నిలిచినపుడు విశేషార్థములఁ దెలిసికొనుటకై సత్పురుషు లచటను వీరిని జుట్టుకొని ప్రశ్నించు చుందురని భావము. అభియను నుపసర్గ ప్రయోగముచేత గుంపులుగ నలువైపులఁ జుట్టుకొని యుందురని యేర్పడుచున్నది. సర్వాపరిత్తుల ననుచో సర్వశబ్ద మిదే యర్థమునే బోధించును. నాలుగుదిశలయందుండియు నదులువచ్చి సముద్రములోఁ బడునుగదా. అధికప్రవాహముచే నదులన్నియు నేకకాలమున వచ్చి ప్రవేశించినను సముద్రము కలఁత నొందనట్లు చిత్రకూటమందు మరల రాజ్యముఁ గొమ్మని జాబాలి నాస్తికవాదము చేసినను, భరతుఁడు వినయముతోఁ బ్రార్థించినను, వశిష్ఠుఁడు నీతి నుపదేశించినను, తల్లులు దుఃఖించుచుండినను రాముని మనస్సు క్షోభచెందలే దని భావము. (2) కొన్నినదులు వర్షాకాలము ననే సముద్రముతో సంగమించును. మహానదులైన నెప్పుడు నేకవిధముగ రావు. ఈయనయం దట్లుకాదు. సత్పురుషు లెల్లవేళల నేకరీతి నానాదేశములనుండి

యాశ్రయింపవచ్చుచుందురని సతతశబ్దభావము. తనవలన నొక ప్రయోజనముఁ గోరివచ్చినవారితో వితండవాదములాడియో కసరియో పంపినయెడల నొకసారి వచ్చినవారు మరల రాకుండుటగాక యావృత్తాంతమెఱిఁగిన యితరులును రాకుందురు. రాముఁ డట్లుచేయక వచ్చినవారిని మచ్చికతో నాదరించి. చెప్పవలసినవి మంచిమాటలతోఁ జెప్పిపంపుచుండుటచే సదావచ్చుచుండిరనియు భావము. విరుద్ధకథాభిలాషిగాఁడని ముందుఁ జెప్పఁబడును.

రత్నాకరుఁడగు సముద్రునితో సంగమించిననదుల నీటియందుఁ గొన్నిరత్నములు కలుగులాగున నీయన నాశ్రయింపవచ్చినవారి కీయన తన సద్గుణములు కొన్ని పట్టుపడునట్లు చేయుచుండెనని యభిగమ్యపదవ్యంగ్యము.

రాజకుమారు లొకప్పుడేని వినోదార్థమై శృంగారాది రహస్యవేత్తలచే నటవిటగాయకులచే నాశ్రయింపఁబడుదురు. ఈయన యట్లుగాదు. ఈయనయొద్దకు నార్యులేవత్తురుగాని యనార్యజనులు రారని యార్యజనపదధ్వని. "నదీనాం సాగరో గతిః" నదులకు సముద్రముతప్ప నేఱుగతిలేనట్లు ఆర్యజనుల కీయన తప్ప వేఱొక యాశ్రయములేదని సౌలభ్య ముపమానమువలన నేర్పడుచున్నది.

విద్యాప్రసక్తి లేనిచోటనే యిందఱువచ్చి రేని నిఁక నింటనుండునపు డెందఱు వచ్చియుందురో యూహింపవలయును. అదియునుగాక విలువిద్య నేర్చుచోటఁ జూచి చెప్పుటకు శాస్త్రగ్రంథములుండవుగనుక నన్ని శాస్త్రములు ముఖస్థములనియు నందు నెట్టి సందేహములు లేవనియు నేర్పడుచున్నది.

తే॥ అతఁడు విలువిద్యఁ గఱచెను నప్పుడైన, జ్ఞానవృద్ధ వయోవృద్ధ సజ్జనులును
శీలవృద్ధులు నయిన విశిష్టజనులుఁ, గూడ తత్సంప్రదాయంబు గోష్ఠిజరుపు
— అయోధ్యా॥. ౧౨

మహానదులు మాత్రమే సముద్రములోనికి వచ్చునట్లు గొప్పవారుమాత్రమే యీయనను జేరవత్తురని గ్రహింపవలయును. మఱియును సత్పురుషులు సమీపించుట శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ దెలియనివిషయము లుపదేశించుటకుఁగాదు. ఆయనవలన నేర్చుకొనుటకే యని సతతార్యజనాభిగమ్యుఁడున్ అను పదమునకు భావము. ఈ తాత్పర్యము సర్వసరిత్తులన్ జలధినా నను నుపమానమువలన నేర్పడుచున్నది. నదులన్నియు వచ్చి కలియుటచే సముద్రమున కేలాభములేదు. నీరెక్కువయుఁగాదు. సముద్రములోఁ గలియునది మహానది యను ఖ్యాతి యవి తెచ్చుకొనును. ఈయన శ్రీరామచంద్రమూర్తితో మాట్లాడివచ్చినాఁడే - ఈయన యెంతగొప్పవాఁడో యను ఖ్యాతి సంపాదించుకొనుటకే విద్వాంసుఁడాయనయొద్దకుఁ బోవుట.

ఎంత పెద్దనదియైనను సముద్రము చేరఁగానే దాని పేరుపెంపు మాయమై పోవునట్లు లెంతగొప్ప విద్వాంసుఁడైనను జ్ఞానియైనను యోగియైనను

శ్రీరామచంద్రమూర్తియొద్దకు రాఁగానే సూర్యునిముందట చంద్రునివలె నగును యాదృగ్గుణేన భర్త్రా స్త్రీ, సంయుజ్యేత యథావిధి। తాదృగ్గుణా సాభవతి సముద్రేణేవ నిమ్నగాః— మను.౯-౨౨. ఎటువంటి గుణములుగల భర్తను స్త్రీ గలసికొనునో సముద్రముచేత దానిలోఁ గలసిన యేటివలె నా స్త్రీ యట్టిగుణములు గలదేయగును. అని చెప్పుటచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి గుణములవంటి గుణములు గలవా రగుదురని యుపమాన సారస్యము. 'యథోదకంశుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి. ఏవం మునే ర్విజానత - ఆత్మాభవతి గౌతమ॥ యను కఠోపనిషన్మంత్రము. జీవాత్మ పరమాత్మను జేరినప్పుడు పరమాత్మ సత్యకామ సత్యసంకల్ప త్వాది గుణములే జీవాత్మకుఁ గలుగుననికదా తెలుపుచున్నది. తాదృగేవ = అటువంటిదే.

సన్నవంకనైనను మహానదినైనను సముద్రుఁ డెట్లు తనలోనికిఁ దీసికొనునో యట్లే తనయొద్దకు వచ్చినవారిని నల్పులనైనను నధికులనైనను నాదరించునే కాని వెనుకకుఁ బంపఁడని భావము.

శ్రీరామచంద్రుఁడు రాజకుమారుఁడుగదా యెవరనినవారు సమయాసమయములుగమనింపక సేవకుల యనుజ్ఞ లేక ముందుగాఁ జీటీల నంపి యనుమతిపొందక లటాలునఁ బోవచ్చునా? యనిన, నదులు సమయాసమయములు వేచి కాచియుండి సముద్రములోఁ గలియునా? అట్లులే యందఱుఁ దన్ను నెల్ల వేళలఁ గొలువఁ గూడినంతటి సర్వజన సులభుఁడని యింకఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

ఆర్యజనాభిగమ్యుఁ డనుటచే ననార్యులకు దూరమున నుండువాఁడని భావము. దూరస్థం చాంతికేచ తత్ - భ. గీ. ౧౩-౧౫ అని కలదుగదా.

ఆర్యగుణశాలి: ఆర్యులు=అందఱు నాశ్రయింపఁదగిన గొప్పవారు. అట్టి వారి గొప్ప గుణములతోఁ బ్రకాశించువాఁడు. అయినను గొప్పవారికి సులభుఁడే కాని కొలఁదివారికి గాఁడుగదా యనరాదు. ఏలన :

సర్వసముండు = సత్పురుషులకు మాత్రమే కాక జాతి వయస్సు గుణము సంపత్తు లోనగు భేదముల నెన్నక సమస్త జనులకు సమానుఁడు. బాలురు, పేదలు, నల్పులు నైనను దమకు విరామమున్న కాలములో శ్రీరామచంద్ర మూర్తిని దర్శింప నైనఁ బోవచ్చును, గాని రామచంద్రమూర్తి కిది విరామ కాలమా దర్శింపఁ సమయమా యని విచారింప బనిలేదు. వేఱుపని యేదియు లేక స్వామి దర్శనమునకై వచ్చితి ననినను ద్వారపాలుఁడు లోపలకు విడువవలయునేకాని యడ్డగింపరాదు. "అసతిబాధకే సర్వంవాక్యం సాధారణ" మ్మను న్యాయ మనుసరించి యీాయన సర్వసముఁడే. మఱియొకప్పుడు రా- మఱియొక విధముగ రా యని చెప్పలేదు.

సర్వసముఁ డనఁగా యోగ్యతాయోగ్యతా విచారములేక యల్పులను నధికులను సమముగా నాదరించి మహర్షుల కిచ్చు నాసనములను బామరుల కిచ్చి వారికిఁ జేయు గౌరవము వీరికిఁ జేయునని యర్థముగాదు. యోగ్యతానుసారముగా నాదరించుచు గొప్పవారికిఁ దగినట్లు గొప్పవారిని గొలఁదివారి యోగ్యతకుఁ దగినట్లు కొలఁదివారిని నాదరించునని భావము.

ధర్మసందేహములు గలిగి పరిష్కరించుకొన వచ్చువారియందు మాత్రమా యీ సర్వసమత్వము. లేక పామరులయందును గలదా యను సందేహము దీఱఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

సదైకప్రియదర్శనుండు = ఎల్లప్పుడు నేకవిధముగ మనోహరమైన దర్శన మిచ్చువాఁడు. ఈయనను సదా దర్శనము చేసికొనుచున్నను జనులకుఁ జాలునను తలంపు గలుగదు. ఎప్పటి కప్పుడు క్రొత్తగానే కనఁబడుచుండును. విజ్ఞులకును సమస్తార్థముల నుపదేశించుటచే నట్టివారే రావచ్చునుగాని యితరులు రాఁగూడదను మాట లేదు. ఈయన సౌందర్యమును జూచి యానందింపఁగోరు వారును కేవల దర్శనార్థమై వత్తు రనుట. భగవద్దర్శనమునకు సమయాసమయాదినియమములు లేవు. సనకసనందాదులు జయ విజయులను శపించిన కథ స్మరించునది. కావుననే.

ఉర్వరసర్వపూజ్యుఁడు = కావుననే భూలోకమున నందఱచేతను బూజింపఁ బడ యోగ్యుఁడు. వీరువా రనక యెల్లవారికి సులభుఁ డగుటచేతనే యెల్లరు పూజింతురు.

అన్నిఁట గుణోత్తరుఁడు = అన్ని విషయములందును సమస్త గుణములచేతను శ్రేష్ఠుఁడు - శ్లో॥ ఇషుక్షయా న్నివర్తంతే. నాంతరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయా న్నివర్తంతే, నగోవిందగుణక్షయాత్. విలుకాఁడు బాణములు ముగియుటచే నివర్తించుచున్నాఁడుకాని యాకాశమున నెడములేక కాదు. అట్లే స్తుతి చేయువాఁడు మనస్సునకు శక్తిలేక చాలింపవలసినదే కాని భగవంతునియందు గుణములులేక కాదు అనునట్లు భగవద్గుణము లసంఖ్యములు గావున నన్నిటిని బ్రత్యేకించి చెప్పుట శక్యముగాదు. కావున సంగ్రహించి గుణోత్తరుఁ డని కవి చెప్పెను. ఇది యనిర్వచనీయ లక్షణముఁ దెలుపుచున్నది. కొందఱు భగవంతునియందు గుణములు లేకుండుటచేఁ జెప్పుట కేమియు లేమిని ననిర్వచనీయుఁ డందురు. కొందఱు భగవంతుఁడు సత్తుగాఁడు, అసత్తుగాఁడు; కావున ననిర్వచనీయుఁ డందురు. ఆ యభిప్రాయముల నీది నిరాకరించి భగవంతుని కల్యాణగుణము లనంతము లగుటచే వానిని మనస్సుచే నూహించుటకు వాక్కుచే వర్ణించుటకును సాధ్యముకామిని ననిర్వచనీయుఁ డను వారి యభిప్రాయము

స్థిరపఱుచుచున్నది. "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ" యనికదా శ్రుతి-ఆకాశమున బాణము చిమ్మిన నది పోవుట కాకాశమున నెడములేకయా వెనుకకు వచ్చుట ? కాదు. పోవ శక్తిలేక. అట్టులే భగవద్విషయమున వాక్కు, మనస్సు.

ఛందస్సు.

పద్యము ఉత్పలమాల, భ-ర-న-భ-భ-ర-వ గణములు. ౧౦ వ స్థానమున యతి

తాత్పర్యము

సమస్త ప్రపంచమునకుఁ బ్రియమును జేయువాఁడును. సాధువును, గంభీర ప్రకృతిగలవాఁడును, అన్నివిషయములు చక్కఁగ బోధించువాఁడును, సమస్త నదులు సముద్రమునకై పాఱునట్లెల్లప్పుడు నార్యులకుఁ జొందఁదగియుండువాఁడును, అందఱియందును సమముగ వారివారి యోగ్యతకొలఁది వర్తించువాఁడును గొప్ప గుణములు గలవాఁడును, ఎల్లప్పుడు నేకవిధమై మనోహరమైన దర్శనమిచ్చువాఁడును. సమస్త భూతకోటికిఁ బూజ్యుఁడును, అన్నిఁట గుణశ్రేష్ఠుఁడును ఇట్టివాఁ డెవఁడయ్యా, యందువేని.

సీ॥ అతఁడు కౌసల్యాత్మ•హర్షవృద్ధికరుండు, గాంభీర్యమునను సా•గరముఁ బోలు
ధైర్యంబునను హిమ•ధరణీధరముసాటి, వీర్యసమున్నతి•విష్ణునిభుఁడు
ద్విజరాజగతిని స•త్ప్రియదర్శనుండును, బ్రళయాగ్నిసముఁడు కో•పంబు గదుర
నోరుపుగుణమున•నుర్వీసమానుండు, ధనదసంకాశుండు•త్యాగమునను.

తే॥ సపరధర్మునియట్టివాఁ•డతులసత్య, పరత మునిరాజచంద్ర ! యీ•పరమపురుషుఁ డలనికిని సుద్దిగలరయ్య•యరయ నెంత, రాజమాత్రుండె శ్రీరఘు•రామవిభుఁడు.

అతఁడు = మీఁదఁజెప్పిన గుణములు గలవాఁడు, కౌసల్యాత్మహర్షవృద్ధికరుఁడు = కౌసల్యదేవి మనస్సున సంతోషమును వృద్ధిపఱచువాఁడు, కోసల దేశపురాజు కూఁతురు కౌసల్య, రాముఁడు తండ్రిపేరు చెప్పఁజాలనివాఁ డని యీ కవి తండ్రి పేరు చెప్పక తల్లిపేరు చెప్పెనని తలఁపరాదు. దశరథుఁడు కామపాశబద్ధుఁడై తన యపత్యఫలముఁ దా ననుభవింపక నిష్కారణముగ శ్రీరాము నడవులకుఁ బాఱఁదోలెను. ఆయన స్వలాభము చూచుకొనెఁగాని పరుల కష్ట మాలోచింపలేదు. అట్టివానిపే రేమని ముందుగఁ జెప్పవల యును ? కౌసల్య నవవిధవ్రతములుచేసి యుప్పిఁడి చప్పిడి తిని కనినది. భర్త లోకాంతరగతుఁడైనను బుత్రవాత్సల్యముచే జీవించియుండి శ్రీరామచంద్ర మూర్తి పట్టాభిషేకముఁ గన్న ధన్యురాలు. అట్టి ధన్యత దశరథునకులేదు. అతఁడు "భువిజను లెవ్వ రా భువన పూజ్యుని రాము ససీతు లక్ష్మణున్ సవురుగ నెంచి రాఁగఁగఁజాలుదు రట్టివారు ధన్యు" అని దశరథుఁడు యేడ్చి యేడ్చి

వచ్చెను. పండ్రెండు నెలలు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని గర్భమున ధరించినది కౌసల్యయే. ప్రథమ ముఖదర్శనము కౌసల్యదే. పాలు నీళ్ళుపోసి ముద్దులాడి సంతోషించినది కౌసల్యయే. బాలక్రీడలు చూచి యానందించినది కౌసల్యయే. అట్టి ధన్యత కౌసల్యకుఁ గలిగెను.

కౌసల్యాసుప్రజారామా ! యని విశ్వామిత్రుఁడు రాముని సంబోధించెను. 'లోక వయఃభర్త శుభమతి యా కోసలతనయ గాంచె' నని సీతాదేవివచనము. సాక్షాద్విష్ణువు ముఖదర్శనము మొదటఁ గౌసల్యకేగాని దశరథునకుఁగాదు. ఆనందానుభవము నట్లులే.

దశరథపుత్రుఁ డనిచెప్పిన నాయనకుఁగల నూర్లకొలఁది భార్యలలో నీయన నెవతెకుఁబుట్టెనో రాజ్యార్హత కలదో లేదో యను సందేహము కలుగకుండుటకై పట్టమహిషియైన కౌసల్యకే కవి చెప్పెను. కౌసల్యకొక్కఁడే కొడుకు. లేకలేక పుట్టినవాఁడు. కావున నెక్కువ ప్రీతిపాత్రుఁడు. దశరథునికో నలుగురు కొడుకులు. అట్లులుండియు విశ్వామిత్రుఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తినిఁ దనవెంటఁ బంపు మని యడిగినప్పుడు పామరుఁడై పుత్రసంతోషలాభమును జూచుకొని నేను బంపుటలే దనెను. కౌసల్యయో పుత్రుని శ్రేయస్సు కీర్తిప్రతిష్ఠలు కోరి మాఱుమాటచెప్పక యంగీకరించెనుగాని తనయొడిలోఁగూర్చుండఁబెట్టుకొని ముద్దులాడుచు నానందము ననుభవింపవలయు నని తలఁపలేదు.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి కౌసల్యానందవర్ధనుఁ డనుటచే దశరథునకు దుఃఖప్రదుఁడని యర్థముకాదు. 'రామోరతికరః పితుః' అని కలదుకదా. ఈవాక్యముచేతను, రామవియోగము సహింపలేక ప్రాణములవిడుచుటచేతను కౌసల్యకంటె దశరథున కెక్కువప్రీతి యనిచెప్ప సాధ్యపడదు. లోకమునందు సాధారణముగా బిడ్డలయందుఁ దండ్రులకుండు ప్రీతికంటెఁ దల్లులకే యెక్కువప్రీతి. శాపచోదితమైన దశరథునిమృతికి రామవియోగము నిమిత్తమయ్యెను. వానప్రస్థునిశాపము లేదేని దశరథుఁడు రామవియోగముచేఁ జచ్చియుండునో యుండఁడో. కౌసల్యానందవర్ధనుడని నారదుఁడును. కౌసల్యాసుప్రజారామ యని విశ్వామిత్రుఁడును, 'కౌసల్యా లోకభర్తారం సుషువేయం మనస్వినీ' యని సీతయుఁ జెప్పినపుడు దానికి విరుద్ధమైన వ్యాఖ్యానము చేయుట సరిగాదు. ప్రేమదాసి కౌసల్య. కామదాసుఁడు దశరథుఁడు "ప్రాణాతురుఁడైన చోఁ బరిణయంబుల పట్లను పల్కఁబొంకు పత్యాతిశయంబ యండ్రు" వారిజాక్షులందు వైవాహికములందుఁ బ్రాణ విత్త మానభంగమందు బొంకవచ్చు నఘము పొందఁ" దని శాస్త్రములు చెప్పుచుండ రతికై కైకేయితోఁ జేసిన ప్రమాణమునకు భంగము కలిగిన నసత్యభయములేదు. అందుదానికి లోఁబడి కామదాసుఁడై కొడుకును కోడలిని నడవులపాలుచేసె నని లోకమున నవమానము ప్రాప్తించుననియు

నెఱుఁగును. ఆ కారణముచే బొంకినను బొంకియుండవచ్చును. ఈయన పొమ్మన్నను బోవలదనినను గైకేయితోఁ జెప్పినమాటప్రకారము శ్రీరామచంద్రమూర్తి యడవులకుఁ బోవుట సిద్ధము. అట్లుండ నడవికిఁ బొమ్మని వస్త్రాదులు మూఁటకట్టి యియ్యకుండిన నీవుపోవుట నాకు సమ్మతములేదని మాటనైనఁ జెప్పియుండవచ్చునుగదా. అప్పుడు నింద యాయనయందు లేకపోవును.

దశరథునకంటెఁ గౌసల్యయే ప్రశంసనీయమగుటచే నామెపేరు చెప్పఁబడెను. కుశలభావము కౌశల్యము. శసల కభేదముకావునఁ గౌశల్యమే కౌసల్యము. కౌశల్యయనియు రూపాంతరముగలదు కుశలశబ్దమునకు సామర్థ్యము పుణ్యము క్షేమము నిపుణత్వము నను నర్థములు గలవు. ఇవన్నియుఁ గలది కౌసల్య. అతఁడు కౌసలాత్మహర్ష వృద్ధికరుండు = మీఁదఁజెప్పిన గుణము గలవాఁడు కౌసల్యాపుత్రుఁడగు విష్ణువేకాని బ్రహ్మాదులలో నెవ్వఁడు కాఁడని భావము. "నాహంనాహం నచాహం నచభవతి పున స్తాదృశో మాదృశేషు" నేనుగాను నేనుగాను అట్టివాఁడు మాలో లేఁడు. అని గజేంద్రుని మొఱవిని బ్రహ్మాదులన్న వాక్యము స్మరింపఁదగినది. "గీ. విశ్వమయతలేమి వినియు నూరకయుండి, రంబుజాసనాదు లడ్డపడక, విశ్వమయుఁడు విభుండు విష్ణుండు జిష్ణుండు" భాగ. ౮-౮౭. గొప్పవంశమున జనించుటచేతను, బట్టపుదేవి పుత్రుఁడగుటఁ బట్టియు రాజ్యార్హతయును గుణములును నీయనకుఁ గలవని చెప్పఁబడును. ఇఁక (నీయనకు సరివారును మించినవారును లేరని చెప్పుటకై) లోకములోని యుత్కృష్టవస్తువులతో నీయన యొక్కొక్క గుణమునకు సామ్యముఁజెప్పి యట్టి గుణములన్నియు నీయనయందుండుటఁబట్టి యీయనకు సరివారును నీయనను మించినవారును లేరని తెలుపుచున్నాఁడు.

గాంభీర్యమునను సాగరముఁబోలున్ = గాంభీర్యమున సముద్రమునకు సమానుఁడు. గాంభీర్యము = తనలోఁతు (రహస్యవిషయము) బయలుపడకుండ దాఁచుకొను గుణము. సముద్రము తనయందలి రత్నాదులను వెల్లడిచేయనట్లు ఈయనయుఁ దనపరత్వము బయలుపడనీయఁడని భావము. మనుజుఁడనని దశరథనృపుఁ తనయుఁడ నని రాముఁడ నని తలఁతును...." యుద్ధ ౧౨౦ స. అని ముందు చెప్పఁగలఁడు. ఇది యుపమేయమునకుఁ దగిన యుపమానముగాదు. హీనోపమయనియుఁ జెప్పవచ్చును. అయినను మనకుఁ గానవచ్చు లౌకిక పదార్థములలో గాంభీర్యమున సముద్రమునకంటె గొప్పదిలేదు. మనకుఁ గానవచ్చు సముద్రములోఁతు మనకుఁ దెలియదే. ఇఁక నిట్టి యనేక కోటిబ్రహ్మాండము లొక్కొక్క రోమకూపమునఁ గల భగవంతుని రహస్యము నెవఁ డెఱుఁగఁ గలఁ డని యూహింపసాధ్యపడుటకై యీ యుపమానము ప్రయోజనపడును. ఇట్టులే తక్కినవియు నని తెలిసికొనవలయును.

సముద్రములోఁతు కేవలము గాఢముగాదు. సముద్రమున మునిఁగి ముత్యములు దెచ్చువారుకలరుగదా. త్రాడువేసి కొలిచినవారు కలరుగదా. అట్లులే రాముఁడు తనయందు నిండుమనస్సుతో మునిఁగినవారికిఁ దనరహస్యము వెలిపుచ్చును. శాస్త్రవాక్యములచేఁ దెలిసికొనువారి కామాత్రమే తెలియనిచ్చును. సముద్రమునందు మహాపర్వతములు గలవు. తిమి - తిమింగిల - తిమింగిలగిలాది మహామత్స్యములు గలవు. చేఁపపిల్లలు నెండ్రకాయలు గలవు. ఇన్నిఁటివిషయములో సముద్రుఁ డేకవిధముగానే యుండును. అట్లులే శ్రీరామచంద్రమూర్తి తన్నాశ్రయించినవారిలో వీరు గొప్పవా రని వీరు కొలఁదివా రని యాలోచింపక యందఱ నేకవిధముగ రక్షించును. ఈ యుపమానమునుబట్టి భగవంతుఁడు తనతత్త్వమును నెవ్వరికి నేమియుఁ దెలియకుండఁ బూర్ణముగఁ దాఁపవలయు నను నభిప్రాయము కలవాఁడు కాఁడనియు నెవరి కెంత శక్తి శ్రద్ధయో యంతమాత్ర మెఱుఁగనిచ్చుననియు భావము. ఆదినుండి యంత్యము వఱకుఁ దన యవతారరహస్యమును వెలిపుచ్చినవాఁడుకాఁడు. బ్రహ్మాదిదేవతలు నీవు నారాయణుండ వని స్తుతించినపుడును.

'కం॥ మనుజుఁడనని దశరథనృప। తనయుఁడ నని రాముఁడనని తలఁతును నన్నున్.' అనియే మర్మమువిడువక మాటలాడెను. వేషమునకుఁ దగినభాషగదా యుచితము.

ధైర్యమునను హిమధరణీధరముసాటి = ధైర్యగుణమున హిమాలయపర్వతముతో సమానుఁడు. ధైర్యము = దుఃఖకారణ మున్నను దుఃఖపడకుండుట. వర్షము పిడుగు తనపై బడుచున్నను హిమాలయము స్థిరముగానున్నట్లు దుఃఖకారణము లనేకము లున్నను నీయన దుఃఖింపఁ డని భావము. "గిరయో వర్షధారాభిర్హన్యమానా నవివ్యథుః । అభిభూయమానావ్యసనై ర్యథాఽధోక్షజచేతస" యని ప్రయోగము. (విష్ణువును మనస్సునందుంచుకొనినవారు వ్యసనపీడితులైనను జలింపనట్లు వర్షధారలకుఁ బర్వతము వ్యథపడలేదు.) విష్ణువును మనస్సునం దుంచుకొన్నవారే వ్యసనపీడితులు. కానప్పుడు విష్ణువు కాఁగలఁడా? ఇదియును వేఱుగతిలేక 'ఇషువ ద్గచ్ఛతి సవితా' బాణము వలె సూర్యుఁడు సూటిగాఁ బోవుచున్నాఁ డని చెప్పినట్లని యెంచవలయును. పట్టాభిషేకభంగసమయమునఁ దననిమిత్తముగా నితరులు దుఃఖించెదరే యని లోకవిడంబనార్థము దుఃఖనటనము గావించెననియుఁ దెలియునది. చూ. అయోధ్య ౧౬౧-౧౬౨ ప.

హిమవత్పర్వతము ఎండకాఁకునఁ దపించి కరఁగిపోవుచున్నట్లు పైకిఁగనుపించినను లోపల నెట్టితాపము లేకయున్నట్లు రాముఁడును గష్టములచేఁ బైకి వ్యసన

పడినట్లు కానవచ్చినను నవి యాయన యంతరంగమును భేదింపఁజాల వయ్యెనని తెలియవలెను.

వీర్యసమున్నతి విష్ణువిభుఁడు = వీర్యగుణాతిశయమున విష్ణువిభుఁడు - ఉపమాలంకారమున నుపమానము ఉపమేయము భిన్నములై కదా యుండవలయును. రాముఁడు విష్ణువిభుఁ డన్నప్పుడు వా రిరువురు భిన్నులే కాని యొకరు కారుగదా యని పూర్వపక్షము. సిద్ధాంత మేమన తక్కిన యుపమానములు నాఁటికి నేఁటికి జనులకుఁ గన్నులకు గోచరించునవియై యున్నవి. వీర్యమున నా కాలమువారితోఁ బోల్చిన నీ కాలమునందలి మన మెట్లూహింపఁ గలము? కావున లౌకికసామ్యము గ్రహింపఁబడ లేదు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి విష్ణ్వర్ధాంశము. కావున సంపూర్ణ విష్ణుభేదము చెల్లును ఏకదేశమునఁ బూర్ణత్వాంశము లేకుండుటచే సంపూర్ణ వస్తు భేదము చెల్లును. "స ఉ శ్రేయాన్ భవతి జాయమానః" పరత్వదశకంటె నవతార దశయం దెక్కువ శ్రేయోవంతుఁ డగుచున్నాఁడు. యని శ్రుతియుఁ జెప్పుటఁబట్టియు నంశాంశులకు సామ్యము యుక్తము. (2) విష్ణువిభుఁడు = మీఁదఁజెప్పిన కారణముచే మనుష్య నుపమానముగా గ్రహింప వలనుపడనపుడు ఇఁక దేవతలం దొకని నుపమానము చెప్పవలయును. దేవతలయం దాయనతో సమానుఁ డాయనయే కాని వేఱొకఁడు లేఁడు. కావున నాయన కాయనయే సమానుఁడని చెప్పఁబడెను. అనన్వయాలంకారము. ఉపమేయమునకు గుణమున వేఱొక యుపమానము లేకుండుటచే నా యుపమేయమే యుపమానముగా గ్రహించిన ననన్వయాలంకార మగును. సముద్రమునకు సముద్రమే సాటియన్నట్లు. ఏ వస్తువును వర్ణింపఁదలఁతుమో యట్టి ప్రస్తుతవస్తువు ఉపమేయము. దానికి సమానముగ దూరమున నుండు నే వస్తువును జెప్పుదుమో యది యుపమానము. శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఉపమేయము. సముద్రము హిమాలయము లోనైనవి యుపమానములు. రెంటియందు సమానముగా నుండు గాంభీర్యము. ధైర్యము మొదలగువానికి అలంకారశాస్త్రమున సామాన్యధర్మము లని పేరు. వీర్యమున విష్ణువిభుఁ డనుటయందు మఱియొక విశేషము స్ఫురించెడి. దుర్వాసునిపైఁ బ్రయోగింపఁబడిన విష్ణుచక్రము బ్రహ్మాది సమస్తదేవతల కెట్లప్రతిహతమో రామబాణ మట్టిది యని తాత్పర్యము. కాకాసురునిపై వైచిన దర్భ బోవను నివారింప బ్రహ్మాదు లెవ్వరు సమర్థులు కాకపోయిరి కదా.

సముద్రము నుపమించుటచే గాంభీర్యతాపహారత్వసౌలభ్యతేజోవత్త్వాది గుణంబులు గ్రాహ్యములు.

ద్విజరాజ [illegible] ప్రియదర్శనుండు = ఇట సర్వదము సమస్త లోకమున కుపలక్షణము. ఇంతకంటె ప్రియదర్శనము గల [illegible] ఁడు

లేదని భావము. దుఃఖనివృత్తియు నాహ్లాదమును గలిగించునని యీయుప మానము భావము. వృద్ధిక్షయము కలంకముగల చంద్రునికంటె శ్రీరామచంద్రుఁడు సదా ప్రియదర్శనుఁ డని భావము.

కోపంబుగదురన్ = కోపము గలిగినేని యనుటచే స్వభావముగాఁ గోపగుణము లేదనియుఁ బొరుగువారివస్తువు నీయువారికిఁ దెప్పించుకొనినట్లు రప్పించుకొనవలయు ననియు, నదియు నాయన కపరాధము చేసినపుడు రాదనియు, నాయనయాశ్రితుల కపరాధముచేసిన వచ్చుననియు గ్రహింపవలయును.

ప్రలయాగ్నిసముఁడు = ప్రలయాగ్నిజ్వాల శీతలమైన నీటియం దెట్లు కలుగునో యట్లు శాంతియుక్తమైన యీయనమనస్సున నొకానొకప్పుడు కోపముకలుగు ననియు వచ్చినపు డది యప్రతిహతమనియు నెఱుంగవలయును. అగ్నిహోత్రమును జల్లార్పవలసినది నీళ్ళు. అట్టి నీళ్ళలోనే యగ్నిపుట్టిన దాని నెట్లు చల్లార్ప సాధ్య పడును? ఈకోపము తన్ను పరాధవించువారిపై రాదు. తనయాశ్రితులఁ బరాధ వించినను వారి కొకకీడు కలిగించినను వచ్చును.

ఓరుపుగుణమున నుర్వీసమానుండు = తన విషయమున నెవరెంతటి యప రాధము చేసినను నచేతనమగు భూమివలె సర్వము సహించు నని భావము. "అపరాధశతము సల్పిన, విపరీతము నెంచఁ డాత్మవిజ్ఞుం డగుటన్" అని ముందు చెప్పఁబడును. భూమికివలె శ్రీరామచంద్రమూర్తికి నోర్పు సహజగుణ మని భావము.

త్యాగమునను ధనదసంకాశుండు = దానమునఁ గుబేరునివంటివాఁడు. 'త్యాగేచ ధనదో యథా' యని మం దనేకవచనములు కుబేరునిదానగుణమును జాటించు చున్నవి. 'రాజావైశ్రవణో దదాతు' అనియును గలదు. కుబేరుఁడు లోభి యని మెచ్చుటను జెప్పఁబడలేదు. కావున నీయుపమానము యుక్తము. త్యాగమునను = దానముచేయుచున్నను, ధనదసంకాశుండు = కుబేరునివంటి ధనికుఁడని యొకరు వ్యాఖ్యవ్రాసిరి. అదసరిగాదు. గుణవర్ణనము చేయునపుడది యుక్తియుక్తముగాదు. ధనికత్వ మొకశ్లాఘ్యగుణము గాదు. దాతృత్వమే గుణము. దాతృత్వము చెప్పక ధనపతిత్వము చెప్పిన లోభగుణము చెప్పినట్లగు. 'కృతేయుగే బలిర్దాతా త్రేతాయాం రఘునందనః । ద్వాపరేసూర్యపుత్రశ్చ' యను నదియు స్మరింపనగును. ఎవని యనుగ్రహమస్సైశ్వర్యములకు నంతకుమించిన యుత్తమదశకుఁ గారణమగునో యట్టివాఁడు తనకుఁగలదానిలో నిచ్చువానికంటె నుత్తముఁడుకదా. ధన + ద = ధనము నిచ్చువాఁడని ధనదశబ్దార్థము. దానము చేయునపుడు విశేషించి దానము చేయుటయందు దృష్టియుంచునుగాని ధనము పోవునేమో యని తలంచు వాఁడు కాఁడని భావము. అతులసత్యపరతన్ = సాటిలేని సత్యమే ప్రధానముగాఁ గలిగియుండుటయందు.

అపరధర్మని యట్టివాఁడు = రెండవధర్మ దేవతవంటివాఁడు. ఇట నుత్ప్రేక్షాలంకారము. లోకములోని హరిశ్చంద్రునివంటి సత్యసంధులందఱు నసత్యదోషము తమ్మంటకుండఁ గాపాడుకొనుచుండిరిగాని యితరుల కసత్యదోషము రాకుండఁ గాపాడినవారుకారు. రామచంద్రుఁడో తాను సత్యమందునిలచుటేకాక దశరథుని సత్యవ్రతమును కాపాడెను. (2) అ+పరధర్మాఁడు = విష్ణువుయొక్క యుత్కృష్ట ధర్మమును గలవాఁడు. అకారవాచ్యుఁడు = విష్ణువు. అకారమే నారాయణుని మొదటిపేరు. ఆయన పరధర్మ మేదిగలదో లోకరక్షణము దానిని గలవాఁడు. సత్యస్వరూపుఁడు సత్యమయుఁడు సత్యకాముఁడు సత్యసంకల్పుఁడు భగవంతుఁడే. అతులశబ్దమువలన నిది జీవాత్మల కన్వయింపదు. అట్టివాఁడనుట అంశాంశుల భేద ముచే నని యెఱుంగవలయును.

రాజమాత్రుఁడో—ఇది వ్యతిరేకార్థమును బోధించు ప్రశ్న. అనఁగా శ్రీరామచంద్రమూర్తి అందఱు రాజులవంటి రాజు గాఁడు. మనుష్యమాత్రుఁడును గాఁడు. కావున నాయనయందుఁ గేవల రాజను బుద్ధినుంచక పరబ్రహ్మమనియే యుంచుమని భావము.

తాత్పర్యము.

అట్టి వానిని జెప్పెద వినుము. ఆయనయే కౌసల్యానందము నభివృద్ధిఁ జేయుచుఁ గౌసల్యానందనుఁడని పేరొందినవాఁడు. గాంభీర్యమునందు సముద్రుని వంటివాఁడు. ధైర్యమున హిమవత్పర్వతమునకుఁ దుల్యుఁడు వీర్యాధిక్యమునందు విష్ణువుతో సమానుఁడు. చంద్రునివలెఁ జూచుటకుఁ బ్రియుఁడైనవాఁడు. కోపంబునఁ బ్రలయ కాలాగ్నికి సద్ది. ఓరుపునందు భూమి, దానమునందుఁ గుబేరునిఁ బోలును. అసమానమైన సత్యసంధత్వమునందు ధర్మని మాఱుమూర్తి ఇటువంటి పురుషోత్తము నకు సరియైనవారు లోకమున వెదకినను లేరు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి సామాన్య రాజని తలంచితివా యేమి ?

క. రాముని నేలత్సుగుణా, రాముని నిర్వ్యాక్రమపరాక్రము శ్యేష్ఠున్
సాముగుణాఢ్యునిఁ బ్రియునిన్, భూమిజనహితప్రవర్తుఁ బౌరఁ బ్రకృతులకై. ౧౮

జగత్కారణుండనియు, సర్వజ్ఞుండనియు, సర్వశక్తుఁడనియు, సర్వాంతర్యామి యనియు, వేదాంతముల సకలకల్యాణగుణవంతుఁడుగాఁ జెప్పఁబడు బ్రహ్మతత్త్వము శ్రీరామచంద్రమూర్తిగా నవతరించిన విష్ణువా ? బ్రహ్మాదులలో నొకఁడా ? యని వేదార్థము విశదీకరించుటకై వాల్మీకి ప్రశ్నింపఁగా వేదాంతోక్త సకలగుణములును ఇతరులయందు లేమిం జేసియు విష్ణువునందు మాత్రమే యుండుటం జేసియు విష్ణువే వేదోక్తపరబ్రహ్మమని నారదు లింతవాఁక నుపదేశించెను వేదాంతములయందు బరతత్త్వనిర్ధారణ ప్రకరణముల నుపబ్రూ

గించిన స్వయంభూశివాదిశబ్దములు అవయవవృత్తిగానో పర్యవసానవృత్తి గానో విష్ణువుకే వాచకములు అనుటయు నిట సూచితము కాఁగా నింతవఱకు వేదాంతసారము చక్కఁగా వివరింపఁబడెను. వేదాంతములయందు బ్రహ్మ స్వరూపమువలె మోక్షమును దదుపాయంబును జెప్పఁబడియున్నవి. వాని నేల వాల్మీకి ప్రశ్నింపలేదు ? అని ప్రశ్న. ప్రత్యుత్తర మేమనగా సంప్ర శ్నము గావించె ననఁగా బాగుగాఁ బ్రశ్నముచేసె ననికదా యర్థము. మోక్ష తదుపాయములఁగూడఁ బ్రశ్నించె ననుట "బాగుగా" నను పదమునకుఁ దాత్ప ర్యము. "తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా" అనుచోట నుపా యముగూడ నర్థమగుట కలదుగదా. కావున వాల్మీకి ప్రశ్నింపలే దనుట యుక్తముగాదు. ఉత్తరము చెప్పునపుడు "సకలభూజనహితసతతరతుఁడు" అని భగవంతుఁడు మోక్షోపాయంబుగాను, "సదైకప్రియదర్శనుండు" అని భగవదనుభవమే మోక్షఫలముగాను నారదుఁ డుపదేశించెను. గావున వేదాంతోక్తసకలార్థములును నిందుఁ జెప్పఁబడియె. భగవంతుఁడు మోక్షసాధన మయ్యెనేని యతఁడు సర్వసముఁడయి సర్వత్ర యుండ నందఱ కేకకాలమున మోక్ష మేల కలుగలేదనుట యుక్తము కాదు. భగవంతుఁడు సర్వసముఁడయి సర్వత్ర యున్నను నధికారులకే మోక్షమిచ్చును. అనధికారుల కియ్యఁ డని వ్యవస్థశాస్త్రములం దున్నది. సర్వసముఁ డన యోగ్యతాయోగ్యతలు విచా రించి వారివారి యోగ్యతకుఁ దగిన ఫలము నిష్పక్షపాతబుద్ధిలో నిచ్చువాఁ డని యర్థమేకాని త్రిగుణాతీతున కిచ్చు ఫలమునే తమోగుణభూయిష్ఠుఁడైన వానికి నిచ్చునని కాదు. మోక్షాపేక్షయు సాధనాంతరపరిత్యాగ మనునవి యధికారి లక్షణములు. ఎవ రేది కోరిన నది యిచ్చుట భగవంతుని వ్రతము. ఐహికసుఖ ములు కోరినవానికి నైహిక సుఖముల నిచ్చును. మోక్షము కోరినవానికి మోక్షము నిచ్చును. ఉత్కృష్టమైన మోక్షసుఖముఁ గోరువాని కదియు నాను షంగికముగ నైహికసుఖముల నిచ్చును. గాని నికృష్టమైన యైహిక సుఖము లాసించువానికి వాని యోగ్యతకుఁ దగిన యైహికఫలములనే యిచ్చును గాని మోక్షమియ్యఁడు. మోక్షాధికారులు కొందఱే యప్పుడప్పుడు పుట్టుచుందురు. అందఱును గాలక్రమమున ముక్తులే యగుదురు. రామాయణము వేదార్థమును వివరించునది యని మొదటనవతారికలోఁ జెప్పఁబడెను. రానురాను వేదాంతార్థమే చెప్పఁబడుచున్నది. వేదపూర్వభాగార్థ మింతదాఁక నేలచెప్పలేదు ? ఇఁకఁ బైగ్రంథ మునఁ జెప్పఁబోవు నర్థమేది ?

ఇంతవఱకుఁ జెప్పిన శ్రీరామచంద్రమూర్తియొక్క గుణంబులకును, జెప్పని గుణములకును. వారి చరిత్ర మూలకముగా దృష్టాంత మిఁకఁ బైగ్రంథమునఁ

జెప్పఁబడును. శ్రీరామచంద్రమూర్తి మొదలయినవారి యాచారముల మూలమున సామాన్యవిశేష ధర్మములను నటఁ జెప్పఁబడును గావున వేదపూర్వభాగార్థమును విశదపడును.

బాలకాండమున శ్రీరామచంద్రమూర్తియొక్క గుణముల కుదాహరణమగు విషయము లంతగా లేవు. కావున విశదముగాఁ జెప్పలేదు. కాని యింతకు ముందే సూచనగాఁ జెప్పఁబడెను. ఎట్లన :—

'జనియించె నయ్యు యిక్ష్వాకువంశంబున' ననుటచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి అవతారమూర్తియనియు, 'కౌసల్యాత్మహర్ష వృద్ధికరుఁ'డనుటచే జననము,మహానిస్తులవీర్యుఁడని తాటకాది వధయు, వరధనుర్వేదనిష్ఠుఁ డని విశ్వామిత్రునియొద్ద సకలాస్త్రగ్రహణమును, శ్రీయుతుఁ డని సీతావివాహమును, దారుణుఁ డాజిన్ అని పరశురాము భంగపాటును గల బాలకాండ కథలు సూచితంబులు. ఇఁక నయోధ్యాకాండ కథను బ్రారంభించుచున్నాఁడు.

కం॥ రాముని నేతత్సుగుణా, రాముని నిర్వక్రఘనపరాక్రము శ్యేష్ఠున్
సామగుణాఢ్యుని బ్రియునిన్, భూమిజసహిత బ్రసక్తుఁ బౌరిఁ బ్రకృతులకై. ౧౮

కం॥ తనయుని దశరథమహిపతి, దనమతి యువరాజుఁ జేయఁ దలఁపోయుచుఁ జ
య్యన జితనము గావింపఁగఁ, జనవు మెయిం దదభిషేక సంభారంబుల్. ౯౯

దశరథమహిపతి = దశరథుఁడు-పదిదిక్కులయందును దనరథమున కెదురు లేనివాఁడు. ఇంతటి పరాక్రమశాలి కావున భరతుఁడు లేనిసమయమున శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమియ్యఁబూనుట కేకయరాజునకు భయపడికాదనియు న్యాయమనుసరించి యనియుఁ దాత్పర్యము.

మహిపతి = సర్వభూమికిని దానే స్వామి. తన సొత్తును దా నొకని కియ్య స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడు, కాఁబట్టి తన సొత్తనే తన కొడుకునకు నిచ్చెను. కాఁబట్టి మరలఁ దీసికొనుట కవసరములేదు. ఇట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమిచ్చుట యందు దశరథుఁడు తప్పుచేయలేదని చెప్పి గృహీతయగు రామచంద్రమూర్తి యందును దోషము లేదని చెప్పుచున్నాఁడు.

ఏతత్సుగుణారామునిన్ = ఇంతదాఁకఁ జెప్పిన సమస్తగుణములచేతను మనోహరుని. (2) ఆరామము = ఉద్యానవనము. దానియందు జనుల కుపయోగపడు ఫలవృక్షములు పూలచెట్టు లెట్లు పాఁదుకొని స్థిరముగ నుండునో యట్లు సుగుణములన్నియు శ్రీరామచంద్రుని యందుఁ బాదుకొని స్థిరముగ నిలిచియున్నవని భావము.

మామిడివనము - అశోకవనము అన్నట్లు రాముఁడు సుగుణారాముఁడు. ఇట్లనుటచేఁ గల్యాణగుణములు భగవంతునందు స్వభావసిద్ధములేకాని యారోపితములు కావు. మాయగాదని భావము. మఱి యొండుండి యైనఁ జెట్లుకొట్టి తెచ్చి యొకచో వేసిన వది యా రామ మనఁబడదుగదా. ఆరామము దానియందు విహరించి క్రీడించి ఫలాదుల గ్రహించి సంతోషించువారికి లాభకరమేకాని దానికేలాభము లేదు. అట్లులే భగవంతుని కల్యాణగుణములవలన నాయన కేలాభము లేదు. వానివలన మేలుపడువా రాయన నాశ్రయించినవారే యని భావము.

ఇట్టివాఁడు సర్వజగత్పతి యని భావము.

నిర్వ్యక్రఘనపరాక్రమున్ = అకుంఠితమైన గొప్ప పరాక్రమము గలవానిని సర్వరక్షణశక్తుని యనుట. దీనివలన రాజ్యభరణసామర్థ్యము చెప్పఁబడియె.

తనయునిన్ = తన కుమారుని. కావున రాజ్యార్హుని 'కులం ముదం వా తనోతీతి తనయః' 'తను విస్తారే' కులమునుగాని సంతోషమునుగాని విస్తరింపఁజేయువాఁడు.

జ్యేష్ఠున్ = అందఱు కొడుకులలోఁ బెద్దవాఁడు గానఁ బ్రథమముననే రాజ్యార్హుని.

సామగుణాఢ్యునిన్ = (1) సామదానభేద దండోపాయములను నాలు గుపాయముల సంపత్తిగలవానిని, (2) సంధి, విగ్రహము, యానము, ఆసనము, ద్వైధీభావము, సమాశ్రయము నను నాఱుపాయములు తెలిసినవానిని, దీనిచే రాజ్యరక్షణోపాయము తెలిసినవాఁ డని చెప్పఁబడియె.

ప్రియునిన్ = సదా ప్రీతిపాత్రుని. తాత్కాలిక ప్రీతిచే రాజ్య మీయలేదని భావము. ఇతరులకుఁ దనయందుఁ బ్రీతిగలిగించుట యద్దము కమలము ఫలములకుఁ బోలె శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సహజగుణ మని భావము.

జనహితప్రసక్తున్ = జనుల కందఱకు మేలు చేయువానిని. అనఁగా సర్వానుకూలుని. అందఱు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్య మీయఁ గోరిరే కాని ఈరాదని యాక్షేపించువాఁ డెవ్వఁడు లేఁడని భావము. దీనిచే శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బ్రజారక్షణకాంక్ష ముఖ్యమనియుఁ దక్కినరాజులవలె భోగకాంక్ష కాదనియుఁ దెలియనగును.

రామునిన్ = ప్రజల మనస్సును రమింపఁజేయువానిని "రమయతి సర్వాన్ గుణై రితి రామః." ఈమాన గుణములను గని యతనియందు జనులందఱు రమింతురు కావున రాముఁడు "రమన్తేఽస్మిన్ సర్వేజనా గుణై రితి రామ" యని యోగార్థములు

ఈ విశేషణములు రాముఁడు రాజ్యమును బాలింప యోగ్యతగలవాఁ డని తెలుపుచున్నవి.

పౌరిన్ ప్రకృతులకై = ప్రకృతు లనఁగా మంత్రులు అమాత్యులు లోనగు వారు. ప్రకృతులకై = మంత్రులు లోనగువారికోరిక నెఱవేర్చుటకై పుత్రుఁడని యభిమానము తనకున్నను, శ్రీరామచంద్రమూర్తి ప్రజానురాగము కలవాఁడైనను, రాజ్యాంగములోఁ జేరిన మంత్రులు మొదలగువా రొల్లరేని యాకార్యము చేయరాదు. అయినను ఆ మంత్రులే శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమిమ్మని కోరుటచే వారికోరిక నెఱవేర్చుటకుఁ బూనినవాఁడై. ప్రకృతులకై - ఈపద్యమందుఁ గ్రియలేదు. కావున వాక్యము ముగియలేదు. క్రిందిపద్యములతో నన్వయించినఁగాని ముగియదు. ఇట్టి యన్వయము రెండుపద్యములలోఁ గుదిరిన యుగ్మక మందురు. ఈ విషయమున నీ శ్లోకములు ప్రమాణంబులు. "కులకం బహుభిశ్శ్లోకైః సాకాంక్షైరేకవాక్యతా, ద్వాభ్యాంతు యుగ్మకంనామ తుల్యార్థాభ్యాంతు చుంబకమ్." "ద్వాభ్యాం యుగ్మ మితిప్రోక్తం త్రిభి శ్శ్లోకై ర్విశేషకమ్। కలాపకం చతుర్భిస్స్యాత్ తదూర్ధ్వం కులకంస్మృతమ్" ఏకాన్వయముగల రెండుపద్యములకు యుగ్మకమనియు మూఁటికి విశేషకమనియు నాల్గింటికిఁ గలాపకమనియు నంతకుఁ బైపడినఁ గులక మనియుఁ బేరు

పౌరిన్ = మిక్కిలి-అనుటచేఁ దన పుత్రాభిమానమునకంటె మంత్రుల కోరిక నెఱవేర్చుటయే గొప్పదిగాఁ దలఁచెనని భావము.

చనవునన్ = మచ్చికచే, మంత్రులతో నాలోచించి తాను మిక్కిలి ప్రీతితోఁ దలపెట్టుకొన్న కార్యము కావున నిఁక తప్పుట యసాధ్యము.

యువరాజున్ + చేయన్ = తండ్రి రాజ్యమేలుచుండఁగా నాయనకుఁ గార్యభారము తగ్గించుటకు, రాజకార్యముల నెరవేర్చుకొనుటకు రాజుగా నభిషేకింపఁబడువాఁడు యువరాజు. వెనుక వీఁడే రాజగును.

తనమతిఁ దలపోయుచు జతనము గావింపన్ = తన మనస్సున నాలోచించి యభిషేకము చేయఁ బ్రయత్నింపఁగా యత్నశబ్దభవము జతనము. తనమతి ననుటచేఁ దాను గోరి కాని రాముఁ డడిగినవాఁడు కాఁడు. కోరినవాఁడు కాఁడని భావము ఈవిషయము దశరథుఁడు చెప్పవలెను శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ దెలియదు కదా! "అతులధనార్జనంబు పరమార్థముగాఁగ దలంప" నని శ్రీరామచంద్రమూర్తి చెప్పుటచేతను ఆయన రాజ్యముకావలయునని కోరకుండుటచేతను నది పోయినను ఆయనకు దుఃఖము కలుగలేదు. కామముండి విఘ్నపడిన క్రోధము దుఃఖము కలుగును. కామము లేనప్పుడు దుఃఖమే లేదు. దీనిచే నవతారప్రయోజనము సుఖానుభవమునకై కాదనియు లోకరక్షణార్థమే యన్యాయము గ్రాహ్యము.

లోకరక్షణము యోగముచేతను క్షేమముచేతను జేయఁదగినది. యోగము = లేనిది కలిగించుట, ఇది మోక్షము. ఈమార్గ మనుష్ఠానపూర్వకముగఁ దెలిపెను. క్షేమము = ఉన్నదానిని రక్షించుట. ఇది వర్ణాశ్రమధర్మరక్షణముచేతను న్యాయ పరిపాలనముచేతను కలిగించెను.

తాత్పర్యము.

ఇటువంటి సుగుణాభిరాముఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని, జ్యేష్ఠకుమారుని, మహాపరాక్రమశాలిని, సామగుణసంపదగలవానిని, తనకుఁ బ్రజలకుఁ బ్రియుఁడైన వానిని, భూజనులక్షేమమే కోరి ప్రవర్తించువాని, నమాత్యులు మంత్రులు లోనగు వారి యభీష్టము నెఱవేర్చుటకై దశరథమహారాజు యువరాజుగాఁ జేయఁ దన మనస్సునం దాలోచించి పట్టాభిషేకమునకుఁ గావలసిన సంభారము లన్నియు సమకూర్చి యత్నింపగా.

చం॥ కనుఁగొని ధారిణీశసతి • కైకయి యాధరణీశు వేఁడఁగన్
మును తన కిచ్చినట్టివర • ముల్ నెఱవేర్పఁగ, రాముఁ గానకుం
బనుప, నిజాత్మజున్ భరతుఁ • బట్టముగట్టఁగ, ధర్మపాశబం
ధనములఁ జిక్కి సత్యవచ • న ప్రవణుం డయి కూర్మిపుత్రునిన్. ౧౦౦

దశరథుఁడు తాను మరలఁ దీసికొనుటకు వలనుపడనట్లు రాజ్యము రామున కియ్య యత్నించె నని చెప్పి, యంతటిబలిష్ఠుఁడైన దశరథునకుఁ ద్రోయరానిదైన కైకయీ యాచనను జెప్పుచున్నాఁడు. ౧౦౦-౧౦౧ పద్యము లేకాన్వయము.

ధారిణీశసతి = రాజగు దశరథుని భార్య. దశరథుఁడు తాను రాజగుటంబట్టి భోగార్థమై వివాహము చేసికొన్న భార్య కావున నామె ప్రార్థనము త్రోయుట సాధ్యముగా దని భావము.

కైకయి = కైకయి యను పేరుగలది. క × ఏక + యి = కము = సుఖము, ఏకము = ముఖ్యము, కైకము-దానిని బొందించునది కైకయి. భోగస్త్రీ యని యేర్పడుచున్నది. ఇట్లని శిరోమణికారుఁడు వ్రాసెను.

“కం. శిరోంబుసుఖే క్లీబమ్” నానా. కం = శిరస్సు - ఉదరము - సుఖము అని యర్థము. ‘యస్త్యాగే నిలయే వాయౌ యమే దాతరి యాతరి, యాస్త్రీయాం యానమంజర్యోశ్శోభాలక్ష్మ్యోశ్చనిర్మితా.’ నానా. యప్ర. త్యాగమునకు, స్థానము నకు, వాయువునకు, యమునికి, దాతకు, పోవుచున్నవానికిని పేరు. యా. స్త్రీ ఇది వాహనమునకు-పువ్వుగుత్తికి-కాంతికి-లక్ష్మికి. చేయుటకును పేరు.

వ్యాకరణవిషయము

కేకయదేశమునకు రాజు కేకయుఁడు కేకయశబ్దముపై తద్రాజార్థకము అణ్ ప్రత్యయము వచ్చి లోపింపఁగా కేకయుఁడని రూపమేర్పడియె. కేకయరాజు కూఁతురు కైకయి. కేకయశబ్దముపై అపత్యార్థకము. అణ్ ప్రత్యయముచేసి స్త్రీ ప్రత్యయము చేర్పఁగా కైకయియని రూపమగును. అపత్యార్థకము అణ్ ప్రత్యయముచేసినపుడు ఇయాదేశము వైకల్పికము. ఇయాదేశమువచ్చినపుడు కైకేయి యని రూపము. ఇయాదేశము లేనప్పుడు కైకయి యని రూపము. "కైకేయీ కైకేయీ" యని శబ్దభేదప్రకాశిక. "ప్రాకైకయీతో భరత స్తతాభూ" త్తని భట్టికావ్యము.

కేకయి యనియు నొక రూపముగలదు. దానిరూపనిష్పత్తి యెట్లన:—కేకయుఁడు అనునది పూర్వమువలెనే. కేకయునియోగము కలది కేకయి. యోగము = సంబంధము. పితృపుత్రీభావ మిట సంబంధము. కేకయశబ్దమే స్త్రీలింగాంతమై గుణముగాఁ బుత్రియం దుపయోగింపఁబడునని న్యాసకారుఁడు.

తదభిషేకసంభారంబుల్ = ద్వితీయార్థమునఁ బ్రథమ రామపట్టాభిషేకమునకుఁ గావలసిన పదార్థములను "ఔదుంబర్యాసందీతస్యై ప్రాదేశమాత్రాః పాద్య" యనునదిమొదలు "దధిమధుసర్పిరాతపవర్ష్యాఆప" యనునంతవఱకుఁగల బ్రాహ్మణమునఁ జెప్పఁబడిన యుపకరణముల నని భావము.

కనుఁగొని = తెలిసికొని, స్వయముగాఁ జూచినంత దృఢముగ మంథరచే విని, మును = శంబరాసురయుద్ధమున.

వరముల్ = రెండుకోరికలను. శంబరాసురునితోడ దశరథుఁడు యుద్ధముచేసి మూర్ఛిల్లఁగాఁ గైక దశరథుని వానిబారినుండి తప్పించి మూర్ఛదేఱువఱకు శిశిరోపచారములు చేయఁగా దశరథుఁడు సంతోషించి యిట్లు రెండుమార్లు రక్షించుటచేత రెండువరముల నిచ్చెను. అవి తనయిచ్ఛవచ్చినపుడు కోరికొనునట్లు కైక దాఁచియుంచెను. అవియే యీవరములు. ఇఁక నాకోరికలఁగోరిన రీతిని దెలుపుచున్నాఁడు. "రాముఁగానకు" ననునదిమొదలు 'పట్టము గట్టఁగ' ననువఱకు.

ఆమహిపతి = మంత్రులతోను బ్రజలతోను నాలోచించి శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమిచ్చునట్లు సభలోఁ బ్రతిజ్ఞ చేసిన యా దశరథమహారాజు.

మహిపతి = భూమిని బాలించువాఁడు అనుటచే నీయనకుఁ బాలనమందు మాత్రమే యధికారము వంశపారంపర్యముగ వచ్చినదగుటచే శాస్త్ర ప్రకారము జనుల సమ్మతిప్రకార మెవరికిఁ బోవలయునో వారికిఁ బోవలయునే

కాని స్వార్జితమువలెఁ దన యిష్టప్రకారము వినియోగింప నధికారములేనివాఁడు అట్టివాఁడు జ్యేష్ఠున కీయక కనిష్ఠున కిచ్చుట మహాపాపకార్యము.

ధర్మపాశబంధనములన్ = ధర్మము పాశమువంటిది. ధర్మపాశము, పాశము= ఉరి–దానియొక్క బంధనములన్ = ఉరిత్రాళ్ళకట్లయందు, ధర్మమే పాశము. ధర్మపాశము–రూపకసమాసము. మయూరవ్యంసకాదులలోఁ జేరినది.

సత్యవచన ప్రవణుండయి = స్త్రీవిషయమునఁ దా నాడిన యథార్థపుమాటలకు లోఁబడినవాఁడై; ధర్మిష్ఠపుత్రునిన్ = ప్రియకుమారుని 'రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మ' యనునట్లు ఆకారముగొన్న ధర్మమగు శ్రీరామచంద్రుని వదలి స్త్రీవిషయమగు నీచధర్మము నవలంబించెను అని భావము,

'శ్లో॥ సాంకేత్యం పారిహాస్యంవా, స్తోభం హేళనమేవవా। వైకుంఠనామ గ్రహణ. మశేషాఘవినాశన'మనియు, 'కామోత్కంఠితగోపికల్ భయమునంగంసుం' డనియు నిట్టులేదైన నొక్క విధమున భగవన్నామస్మరణము చేసినవానికి మోక్షము కలుగునని శాస్త్రములు చెప్పుచుండ శ్రీరామచంద్రమూర్తియందుఁ బ్రీతి కలిగియు సదా రామరామ యని పుత్రవాత్సల్యముచేఁ బిలుచుచున్న వాఁ డయ్యును దశరథుఁడు ధర్మములలో హెచ్చుతగ్గులు తెలియక కాశకుశన్యాయ మవలంబించి సిద్ధమును ద్యజించి సాధ్యోపాయమును గ్రహించుటంబట్టి మోక్షంబునుం జెందక నశ్వరంబైన స్వర్గంబునే చెందె నని యెఱుంగునది. సామాన్యధర్మమైన సత్యమాడుటవలనఁ గలుగుఫలము స్వర్గము. భగవంతుని నాశ్రయించినఁగలుగు ఫలము మోక్షము. రామునిఁ జేవీడినందున నిది దశరథునకు లేదాయె. ఇట్టిసందర్భమున వసుదేవుఁడు కొడుకును జంపఁ గంసుని కిచ్చెద నని ప్రమాణముచేసి చెప్పియుండియుఁ గృష్ణునియక రక్షించుటఁ జేసి యాయనకు మోక్షప్రాప్తి. ముముక్షువుగా నుండువాఁడు దశరథునివలె సూక్ష్మమెఱుంగక యుండఁ గూడదను నీతి యీతిమ్మాలమున ఋషి. చదువరులకుఁ దెలిపెను.

తాత్పర్యము

అయత్నమును గైకేయి యను దశరథునిభార్య చూచి 'రాజా! పూర్వము నాకు నీవు రెండు వరము లిచ్చితివి. వానిని నేఁడు నెఱవేర్పవలసినది. అవి యేవనఁగా శ్రీరామచంద్రమూర్తి నరణ్యమునకుఁ బంపుట యొకటి, రెండవది నా కొడుకైన భరతునకు యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకము చేయుట,' యని వేఁడఁగా సత్యముఁ దప్పరా దను ధర్మమును మీఱఁజాలక రామునియందు కంటె సత్యమందే యెక్కువ ప్రీతిగలవాఁడై తన ప్రియకుమారుని.

క॥ రామునిఁ గానకుఁ జను మని, యామహీపతి పంప వీరుఁ*డయ్యుం జనియెన్
నేమము నడుపఁగఁ గయికకు,నా మోదము గూర్చ జనకు*నాజ్ఞం దీర్పన్.–౧౦౧

ఇట్లే పితృవచనపరిపాలనము పుత్రుల కవశ్యకర్తవ్యమ్మను ధర్మమును శ్రీరామ చంద్రమూర్తుల యాచారమూలమునఁ దెలుపుచున్నాఁడు.

వీరుఁడయ్యున్ = (1) రాజ్యపరిపాలనశక్తి గలిగియు (2) దశరథునిఁ దిరస్కరించి పట్టాభిషేకము చేసికొను శక్తిగలవాఁడయ్యు.

కయికకు నామోదముఁగూర్చు జనకు నాజ్ఞఁదీర్చన్ = తండ్రి స్త్రీకిఁ బరవశుఁడై యక్రమముగ వర్తించినను వాని యాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయ మని భావము. తండ్రి న్యాయముగఁ జెప్పినను అన్యాయముగఁ జెప్పినను కొడుకు తా ప్రకారము నడచు కొనవలయునుగానీ తండ్రినాక్షేపించు నధికారము కొడుకునకు లేదని భావము. తండ్రి యన్యాయమున వర్తించిన నాఫల మతఁ డనుభవించును. దానిని విచారించుటకుఁ గొడు కధికారి గాఁడు.

నేమము నడుపఁగన్ = తాను కైకేయియెదుటఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చుట కును "క॥ భూమిపతి గురువు తండ్రియు, నామే లెదఁగోరు నెవు డొనర్తు నభీష్టం, బోమాత బాపచేసెద, రాముం డిరుమాటలాడ రా దెఱుఁగు మనన్" అయోధ్య. ౫౧౮ ప. యని చెప్పెను.

ఆమోదము = సంతోషము.

చనియెన్ = దండకారణ్యమునకుఁ బోయెను.

తాత్పర్యము

శ్రీరామచంద్రమూర్తిని నడవులకుఁ బొమ్మని యారాజు పంపఁగా రాజ్యపాలన శక్తియుఁ దండ్రిని ధిక్కరించి రాజ్యము గ్రహించు శక్తియుఁ గల వీరుఁడయ్యును కైకకు సంతోషము గలిగించు జనకునాజ్ఞ నెఱవేర్చను, దాను కైకయితోఁ జెప్పిన మాట నిలుపుటకును నరణ్యములకుఁ బోయెను.

శ్రీరామచంద్రమూర్తిని నరణ్యమునకుఁ బొమ్మనినది కైకగదా యను సందేహ మక్కఱలేదు. తొలుతఁ బ్రేరేపించినది కైకయయ్యును దాని నిరాకరింపక పోవుట యటుండ దానిని సమ్మతించి "గచ్ఛ స్వారిష్ట మవ్యగ్రః పంథాన మకుతోభయమ్" అయోధ్య. ౩౪-౩౧. స్పష్టముగఁ బొమ్మనియె దశరథుఁడు అని చెప్పెను.

సీ॥ అడవుల కారీతి • నరుగు శ్రీరామునిఁ, గని తమ్ముఁగుఱ్ఱఁడు • కరముఁ బ్రియుఁడు
నయధురంధరుఁడు న•న్నకుఁ బ్రీతిమంతుండు, నవఘసుమిత్రకు • హర్షదుండు
నగు లక్ష్మణుండు నా•య్యంబు దీపింప హా! సౌభ్రాత్ర మేపారఁ • జనియె వెంట
రాముని ప్రియభార్య • రమణీయగుణచర్య, నయశీలహితలోల • నాథునకును

ఆ॥ సతము ప్రాణతుల్య•జనకావనీశ్వర, మహితకులజ దేవ•మాయయల్ల
సంభవించి నట్టి•జానకి సద్గుణా, న్వీత వినుతచరిత•జాతపూత　　　౧౦౨

"జనియించె నయ్యి యిక్ష్వాకువంశంబున" ననునది మొదలు సకలకళ్యాణ గుణపరిపూర్ణతను జెప్పి శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సర్వస్మాత్పరత్వమును జెప్పెను. "రాముని నేతత్సుగుణారాముని" ననునది మొదలు సిద్ధముగానున్న పట్టాభిషేకము తప్పిపోయి యడవులకు వెడలెననుటవలన భగవంతునకుఁగల సౌలభ్యము చెప్పఁబడెను ఇట్టి పరత్వసౌలభ్యములు గలవాఁడేకదా యాశ్రయింప యోగ్యుఁడు. కావున నీకఁ దదనుగుణముగ సమాశ్రయణంబు చెప్పఁబడుచున్నది. (2) సిద్ధోపాయంబు నవలంబించువారు లక్ష్మణునివలె సదా భగవత్కైంకర్యపరులై యనుకూలురై యుండవలయునని యిఁకఁ జెప్పుచున్నాఁడు. సిద్ధోపాయము = రక్షించువాఁడు భగవంతుఁడే. మన పురుషశక్తి సాధ్యములయిన కర్మజ్ఞానయోగాదులు గావని భగవంతు నాశ్రయించుట.

పద్యద్వయ మేకాన్వయము.

తమ్ముఁగుఱ్ఱఁడు = భ్రాత - "భ్రాతా స్వామూర్తి రాత్మన" యనునట్లు తన యాకారమే యని భావము. తమ్ముగుఱ్ఱఁడు=చిన్నతమ్ముఁడు.

ప్రియుఁడు = శ్రీరామచంద్రమూర్తి యందుఁ బ్రేమగలవాఁడు, ప్రేమరూపమగు భక్తిగలవాఁడు కావున నన్నతో నడవికేఁగోపుట యుక్తమే. 'సా ప్రేమరూపా' భక్తి ప్రేమరూపముగలది యని నారదభక్తిసూత్రము-లక్ష్మణునిభక్తి దాస్యభక్తి. ఇదియే శేషత్వము. లక్ష్మణుఁడే హనుమంతునితో "తద్వారధీసద్గుణ రాజికిన్ వశుఁడనై దాస్యంబుఁ గావించెదన్" అని (కిష్కింధ ౧౩-౫) చెప్పెనుగదా.

నయధురంధరుఁడు=రామకైంకర్యాను కూలమగు వినయ భారమును వహించినవాఁడు. వినయము=శేషత్వజ్ఞానము. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యని స్వామియని తాను దాసుఁడని తలఁచి స్వామి కనుకూలమగు కార్యములఁ జేయుటయే శేషత్వజ్ఞానము. శరణాగతునకే కాక యెట్టి విద్యావంతునకు వినయము ప్రథమచిహ్నము. శేషుఁడు = సేవకుఁడు.

అన్నకుఁ బ్రీతిమంతుఁడు = అన్నయొక్క ప్రీతికర్హుఁడైనవాఁడు. దాసునికి స్వామియందుఁ బ్రీతియుండి స్వామికి దాసునియందుఁ బ్రీతిలేదేని శోభింపదు. దాసునియందే దోషమున్నదని యూహింపవలసియుండును. అట్టి దోషము లక్ష్మణునియందు లేదని భావము. 'యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య' యను శ్రుతి రీతిని ప్రియుఁడై వరింపఁదగియున్నాఁడు, ఆత్మ నెవరు వరింతురో వారికే యాత్మ లభించును. ఆత్మ = పరమాత్మ - "చిరముగ బ్రహ్మకుం దపముచేసి"

యన్నట్లు 'అన్నకు' అనుదానికి అన్ననుగూర్చి ద్వితీయార్థమున షష్ఠి. అన్న విషయమునఁ బ్రీతిగలవాఁ డని యర్థము. దీనివలనఁ బరస్పరప్రీతి చెప్పఁ బడియె.

అనఘసుమిత్రకు నాత్మజుండు = పాపహీనురాలైన సుమిత్రకుఁ గొడుకు. కైకేయివలె సుమిత్రయు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సవతితల్లియైనను నామెవలె శ్రీరామచంద్రమూర్తి విషయమున దురభిప్రాయము లేనిది. అనఘురాలైన సుమిత్రకు నాత్మజుఁడు కావున నామె యభిప్రాయము ననుసరించి లక్ష్మణుఁడు నడుచుకొనెను. "రామునితోడ నరణ్యమునకుఁ బోవ జన్మించితివి వ్యాసతిచ్ఛెద" ననియు "శ్రీరాముఁడ యెఱుంగుమీ దశరథుఁడు నిజము" అనియుఁ జెప్పెనుగదా. (అయోధ్యా ౧౪౭-౧౪౯ ప) సుమిత్ర మగధరాజు కూఁతురని కాళిదాసుఁడు రఘువంశమునఁ జెప్పెను. సుమిత్రకుమారులు సుమిత్రులై యుండుట వింతగాదు. ౨౮౯ ప. బాల. చూడుము.

సర్వభూతేషు మేద్యతి స్నిహ్యతీతి మిత్రః - ఞిమిదా స్నేహనే. సర్వభూతము లందు స్నేహయుక్తుఁడు (గురుబాలప్రబోధిక). సుమిత్ర కౌసల్యతో స్నేహ యుక్తయైయుండినను గైకయియందు ద్వేషభావముకలదికాదు. అనఘయను విశే షణము కౌసల్యవలె రాగముగాని కైకేయివలె ద్వేషముగాని లేనిదని తెలుపు చున్నది.

లక్ష్మణుఁడు = లక్ష్మీసంపన్నుఁడు- రామశుశ్రూషయే లక్ష్మి. లక్ష్మణము = చిహ్నము. రామశుశ్రూషయే చిహ్నముగాఁ గలవాఁడు. ఇతఁడు రామశుశ్రూషా పరుఁడు కాఁగలఁ డని యూహించియే వసిష్ఠు లీపేరు పెట్టిరి. భగవద్భక్తియే లక్ష్మి. శ్రీకృష్ణుల పాదఘట్టనముచే నలిగినదై గర్వ ముడిగి భగవంతుని నాశ యించిన పిమ్మట నతనిని "సతు నాగవర శ్రీమాన్" "సర్వశ్రేష్ఠుఁ" డని "శ్రీమంతుఁ" డని శుకుఁడు చెప్పెను. ఇల్లు వాకిలి పెండ్లాము బిడ్డలుఁ ధనము లోనైన వన్నియు వదలి కట్టువస్త్రములతో శ్రీరామచంద్రమూర్తి నొద్దకు శరణా గతి సేయవచ్చిన విభీషణునిఁగూర్చి 'అంతరిక్షగత శ్రీమాన్' అని వాల్మీకి చెప్పెను. కావున నుభయలోకముల రక్షింపఁగలది శ్రీ = భక్తియే కాని యుండినను లేకు న్నను బాధాకరమగు వెండి బంగారు మొదలైనవి కావు. ఇవి క్రమముగ నశించు నవి. అది క్రమముగ వృద్ధినొందునది. వానివలన దుఃఖము లాభము. దీనివలన శాశ్వతసుఖము లాభము. ధనమును మనము రక్షింపవలయును. భక్తి తల్లివలె మనల రక్షించు. వాల్మీకియు నిట్లే లక్ష్మణునిఁగూర్చి ముందు చెప్పఁగలఁడు. 'లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణః' శ్రీమాన్' అనునవి పర్యాయముగ నుపయోగించెను.

నెయ్యము = స్నేహము.

ఉ॥ చిన్నతనానమండియును జ్యేష్ఠుఁడు శ్రేష్ఠుఁడు లోకరాముఁడౌ
   నన్నకు లక్ష్మివర్ధనుఁ డనంతముఁ గూరుచు స్నేహభక్తి సం
   పన్నుఁడు లక్ష్మణుండు వెలిప్రాణము నీ్వకమునౌ శరీరమున్
   కన్నను మిన్నయున్ సకలకార్యహితాచరణుం డజస్రమున్. బాల - ౫౩౨

అని చెప్పఁగలఁడు. దీనివలన భక్తియనునది పూర్వజన్మసంస్కారమువలన బాల్యమునుండి లభింపవలయును. గాని పరులు చెప్పిననైన నిశేచ్ఛనైన నేమి చ్చిననైనఁ గాసలకు నేగిననైన రాదు లక్ష్మణుఁడు రాముని వెంట నరణ్యములకుఁ బోయిన కారణము స్నేహభావమేకాని సీత సందేహించినట్లు చెడు తలంపుచేఁ గాదు.

సౌభ్రాత్ర మేపారన్ = (1) లక్ష్మణునికి శ్రీరామచంద్రమూర్తిపట్లఁ గల చక్కని భ్రాతృస్నేహము వృద్ధియగునట్లు - లక్ష్మణునికి శ్రీరామచంద్రమూర్తి యందలి స్నేహము శ్రీరామచంద్రమూర్తిని వదలి క్షణమైనను జీవింప సాధ్యము కానంతటిది యని ముందు చెప్పఁబడును.

మత్త॥ నిన్నుఁబాసి ధరాతనూజయు నేను నొక్క ముహూర్త మే
   నిన్నిలంగలవారమే తమనీటఁ బాసిన చేఁపల
   ట్లన్న యాజనకాఖ్యుఁ డేటికి నంబయేటికిఁ దమ్ముఁడేన్
   నిన్నుఁబాసిన స్వర్గమేటికి నిక్కమియ్యది రాఘవా. అయో. ౧౮౨.

ఇట్టి భక్తియే పరమభక్తి. "పునర్విశ్లేష భీరుత్వం పరమా భక్తి రుచ్యతే" అని పరమభక్తి లక్షణము. నారదమతమున భక్తిలక్షణ మియ్యదియే. అట్లే లక్ష్మణునియెడ శ్రీరామచంద్రుని స్నేహమును.

కం॥ జనయిత్రియె మృష్టాన్నము। గొనివచ్చి యదెంతవేఁడుకొన ముట్టండున్
   గనుమూయఁడు పురుషోత్తముఁ। డనుఁగుందమ్ముండు లక్ష్మణాఖ్యుఁడు లేమిన్.
   బాల. ౫౩౩

సుభ్రాతృభావము = సౌభ్రాత్రము (2) లోకమున సౌభ్రాత్ర మిట్లు లేపార వలయు నని నేర్పుటకుఁబోలె సవతితల్లుల బిడ్డలైనను అన్నదమ్ము లిట్లు పరస్పర ప్రీతిగలవారై యుండవలయు నని దృష్టాంతముచేఁ జూపుటకుఁగానో యేమో యని యీ యర్థమున 'పోలెన్' అనునది యధ్యాహార్యము. గమ్యోత్ప్రేక్ష యలంకారము.

అరీతిన్ = మీఁదఁ జెప్పిన విధముగ.

అడవుల తిరుగు రాముని వెంటన్ = అడవులకుఁ బోవు శ్రీరామచంద్రుని వెంబడి, పెండ్లిండ్లకుఁగాదు, విందులుభుజింపఁ గాదు, నారచీరలుగట్టి జడలు ధరించి

కాయగసురులు కందమూలములు దిని కాలినడకన ముండ్లలో గండ్లలో కష్టపడు టకై యడవులకుఁ బోవు శ్రీరామచంద్రమూర్తివెంట వలని సవతితల్లి కొడుకు లక్ష్మణుఁడును బోయెను. ఏల ? అయోధ్యలో నున్నప్పుడు సేవలు చేయువారు పెక్కుఁరు గలరు. కావునఁ దనకుఁ గొన్ని సేవలే లభించుచుండెను గాని యన్ని చేయుటకు వలనుపడలేదు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యొంటరినై యడవులం దున్నప్పుడో యన్ని సేవలు తానే చేయవచ్చునను నాశతో నడవులకుఁగూడఁ బోయెను. ఇంతమాత్రము ప్రీతియే కాదు. "మాతాపితాచ భ్రాతాచ' నివాసశ్శరణం సుహృత్, గతిర్నారాయణ" యనునట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తి సకలవిధముల నిరుపాధికబంధువు. ఈ యర్థమునే లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రునితోఁ నిట్లు ముందు చెప్పఁగలఁడు.

కం॥ రాముఁడె భ్రాతయు భర్తయు। రాముఁడె ప్రియబంధువరుఁడు రాముఁడె చుమ్మీ
రాముఁడె నా జనకుండును। భూమిపు నెడలేదు జనకబుద్ధి సుమంత్రా.

అయో. ౧౯౧౩.

చనియె హా ! = ఆహా పోయెనుగదా ! యని నారదుఁడే యాశ్చర్యపడు చున్నాఁడు. లోకములో నొకతల్లికడుపునఁ బుట్టిన కొడుకులే తండ్రి సంపాదించిన ధనమునకై కలహింతురు. ఒకని కీర్తిప్రతిష్ఠలు మఱియొకనికి నసూయాజనకములై యుండును. ఇట్టుండ రామలక్ష్మణులు సవతితల్లుల కొడుకులు, పోవునది, దుఃఖమయమైన యడవికేగాని సుఖభోజనమునకు సుఖానుభవమునకుఁ గాదు. కైకేయీ దశరథులు రాము నరణ్యమునకుఁ బొమ్మనిరి కాని లక్ష్మణునిఁ బొమ్మనలేదు. పోకున్న బోలేదని యాక్షేపమును లేదు. ఇట్లుండియు నన్నకు వదినెకు సేవ సేయుటకై లక్ష్మణుఁడు పోవుట యాశ్చర్యకరమైనదేకదా హా = ఆశ్చర్యార్థకము భగవంతునియందుఁ దాను గొంచెము ప్రీతియుంచినను భగవంతుఁ డదియే మిక్కిలి గొప్పగ భావించి తనయం దతివాత్సల్యముఁ జూపఁగా నతని నేకాంతమునకుఁ దన యిష్టానుసారము సకలవిధముల శుశ్రూషింపవలయు నని యాశపడు నొక్క చేతనుఁ డీ సందర్భమున సూచింపబడెను.

చేతనుఁడు మోక్షమునకై భక్తి సేయునపు డతనియందలి సద్గుణములను మాత్రము గోరంతలు కొండంతలుఁ జెప్పి పురుషకారము చేయుటకును మోక్షము లభించినపుడు భర్తతోడఁ దాను ప్రాప్యురాలగుటఁబట్టియు సీతకు భర్తతో నిత్యసాన్నిధ్యము గలదని చెప్పుచున్నాఁడు.

రామునిప్రియ = సాక్షాన్మన్మథమన్మథుఁడై జనమనోహరమూర్తియగు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి మనోహరురాలై ప్రియురాలైనది. శ్రీరామచంద్రమూర్తికి ప్రియురాలైన సతి యాయనకుఁ దుల్యయో యధికురాలో యయి యాయన

కంటె నభిరామమై యుండవలయును. కావుననే "రాముఁ డభిరామయు"ననిముందు చెప్పఁబడును. (బాల. ౧౩౭ పద్యము).

రాముని ప్రియభార్య యనుటచే నప్రియభార్య మఱియొకతె గలదని యభిప్రాయముగాదు. అటుచెప్పుట విపరీతప్రజ్ఞాలక్షణము. అట్లైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికి లక్ష్మణుఁడు ప్రియుఁడు తమ్ముఁగుఱ్ఱఁ డనిన యప్రియుఁడైన తమ్ముఁడు మఱియొకఁడు కలఁ డని యర్థమా? నా ప్రియ మిత్రుఁ డనిన నప్రియమిత్రుఁడు వేఱొకఁ డున్నాఁ డని యర్థమా?

సతము భార్య = సతము- ఎల్లవేళ - భార్య = హృదయమున భరింపఁ దగినది. సత మను పద మిచ్చటికి నాకర్షింపవలయును. నాథునకు సతముఁ బ్రాణతుల్య = ప్రాణముతో సమానురాలు కనుకనే ప్రియయు భార్యయు నయ్యెనని తెలుంగునది. సతము రమణీయగుణదర్య = భర్తకు నెల్లవేళ మనోహరమైన గుణములు నడవడులు గలది-పతివ్రత.

సతము నయశీల = ఎల్లప్పుడు వినయమే స్వభావముగాఁ గలది - వినయము శీలవత్వ లక్షణము.

సతము హితలోల = (1) ఎల్లవేళల నాశ్రితులకు మేలుచేయుటయం దత్యంతాసక్తి కలది-నాథునకను శబ్దము కాకాక్షిన్యాయముచేఁ బూర్వోత్తర మన్వయించి నాథునకు హితలోల యనియుఁ జెప్పనగు.

"కాదని నిం దలపించితిం జుమీ! మనమునఁ దెలుంగని సుమార్గము నేర్పుట గాదు" అని సీత చెప్పెనుగదా (అరణ్య. ౧౧౯ ప.)

జనకావనీశ్వర మహితకులజ = జనకమహారాజుయొక్క శ్లాఘ్యమైన వంశమునఁ బుట్టినది. కర్మంబుచేతనే కద జనకాదు! లందిరి సంసిద్ధి" ద్వి. భ. గీ. 3 అ. అని జనకుఁ డాచారప్రధానుఁడు గావున నీమెయు నాచారప్రధానురాలని భావము.

దేవమాయయట్లు = (1) అమృతము పంచిపెట్టుటకై యసురమోహనార్థము విష్ణుదేవుఁడు చేసిన మాయను బోలినది. మాయచే విష్ణుదేవుఁడు ధరించిన మోహినీ రూపమును బోలినదానినని భావము (2) సుందోపసుందులను రాక్షసులను మోసముచేయ దేవతలు మాయచే సృజించిన తిలోత్తమవంటిది. (3) విష్ణుదేవుని యాశ్చర్యశక్తివంటిది-ఈయర్థమున సౌందర్య మత్యంతాధికమని భావము' 'అతిరూపవతీ సీతా, అతి మూర్ఖశ్చ రావణ' అను చాటు వనుసంధించునది. (4) మాయ = లక్ష్మీదేవి. లక్ష్మీదేవియే జానకిగా సంభవించినదని యర్థము' మా+యా = ఎవతె లక్ష్మీదేవియో - లక్ష్మీదేవి యెవతెయో యామెమాయ. "లోకమాతా మా రమామంగళదేవతా"అని యమరుఁడు.

"నీదుమాయ, శ్రీవిశాలాక్షి పూర్వపరిగ్రహంబు, గాకయెవఁడు తెలియఁగఁ గలఁడు నిన్ను" ఉత్త. ౧౬.౫౮. ఈయర్థమున 'అట్లు సంభవించినట్టి = అప్రకారమనఁగా జగత్ప్రసిద్ధముగా నయోనిజయై భూమినుండి పుట్టినట్టి యని యన్వయింపవలెను.

వినుతచరితజాతపూత = ప్రసిద్ధికెక్కిన సత్కారసమూహములచేఁ బవిత్రురాలు. జాత మనఁగా సమూహము.

మాయ = మహానారాయణోపనిషత్తు— "వివిధచిత్రానంత మహామాయా విశేషైః పరివేష్టితాం, అనంతమాయాశక్తి సమష్ట్యాకారా, మనంతదివ్యతేజోజ్వాలాజాలై రలంకృతామ్, మూలప్రకృతిజననీం.

ఈశ్వరస్య మాహామాయా, తదాజ్ఞావశవర్తినీ, తత్సంకల్పానుసారిణీ, వివిధానంత మహామాయాజాల జననమందిరా, మహావిష్ణోః క్రీడాశరీర రూపిణీ, బ్రహ్మాదీనా మగోచరా,ఏతాం మహామాయాం తరం త్యేవ యేవిష్ణు మేవ భజంతినాన్యేతరంతి కదాచన,"

మహామాయ యెట్టి దనఁగా వివిధములై విచిత్రములై యనంతములైన గొప్పమాయావిశేషములచేఁ జుట్టుకొనఁబడినది. అనంతములైన మహామాయాశక్తుల సమిష్టి యాకారము గలది. అనంతములైన దివ్యములై తేజోజ్వాలల సమూహము నలంకరింపఁబడినది. మూలప్రకృతికిఁ దల్లియైనది. ఈశ్వరుని మహామాయ యీయనయాజ్ఞకు లోఁబడి వర్తించునది. అనేకవిధములై యనంతములైన మహామాయాశక్తులచే బాగుగ సేవింపఁబడినది. అనంతములైన మహామాయాసమూహములకుఁ బుట్టినిల్లు. మహావిష్ణువుయొక్క క్రీడాశరీరరూపము గలది, (మహావిష్ణువు తనతోడఁ గ్రీడించుటకై శరీరము ధరించునది.) బ్రహ్మాదులకు గోచరింపనిది. ఇటువంటి మహామాయను నెవరు విష్ణువును మాత్రమే భజింతురో వారుమాత్రమే తరింతురు. ఇతరు లెప్పటికిఁ దరింపరు.

ఈ యుపనిషద్వాక్యములు మాయయనునది భగవంతుని యచింత్యాద్భుతశక్తి యనియు నాయనసంతోషార్థము శరీరధారణముచేసి సేవించుచు నాయన సంకల్పానుసార మాయనయాజ్ఞకు లోఁబడి వర్తించు సాధ్వియేకాని మగనినజ్ఞానము పాలుచేసి మోహపఱిచి యాయనను శవప్రాయము చేయు ధూర్తస్త్రీవంటిది కాదనియు 'మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే' యన్నట్లు విష్ణునకుఁ బ్రసన్నులైనవారలే యీమాయ దాఁటుదురు. గాని యితరుల కిది దురత్యయ మనియు స్పష్టపడుచున్నది.

కావున భగవన్మాయ యనునది శ్రీభగవతి - చైతన్య స్తన్యదాయిని - మహాలక్ష్మీదేవియేకాని యింద్రజాలము గాదు - శూన్యముకాదు - హుళక్కికాదు -

వంచనగాదు - రాక్షసులమాయ లన్నప్పుడు రాక్షసుల యత్యద్భుత శక్తులని గ్రహింపవలయును.

తాత్పర్యము

ఆ ప్రకార మడవులకుఁబోవు శ్రీరామచంద్రమూర్తినిఁ గనుఁగొని యాయన యందు మిక్కిలి స్నేహభావముగల చిన్నతమ్ముఁడు - వినయసంపన్నుఁడు - నన్న ప్రీతికిఁ బాత్రుఁడు, సుమిత్రాదేవి యను దశరథుని రెండవ భార్యకుమారుఁడు నైన లక్ష్మణుఁడు స్నేహభావము ప్రకాశింపఁగా నారా జ్యేష్ఠభ్రాత సేవ్యుఁడను కారణముచే వెంటఁబోయెను.

శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బ్రాణసమానురాలైన యిల్లాలు మనోహరమైన గుణములు నడవడిగలది. స్వభావముచేతనే వినయగుణము కలది. హితము చేయుట యందే యాసక్తిగలది. జనకమహారాజు కూఁతురు. దేవమాయవలె నయోనిజ యై జనియించినది (దేవమాయకుఁ దల్లిదండ్రులు లేరుకదా.) మంచి గుణములచేఁ గూడినది. లోకమంతయుఁ బొగడునట్టి నడవడులచేఁ బవిత్రురాలు నగు జానకీదేవి (ముందుపద్యముతో నన్వయము.)

కం॥ సీత సకలశుభచిహ్నా, సీత వరారోహ దశరథేశ్వరు కోడల్
చేతోధవు శశి రోహిణి, రీతి న్వెన్నంటి చనె సంకీర్ణప్రీతిన్. ౧౦౩

సకలశుభచిహ్నా సీత = సాముద్రిక శాస్త్రప్రకార ముత్తమస్త్రీకి నుండఁదగిన శుభకరములయిన సకలలక్షణములతోఁ గూడినది.

వరారోహ = పురుషోత్తముఁడగువానికిఁదగినయుత్తమస్త్రీ. సీత= నాఁగటిచాలు నను సీత యనిపేరు. "సీతా లాంగలపద్ధతి" యని యమరుఁడు. అందుఁ బుట్టినది కావున నీమెకు సీత యనిపేరు. అయోనిజగాననై కుంభమున నున్నపుటి సౌందర్య మిప్పుడును గలదై యున్న దని భావము.

చేతోధవునిన్=మనోనాయకుఁడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని. శ్రీరామచంద్రమూర్తి చేతోధవుఁడుగావున ధవుఁ డున్నచోటఁ జేతస్సుండుట ధర్మమని యామె వెంబడించిన దనుట. ఆయన సౌందర్యాదు లామెమనస్సు నాకర్షించియుండుటచే నాయనను వెంబడింపక తప్పదని భావము. ఒక యినుపములికిని నయస్కాంత మాకర్షించినపు డది పోయినట్లేకదా యినుపములికి పోవును. ప్రత్యేకించియుండు శక్తి యెక్కడిది? కేవలపారతంత్ర్యమేకదా.

శశిని రోహిణీరీతిన్ = చంద్రుని రోహిణివలె - రోహిణి చంద్రుని కసాధారణ భార్య. శ్రీరామచంద్రమూర్తి సౌందర్యాదు లాకర్షింపఁగా సీత యాతని వెంటఁ బోయినదనుటమాత్రము గాదు. పాతివ్రత్యము ననుసరించి రోహిణి చంద్రు

నెట్లనుసరించి పోవునో యట్లే సీతయుఁ బోయెనని యీ యుపమానతాత్పర్యము. ఈ విషయమునే సీత యనసూయతోఁ జెప్పఁగలదు.

కం॥ దివిదేవత యగురోహిణి, యువతిజన శ్రేష్ఠయొక ముహూర్తంబేనిన్
స్వవిభుం దారాపతినె, న్దవులకు చరియింపఁగలుగునా యెన్నండున్.
అయోధ్య. ౨౫౧.

ఈరోహిణి ౨౭ నక్షత్రములలోఁ జేరిన రోహిణిగాదు. ఈరోహిణి ౨౭ దిన ముల కొకనాఁడేకదా చంద్రునితో సమాగమము. సర్వదా చంద్రుని వెన్నంటి యుండు రోహిణి వేఱొకనక్షత్రము గలదందురు.

అరీణప్రీతిన్ = చక్కని ప్రీతితో - అరీణము = వంకరకానిది. సీత భర్త వెంటఁ బోవుటకుఁ గారణ మపవాదభీతి ఇతరుల బలత్కారము గాదనియుఁ, జక్కని నిండు ప్రీతి యనియు భావము.

వెన్నంటిచనెన్ - వెన్ను + అంటి = వెన్నంటి, "పయ్యెదకొం గడ్డమైనఁ బ్రాణమె పోవున్"అన్నట్టులు దూరదూరముగఁ బోవుటవలనఁ గలుగు విశ్లేషమును సహింపలేక వీఁపు నొరయునట్లు పోయెనని భావము.

తా త్ప ర్య ము

సాముద్రికశాస్త్రప్రకార ముత్తమస్త్రీల కుండవలసిన సుభలక్షణముల నెల్ల గలదై దశరథమహారాజు కోడలై యుత్తమ స్త్రీయైన సీతాదేవి చంద్రుని రోహిణి యేప్రకార మెల్లవేళ ననుసరించిపోవునో యట్టులే నిండారుప్రేమచేఁ దన ప్రాణేశ్వరు వెంబడి పోయెను.

కం॥ పౌరులు దుస్సహచింతా, భారులు దూరంబు వెంటఁ బడి, రటు కించి
ద్దూరము తండ్రియు, గంగా, తీరంబును డాసి ధర్మధీవిరతుండున్. ౧౦౪

సీతాలక్ష్మణులువోలెఁ బౌరులును శ్రీరామచంద్రమూర్తియందలి భక్త్యతిశయ ముచే నాయనను వెంబడించి రని చెప్పుచున్నాఁడు.

దుస్సహదుఃఖవిచారులు = సహింపరాని రామవియోగదుఃఖమునకుఁ జింత పడుచున్నవారు. శ్రీరామచంద్రమూర్తియందుఁ బౌరులకుఁ బరమభక్తిగల దని దీని వలనఁ దెలియవచ్చును. వియోగభయమే పరమభక్తి.

పౌరులు = పురజనులు - అయోధ్యాపట్టణవాసులు - స్త్రీలు - వృద్ధులు - బాలురు - పురుషులు - మిత్రులు - శత్రులు - ఉదాసీనులను భేదములేక సమస్త జనులు. ఈజనులకుఁ శ్రీరామచంద్రునియందలి పరమభక్తిగలుగుటకుఁ గారణ మేకదేశవాసమే యని యీపదము సూచించుచున్నది. ఏకదేశవాస మనఁగా రామచంద్రుఁ డేపురమం దుండెనో యాపురమందే యాయనకు సమీపమందే

పురజను లుండుటచే నాయన మహాత్మ్యము తేజమువలన వారికాయనయం దట్టి భక్తి గలుగఁ గారణమయ్యెను. ఈ తేజస్సుచే యాంగ్లభాషయం దారాయందురు, దీనివలన భక్తిపరులు భగవత్సమీపమందే నివసింపవలయు నని యేర్పడు చున్నది.

దూరము = తమసానదీతీరమువఱకు - ఒకనాఁటి ప్రయాణము నంతదూరము. వెంటఁబడిరి = వలదు వలదన్నను బలవంతముగా వెంటఁబోయిరి.

తండ్రియును = దశరథుఁడును - యును ఉక్తార్థసముచ్చయము. తాను దండ్రి కావునఁ బుత్రవాత్సల్యముచే ననుసరించెఁగాని పౌరులవలె భక్తితోఁగాదు అని తండ్రి పదము నభిప్రాయము.

అటు = పౌరులవలె - పౌరులవలె వెంటఁ బోవుటే సామ్యముగాని దూరము నందుఁగాని భక్తియందుఁగాని సామ్యముకాదు.

ఆబాలగోపాల మూరంతయు శ్రీరామచంద్రుని వెంటఁ బోవునపుడు తాన ముద్దు వలె నింటఁ గదలక కూర్చుండుట బాగుగాదని వెంబడించెనని భావము.

కించిద్దూరము = నడివీథివఱకు - లోకులేమనుకొందురో యని పోయినవాఁడు కావునఁ బౌరులు పోయినంతదూరమైనఁ బోఁడయ్యె. వెంటఁజనిరి యనుదానిని నేకవచనక్రియగా మార్చి యిటఁ గ్రియగాఁ జేసికొనునది - కించిద్దూరము వెంట బోయె నని. ఇంతవఱకుఁ బరత్వసౌలభ్యములను గుణములను జెప్పి యిఁక వాత్సల్య సౌశీల్యములను జెప్పుచున్నాఁడు.

ధర్మధీనిరతుండున్ = ధర్మబుద్ధియందు మిగులనాసక్తుఁడగు శ్రీరామచంద్రుఁడు- ఆశ్రితులయెడ వాత్సల్యసౌశీల్యములను ధర్మము - పితృవాక్య పరిపాలనాధర్మము గంగాతీరమును డాసి = గంగయొద్దు సమీపించి.

రాముని విడిచియుండఁజాలక సహింపరాని వియోగతాపముచేఁ దపించి యయోధ్యాపురవాసులు శ్రీరామచంద్రుఁడు రావలదు. రావల దని వారించుచున్నను వినక యాయన వెంబడి చాలదూరము పోయిరి. తండ్రికూడఁ గొంచెముదూరము పోయెను. ధర్మబుద్ధియం దత్యంతాసక్తిగల శ్రీరామచంద్రమూర్తి గంగానదితీరము చేరి (ముందుపద్యముతో నన్వయము).

తే॥ శృంగిబేరపురంబును • జేరి యచట, నాత్మమిత్రుని గుహు నిషా • దాధిపతిని
జూచి సెలవిచ్చెఁబొమ్మని • సూతునకును, గుహుఁడు దాఁటించె వారిమ • గ్గరను గంగ.
౧౦౫

శృంగిబేరపురంబును - శృంగముకలది శృంగి = జింక. బేరము = (కృత్రిమమైన) యాకారముగలది. శృంగిబేరము - ఆపట్టణమునకున్న బోయలు అడవి జింకలను వంచించి చంపుటకై యాయూరినలువైపుల జింకలవలె నాకారములు చేసియుంచిరి. ఆప్రాంతపు టడవులనుండు నడవిజింక లావానిని మెఱుంగక తమజాతిజింక లేకదా యని సమీపింపఁగా వారు చంపుదురు. అంతటి క్రూరపట్టణమయ్యును భక్త నివాసముగావునఁ బవిత్రమగు గంగాతీరమును దాసి యనుటతో సంతుష్టిలేక శృంగిబేరపురంబును జేరి యని చెప్పెను. పవిత్రస్థలముకన్నను బరమభక్తనివాసస్థానముగదా యుత్కృష్టము. ఈ యర్థమునే భాగవతాగ్రగణ్యులగు వేదాంతాచార్యులు లోనగువారు 'సా కాశీతి న చాకశీతి' యని చెప్పిరి. ఊరిలక్షణము చెప్పి యందలి ప్రజలయు, నధిపతియు లక్షణము చెప్పుచున్నాఁడు.

నిషాదాధిపతిని = బోయలకుఁ బ్రభువైనవానిని. - బోయలే క్రూరులు - ప్రాణిహింసకులు, అట్టివారిని నణఁచి లోపఱచుకొనియుండువాఁ డెంతటి కఠిన చిత్తుఁడుగా నుండవలయును.

ఆత్మమిత్రుని=అట్టి ప్రాణస్నేహితుని-ఆత్మవలెఁ బ్రియమైనవానిని, గుహుని= పరులను వంచించు స్వభావముగల యీతనిని, జాతిని, నడతను గుణమునను, కులమునను నీచుఁడై యున్నను భగవద్భక్తి గలవాఁడు కావున నామాత్రముననే యాదరింపఁ దగినవాఁ డయ్యెను.

"ద్వి॥ ఎవ్వారు భక్తి న న్నెలమి భజింతు, రవ్వార లుంద్రునా యందు, నే వారి
యందు వసింతు దురాచారుఁడైన, నందక యితరులయందలి భక్తి,
నన్నె భజించు మానవుఁ డెవ్వఁడైన. నెన్నంగ సాధువే యని జగతి ......
తొలిజన్మమునఁ జేయు పాపంబుకతన, వెలఁదులు కోమట్లు వృషలులుగాఁగ,
జనియించినట్టి యేజనులైనఁగాని, నను నాశ్రయించి యనంతమౌ గతిని,
బొందుచున్నారు......" ద్వి.భ గీ.౯ అధ్యా.

"అదిగాక యఖిలపాపాత్ములకన్న, నధికపాపాత్ముండ వగుదు వేనియును,
దరియింపఁగలవు పృథాసుత సకల, దురితంబు జ్ఞానమన్ తోరపునావ...."

ద్వి.భ.గీ.౪ అధ్యా.

ఇక్కడ జ్ఞానమనఁగా నధికభక్తి యని శాండిల్యమతము. తక్కిన దోషము లెన్నియున్నను నిజమైన భక్తుఁడు కావున సాధు వనియే రాముఁ డాయన యున్నచోటికి బోయెను. దీనివలన భగవంతుని మనము వెదకుచుఁ బోవలసిన పని లేదనియుఁ బండు మనచేతిలోనున్న బాలుఁడు చేరవచ్చునట్లు భక్తి మన యందుండిన భగవంతుఁడే మనల వెదకికొనుచు వచ్చుననియు నేర్పడుచున్నది.

అంతియుకాదు - ఇంతియుకాదు - రాముఁడు శృంగిబేరపురముఁ జేరవచ్చినవార్త
తెలియఁగానే పరువున వచ్చి గుహుఁడు రాముని గౌఁగిలించుకొనెనఁట. (అయోధ్య-
౧౩౦౫-౧౩౦౬-౧౩౦౭ పద్యములు చూడుఁడు) దీనివలన భగవంతుఁడు భక్తుల
కెట్టిచనవు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చునో తెలియుఁడు. జీవాత్మపరమాత్మలు పరమ
స్నేహమునఁ బరస్పరాలింగనము చేయుచోఁ గలుగు నానందాతిశయమున మైమఱ
చుటే ముక్తి యని శంకరాచార్యులవారి యభిప్రాయ మని కోకిలేశ్వరశాస్త్రి
గారు వ్రాసిరి. హనుమంతుని శ్రీరాముఁడు కౌఁగిలించుకొనెను. (యుద్ధ-౧౩-౧౪
పద్యములు) గుహుఁడు శ్రీరాముని గౌఁగిలించుకొనెను. తారతమ్య మరయుఁడు.

గుహునిఁ జూచి రాముఁడు సూతునకు సెలవిచ్చెను. సూతుఁ డనఁగా
సుపర్ణ్యశ్వా నితిసూతః - పూర్వకేరనే గుఱ్ఱములను తోలువాఁడు. గుహతి గోపాయ
తీతి గుహః రక్షించుకొనువాఁడు. గుహూ సంవరణే. ఆత్మజ్ఞానముచే భగవత్కైంక
ర్యుఁడై రక్షించుకొనువాఁడు ఇట్టివాఁడు దొరికినపుడు పశువులఁ దోలుకొను
వాఁడు త్యాజ్యుఁడేకదా. తానై రాముని గౌఁగిలించుస్వాతంత్ర్యము గుహు
నికిఁ గలిగెఁగాని సుమంత్రునికి లేదయ్యెఁగదా. సుమంత్రుఁడనఁగా మంచియాలో
చన గలవాఁడు. అనఁగా జ్ఞాని. గుహుఁడో భక్తిపరవశుఁడు. కావుననే యాత్మ
మిత్రుఁడని చెప్పఁబడెను. "జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మతమ్ జ్ఞానీతుపరమైకాంతి" యని
జ్ఞాని యనఁగాఁ బరమైకాంతియగు పరమభక్తుఁడు భగవంతుఁడు భక్తజన
పక్షపాతి. దీనివలన జ్ఞానికంటె భక్తుఁడే భగవంతునకు, ప్రియతముఁ డని
యేర్పడుచున్నది.

చూచి = రాముఁడు తాను గొప్పవాఁ డనియు గుహుఁడు నీచుఁ
డనియు భేదములేక యేకీభవించియుండి నిషాదాధిపతిని జూచి యనుట
వలన శ్రీరాముని సౌశీల్యగుణము సూచింపఁబడెను. గొప్పవాఁడు తక్కువ
వానితో భేదములేక కలిసిమెలసియుండుట సౌశీల్యము. ఇదియే యనన్య
భావము. దీనివలన గొప్పవారు జారులతోఁ జోరులతో జూదరులతో దురా
చారులతో నీచగుణులతో స్నేహము చేయవలయు నని తాత్పర్యముగాదు.
కులమున నీచుఁడైనను గుణమున భగవద్భక్తియుం దుత్తముఁడై యుండవల
యును. గుణహీనుఁడు భక్తిహీనుఁ డుత్తమకులములోఁ బుట్టినను స్నేహ
పాత్రుఁడు గాఁడు. నట విట గాయక వేశ్యాసహవాసముచేయు రాజునందు సౌశీ
ల్యము గల దనరాదు. నిషాదాధిపతి ననుటవలన గుహుఁడు మిక్కిలి నీచుఁ
డనియు, ధర్మధీనిరతుఁ డనుటవలన రాముఁడు మహాత్ముఁ డనియుఁ, జూచి యను
పదమువలన భేదముఁలేక స్నేహించుటయు, ధర్మధీనిరతుఁ డనుటవలన నిట్టి

స్నేహము ధర్మయుక్తమైనదే యనియుఁ జెప్పఁబడెను. వాత్సల్యము = దోష మున్నను దానియందును ప్రేమగలబుద్ధి.

సూతునకును = సుమంత్రునకును. వంశపరంపరగా వచ్చినవాఁడును మిగుల నాప్తుండును నౌటచే వదలుట యసాధ్యకార్య మని 'ను' కార తాత్పర్యము.

పొమ్మని సెలవిచ్చెను = అప్పుడు పుట్టిన దూడపైఁగల ప్రేమాతిశయముచే ముందటి యెడదూడను వదలు గోవువలె గుహునిఁ జూచి సుమంత్రుని వదలెను. దీనివలన సూతునియం దుండు ప్రేమకంటె గుహునియందు వాత్సల్యము మెండని సూచితము.

గుహుఁడు వారి మువ్వురను గంగ దాఁటించెను = సీతారామలక్ష్మణులను, ముగ్గురను దాఁటించెను. ణిజంతము కావున ద్వికర్మకము.

గుహుఁడు వారిని మువ్వురను నావపై నెక్కించి యింతటి కైంకర్యము లభించెఁ గదా యను సంతోషముతోఁ దాను స్వంతముగా నావ నడిపి గంగను దాఁటించెను గాని తాను రాజనను గర్వముతో నెవనినో యొక్కని నావ తోలుకొనిపోయి వీరి నావలియొడ్డున విడిచి రారా యని చెప్పలేదు. మఱియొకఁడు నడుపుచుండఁ దా నూరక కూర్చుండనులేదు. అట్లుండిన దాఁటింపఁజేసె నని కవి చెప్పియుండును. భగవత్సేవయం దితరుల నియమించి తా నూరక కూర్చుండరాదు.

తాత్పర్యము

శృంగిబేరపురమును జేరి యచట నుండు బోయనాయకుని గుహుఁ డను నాత్మమిత్రునిఁ జూచి సారథితో "సుమంత్రా! యిఁక నీ వూరికిఁ బొ" మ్మని సెలవిచ్చి పంపెను. అవల గుహుఁడు వారి మువ్వురను గంగ దాఁటించెను.

ఉ॥ రాజకుమారులున్ జనక ♦ రాజకుమారియుఁ గానకానఁ జే
రోజను గాల్నడం జని, బ ♦ హూదకసింధులు దాఁటి, యాభర
ద్వాజుని శాసనంబున సు ♦ పర్వనికాశులు చిత్రకూటమున్
రాజిలు వేడ్కఁ జేరి, తమి ♦ గ్రాలఁగ నుండిరి పర్ణశాలలోన్. ౧౦౬

రాజకుమారులున్ జనకరాజకుమారియున్ = మువ్వురిపేర్లుమాత్రమే చెప్పుటచే గంగ దాఁటించి గుహుఁడు మరల తనయూరికి వచ్చెనని తెలియనయ్యెను. కానకానన్ = అడవివెంబడిగల యడవియందును - వీప్స, క్రొత్తక్రొత్త యడవులందు సంతోషముతోఁ బోయిరనియుఁ; బోవునపుడు అడవులలోనే పోయిరిగాని తండ్రియాజ్ఞ మీఱిన ట్లగునని యూళ్ళలోనికిఁ బోలేదనియు సూచితము. అడవి వెంట నడచి దాఁటిపోయి రనుటచే నే యడవి యందును విశ్రమింపలేదని యర్థము.

పేరోజను = మిక్కిలి సంతోషముతో - విలాసముగా. సంస్కృతమున 'తే వనేన వనం గత్వా' యని యున్నది. తే+వనేన వనమ్ = వారు అడవి వెంబడి యడవిని అని యొక యర్థము. తేవనేన + వనం = క్రీడవలె నడవికిఁ బోయి యని యొక యర్థము ఈశ్లేషము తెనుఁగునఁ గుదరదు. కావున రెండర్థములు పేరోజను కానకానన్ అని ప్రత్యేకముగా వ్రాయఁబడెను.

చని = అనాయాసముగఁ బోయి - రాజకుమారులును జనకరాజకుమారి యును అనుచో అగర్భశ్రీమంతులు సుకుమారులు నైన మహారాజపుత్రు లడవిలోఁ గాలినడక సంచరించుటయే ప్రయాసముతోఁ గూడిన కార్యము. ఒకవేళ రాజకుమారు లడవులందు వేఁటకై తిరుగువారే కదా యని నప్పుడు వాహనములు పరిచారకులు పాదరక్షలు లోనైన వన్నియు నుండును. ఇప్పు డవన్నియు లేవు. మగవారు కావున వారెట్లో సహించిరనినను మహారాజపుత్రికయైన సీతాదేవి యును నట్టులే కాల్నడ నడవులందు సంతోషముతో సంచరించెనఁట. వ్రతపరిపాలన కార్యమనకై పోవువారు గనుక వారి కది సంతోషకార్యముగాఁ దోఁచెను గాని కష్టకార్యముగఁ దోఁచినది కాదు. పితృవాక్యపరిపాలన వ్రతము వెనుకనుండి త్రోయఁగా ఆశ్రితరక్షణకార్యము ముందునకు లాగుచున్నది. అని సముచ్చయార్థము.

బహూదకసింధులు=విశాలముగను లోఁతుగను నీరుగల గంగానదిని. నదులలో గంగ ప్రధాన మని యెంచి దానిని ప్రత్యేక నామముతోఁ జెప్పక సింధువు లని సామాన్య నామముతో జెప్పెను.

(2) సింధులు = యమునానది - గంగానదీతరణము పూర్వపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది. సింధులు = ఇది జాతివాచకపదము. బహువచనాంతమైనది. 'జాత్యాఖ్యాయా మేకస్మిన్బహువచన మన్యతరస్యా' మ్మని పాణినిసూత్రము. (౩) పూజార్థంబున బహువచనము - రాములు, వాల్మీకులన్నట్లు దితిఃపాశాన్ అనునట్లు అవయవబహుత్వముచే బహువచనము. సింధులు = గంగాయమునలు గాక మందాకిని యని చిత్రకూట పర్వతసమీపంబున నొకనది గలదు. సౌకర్యార్థమై యది యిచ్చటనే చెప్పఁబడినది.

గంగాయమునల దాఁటిగదా యడవుల వెంటఁబోయిరి. అడవులలోఁ బోయి యావల నదులు దాఁటి రని చెప్పుటసరియా యని సందేహింపరాదు. "అగ్నిహోత్రం జుహోతి - యవాగూం పచతి" యని వేదమునఁ గ్రమముగ రెండు వాక్యములు గలవు. అందు యవాగూపాకానంతరము అగ్నిహోత్రహోమము. కావున నర్థక్రమముగా 'యవాగూం పచతి - అగ్నిహోత్రం జుహోతి' యని

యచ్చట మార్చుకొందురు. "వాఁడు గుటికపెట్టి నిద్రపోయెను" నిద్రపోయిన తరు
వాత గుటికవచ్చునుగాని మేలుకొనియుండఁగా రాదుగదా. అట్లున్నను గుటిక
ముందు చెప్పుదుము. అట్లు ఇచ్చటకుబహూదకసింధులు దాఁటిదాఁటి కానాకానఁ
జేరోజను గాల్నడం జనిచని యని యర్థక్రమముగా మార్చుకొనవలయును. లేదా
చని = చనఁగలిగి యని భవిష్యత్కాలము ఇట నన్వయము. ముఖం వ్యాదాయ
స్వపితి-నోగు తెఱచుకొని నిద్రించుచున్నాఁ డన్నట్లు.

భరద్వాజుని శాసనంబునన్ = భరద్వాజమహర్షి యాజ్ఞచేత. ఈయన యాశ్ర
మము ప్రయాగయొద్ద నున్నది. (1) 'ఏషఏవ బిభ్రద్వాజః ప్రజా వై వాజః తాఏష
బిభర్తి యద్బిభర్తి తస్మాద్భరద్వాజ ఇత్యాచక్షతే'యని ఋగ్వేదారణ్యకము చెప్పు
లాగున భరద్వాజుఁడు-ప్రజాసంరక్షణమే స్వభావముగాఁ గలవాఁడనివ్యుత్పత్తి. (2)
వాజము = తేజస్సు - వాజీకరణము ఇత్యాదులందు వాజశబ్దమునకు తేజ స్సని
యర్థము. దానిని స్ఖలనముగానీక భరించువాఁడు భరద్వాజుఁడు - అస్ఖలితనిత్య
బ్రహ్మచారి యని యర్థము. 'భరద్వాజోహవై త్రిభిరాయుర్భి ర్బ్రహ్మచర్య
మువాస' యని శ్రుతి. (3) చిత్రకూటమును = ఆశ్చర్యకరమైన శిఖరము కలది
యని వ్యుత్పత్తి.

భగవంతుఁడు విరజానది దాఁటి ప్రకృతిమండలమునకు వచ్చినట్లు రాముఁడు
గంగానది దాఁటి చిత్రకూటముఁ జేరెను. చిత్రకూటము - ప్రకృతి - ఈయర్థము
వేఱొకచో విస్తరింపఁబడును.

రాజిలు వేడ్కనుజేరి = ప్రస్ఫుటమైన సంతోషముతోఁ జేరి. తాము సౌఖ్య
ముగా నుండ ననుకూలముగా స్థలజలరామణీయకముగల యీపర్వతము దొరకె
గదా యని సంతోషము. (2) చిత్రకూటము దండకారణ్యములోనిదే. కావునఁ
దండ్రియాజ్ఞప్రకారము దండకఁ జేరితిమిగదా యని సంతోషము. (3) అవతార
ప్రయోజనమును నిర్వహింపఁగల ప్రదేశమునకు వచ్చి చేరితిమిగదా యని
సంతోషము.

పర్ణశాలలోన్ = లక్ష్మణుఁడు కట్టిన యాకులగుడిసెయందు. సుపర్వనికా
శులు = దేవతలతో సమానులు - లక్ష్మీనారాయణులతో సీతారాములును,
నాకముక్తునితో లక్ష్మణుడును సమాను లని భావము సుపర్వులతో సమాను
లని విగ్రహము. నిభసంకాశాది శబ్దములకు నిత్యే గ్రహించునది. ఈ యుప
మానమువలన దుఃఖమేలేక యచ్చట సదా సమానచిత్తవృత్తితో రమించు
చుండి రనుట వ్యంగ్యార్థము; సీతారాములు పుష్పాపహరణ జలక్రీడాదులచేత
రమించుచుండిరి. 'కలికి యీచిత్రకూటనగంబునందుఁ, జారుమానసవాక్కాయ

సంయుతములు, వివిధభావంబు లెల్లను వేడ్కనరసి, కొనుచుఁ గ్రీడింతువే నన్నుఁ గూడి ప్రీతి' అరయో. ౨౦౫౩ వ అని రాముఁడు సీతతోఁ జెప్పును ఇట్టి క్రీడలచే భార్యాభర్తలు రమింపఁగా లక్ష్మణుఁడో వారి కిరువురకుఁ గైంకర్యము చేయుచు నిట్టి యవిచ్ఛిన్న సేవ లభించె గదా యని సంతోషించెను.

'ఉ॥ పండులు గడ్డలున్ వననివాసులు గ్రాసము గాఁగ మెక్కవే । తొండు నదైనఁ దెచ్చెదను. నుర్విజ నీవునుగూడి యాడుచున్ । గొండలపేటుల న్నిదురగూరియ యున్నను మేలుకొన్నఁ గో। దండధరుండనై మెలపుదాలిచి సర్వము సేవ తీర్చెదన్॥, అనికదా లక్ష్మణుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు లానందహేతువు వేఱైనను ఆనందము మాత్రము నిరతిశయమై యొక్కటేవిధమయి యుండెను. మోక్షదశయందు ముక్తుఁడు లక్ష్మీనారాయణుల కైంకర్యముచే నానందించుటను, నా కైంకర్యముచే లక్ష్మీనారాయణు లానందించుటయందును నానందభేదము లేదుగదా. "పరమం సామ్య ముపైతి- భోగమాత్ర సామ్యలింగాచ్చ" యని శ్రుతి బ్రహ్మ సూత్రములు, పరమపదమందు నానందస్వరూపుఁడైన భగవంతుని యానందమునకుఁ గొఱఁత లేదు. ఆయనతోడఁ బరమసామ్యముఁ బొందిన ముక్తుని యానందమునకుఁ గొఱఁత లేదు.

సుపర్వనికాశు లను పదమునందలి యుపమాలంకారముచేతనే యొక్క యర్థము ధ్వనించుచున్నది. అది యేదియనఁగా :— స్వస్వరూప, పరస్వరూపోపాయ స్వరూపముల నెఱిఁగి తన్మూలంబున భగవంతునియందుఁ బ్రీతిరూపమగు భక్తి గల పురుషుని భగవంతుఁడు కరుణించి లక్ష్మీదేవితోడఁ దాను వానియొద్ద కేతెంచి వానిని దివ్యవిమాన మెక్కించుకొని యతివాహకులచే సత్కారము చేయించి విరజానదిని దాటి తిలకాంతారమును జెంది యమానవపురుషునిచే ననుమతి యిప్పించి దివ్యలోకమగు వైకుంఠమునకుఁ జని యట మహామణి మంటపమునఁ దానును దేవియు సింహాసనాసీనులై వాఁడు సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థలయందును జేయు పరిచర్యల నంగీకరించి యానందించుచుఁ దన్మూలమున వానికిఁ దమతో సమానానందము నిచ్చుట నట యావత్కాల ముండనను నర్థము సూచితము.

రాజకుమారులు రాజకుమారి యరణ్యము వెంబడి యరణ్యము తిరిగి యనేక నదులన్ని దాటి భరద్వాజుని శాసనంబున సుపర్వనికాశులు చిత్రకూటముఁ జేరి రనుటచే భగవదంశమైన జీవు లొక జన్మము వెంబడి వేఱొకజన్మ మెత్తి యగాధ సంసారములను దరించి కడపట గురుబోధచే దేవస్వరూపము నొంది (యప్రాకృత దివ్యశరీరము) ముక్తిపదము చేరుదు రని ధ్వని.

రమి గ్రాలఁగ నుండిరి = సంతోష మతిశయించి ప్రకాశింపఁగా నుండిరి. దీని వలన ముప్వురకు సంపూర్ణ సమాన పరమానందము చెప్పఁబడెను. ఆఁకలి

గో. ని. భాగ్యవంతుఁడు పంచభక్ష్యపరమాన్నములు భుజించిన నెట్టి సంతుష్టి గలుగునో యంతటి యట్టి సంతుష్టియే యాఁకటివేళ సంకటి తిని మంచినీళ్ళు త్రావిన పేదవానికిని గలుగును. సంతోషము, దుఃఖము నిచ్చుశక్తి పదార్థము లందు లేదు. అవి మనోవ్యాపారములు. దూరయాత్రపోయిన కుఱ్ఱవాఁడు చేర వచ్చినపుడు తల్లిదండ్రుల కెట్టి సంతోషమో యట్టి సంతోషమే జీవుఁడు తమ్ముఁ జేరవచ్చినపుడు లక్ష్మీనారాయణులకుఁ గలుగును. పితృభక్తిగల సుపుత్రున కెట్టి సంతోషమో వారిని జేరఁబోయిన జీవునకుఁ గలుగును. 'ప్రమోదము తుల్యము లేదు వాసి.' (౨) అయోధ్యయం దెట్టిసౌఖ్య మనుభవించుచుండిరో యట్టిసౌఖ్యమే చిత్రకూటమందును ననుభవించుచుండుటచే నయోధ్య విడిచి వచ్చిన దుఃఖము వా రెఱుఁగరైరి.

శా॥ నానాపక్షి మృగాకులంబు సుమనోనవ్యద్రుమభ్రాజితం
బై నాగేంద్రమృగానునాదితమునై హారిప్రతీకాఢ్యమై
శావన్ మాల్యవతీతటంబునను జోకన్ జానకీరాఘవుల్
సానందంబుగఁ గ్రీడసల్పిరి ప్రవాసాయాసవిస్మృతిన్. అయో. ౧౪౮౭

అని ముందు చెప్పఁబడును. (౩) చిత్రకూటమందు మిగుల సంతోషముతో నుండి రనుటచే నయోధ్యయందు వారి కింత సంతోషము లే దని వ్యంగ్యము.

ఒక గొప్పకార్యము చేయఁ దలంపుగలవాఁడు ఆ కార్యమును జేయఁబూని చేయునపుడుగల సంతోషము సోమరిగా నున్నప్పుడు కలుగదు. రావణవధాదిక మైన ఘనకార్యము ముందుండఁగా నది చేయుటయందుఁ బ్రవర్తింపక యూరక యయోధ్యయం దుండుట రామునకు సంతోషకరము గాదు.

తాత్పర్యము

ఇట్లు రాజకుమారు లిరువురు రాజకుమారి సీతయు మువ్వురు గంగానదిని యడవి వెంబడి యడవి వరుసఁగా దాఁటిపోయి భరద్వాజుని శాసనము ప్రకారము చిత్రకూటపర్వతముఁ జేరి యచ్చటఁ బర్ణశాల నిర్మించుకొని యథాసుఖముగ నుండిరి.

కం॥ పుత్రకులు చిత్రకూటధరిత్రీధరవాసు లయినఁ * బ్రేమభరముసం
బుత్రునకై విలపించుచు, ధాత్రీపతి చనియె నమర*ధామముఁ జేరన్. ౧౦౭

ఇట్లు భగవంతునియందు లక్ష్మణునికిం గల దాస్యాభిలాష వివరించి యిఁక భరతునకుఁ గల పారతంత్ర్యమును దెలుపుటకై యుపోద్ఘాతముగఁ గొంత చెప్పు చున్నాఁడు.

పుత్రకులు = రామలక్ష్మణులు, స్వార్థే కప్రత్యయము.

చిత్రకూటధరిత్రీధరవాసులయినన్ = చిత్రకూటపర్వతమున నివసించువారు కాఁగా.

ధాత్రీపతి = దశరథమహారాజు.

ప్రేమభరమునన్ = ప్రేమాతిశయముచే. నలుగురు కుమారులలోను రాముని యందు దశరథునకుఁ బ్రేమ మెండని భావము. "వారలలో జనకునకున్, శ్రీరాముఁడు మీఁదిరీతిఁ బ్రియుఁ డయ్యెఁ గడున్." — బాల ౫౨౨ ప.

పుత్రునకై విలపించుచున్ = శ్రీరాముఁడు కనఁబడక పోయెనేయని దుఃఖముతో కడు బాధనొంది యాతనిఁ గూర్చి హారామ! హాపుత్రా!, యని రోదనము చేయుచు, అమరధామముఁ జేరం జనియెన్ = స్వర్గమును జెందెను. మరణించె నని భావము.

తాత్పర్యము.

అచ్చట నయోధ్యాపురంబునఁ దనకుమారులు చిత్రకూటపర్వతము చేరఁగా శ్రీరామునందుఁగల ప్రేమాతిశయముచే రామా రామా యని యేడ్చి యేడ్చి దశరథుఁడు మరణించెను.

క॥ జనకుం డీల్గుట రాజ్యం, బునకు వసిష్ఠాదివిప్ర*ముఖ్యులు దన్నుం
బనిపూని వేఁడ భరతుఁడు, గొనఁ డయ్యె న్వారిమాటఁ * గొనసాగింపన్. ౧౦౪

*జనకుం డీల్గుటన్ = తండ్రిచచ్చుటచేత పరమపురుషుఁ డగు రామునకుఁ గన్న తండ్రియయ్యు వైకుంఠమును జేరక యత్కించిత్సుకృతము చేసినవారి కందఱకు సాధారణమై నశ్వరమైన స్వర్గమును బొందుట యొక పెద్దకాదని యలక్ష్య భావముతో నీల్గుట యని చెప్పఁబడెను.

వసిష్ఠాది విప్రముఖ్యులు = వసిష్ఠుఁడు మొదలుగాఁగల బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు

తన్నున్=భరతుని, రాజ్యమునకై = రాజ్యమేలుటకై, పనిబూనన్ వేఁడన్= పెద్దప్రయత్నము వహించుటకుఁ బ్రార్థింపఁగా.

భరతుఁడు = భరతి ఇతిరాజ్యస్య భరణాత్'', చిన్నవాఁ డగుటచే రాజ్య ప్రాప్తికి వలను గలుగకున్నను రాజ్యమును భరించునని యెఱిఁగి వసిష్ఠుఁ డతనికి భరతుఁడని పేరుపెట్టెను. భరతుఁడు = రాజ్యభరమును వహించుటయందు సమర్థుఁడయ్యెను.

వారిమాటఁ గొనసాగింపఁ గొనఁడయ్యెను = వసిష్ఠాదులమాటను నెఱవేర్ప నంగీకరింపలేకు. తనకు రాజ్యమేలుటకు శక్తియున్నను సర్వశ్రేష్ఠుఁడు రాముఁ డున్నప్పుడు తా నేలుట స్వరూపవిరుద్ధ (పారతంత్ర్యవిరోధము) మగుట నంగీకరింపలే దనుట భరతుఁ డను పదమువలన గ్రహింపఁదగియున్నది.

క॥ పుట్టియు దశరథునకు నే, నిట్టులు హరియింతు రాజ్య మీ రాజ్యంబున్
అట్టులె నేనును రాముని, పట్టగుటను నీవ చెప్పుమీ ధర్మగతిన్. అ. మో. ౧౦౭.

అని భరతుఁడు ముందు చెప్పెను.

ప్రశ్న – త్రిశంకుఁడు చెప్పినట్లు (బాల. ౧౦౫-) సూర్యవంశపు రాజులకుఁ బురోహితుఁడైన వసిష్ఠుఁడే గతి దిక్కు దైవమై యుండ రాజాజ్ఞ ననుసరించి యాయన బోధించినదాని నెట్లు భరతుఁడు తిరస్కరించెను? ఇది గురువాక్యము మీఱినట్లుగాదా?

సమాధానము – రాజు చెప్పినమాటను వసిష్ఠుఁడే చెప్పునే కాని పెద్దవాఁడుండఁ జిన్నవాఁడు రాజ్యమేలుట యన్యాయమని యాయనకుఁ దెలియకపోలేదు. ఇఁక భరతుఁడో భగవత్పరతంత్రుఁడు. తన్నుఁ దన దేహమును దన సర్వస్వమును శ్రీరామునకే తత్పూర్వమే సమర్పణము చేసినవాఁడు. అట్టి దాని మరల గ్రహించుట దత్తాపహారదోషప్రాప్తికిఁ గారణమగును. అది పారతంత్ర్యమునకు విరోధము. దానివలన స్వరూపహాని గలుగును. ఇట్టి యాత్మహత్యవంటి ఘోర కార్యమును నెవరు చెప్పినను జేయరాదు. తన మాట వినలేదని వసిష్ఠుఁడు కోపించిన శాప మియ్యఁగలఁడే కాని యాత్మహాని గూర్పలేఁడు కదా. ఆయనమాట వినినఁ గలుగు స్వరూపహానినుండి యాయన తప్పింపఁగలఁడా? అట్టి శక్తి లేక యీ కార్యమును జేయుమని ప్రేరించువా రెవ్వరైనను వారిమాట వినరాదు. ఈ కారణము చేతనే కదా ప్రహ్లాదుఁడు తండ్రిమాట వినఁడయ్యెను. ఇంతకు వసిష్ఠుఁడు వేఁడెనే కాని శాసింపలేదు.

వారిమాట = వారి బోధమనక యాజ్ఞయనక 'మాట' యని చులకనగాఁ జెప్పుట వారి మాటయందు గౌరవబుద్ధి లేకుండుట చేతనే.

తాత్పర్యము.

తండ్రి మరణించుటచేతను రాజ్యార్హుఁడైన జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డరణ్యములందుండుట చేతను రాజ్య మరాజకమగునని తలఁచి దశరథునభిప్రాయము పురస్కరించుకొని వసిష్ఠుఁడు మొదలగువారు రాజ్యభారము వహింప భరతుని బ్రార్థించిరి. కాని వారి మాట నాయన నెఱవేర్ప నంగీకరింపఁడయ్యె.

సీ॥ అమ్మహాబలుఁడు ని • జాగ్రజాంఘ్రిప్రపా, ర్థమై వనమున • కరిగి రాము
ననఘు మహాత్ము య • థార్థపరాక్రము, నార్యభావంబున • నర్థి వేఁడె
నన్న! ధర్మజ్ఞుండ • వైననీవే రాజుఁ, గానుండవే యనఁ • గరుణఁ జూచి
రాముండు త్యాగాభి • రాముండు సుముఖతో, న్రాముండు సద్యశో • ధాముఁడయ్యె
తే॥ దండ్రియాదేశమును మదిఁ • దలఁచి రాజ్య, పాలనం బొల్ల కతనికిఁ • బావలిచ్చి
తనకుమాఱుగఁ, బొమ్మంచుఁ • దఱిమి చెప్పి, పంచెనతని నయోధ్యకు • భరతుఁ డంత.

అమ్మహాబలుఁడు = (1) రాజ్యమేలుటకుఁ గావలసిన బలముగలవాఁడు. (2) కామక్రోధాదులగు నరిషడ్వర్గంబులను జయించు శక్తిగలవాఁడు. (3) చతురంగ బలముతోడ గొప్పసైన్యము గలవాఁడు.

సేనతోడఁ బోవుటకుఁ గారణమేమనఁగా:— (1) భరతుఁ డొంటిఁగ బోయిన నితఁ డొక్కఁడే ప్రార్థింపవచ్చినాఁడు తక్కినవారెవ్వరికిని నేను రాజగుట యిష్టము లేదేమో యని రాముఁడు తలఁచునేమో యని యొక సందేహము. (2) వీఁడు రాజ్యమును గ్రహించుటకుముందు మర్యాదకొఱకు నన్నుఁ జూడ వచ్చి యేల వచ్చితివి నీ వని నేనడుగ నీకు రాజ్యమిచ్చుటకు వచ్చితి నని యుపచారవాక్యము చెప్పుచున్నాఁడే కాని నిర్బంధనముగా వీని కీ యభిప్రాయము గలదా యని తన నడవడినే సందేహించునేమో యనునది రెండవ సందేహము. (3) తనమాట లక్ష్యము చేయకున్నను నిందలుచెప్పిన వినకుండునాయనునూహ. (4) లోకులు తాను పారమార్థికబుద్ధితో శ్రీరామునిఁ బిలువలేదని సందేహింతురేమో - వారే సాక్షులుగానుండిన మేలని. (5) తాను తన మంథర తప్పఁ దన కనుకూలురు పట్టణంబున లేరని యందఱు రాముని కనుకూలురేయని కైకకుఁ దెలియుటకు నిజాగ్రజాంఘ్రిప్రసాదార్థియై: నిజాగ్రజ తనయన్నగారికియొక్క. అంఘ్రి = పాదము, అంఘ్రిశబ్ద మిచ్చటఁ బూజ్యార్థకము. 'పూజ్యేతు పాదనామాంక' యని యమర శేషమునఁ జెప్పఁబడి నట్లు పాదశబ్దము మాత్రము పూజ్యవాచకమై కనఁబడినను 'అస్మత్ పితృ చరణా' యని పూజ్యార్థకప్రయోగమునుబట్టి పాదపర్యాయము లన్నియుఁ బూజ్యవాచకములు. పూజ్యుఁడైన తనయన్నగారిదయను బ్రార్థించువాఁడై (2) రామునిపాదంబులదయను సంపాదించువాఁడయి దయచేయువాఁడు రాముఁడే యయ్యును రామపాదంబులదయ యనుట శేషభూతులవ్యవహారంబు. ఆత్మనైచ్యానుసంధానము. దేవరవారిపాదంబుల దర్శింపవచ్చితి యనఁగా భృత్యులు గొప్పవారిఁగూర్చి చెప్పుట వాడుక. నడచిరావలసినవి పాదములే కావున వానిదయ సంపాదించుకొనుట యవశ్యకార్యము.

వనమునకరిగి = అడవికిఁబోయి. రామునికి భరతునియందుఁ గోపము లేదు. భరతుండు దానిపై ప్రార్థించుటయు నక్కఱలేదు. అయినను దశరథుఁడు రాజ్యంబును భరతుని కిచ్చెఁగదా యన్న తలంపుమార్చుటకై వేఁడఁబోయెనని భావము.

ఉ॥ చెప్పితి బుద్ధి తల్లికిని జెన్నటి రీతిని నాకు దత్తమై
విప్పుగు భాగ్యయుక్త పృథివీస్థలి మీకు నొసంగువాఁడనై
యిప్పుడిఁబూనివచ్చితి నహీనగుణాఢ్య యకంటకంబునౌ
నిప్పుడమిం గ్రహించి యవనీశ్వర నన్ను గృతార్థుఁ జేయవే. అయో. ౨౩౬౬ ప.

అని భరతుఁడు చెప్పెను :

అనఘున్ = ద్వేషాదిదోషములు లేనివానిని - తుచ్ఛరాజ్యము నిమిత్తమై న న్నడవులపాలు సేసెఁగదా యని ద్వేషము, క్రోధము లేనివానిని.

మహాత్మున్ = గొప్పమనస్సుగలవానిని; ప్రార్థన యుక్కఱలేకయే స్వయము గానే దయఁదలఁచువానిని.

యథార్థపరాక్రమున్=యథార్థశబ్దము భావప్రధానము-యాథార్థ్య=సత్యము నందు, పరాక్రమున్ = భ్రంశములేనివానిని - రామునిన్.

ఆర్యభావంబునన్ = మంచితనముతో - సాధుభావముతో.

అర్థిన్=ఎటులైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బట్టాభిషేకము చేయవలయును. కోరికతో వేఁడెన్ = ప్రార్థించెను. ఏమని వేఁడెను ?

ధర్మజ్ఞుండవైన = జ్యేష్ఠుఁడే రాజ్యాధికారి, జ్యేష్ఠుఁడుండఁ గనిష్ఠుఁడు రాజ్య భరమున కనర్హుఁడను ధర్మము నెఱిఁగినవాఁడవైన.

నీవే రాజుగా నుండవే యనన్ = నీవుతప్ప వేఱొకఁడు రాజు కాఁగూడ దని. ప్రార్థింపఁగా = శరణాగతిచేయఁగా, శరణాగతి = శరణ + ఆగతి; శర ణము = రక్షకము - రక్షణము. ఆగతి = ఆగమనము = రాక, వచ్చుట. రక్షణ ముఁగోరి రక్షింపగలవాని యొద్దకు వచ్చుట - అనఁగా నన్ను నీవు రక్షింపు మని యాశ్రయించుటకు శరణాగతి యని పేరు. ఇంత దీర్ఘవాక్యము వ్రాయు టకు మాఱు సంగ్రహపదము శరణాగతి యని వ్రాయఁబడును దీనికే ప్రపత్తి యనియుఁ బేరు. ఇట్లు భరతుఁడు చేసిన శరణాగతి యేలఫలింపలేదు ? శరణు వేఁడు నధికారిలోపమా ? రాముని రక్షకత్వమున లోపమా ? అన్యోపాయో పేయముల వదలకయున్నఁగదా యధికారిలోపము. భరతుఁడు శ్రీరామ చంద్రునిఁదప్ప వే ఱాశ్రయ మెఱుఁగఁడు. శ్రీరామచంద్రమూర్తినే శరణు వేఁడి శ్రీరామచంద్రమూర్తి కైంకర్యమునే యపేక్షించుటచే నుపాయముగాని యుపేయము వేఱొండు గల దనరాదు. కావున నధికారిలోపము లేదు. శ్రీరాముఁడు సర్వగుణపరిపూర్ణుఁ డగుటచేత రక్షకునియందు లోపము లేదు అయినను శరణాగతికిఁ బ్రబలప్రతిబంధకము ప్రారబ్ధము. అదియే కారణ మని చెప్పుచున్నాఁడు.

రాముఁడయ్యును = స్వరూపగుణములచేత నాశ్రితుల మనస్సును సంతోష పఱుచు స్వభావము కలవాఁడయ్యును, అయ్యును అను పదము ప్రతివిశేషణమున నన్వయించును.

త్యాగాభిరాముఁడయ్యెను=దానగుణముచేత మనోహరుఁడయ్యెను. 'ఆత్మదా బలదా' యని శ్రుతి.

సుముఖతో న్రాముఁడయ్యెను = శరణార్థులు వచ్చిరే యని మండిపడక సంతోషముకల ముఖముతో మనోహరుఁడయ్యెను.

సద్యశోధాముఁడయ్యెను=అర్థిమనముల వ్యర్థపరుపక పూర్తిచేయువాఁడన్న కీర్తికి నివాసమయ్యెను. "న హ్యర్థినః కార్యవశా దుపేతాః, కకుత్స్థవంశే విముఖాః ప్రయాంతి" అని విష్ణుపురాణవచనము.

తండ్రియాదేశమును మదిఁ దలఁచి - ఆదేశము = ఆజ్ఞ-ఈ యాజ్ఞ యే ప్రబల ప్రతిబంధము.

రాజ్యపాలనంబొల్లక = తండ్రియాజ్ఞచొప్పునఁ బదునాలుగు సంవత్సరములు రాజ్యమేలుటకు సమ్మతింపక. ఈప్రతిబంధకము శరణాగతి చేసినపిమ్మట వచ్చినది కాదు. తత్పూర్వమే పుట్టి యనుభవమునకు వచ్చియున్నది. ప్రారబ్ధ మనుభవింపక నశింపదు. కావునఁ దత్కాలమున నిష్ఫలమయ్యెను. శరణాగతి వ్యర్థముకాని యుపాయము. కావున సర్వథా భరతుని నిరాకరింపఁగూడక ప్రతిబంధము తీఱు వఱకు భరతాపేక్షితమునకుఁ బ్రతినిధిని జెప్పుచున్నాఁడు.

కరుణఁ జూచి తనకుమాఱుగాఁ బతనికిఁ బావలిచ్చి=దయతోఁజూచి "రాము పాదుకలు రాజ్యము నేలుచున్నవి. నేను వానియాజ్ఞప్రకారము నడచుకొను వాఁడను. అయిన నాకు స్వరూపహానిలేదు. జనకుని కోరికయు వ్యర్థముపోదు" అని తలఁచుకొనుము అనిచెప్పి రాజ్యమేలుటకుఁ దనబదులు తన పాదుకల నిచ్చెను. పావలు = పాదుకలు. రామచంద్రమూర్తిపాదముల ప్రసాదము కోరుటచేఁ బాదుకలు లభించెను.

అయోధ్యకుఁ బొమ్మంచుఁ దఱిమిచెప్పి పంచెను=తఱిమిచెప్పి=మీఁదమీఁద బలుమాఱు చెప్పి. భరతుఁడు రామచంద్రమూర్తిని విడిచిపోలేక యచ్చటనే యుండుటచేతఁ బలుమాఱు చెప్పి బలాత్కరించె నని భావము.

తాత్పర్యము.

రాజ్యమేలుటకుఁ గావలసిన దేహబలము, సేనాబలము, ఇంద్రియముల నిగ్రహించుబలము గలవాఁడయ్యెను భరతుఁడు శ్రీరామచంద్రచరణారవిందముల యనుగ్రహము కోరినవాఁడై, యితఁడు నా కన్నులనీరు తుడిచి యుపచారవాక్యములు చెప్పుటకై వచ్చెనేకాని నిజముగా వీఁడు రాజ్యమీయ వచ్చినాఁడా ! అట్లు వచ్చియుండిన నొంటరిగా నేలవచ్చునని కాని. నేను పార మార్థికబుద్ధితోఁ బిలువవచ్చినను మరల నగరమునకు రావలయునని కోరువాఁడు

వీఁడొక్కఁడేకాని తక్కినవారు పోయినఁబోనీలే యని పౌరులందఱు నుదాసీనులై యున్నారేమో యనికాని రాముఁడు సందేహించునో, తమకే రాజ్యము దక్కవల యునని సగౌరవముగాఁ బిలువలే దని లోకులే సందేహింతురో, నాప్రార్థనము వినకున్నను నిందఱు ప్రార్థించిన నంగీకరింపకుండునా యనియు నాలోచించి సర్వ సేనలతో బయలుదేఱి రాముఁ డున్న చిత్రకూటముఁ జేరి తన యందు ద్వేష బుద్ధిలేని గొప్పమనస్సుగల సత్యవిక్రముఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని సాధు భావముతో 'నన్నా! నీకు దెలియని ధర్మమేదియున్నది. పెద్దవాఁడుండఁగాఁ జిన్నవాఁడు రాజై పట్టాభిషేకము చేసికొనవచ్చునా? కావున నీవే రాజవు కమ్ము'అని ప్రార్థింపఁగా నతని దయార్ద్రదృష్టిచేఁ జూచి తండ్రియాజ్ఞ యనుప్రారబ్ధము మీఱరానిదగుటచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి పరులను సంతోషపెట్టు స్వభావముగల వాఁడయ్యు, అట్లు సంతోషపెట్టుటకు నెంత త్యాగమైనఁ జేయువాఁడయ్యు, వీని నిమిత్తమై యింత త్యాగము చేయవలసివచ్చెనే యని ముఖము మాడ్పులేని వాఁడయ్యును, నర్థుల మనోరథమును వ్యర్థము చేయఁడన్న మంచికీర్తికి నివాసభూమియయ్యును, శ్రీరామచంద్రమూర్తి జనకాజ్ఞను స్మరించి రాజ్య మంగీకరింపక భరతుని ప్రార్థనము వ్యర్థముసేయ నొల్లక తనకుఁ బ్రతినిధిగఁ దన పాదుక లిచ్చి యప్పటికిఁ దన్ను విడిచిపోవుటకు సమాధానపడని భరతుని పొమ్మ పొమ్మని బలవంతపెట్టి పంపఁగా భరతుఁడు (ముందటి పద్యముతో నన్వయము).

కం॥ కామము నెఱవేఱమినే, రాముని పాదుకలఁ గొల్చి • రామాగమనం
బే మది వేచుచు నంది, గ్రామంబున నిస్పృహతను • రాజ్యము జేసెన్. ౧౧౦

ప్రబల ప్రతిబంధకముచే శరణాగతుని యిష్టము నెఱవేఱనప్పు డతఁ డా ప్రతి బంధకనివృత్తివఱకు శరణ్యునియెడ దాసుఁ డుండవలసినవిధమును జెప్పుచున్నాఁడు. శరణ్యుఁడు రక్షించు యోగ్యత కలవాఁడు.

భరతుఁ డను విశేష్యమును బూర్వపద్యాంతమునుండి తెచ్చుకొనవలయును.

కామము నెఱవేఱమినే = రామునికై కైంకర్యము చేయుచుండవలయునన్న కోరిక ఫలము కాకుండుటచేతనే.

రాముని పాదుకలఁ గొల్చి = ప్రతిదినము శ్రీరామచంద్రమూర్తి పాదుకల సేవ సేయుచు.

రామాగమనంబే మది వేచుచున్=ఎప్పుడు పదునాల్గు సంవత్సరములు ముగి యునా - ఎప్పుడు శ్రీరామచంద్రమూర్తి వచ్చునా - ఆయనకైంకర్య మెప్పుడు లభించునా యని మనస్సంతయు దానియందే నిలిపి యెదురు చూచుచు.

నందిగ్రామంబునన్=అయోధ్యకు సమీపమున నందిగ్రామ మను నొక గ్రామము గలదు. దానియం దుండి భరతుఁడు రామచంద్రమూర్తి లేని యయోధ్యయందుఁ బ్రవేశింప నొల్లఁడయ్యెను.

నిస్పృహతను = భోగాపేక్షగాని ఫలాపేక్షగాని లేక.

రాజ్యముచేసెన్=శ్రీరామచంద్రమూర్తి నియమించిన కైంకర్యముగదాయను తలంపుతో రాజ్యమేలెను. భగవదనుగ్రహము వచ్చి యాయన సాక్షాత్కరించు వఱకు నాయనసమాఙ్ఞగ నాయనపాదుకలో విగ్రహమో పటమో యొకదాని నుంచుకొని దానికి సమస్త సేవలు దేవోపచారములు చేయవలయును. ఇట్టిభగవచ్చింతారతునకు నగరవాసము త్యాజ్యము.

శ్లో॥ సమ్మానకాలకూటం, తరుణీకుణపం, సభాభుజంగించ
పరిహరతి రాజధానీ, కుంభీపాకంచ, గుప్తమాహాత్మ్యః ।

ఇట్టి భగవద్ధ్యానరతుఁడు గౌరవమును గాలకూటవిషము వలెను, వయసు స్త్రీలను బీనుఁగులవలెను, సభను అఁడుసర్పము వలెను, నగరవాసము కుంభీపాకవాసముగా నెంచవలయును. ఈ కారణముచే భరణముచే భరతుఁడు నగరమును, భార్యను, సింహాసనమును. సభామందిరమును సర్వము విడిచెను.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బట్టాభిషేకముచేసి సన్నిధినుండి సేవచేయుచుండవలయు ననెడి తనకోరిక కొనసాగకపోవుటచే నాయన మా తాయనపాదుకలకు సేవచేయుచు రామచంద్రమూర్తి యెప్పుడు వచ్చునా ! ఎప్పుడు కన్నులార దర్శింతునా ! ఎప్పుడు సేవింతునా యని యెదురుచూచుట శ్రీరామచంద్రమూర్తి లేనినగరము చొరనొల్లక నిరంతరధ్యానమునకుఁ బల్లెటూరు తగిన ప్రదేశ మని యెంచి నందిగ్రామమందు భోగకాంక్షకాని ఫలాకాంక్షకాని లేక రాజ్యము చేసెను.

సీ॥ భరతుఁ డట్టులు చనఁ • జొరులు మఱిమఱి, దనుఁ జూడ వత్తుర • న్తలఁపుఁ జేసి
దండక విజితేంద్రి • యుండు సత్యాత్ముండు. సొచ్చి విరాధుని • ద్రుక్కఁ జేసి
శరభంగు దర్శించి • చని సుతీక్ష్ణునిఁ గాంచి. కనుచు నగస్త్యు న•గస్త్యభ్రాతఁ
గడుమోదమునను న•గస్త్యమాటను నైంద్ర, ధనువుఖడ్గముఁ దూణి•సునిశితంబు
తే॥ లక్షయశరంబులం గొనె•నటవిచరుల, తోడ నుండెడిరఘురాముఁ•తోడ మౌను
లసురరాక్షససంహార • మర్థి వేఁడ, నట్ల కావింతు నని వారి • కభయ మిచ్చె.

అయోధ్యాకాండార్థ మగు పితృవచనపరిపాలనసిద్ధిని నిగమించుచు నరణ్యకాండార్థమును బ్రస్తావనకుఁ దెచ్చుచున్నాఁడు.

భరతుఁ డట్టులు చనన్ = అట్టులు=ఆప్రకారము అనగా రూపముధరించిన రామాజ్ఞయగు పాదుకల శిరసా వహించి రామాగమనము వేచుచు నిస్పృహుఁడై తనకు విధిగ నేర్పడిన రాజ్యపాలనకార్యము చేయఁబోఁగా రామచంద్రమూర్తియుఁ దండ్రియాజ్ఞ శిరసా వహించి దేవతల శరణాగతి ఫలింపఁజేయ రావణవధకాలము వేచి రాజ్యమునందు నిస్పృహుఁడై తనకు విధిగ నేర్పఱచుకొన్న రాక్షసవధాది కార్యముఁ దీర్ప నా చిత్రకూటము విడిచిపోయెనని భావము.

సత్యాత్ముఁడు = భరతుఁ డెంత నిర్బంధించినను కదలక నిశ్చలమైన సత్యమే స్వభావముగాఁ గలవాఁడు.

విజితేంద్రియుఁడు=సమస్తేంద్రియములను జయించి స్వాధీనమం దుంచుకొన్న వాఁడు. తల్లి, భరతుఁడు మున్నగువా రెంతో ప్రార్థించినపుడును రాజ్యమునం దాశ వహింపనివాఁడు.

మఱిమఱి = పలుమారు

పౌరులు దనుఁ జూడవత్తురన్ తలఁపుఁజేసి = అయోధ్యపురజనులు తన్నుఁ జూడవత్తు రను నభిప్రాయముతో నా స్థలమును వదలెను. (1) జనులు పలుమాఱు గుంపులై వచ్చుచుండిన నచ్చట ఋషులకు ననుష్ఠానవిరోధము. పౌరులు చూడ వచ్చిరా భరతుని వేఁడికోలు. తన నిరాకరణము స్మృతికిఁ దెచ్చి సత్యాత్ముఁడు విజితేంద్రియుఁడు నైనను మనస్సును గలవరపెట్టు నని "నా మనసు భ్రాతపయిం జనుచున్న దమ్మహా! భావుఁడు చిత్రకూటమునఁ బాదములం బడెఁ జేతులొగ్గి నంతో వడి వేఁడె నన్మరలఁ దోడ్కొనిపోవ నిరాకరించితిన్." యుద్ధ. ౨౭౬౭. అని రాముఁడే చెప్పెనుగదా.

ఇట్లయోధ్యాకాండార్థమును సంగ్రహముగాఁ జెప్పి పితృవచనపరిపాలన మను సామాన్యధర్మమును స్వామియగు భగవంతుని విషయమున దాసుఁడు చేయవలసిన కైంకర్యవృత్తియుఁ బ్రపన్నుఁడు భగవత్పరతంత్రుఁడుగానే యుండవలయుననియుఁ బ్రపత్తికి భంగమువచ్చు కార్యము లెవరుచెప్పినఁ జేయరాదనియు విశేషధర్మములను దెలియబఱిచెను.

ఇఁక నరణ్యకాండార్థము సంగ్రహింపఁబడును. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను ప్రతిజ్ఞను అందు ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణులయెదుటఁ జేసినదానిని, తప్పరాదనుట యరణ్యకాండార్థ తాత్పర్యము.

విరాధుని బ్రసక్తిఁ జేసి = అయుత్సాహముచేతనే విరాధుఁ డను రాక్షసుని సంహరించి

శరభంగు దర్శించి=శరభంగుఁ డను మహర్షి దర్శనము చేసికొని.

'రిక్తహస్తేన నోపేయాత్, రాజానం దైవతం గురు'మ్మన్నటు లుత్తచేతులతో మహర్షిని దర్శింపఁబోవుట బాగుగాదని యెంచి విరాధసంహారమును గానుకగా నుంచుకొని శరభంగుని దర్శించెనని తాత్పర్యము.

సుతీక్ష్ణునిఁ గాంచి = శరభంగుఁడు చెప్పినదారినిబోయి సుతీక్ష్ణునిఁ జూచి

అగస్త్యు, నగస్త్యభ్రాతఁగనుచున్ = అగస్త్యమహర్షిని, ఆ యగస్త్యుని తమ్మునిఁజూచుచు - అగస్త్యుని తమ్మునిపేరు సుదర్శనుఁడు 'యవీయాం నేష మే భ్రాతా, సుదర్శన ఇతి స్మృత' యని సనత్కుమారసంహితయందు నగస్త్యుఁడే చెప్పెను. కుంభమునఁబుట్టిన యగస్త్యునికి సోదరుఁడు లేకున్నను వానితోఁగూడఁ బెంపఁబడుటచే నితఁడగస్త్యభ్రాత యయ్యెను.

కడుమోదమునన్ = (తపవీర్యంబునకుఁదోడు తగిన యాయుధములును దొరకెఁగదా యని) మిక్కిలి సంతోషముతో.

అగస్త్యునిమాటన=అగస్త్యునిమాట త్రోసివేయలేక తీసికొన్నాఁడుగాని తానుగ యాచించి తీసికొన్నవాఁడు గాఁడు అని 'అ' కారము (మాటన్ + అ మాటన).

తాత్పర్యము.

ఇంద్ర ధనువును = ఇంద్రుఁడిచ్చిన వింటిని, ఐంద్రము. - సంబంధార్థక అణ్ ప్రత్యయాంతము - ఇచ్చుటయే సంబంధము (అరణ్యా-౨౦.౫).

ఐంద్రశబ్దము ధనుశ్శబ్దముతో మాత్రము సమానమైయున్నను తూణీశరంబులకును నన్వయించును.

తూణీ = అమ్ములపొదులు రెండు. ఇట జాత్యేకవచనము.

సునిశితంబులు = మిక్కిలి పదునుగలవి.

అక్షయశరములం గొనెన్ = యుద్ధమున నెంతయుపయోగించినను తఱుగని బాణములను పుచ్చుకొనెను.

అగస్త్యుమాటఁగొనెన్ - అనుటచే నగస్త్యుఁడు ఖడ్గాదులను రాముని చేతి కందియ్యలేదనియు అవిగో నందున్న వని చెప్పఁ దానే యెత్తికొనెననియు గ్రహించునది. ఇఁక విల్లు విరోధినిరసనమున కానుకూల్యమును జూచి యిది గదా మన కవకాశ మని తలఁచి ఋషులు రామునిఁ బ్రార్థించుచున్నారు.

మౌనులు=శరభంగాశ్రమమందలి ఋషులు "శరభంగాశ్రమే రామ మభిజగ్ముశ్చ తాపసా" యని ముందు చెప్పఁబడును.

వనచరులతోడ నుండెడి రఘురామునితోడన్ = చిత్రకూటము పంపావనము మొదలగునడవులయందలి ఋషులతోఁగూడినరాముని (1) ఈఋషులును రాముని

యొద్దకు వచ్చుటకుఁ గారణము రాక్షససంహారము చేయుమని ప్రార్థించుటకే. శరభంగాశ్రమమందలి ఋషు లితరసకలఋషులతోడను రాక్షసబాధపడలేక రాముని వేఁడిరని భావము. "పంపావన నివాసానా, మనుమందాకినీ మపి, చిత్రకూటా లయానాంచ, క్రియతే కదనం మహ" త్తని ముందు చెప్పఁబడును. (౨)ఇట్లు రామచంద్ర మూర్తి ఋషులతోఁ గలిసి వానప్రస్థుఁడై యున్నను నాయునికి లక్ష్యపెట్టి ప్రార్థించి రని భావము. "కం॥ కావున మే మెల్లరమును, నీవిషయమునందునుంట నీచే నెపుడున్ । గావంబడ నర్హుల మో, భూవరతనయాగ్రణీ ప్రభూతపుఁ గరుణన్" అరణ్య. ౧౪. అని ముందు చెప్పఁబడును.

అసురరాక్షససంహారము - అసురరాక్షసులు=అసురస్వభావముగల రాక్షసులు "విభీషణస్తు ధర్మాత్మా, నతు రాక్షసచేష్టిత" యన్నట్లు విభీషణునివలె మంచి స్వభావము లేక దుర్మార్గులగు రాక్షసులు (౨) అసురులును - రాక్షసులును. కబంధాదు లసురులు. రావణాదులు రాక్షసులు. యోగమును దపస్సును దుర్వ్విని యోగపఱచి మాంసభోజులయి దుర్వృత్తి మరగినవారు రాక్షసులు. బ్రాహ్మణులకు దుష్టస్వభావలగు స్త్రీలకు జనించినవారు మాతృదోషముచే రాక్షసులగుదురు. రాక్షసవేళల సంభోగించుటచే గర్భము నిలిచెనేని రాక్షసులు పుట్టుదురు. తల్లి క్రూరాలోచనలు చేయుచు సంభోగించెనేనియు బిడ్డలు రాక్షసులగుదురు. వీర్య బలముకొలఁది వీరి క్రౌర్య మతిశయించి యుండును. తమ కట్టి జన్మము కలిగించిన వారు బ్రాహ్మణులే కావున వారినే పీకికి తిందురు. నేరమునకుఁ దగినశిక్ష న్యాయ్యమే కదా. 'ఏకః పాపాని కురుతే, ఫలం భుంక్తే మహాజనా' యన్నట్లు పాపము చేయువాఁ డొకఁడు, దాని ఫల మనుభవించువారు పెక్కండ్రు.

రావణాదులు పౌలస్త్యులు. హిరణ్యాక్షాదులు కాశ్యపులు. (౩) అసు=ప్రాణ ములను, ర = లాగువారగు రాక్షసులు అసుర రాక్షసులు. ఇట్టివారి సంహారము మునులు కోరినది. దుష్టరాక్షససంహారమేకాని శిష్టరాక్షససంహారము కాదు. అర్థిన్ వేఁడన్ = ఆశతోఁ బ్రార్థింపఁగా - శరణాగతి చేయఁగా.

ఋషుల దుర్దశనుఁ గని వారితో వారి విరోధుల నిరసింతునని ప్రతిజ్ఞ చేసెనని చెప్పుచున్నాఁడు.

అట్లు కావింతును = మీరు కోరినట్లే చేయుదును.

అభయమును వారికిచ్చెను=భయముయొక్క అభావము అభయము - భయ పడవలదని చెప్పెనని భావము. రాముఁ డను పద మధ్యాహారము.

తా త్ప ర్య ము.

భరతుఁ డా ప్రకారము మూర్తీభవించిన రామాజ్ఞ యగుపాదుకల శిరసా వహించి మరల యయోధ్యకై పోవఁగా పురజనులు పలుమాఱు తన్ను దర్శింప వచ్చుచుందురనియు, దానిచే నాశ్రమవాసులైన తాపసుల తపస్సులకు భంగము కలుగుచుండుననియు నాలోచించి యింద్రియముల జయించినవాఁడును సత్యస్వరూపుఁడునైన రామచంద్రమూర్తి దండకారణ్యము ప్రవేశించి విరాధు వధించి శరభంగు దర్శించి సుతీక్ష్ణునిఁ గాంచి యగస్త్యుని నాయన తమ్ముఁడైన సుదర్శనుని దర్శించి, యగస్త్యుఁడు చెప్పఁగా నాయనయొద్దనున్న (యింద్రుఁ డగస్త్యునొద్దనుంచిన) ధనస్సును, ఖడ్గంబును, రెండంబులపొదులను, పదునైన యక్షయశరంబులను సంతోషముతోఁ గీసికొని మునీశ్వరులతోడ నుండఁగా నా యాశ్రమవాసులైన ఋషీశ్వరులును దమ తపస్సు విఘ్నముచేయు హింసాపరులైన రాక్షసుల వధింపుమా యని వేఁడఁగా నటులే చేయుదునని వారి కభయ మిచ్చెను.

ఉ॥ ఆనరపాలచంద్రసుతుఁ • డచ్చట నిచ్చఁ జరించుచోఁ జన
స్థాననివాసినిన్ భయద•దానవకామినిఁ గామరూపిణిన్
బూని విరూపఁ జేయ నది • బోదనచేసిన సర్వరాక్షసుల్
తోనడువం ద్రిశీర్ష ఖర•దూషణముఖ్యులు దన్నుఁ దాఁకినన్. ౧౧౨

ఇఁక రాముని ప్రతిజ్ఞ నిర్వహింప విత్తనము విత్తుచున్నాఁడు.

ఆనరపాలచంద్రసుతుఁడు = దశరథపుత్రుఁడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి.

అచ్చటన్ = జనస్థానమందు, ఇచ్చన్ = ఇచ్చగొలఁది, చరించుచోన్ = తిరుగుసమయమందు.

జనస్థాననివాసినిన్ = జనస్థానంబున నివసించుదానిని, కామరూపిణిన్ = కోరిన రూప మెత్తఁగలదానిని - రామునియొద్దకు వచ్చినపుడు ఆయనను కామించుటకై సౌమ్యరూపమును ధరించినదని.

భయదదానవకామినిన్ = భయంకరమగు రాక్షసస్త్రీయగు సూర్పణఖను- జాతిభేద ముండినను వృత్తియం దంతఁగ సమానులే కావున అసుర రాక్షస దానవ దైత్యశబ్దములు పర్యాయపదములుగాఁ బ్రయోగించుట కవిసమయము. కామిని = ఈశబ్దమువలన నారాక్షసి కామప్రేరితయై రామునొద్దకు వచ్చినదని భావము. అది నెఱవేఱనపుడు సీతాపహరణార్థము భయంకరాకారము దాలిచినదని భయశబ్దసారస్యము. జాతియందు రాక్షసియయ్యు దానవశబ్దప్రయోగము కృత్యముంబట్టి యని యెఱుంగునది. అసురస్వభావ యని భావము.

పూని = ప్రయత్నించి, స్త్రీకదా యని రామచంద్రమూర్తి యెంత యుపే క్షించినను సీతను హరించుటకై యది పైపడి వచ్చుటచే శిక్షించుటకై ప్రయ త్నము చేయవలసివచ్చినదని భావము. అనఁగా నది క్రోధముచేఁ జేసినపని కాదనియు దాని బాధ తప్పించుకొనుటకై వేఱుమార్గములు లేక చేయవలసి వచ్చి చేసె ననియు భావము.

విరూపఁజేయన్ = ముక్కు సెవులు తెగఁగోసి వికారరూపము కలదానినిగాఁ జేయఁగా చేసినది లక్ష్మణుఁడేయైనను ఆయన నిమిత్తమాత్రమే యగుట కర్తృ త్వము రామచంద్రునికే చెప్పఁబడెను.

విధవయయ్యుఁ గామముగల దగుటచే దాని కాశిక్ష. విరూపకరణము మరలఁ గామభోగపరతంత్ర కాకుండుటకై యని గ్రహింపవలయును.

ఆయుధము ధరించి తన్నుఁజంపవచ్చిన బ్రాహ్మణుని, దన్నుఁబొడిచి చంపవచ్చిన గోవును, నట్టి యుద్యమముగల స్త్రీని జంపినను దోషము లేదని భారతంబునఁ గలదు. అల్పములోఁ గార్యము చక్కఁబడునేని చంపరాదు. దాని బాధ తప్పించుకొనుటకై యెంత తక్కువశిక్ష చేయవచ్చునో యంతే చేయఁబడెను. ఒకప్రక్కకైకేయి యొకప్రక్క శూర్పణఖ లేకుండిన లోకమునకు రామాయ ణము లభించియుండదు. విధవలై కాముకలై పుట్టినిల్లు చేరిన యాఁడుబిడ్డల మాట విని వర్తించువారు వంశనాశనమైపోదు రని శూర్పణఖవలన లోకము నేర్చుకోవలసిన విషయము. సర్వరాక్షసుల్ జనస్థానమందుండు రాక్షసు లందఱు - పదునాలుగువేల రాక్షసులు. తోన్ = ఇది సహార్థకావ్యయము. తమతోడన్ అని. త్రిశీర్ష ఖరదూషణ ముఖ్యులు = త్రిశిరుఁడు - ఖరుఁడు - దూషణుఁడు అను ప్రధానసేనానాయకులు. ఖరుఁడు - రావణాసురుని ప్రతినిధి - దండకయందుండువాఁడు- రావణునికిఁ బినతల్లి కుమారుఁడు. తన్నుఁ దాఁకినన్ = తనతో యుద్ధముచేయుటకుఁ బైపడఁగా.

వ్యాకరణము

తమతోన్ అనఁగాఁ దమతోడ ననుటకు. "గీ॥ స్తంభగతరత్నపుత్రిక తనదు బోటి। యని విలోకించి తోన మాటాడకునికి। నలుగడలుచూచి తెలిసి యచ్చెలువ బెదరి। వెడలనుంకింపఁ జేదమ్మి యొడిసిపట్టె" రామా. ౪ ఆ. (తోడనన్=తనతోడ) ప్రౌ. వ్యా. కారక. ౬.

తాత్పర్యము.

ఆవల పంచవటియందు సీతారామలక్ష్మణులు తమ యిష్టప్రకారము సంచ రించుచుండు సమయంబున జనస్థానమునందు వాసముచేయు భయంకర రూపము

గల రాక్షసకామినిని కామరూపను విరూపఁజేయఁగా నది ప్రేరింప ఖరదూషణ త్రిశిరు లను రాక్షసులు సేనలతో యుద్ధమునకు రాఁగా.

ఉ॥ వారిని వారివారి నని• వారణవారణవిక్రముం డనిన్
వీకుల నాలుగుంబదియు• వేవుర రాఘవుఁ డేకతంబ దో
స్సారమున న్వధింపఁ దన• జ్ఞాతులసంహారణంబు విన్కి దు
ర్వారతరాగ్రహంబు మెయి • రావణుఁడుం దనకున్ సహాయతన్. ౧౧౩

అనివారణ = నివారింపరాని.

వారణవిక్రముఁడు = ఏనుఁగుబలమంత బలముగలవాఁడు - రాముఁడు.

ఏకతంబ = అసహాయుఁడయి. లక్ష్మణుఁడు సీతారక్షణార్థమై దూరమం దుండెను.

దోస్సారమునన్ = భుజబలముచేత.

నాలుగుంబదియు వేవురన్ వీకులన్ = పదునాలుగువేలసైనికులను శూరులగు వారిని.

వారిని వారివారినిన్ = ఖరదూషణత్రిశిరస్సులను వారి యనుచరులను.

అనిన్ = యుద్ధమందు, వధింపన్ = చంపఁగా.

రావణుఁడు=(1) కైలాసపర్వతముక్రిందఁ జేతులు చిక్కికొన్నప్పుడు ఆర్తుఁడై రావము (ధ్వని) చేసెనుగాన రావణుఁడు. 'కం॥ శైలాక్రాంతుఁడవై నీ । వీలీల మహారవంబు నెల్లజగంబుల్ । వ్యాలోలంబుగఁ జేయుట । హాళిన్ ఘటియింతు రావణాఖ్యను నీకున్.' ఉత్తర. ౩౩౬. (2) తన దుష్టచేష్టలచే లోక మేడ్చునట్లు చేసినవాఁడు. (3) విశ్రవసుని కుమారుఁడు. విశ్రవశబ్దమునకు రవాదేశము వచ్చి యపత్యార్థకాణ్ ప్రత్యయము చేయఁగా రావణుఁడు అని సిద్ధించును. (4) రామపత్నీం వనస్థాం నినాయేతి రావణః = రాముఁభార్యను వనములనున్న దానిని, నయించె (హరించె) కావున రావణుఁ డని వ్యుత్పత్తులు. రావణుని కుమారుఁడు రావణుఁ డనియు వ్యుత్పత్తి గలదు. తజ్జ్ఞాతుల సంహారణంబు విన్కిన్ - జ్ఞాతులు - బంధువులు. దుర్వారతరాగ్రహంబు మెయిన్ = దుర్వారతర ఆగ్రహము మెయిన్=అణఁపరాని కోపముతో, సహాయతన్=తోడుపడుటకు.

తాత్పర్యము.

వారిని వారివారిని బదునాలుగువేల రాక్షసులను రణరంగమున నడ్డములేక సంచరించు పరాక్రమవంతుఁడైన రామచంద్రమూర్తి యొకఁడే లక్ష్మణ సాహాయ్యము లేక కేవలభుజబలములచేతనే వధింపఁగా తన బంధువుల మరణంబు విని రావణుఁ డాగ్రహించి పోయి తనకు సహాయుఁడవుగ రమ్మని.

శా॥ మారీచుం డను రాక్షసాధిపుని సం◆ప్రార్థింప వాఁ డంతయే
నోరీ రావణ ! నీకుఁ గానిపని ద◆ర్పోద్రిక్తుఁడౌ రాముతో
బోరాటన్ ఘటియింప నం చతనికిన్ ◆ బోధింప, నద్దైత్యుఁడుం
బ్రేరింపన్ శమనుండు, నీతి రుచి గా◆మిం, బోయెఁ దద్యుక్తుఁడై. ౧౧౪

మారీచుం డను రాక్షసుని తనకు సహాయుతన్ సంప్రార్థింపన్ అని యన్వయము. దర్పోద్రిక్తుఁడు = భుజబలమదముచే నతిశయించినవాఁడు అగు రాముతోన్ - పోరాటన్ ఘటియింపన్ = యుద్ధముచేయుట నీకుఁ గానిపని యని యన్వయము.

అంచున్ అతనిన్ బోధింపన్ = అని రావణునికిఁ జెప్పఁగా.

శమనుండు = యముఁడు.

ఛందస్సు.

నాల్గవపాదంబునం 'బ్రే' కును 'మి'కిని యతి. ంప - ంఫ - ంబ - ంభ లకు వర్గపంచమమైన మకారముతో యతిచెల్లును. దీనికి బిందుయతి యనిపేరు.

తాత్పర్యము.

మారీచుండును మాయలమారి రాక్షసుని మిక్కిలి ప్రార్థింపఁగా వాఁ డోయి రావణా ! మహా బలపరాక్రమవంతుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తితో యుద్ధము సేయుటవలన నీకుఁ గీడగును. ఈయాలోచన మాను మని బోధింపఁగా వినక మృత్యువు ప్రేరింపఁగా వానిని దోడు దీసికొని సీతారాము లున్నచోటికిఁ బోయెను.

ఉ. మాయలమారి యాయసుర ◆ మానవనాథతనూజయుగ్మ మెం
తో యెడగల్గ రా వనులఁ ◆ దోడ్కొనిపో, రఘురాముదేవి దై
తేయకులాధినేత గొని ◆ చెప్పునఁ బోవుచు నాజటాయు ఘా
తాయువుఁ జేసి లంకను ధ◆రాత్మజ నుంచె నశంకితాత్ముఁడై. ౧౧౫

మాయలమారి యాయసుర = మాయలు చేయుటయే స్వభావముగాఁగల యామారీచుఁడను రాక్షసుఁడు - వారిని మోసపుచ్చుటకై మిక్కిలి యాశింపందగు చిత్రమైన బంగారు జింకవేషము వేసికొని నని భావము.

పరులను మోసగింపఁజేయు విచిత్రశక్తికి మాయ యని పేరు.

మానవనాథతనూజయుగ్మమున్ = దశరథుని యిద్దఱుకుమారులను.

వనులన్ = అడవులందు, ఎంతోయెడ = మిక్కిలిదూరము, కల్గన్ = కలుగునట్లు, రాన్ = వచ్చునట్లు, తోడ్కొనిపోన్ = పిలుచుకొనిపోఁగా. ఇదిగోనదిగో

పట్టుకొందమన్న యాశతో రామచంద్రమూర్తి తన్ను వెంబడింపఁగా జిక్కక చాల దూరము తీసికొనిపోయి రామునివలె నార్తధ్వనిచేసి లక్ష్మణుఁడును వచ్చునట్లు చేయఁగా.

నైరృతకులాధినేత - నైరృతకుల+అధినేత=రాక్షసకుల ప్రభువు.

తెప్పునన్ = (రామలక్ష్మణులు వత్తురనుభయముచేత) త్వరతో.

జటాయువున్=జటాయు వను గ్రద్దలరాజును. ఈయన సీతకు సాహాయ్యముగా నామెను విడిపింప వచ్చినవాఁడు.

జటాయుః, జటాయూ అని రూపాంతరములు.

ధూతాయువుం జేసి=ఎగురఁగొట్టఁబడిన యాయువుగలవానిగాఁ జేసి- ప్రాణాంత మగునట్లు హింసించి.

రఘురాముదేవిన్=రఘువంశదీపకుఁడైన రామచంద్రమూర్తి నొక్కనాఁడైన విడువని సీతాదేవిని.

అశంకితాత్ముఁడై = నిర్భయమగు మనస్సుగలవాఁడై - లంకవచ్చి చేరితిమి గదా. ఈ లంకచుట్టు సముద్రమే యగడ్తగా నున్నదిగదా. ఈలంక కొండ పేటున నున్నదిగదా. కోటానఁగోట్లు రాక్షసవీరులు కావలియున్నారుగదా, ఇఁక రామలక్ష్మణు లెట్లురాఁగలరు, వచ్చి యేమిచేయఁగల రని నిర్భయత్వము.

లంకను ధరాత్మజ నుంచెను=లంకలోని యశోకవనమున సీత నుంచెను.

వాస్తవసీత రావణుని మాటలజాడచే వానిదురభిప్రాయ మెఱిఁగి యతనికి నర్ఘ్యాదులు దెచ్చుట కని పర్ణశాలలోనికిఁ జని యగ్నిలోఁ దాఁగెననియు నామె సృజించిన మాయాసీత యర్ఘ్యాదులఁగొని రాఁగా నామెను రావణుఁడపహరించెననియుఁ గావుననే రావణవధానంతరము మాయాసీత యగ్నిలో మాయ మయ్యెననియు వాస్తవసీత యగ్నినుండి బయలువెడలి రాముఁ జేరెననియు గొంద అందురు. కొందఱు లక్ష్మణుఁడు వెడలిపోవునపుడు గీఁతగీఁచి దానిలో సీతనుంచి దానిని దాఁటిరావల దని చెప్పినట్టును ఆ కారణముచే రావణుఁడు ఆమె యుండిన స్థలమునే పెళ్ళగా లేవతీసి యామెను దాఁకకయే తీసికొనిపోయె ననియు నందురు. ఇవి యరణ్యకాండమునఁ జర్చింపఁబడును. ఈ రెండును వాల్మీకి మతము గాదు. రఘురాముదేవి యనుటచే రావణుఁ డెత్తుకొనిపోయినది రాముని భార్యయగు సీతనేకాని యామె ప్రతిబింబము కాదని భావము.

తాత్పర్యము.

వంచించుటయే స్వభావముగాఁ గల మారీచుఁడు బంగారువన్నెగల జింకయై రాఁగా సీత కోరఁగా నామెనిమిత్తమై దాని వేఁటాడఁబోయి యస్త్రముచే వధిం

వఁగా నది ద్రేటుపడి చచ్చుచు హాలక్ష్మణా యని యఱచెను. ఆధ్వని విని లక్ష్మణుఁడు సీత నొంటిగ విడచి యన్నకొఱకై పోయెను. ఒంటరిగనున్న సీతను రావణుఁడు హరించి కొనిపోవుచుఁ ద్రోవలో సీతారక్షణార్థమయి యుద్ధమువచ్చిన జటాయువను గ్రద్దఱేనిఁ జంపి తనలంకను జేరి భయమువిడిచి యంతఃపురమునకుఁ జేరి యశోకవనమందు నామె నుంచెను.

సీ॥ పక్షిరాణ్మరణంబు • భార్యాపహరణంబుఁ, గని విని రాముండు • కళవళించి
యాకులేంద్రియుఁ డయి • యాగృధ్రరాజున, కగ్నిసంస్కారంబు • లాచరించి
హా యని పలవించి • యఖిలవనంబుల, వెదకుచో వైదేహి • వికృతరూపు
ఘోరదర్శనుని ర•క్షోనాథునిఁ, గబంధుఁ గని త్రుంచి దహియింపఁ•జనియె వాఁడు
తే॥ నాకలోకంబునకు; నాతఁ • డరుగువేళ, శబరి వరధర్మచారిణి • శ్రమణి గలదు
సకలసద్ధర్మనిపుణ యా•పతిని జూడఁ, బొమ్మటంచును బోధించి • పోవుటయును,

పక్షి రాణ్మరణంబు భార్యాపహరణంబుఁ గనివిని=పక్షిరాణ్మరణంబుకని భార్యాపహరణంబు విని యని యథాక్రమ మన్వయము.

పక్షిరాట్ మరణంబు = సీతాదేవిని విడిపింపఁ దనపక్షమున యుద్ధము చేసిన జటాయువు చచ్చుటకు సిద్ధముగా నుండుస్థితిని - కుట్టూపిరియం దుండు స్థితిని. భార్యాపహరణంబు=తనభార్యయగు సీతాదేవిని రావణుఁడు హరించుటను. విని = జటాయువు చెప్పఁగా విని.

పక్షముగలది పక్షి - పక్షమనఁగా = రెక్క (2) ప్రీతి. అభిమానము. కళవళించి = మిక్కిలి దుఃఖించి.

ఆకులేంద్రియుఁడై = కలఁతపడిన సర్వేంద్రియములు గలవాఁడై = మూర్ఛపోయి. సీతకానరాలేదని దుఃఖము - రాక్షసుఁ డెత్తుకొని పోయెనని మిక్కిలి దుఃఖము - జటాయువు మరణించె నని మూర్ఛ.

హా యని పలవించి = హాయని యేడ్చి.

ఉ॥ తమ్ముఁడ చూడుమీ యకట ధారిణిరాజ్యము వేఱుపాటు, భీ
ష్మమ్మగుకాననస్థలిని సంకటపాటు, ధరాత్మజాతనిం
దిమ్మెయిఁ గోలుపాటు, విహగేశ్వరు త్రుంగుడుపాటు నాయభా
గ్య మ్మిటువంటిదో కనితె తాల్పఁగ నోపఁ గృశాను నేనియున్.

అరణ్య. ౧౧౫౩

అని రాముఁడు పలవించెను. రఘురాముదేవిన్ వైదేహి ననుటచే తన యజాగ్రత్తచే రెండువంశములవారికి నిటువంటి యపకీర్తి కలిగెఁగదా యని రామచంద్రమూర్తి కత్యంతదుఃఖము కలిగెననుట సూచితము.

రామచంద్రమూర్తి విష్ణ్వవతారమైయుండ నాయనకు శోకమోహములుకలుగునా యని కొందఱాక్షేపింతురు.

ప్ర త్త్యు త్త ర ము

శోకమోహముల లక్షణ మాలోచింపమియే యీ యాక్షేపమునకు మూలము. మనుష్యుల కెట్టి శోకము మోహము ప్రాప్తించునో యట్టులే రామచంద్ర మూర్తికిని బ్రాప్తించె నని వీరి యభిప్రాయము. అట్లైనచో మనకు శోక మోహములు గలుగుటకుఁ గారణమేమి? ఇచ్ఛాద్వేషములు. ఇచ్ఛ = కామము- ద్వేషము - క్రోధము. ఈ యిచ్ఛాద్వేషములే శోకమోహములకుఁ గారణములు. ప్రకృతిపరిణామమే దేహము. ప్రకృతిగుణమే రజస్సు. రజోగుణమువలన జన్మించినవి కామక్రోధములు. కామము (కోరిక) విఫలమైనయెడల నదియే క్రోధరూపముగఁ బరిణమించును. ఇష్టవస్తువుయొక్క అప్రాప్తిగాని వియోగము కాని శోకకారణము. ఇష్టవస్తువు లభింపకుండినను, లభించినవస్తువు నెడఁబాసి నను శోకము కలుగును; మోహము క్రోధమువలనఁ గలుగునదేకావునఁ బ్రకృతి పరిణామమైన దేహము ప్రకృతిగుణములైన సత్త్వరజస్తమస్సులను గుణములను గలదై యుండుననియు, కొలఁదిగానో గొప్పగానో యీమూఁడుగుణములు లేక దేహి యుండఁడనియు, అందు రజస్సువలన జనించినవి శోకమోహములనియు, నివి పూర్వజన్మమున మనము రజస్తమస్సులకు వశమై చేసిన పాపములవలన నీ జన్మమున ఫలానుభవమునకై ప్రాప్తించెననియు నేర్పడెను. దీనికిఁ బ్రమాణ వాక్యములు.

శ్లో॥ ఇచ్ఛాద్వేషం సుఖం దుఃఖం, సంఘాత శ్చేతనాధృతిః,
ఏతత్క్షేత్రం సమాసేన, సవికార ముదాహృతమ్. భ. గీ. ౧౩-౬
ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన, ద్వంద్వమోహేన భారత,
సర్వభూతాని సమ్మోహం, సర్గే యాంతి పరంతప. ౭-౨౭
సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి, గుణాః ప్రకృతిసంభవాః,
నిబధ్నంతి మహాబాహో, దేహే దేహిన మవ్యయమ్. ౧౪-౫
కామఏష క్రోధఏష, రజోగుణసముద్భవః,
మహాశనో మహాపాప్మా, విద్ధ్యేన మిహ వైరిణమ్. ౩-౩౭
ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన, జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా,
కామరూపేణ కౌంతేయ, దుష్పూరేణానలేనచ. ౩-౩౯
రజో రాగాత్మకం విద్ధి, తృష్ణాసంగసముద్భవమ్,
తన్నిబధ్నాతి కౌంతేయ, కర్మసంగేన దేహినమ్. ౧౪-౭

సంగా త్సంజాయతే కామః కామా త్క్రోధోభిజాయతే
క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహః, సమ్మోహా త్స్మృతివిభ్రమః. ౨-౬౨

వీనివలన బ్రకృతి బద్ధుఁడైన పురుషుఁడు ప్రకృతిగుణములైన శోకమోహములచేఁ బీడింపఁబడునని యేర్పడెను.

ఇఁక విష్ణువో "తమసః పరః, తమసః పరస్తాత్" ఇత్యాదివాక్యములచేఁ బ్రకృతికి నతీతుఁడుగదా. ఇట్టివాఁ డెట్లు ప్రకృతి గుణములచేఁ బీడింపఁబడునని వీ రూహించెదరో. అవతారదశయందుఁ బ్రకృతికి బద్ధుఁడుగదా యందురేని యట్లును గాదు. "నృసింహ రామకృష్ణేషు, షాడ్గుణ్యం పరిపూర్ణితమ్, పరావస్థాతు దేవేశ, దీపాదుత్పన్నదీపవత్." ॥పద్మ॥

అని యుండుటచే శ్రీరామావతారము పూర్ణావతారమే - కావుననే ప్రకృతి సంసర్గము లేదు. శరీర మప్రాకృతము. కావుననే ప్రకృతిగుణము లాయనను బాధింపవు. అట్లైన రామచంద్రమూర్తి మనుష్యునివలె శోకించిన దసత్యమా? శోకించినట్లు వాల్మీకి చెప్పెఁగదా యందురేని - రామచంద్రమూర్తి శోకించిన దసత్యము గాదు. మాయ గాదు. ఇంద్రజాలము గాదు. సత్యముగ శోకించెను. ఏలయందురేని తనకుఁగలిగిన కష్టమునకు గాదు. నష్టికిని గాదు. తమకు దుఃఖములు వచ్చినవని మనుష్యులు దుఃఖింతురు. తనకై తన యాప్తులు బంధువులు దుఃఖింపఁగాఁ దన నిమిత్తముగా వీరి కింత దుఃఖము ప్రాప్తించెనే, వారి దుఃఖము నాఁపవలసిన వాఁడను నేనే వారి దుఃఖమునకుఁ గారణమైతినే యని వారికి దుఃఖము కలిగినందున రామచంద్రమూర్తి దుఃఖించెను. ఇఁక సీతావిషయంబునవో.

"ఛీ! ఒంటిమి నన్ను వీడి చన నోర్చకవేని, వియోగబాధ నీ వెంటనె వచ్చు ప్రాణములు." అని సీత చెప్పెను.

"మత్త! నిన్నుఁబాసి ధరాతనూజయు నేను నొక్క ముహూర్తమే, నిన్నిలం గలవారమే తమసీటిఁబాసిన చేపలట్లన్న" యని లక్ష్మణుఁడు చెప్పెను. అయోధ్య-౧౮౭-౨౭. ఇంతటి ప్రీతిగలదానిని, దన్ను నమ్మి యడవులకు వచ్చిన దానిని, దా నజాగ్రత్తతో నున్నవేళ రాక్షసు లెత్తుకొనిపోఁగా దన్నుఁబాసిన దుఃఖముచే నామె కెంత దుఃఖము గలిగెనో యనియే రామచంద్రమూర్తి దుఃఖించెను. వియోగము వలనఁ దమకుఁ గలిగిన నష్టికై శోకించువారె మనుష్యులు. జీవులకుఁ గలిగిన కష్టములకై దుఃఖించువాఁడు భగవంతుఁడు. పరుల దుఃఖమునకు దుఃఖించుటే దయ. మనుష్యులయందుండు దయ భగవంతునిదయయొక్క యొక్కువ యంశమేకదా. బిడ్డకు రోగమువచ్చి మిగుల బాధపడుచుండఁ దల్లిదండ్రు లేడ్తురుగదా. ఏల? ఆ బాధ తాము చూచి సహింపలేక యేకదా - పరమాణువుదయగల మను

ష్యుల స్థితియే యిట్లుండ దయానిధియైన భగవంతుఁడు తనబిడ్డలయిన చేతనాలు పడు దుఃఖమునకు తానెంత దుఃఖింపవలయునో యాలోచింపుఁడు. కావుననే కదా.

క౦॥ వ్యసనంబులు జనములకుం, బొసఁగిన దా నధికదుఃఖమును బొందును; సం
తసమును గను జనములు సం, తసమును దా నొందుచుండుఁ దండ్రివిధమునన్.

అయోధ్యా. ౬౬

భగవంతుఁడు పరమకారుణికుఁ డని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. తనపరత్వ స్వభావముల విడువక యవతరించిన సాక్షాద్విష్ణువునం దాగుణములు లేవా! రామచంద్రమూర్తి జితేంద్రియుఁ డని వేయిచోట్లఁ జెప్పఁబడెను. ధనము పోయెనని భార్యపోయెనని యేడ్చువాఁడు జితేంద్రియుఁడా? ఇట్టి దయాగుణమే లేనివాఁ డేమి దేవుఁడు! మనకష్టసుఖములు విచారించి మన కేది మేలో యది చేయఁడేని యట్టిదేవుఁ డుండి యేమిలాభము! లేకున్న వ్యసన మేమి! మాయామానుషవిగ్రహ యనికదా రామునకు విశేషణము. అటనినసేమి! తన దివ్యాద్భుతశక్తిచేఁ దనస్వరూపము మనుష్యస్వరూపమువలెఁ జూచువారికిఁ గనఁబడు నట్లుచేసి యావిధముగ నాటకరంగమందలి పాత్రమువలె నటించువాఁడు. మనుష్యాకారముగా గోచరింపనేల! మనుష్యులకుఁ దాను ధర్మమార్గదర్శి యగుటకే. మనుష్యాకారముతోఁ గ్లిష్టధర్మమందుఁ జరించెనేని యాయన మనుష్యుఁడనియే తలఁచువాఁ డొక మనుష్యునకు సాధ్యమైనది వేఱొకని కేల గాదని తా నాప్రకారము జరప యత్నించును. అటుగాక దేవుఁడుగానే గోచరించి యాప్రకారము చేసిన ఆయన దేవుఁడుగనుక నాయన యాప్రకారము చేయఁగల్గెను. మనుష్యుల కెట్లు సాధ్య మగునని నిరుత్సాహముతో నట్లు చేయఁబూనఁడు. అంది యుందని ఫలము గ్రహింప నెవ్వఁడైన యత్నించునుగాని యాకాశమున వ్రేలెడిదాని నెవఁడాశించును? కాఁబట్టి మనుష్యవేషధారణము మనుష్యులకు మార్గదర్శిగా నుండవలయుననిన మనుష్యునివలె నటింపవలయునుగదా. కాఁబట్టి మనుష్యుల ననుకరించి కార్యము చేసెను. కావున మనుష్యులవలె దుఃఖించెను. సీతావియోగమున రాముఁడు దుఃఖింపకుండిన నది మనుష్యనటన మగునా? అప్పుడు ప్రజ లేమి యందురు? తండ్రిచచ్చిన నేడువలేదు. భార్యను గోలుపోయి యేడువలేదు, తననిమిత్తమై పట్టనమంతయు నేడ్చినను నూరకున్నాఁడు ఎంత కఠినచిత్తుఁడు! అనికదా యందురు. తాను మార్గదర్శియై ప్రజలకు నేర్పవలసిన దిది యగునా? కావున మనుష్యవేషము వేసినపుడు మనుష్యులవలెనే నటింపవలసినదే విధి. విష్ణువప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహుఁడుగదా - కన్నీ రెట్లు వచ్చెను. నెత్తు రెట్లు కాఱె నందు రేమో మనుష్యనటనమున నవియన్నియు నుండవలయును గదాయని

యట్లు కనఁబడఁజేసినుగాని వాస్తవమైన కన్నీరుగాదు, నెత్తురుగాని, నాటకము లందు మనుష్యులే యిట్టు లెన్నో చేసెదరే ఇఁక సర్వశక్తుఁడు భగవంతుఁడా చేయలేఁడు ! ప్రాకృతపురుషవేషము వేసినంతమాత్రమునఁ బరశక్తి స్వాతంత్ర్యము తప్పిన దని తలఁపరాదు. ఆమాత్రము చేతనే యీయనకు నీచదశ ప్రాప్తించినదనియుఁ దలఁపరాదు.

శ్లో॥ అవజానంతి మాం మూఢాః । మానుషీం తనుమాశ్రితం,
పరంభావ మజానంతో । మమ భూతమహేశ్వరమ్. భ. గీ. ౯-౧౧

మానుషీం = మనుష్యస్త్రీయైన దేవకీదేవి (ఇట్టులే కౌసల్యయు) యొక్క, తనుం = దేహమును - ఆశ్రయించి యుండువానిని, భూతమహేశ్వరమ్ = సమస్త భూతముల కధీశ్వరుఁడనై యుండు నన్ను. మమపరంభావ మజానన్తః = నాపర మైశ్వర్యభావమును దెలిసికొనలేనివారైన మూఢులు నన్ను అవజానంతి = ఎఱుఁగరు. దీనివలన మనుష్యస్త్రీగర్భమునం దుండుట - వెలువడుట యనునవి మనుష్య విడంబనార్థమే కాని సత్యముకాదనియు, మనుష్యస్వరూపము పోవునప్పుడు వచ్చునప్పుడును షడ్గుణము పూర్తిగ నుండుననియు విష్ణుమాయామోహితులై యిది తెలిసికొనలేక తమవలెనే నేను జన్మించితిననియుఁ దమవలెఁ నేను ప్రకృతి బద్ధుఁడననియుఁ దలంతురని భావము. విక్రమార్కుఁడు లోనగు రాజులు మాఱు వేషములు వేసికొని వేషమునకుఁ దగిన భాషలాడుచుఁ గార్యములు చేయుచు నుండిరి. ఆమాత్రమున వారికిఁగల ప్రభుశక్తి తప్పిపోయెనా? నీచత్వము వచ్చెనా ! ఒకరాజు వ్యాయామమునకై యొంటిగఁ ద్రోవ నడచిపోవుచుండెను. అప్పుడు త్రోవలో నొక ముసలివాఁడు కట్టెలమోపు తలపై మోచి తెచ్చుచు రాయి తట్టుకొని క్రిందఁబడెను. మోపు క్రిందఁబడెను బోరగిలఁ బడుటచే మోఁకాటికి గాయము దగిలి సుఖముగ నడవలేక మోపు తలపై కెత్తుకొనలేక కష్టపడుచుండెను. అప్పు డారాజు వచ్చి చూచి తానామోపు తలపై నుంచుకొని ముసలివానిచేతిని బట్టుకొని తిన్నగ వానియిల్లుచేర్చి మోపు దించెను. ఈ రాజు నందు నీచత్వ మారోపించెదరా ? తనలాభమునకై తనపరువునకుఁ దగని కార్యముచేయుట నీచత్వమును దెలుపునుగాని పరోపకారముగ దానినే చేయుట గొప్పవాని గొప్పతనమునకు వన్నెపెట్టినట్లగునే కాని యితరము కానేరదు. అవాప్త సమస్తకాముఁడై సర్వజ్ఞుఁడై సర్వశక్తుఁడైన భగవంతుఁడు మనల నుద్ధరించుటకై వచ్చి మనవలె నటించి మనకు మార్గదర్శి యగుటచే నాయన సౌశీల్య సౌలభ్య పరమకారుణికత్వాది కళ్యాణగుణములకు మెఱుగు పెట్టిన ట్లయ్యెఁగాని యితరము గాదు. బిచ్చమెత్తుట నీచకార్యమేకదా. బలిని భిక్షించుటచేఁ బరువు మాసెనా ? కుచేలుని పిడికెఁడటుకులు తినఁగానే కృష్ణుని దారి

ద్రవ్యము లేదేనా ? ధర్మమార్గమున బీదసాదల కుపచారము చేయుట తమ పరువు నకుఁ దక్కువయని కార్యములు చేయనివాఁ డెంత యితరవిషయముల గొప్పవాఁ డైనను గుణమున నీచుఁడే వాని నడవడి ప్రశస్తము కాదు. కావున రామచంద్ర మూర్తియం దేదోషమును లేదు. ఆయన చేసినట్లు మనము చేయవలసియుండఁగా నాయన నాక్షేపించుట యెట్టి తెలివిమాలినతనము.

క॥ ఎంతటి దుష్కరమును భూ,కాంతుఁడు ఘటియించు నీమెఁ గనకయు బ్రదికెన్
  చింతావ్యథఁ జిక్కుందును, వింతగదే మిగుల రామవిభుచరితంబుల్.

అనికదా హనుమంతుఁడు తలంచెను. దీనివలననే రామచంద్రమూర్తి మనస్తత్వ మెఱుంగనగు.

అగృధ్రరాజనకున్ = తనతండ్రి మిత్రుఁడును-దనకై ప్రాణమువిడిచినవాఁడును నగు గ్రద్ధరాజు జటాయువునకు.

అగ్నిసంస్కారములు + ఆచరించి = పరమపదయోగ్యుఁ డగువానికిఁ జేయ వలసిన బ్రహ్మమేధసంస్కారము చేసి ఇతఁడు తిర్యగ్జాతి జనించినవాఁడు కావున బ్రహ్మమేధ సంస్కారమున కర్హుఁడు కాకున్నను, పితృసఖుండును, సర్వస్వామి యగు రామునకై ప్రాణముల త్యజించినవాఁడును నగుటచేతను, ముక్త్యర్థమై దేహము విడుచుటచేతను, ఇతని కీబ్రహ్మమేధసంస్కారము యుక్తమే. ఇట్లే విష్ణు పురాణమునను జెప్పఁబడినది. "మత్కృతే నిధనం యస్మాత్త్వయా ప్రాప్తం ద్విజోత్తమ, తస్మాత్త్వం మత్ప్రసాదేన విష్ణులోక మవాప్స్యసి." ఇది జటాయువునకే గాక భగవంతుని కార్యమునఁ బ్రాణము విడుచువారి కందఱకు సామాన్య మనియు నిందుఁ జెప్పఁబడినది. "విష్ణోః కార్యం సముద్దిశ్య, దేహత్యాగో యతః కృతః, తతో వైకుంఠమాసాద్య, ముక్తో భవతి మానవ" యని యాగ్నేయమునను, "ప్రాణాం స్త్యజతి యో మర్త్యో, మాం ప్రపన్నోపి మత్కృతే, బాల సూర్యప్రకాశేన ప్రవేశ్యా నేన మన్న్రుహ"మ్మని యశ్వమేధపర్వమున నున్నది. మానవమర్త్యశబ్దములు ప్రాణిసామాన్యవాచకములు. తే॥ "ఏది గతి యజ్ఞ శీలుర కేది యాహి । తాగ్నులకు నపరావర్తులైనవారి । కిర్విదాళల కట్టి యుత్తమగతి । కరుగు మత్సంస్కృతి మదాజ్ఞ నమితసత్త్వ." యని యీగ్రంథమున రాఁబోవు పద్యము. ఇందు "అపరావర్తులైనవారికి, యుద్ధమున వెనుకంజ పెట్టని వారికి, వీఁపుచూపనివారికి' నని చెప్పరాదు. ఇతఁడు మహావీరుఁడు. స్వామికై దేహము దాఁపక ధర్మయుద్ధము చేసి యభిముఖుఁడైనవేళ హతుఁ డయ్యెను. కావున నాతని కాఫలము స్వతస్సిద్ధము. "ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే, సూర్య మండలభేదినౌ, పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ, రణే చాభిముఖో హతః" యని కలదు.

గదా. కావున అపరావర్తులైనవారి కనఁగా ముక్తి చెందినవారి కని యర్థము చెప్ప
వలెను. "నచపునరావర్తతే" యనికదా ముక్తి విషయమైన శ్రుతి.

సుకృత మెంతచేసియున్నను ప్రాణత్యాగానంతరము అగ్నిసంస్కారము లేని
వాఁడు ఆసుకృతఫలముఁ జెందనేరఁడుకదా. ఇట్టి కట్టుగాక రామచంద్రమూర్తి
సంస్కరించెనుగాన తన్మూలమున స్వర్గాదిప్రాప్తి యని యేల యనరాదు. మత్సం
స్కృతి నర్హుగు మని గ్రంథమందే (అరణ్య. ౧౧౭ స.) యున్నదిగదా. నేను
నీకు సంస్కారముచేయుటచే నసంస్కారునికివలెఁగాక నీవు సల్లోకములుకలుగు
ననికదా దానిభావము. అట్లుండ ముక్తిప్రాప్తియని యేల చెప్పవలెను అని
పూర్వపక్షము చేయరాదు. ఎవ్వఁడు నిత్యనైమిత్తికాదికర్మముల కర్తఁడో వానికి
నగ్నిసంస్కారాదులు లేనియెడల స్వర్గాదులు కలుగవుగాని తిర్యగ్జాతి యగు
నితఁడు శాస్త్రవశ్యుఁడు కాఁడు. కావ యుద్ధమరణముననే స్వర్గాదులు స్వత
స్సిద్ధములు. దానికి రామానుగ్రహ మక్కఱయే లేదు. మోక్షప్రాప్తికే
రామానుగ్రహ మావశ్యకము. కావున ముక్తిచెందినవారి కని యర్థము బాగు.
ముక్తి చెందిడివారి కిహలోకఫల మనపేక్షితముగదా. "ఏదిగతి యజ్ఞశీలురకు"
నిత్యాదులు స్వర్గాదు లితని కిచ్చు నెట్లు యుక్తమనరాదు. (1) ఫలాపేక్ష
లేక యజ్ఞాదికర్మముల నంగములుగాఁ జేయుచుఁ బ్రధానముగా నుపాసనము
చేయువారికే ముక్తికలుగు ననుట సిద్ధాంతము. అంగములేక యంగి కొనసాగదు.
కాని యజ్ఞాదులు లేక యుపాసనమాత్రముచే ముక్తి చెందుట యసాధ్యము.
ప్రధానమున కేది ఫలమో యదియే యంశమునకు ఫలముకాఁగా సాంగముగాఁ
బరబ్రహ్మము నుపాసించువారి కేది ఫలమో యాఫలము నీకుఁ గలుగునుగాక
యని యీపద్యమునకు విశిష్టార్థముగాని మోక్షముతో స్వర్గాదులను జెందవలయు
నని తాత్పర్యముగాదు. (2) "ఇమాన్ లోకాన్కామాన్న కామరూ ప్యనుసంచరన్"
అని వేదముచెప్పిన రీతిని ముక్తునికి సర్వలోక సంచారమును గలదు గాన
స్వర్గాదిలోకముల నిచ్చుట యుక్తమే. (3) ఈ పద్యము స్వర్గాదుల ననుభవించి
యాపిమ్మట మోక్షమును బొందుమని క్రమముక్తిని జెప్పుచున్నది.

"ఆత్మానం మానుషం మన్యే" యను వక్ష్యమాణరీతిని రాముఁ డీ యవతార
మునఁ దన పరత్వమును బ్రకటించుటలేదుగదా జటాయువున కెట్లు మోక్ష
మిచ్చునేని మోక్షప్రదాత పరతత్త్వముకాన నీయనపరత్వము వెల్లడిచేసినట్లు
కాదా యనరాదు. 'సత్యేన లోకాన్ జయతి' సత్యముచే లోకంబుల జయిం
చును అన్నట్లు రామచంద్రమూర్తి సత్యముచే సర్వలోకములఁ దనస్వాధీ
నము చేసికొన్నవాఁడు. మోక్షమునకుఁ బొమ్మనినమాత్రానఁ బరతత్త్వ మన
వచ్చునా? మహాత్ములు బ్రహ్మవిద్యాగురువులు శిష్యుఁడు మోక్షమునకై సందే

హించుచుండ సందేహ మక్కఱలేదు నీకుఁ దప్పక మోక్షము కల దనియంతమాత్ర మున వారు పరబ్రహ్మ మగుదురా ! కావున దెలియనివారు వారివలెనే రామ చంద్రమూర్తి చెప్పె నని తలంతురు. ఇంతకు శ్రీరామచంద్రమూర్తి చెప్పిన యీ మాటలను లక్ష్మణుఁడుతప్ప విన్న మానవుడు మఱి యెవ్వఁడు లేఁడు. ఇది రామాయణమును నశ్వమేధకాలమునఁ గుశలవులు గానము చేసినపుడు బయలు పడినది. అప్పటికి ముందే లంకలోనే రావణ వధానంతరము రహస్యము బ్రహ్మా దులచేఁ బ్రకటితమయ్యెను. కావున నీ శ్లోకమును విన్నవారు రాముని పరత్వ మెఱిఁగినవారు జటాయువునకు మోక్షప్రాప్తి యని నిశ్చయించి యుందురు. రావణ వధవఱకే పరత్వము రహస్యముగాని యావలఁ గాదు. కంసవధవఱకుఁ గృష్ణుఁడు చతుర్భుజములఁ దాఁచినట్లు రావణవధవఱకు రామచంద్రమూర్తి పరత్వమును దాఁచెను. పరత్వమును దాఁపకున్నచో రావణుఁడు చావఁడు.

అఖిలవనములన్ = అన్ని యడవుల యందు.

వైదేహిన్ = వెదకుచోన్ = సీతను వెదకునపుడు.

వికృతరూపున్ = పొట్టయందు నోరుకలిగి వికారమైన యాకారము గల వానిని.

ఘోరదర్శనుని=తలలేని మొండెమే వాని యాకారము కావునఁ గబంధుఁ డని పేరుగలవానిని.

రక్షోనాథున్ = రాక్షసశ్రేష్ఠుని – ఇతఁడు వంశమున దానవుఁడు, చర్యలచే రాక్షసుఁడు.

ఛిత్త్వా (?) = భుజముల ఛేదించి.

దహింపన్ = వాఁడు కోరినప్రకారము వాని దేహమును గాల్పఁగా.

వాఁడు నాకలోకమునకుఁ జనియెన్ = స్వర్గమునకుఁ బోవుట కనుకూలమైన గంధర్వరూపము ధరించి స్వర్గమునకుఁ బోయెను.

వరధర్మచారిణి = గురుశుశ్రూష యను గొప్ప ధర్మమును జేయునది. ఆచా ర్యాభిమాన మను చరమపర్వనిష్ఠ గలది. పరమాత్మాభిమానమున నిష్ఠ కల వాఁడు ప్రథమ పర్వనిష్ఠుఁడు. ఇది యందఱకుఁ గలుగునుగాని చరమపర్వనిష్ఠ కొందఱకే గలుగును. "పాదమూలం గమిష్యామి యానహం పర్యచారిష" మ్మని ముందు చెప్పఁబడును.

సకలసద్ధర్మనిపుణ = సద్ధర్మములు — అతిథిసత్కారాదులు. అట్టివానియం దన్నిటియందు నేర్పరి. ధర్మసూక్ష్మము నెఱిఁగినది. రాముఁడు తన యాశ్రమ మునకు రాఁగలఁ డని ముందుగాఁ దెలిసికొని యాయనను సత్కరింప మనో

హారము లగు ఫలములు సంపాదించి యవి మంచి రుచిగల వవునో కావో యని పరీక్షించి దాఁచియుంచి యాయన వచ్చినపుడు ఆమె యవి రామున కిచ్చి సత్కరించె నని ప్రసిద్ధముగదా. ఇదిగదా పరమప్రేమరూప మగుభక్తి. గురుశుశ్రూషచేతనే పుణ్యలోకముల సంపాదించినవారు శబరియు నారదుఁడును.

శ్రమణి=సన్న్యాసిని "చతుర్థ మాశ్రమం ప్రాప్తా, శ్రమణా నామ తే స్మృతా" యని స్మృతివాక్యము.

శబరి = బోయెత - ఈమె ప్రతిలోమజాతిలోనిది - తక్కువజాతి పురుషునకు నెక్కువజాతిస్త్రీయందుఁ గల్గినవారు ప్రతిలోమజాతివారు. ఎక్కువజాతి పురుషునకుఁ దక్కువజాతిస్త్రీయందుఁ బుట్టినవా రనులోమజాతివారు. "నృపాయాం వైశ్యతో జాత, శ్శబరః పరికీర్తిత, మధూని వృత్తా దానీయ, విక్రీణీతే స్వవృత్తయే" యని నారదీయవాక్యము. వైశ్యునకు రాచస్త్రీయందుఁ బుట్టినవారు శబరులు. వీరి వంశములోఁ బుట్టినది శబరి. తేనె యమ్మి జీవించుట శబరులవృత్తి.

ఆపతిని - ఆమహాత్మురాలిని.

చూడఁబొమ్ము=జాతిలోఁ దక్కువైనను భాగవతభక్తిమహిమకలవారిని భగవంతుఁడే యెదురుకొని వెదకుచువచ్చునని దీనివలన సూచితము.

అటంచును బోధించి = చిరకాలము నెడఁబాసిన స్వర్గమునకుఁ బోవలయునని కుతూహలమున్నను రామచంద్రమూర్తియెడ భక్తి విశ్వాసములు నుపకార స్మృతి యుంచి కొంచెముకాల మాకాశమున నిలిచి యిట్లు తెలియఁజేసి.

పోవుటయును = నాకలోకమునకుఁబోయిన తరువాత - 'యును' అనంతరార్థకమును దెలుపును.

తా త్ప ర్య ము.

సీతను విడిపింపఁబోయి రావణాసురుచే హతుఁడైన జటాయువును జూచి యాయనవలనఁ దనభార్యను రావణాసురుఁడు హరించెనని విని రామచంద్రమూర్తి మిక్కిలి స్రుక్కి- పోలి వ్రాలి యాగ్రద్ధతేనికిఁ దనతండ్రికి యోగ్యమైనరీతిని దహనాది క్రియలు దీర్చి నా నిమిత్తమై యిందఱ కిన్ని దుఃఖములుకలిగెఁగదాయని విలపించి, యడవులన్నియు వెదకుచుఁబోయిపోయి వికారస్వరూపము గలవాఁడై చూచుటకు భయంకరుఁడైన కబంధుఁడను రాక్షసుని వధించి, వానిని దహింపఁగా వాఁడు శాపవిముక్తుఁడై తన స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుచు 'రామచంద్రా! పంపాతీరంబున శ్రేష్ఠధర్మమగు గురుశుశ్రూషయందు వర్తించునదియు నతిథిపూజలోనగు సకల సద్ధర్మముల నెఱింగినదియునగు నొకసన్న్యాసిని బోయది (శబరి) గలదు. ఆమెను నీవు చూడఁబొ' మ్మని బోధించి పోయెను.

ఇక్కడ సన్న్యాసిని యనఁగా గావి వస్త్రములు గట్టి తల బోడిచేయించుకొని చతుర్థాశ్రమస్వీకారము చేసినదని యర్థముగాదు. కామ్యకర్మములుచేయమానుటయే నిజమైన సన్న్యాసము దీనికి వేషము ముఖ్యముగాదు. 'నలింగంధర్మకారణ'మ్మని మనుస్మృతి. 'జ్ఞానం సన్న్యాస లక్షణ'మ్మని కలదుగదా!

కం॥ ఆపగిది శత్రుదమనుఁడు, భూపసుతుఁడు చక్క శబరి•పూజలఁ గొని యి
చ్ఛాపూర్తి కామె చెప్పిన, రూపునఁ బంపాసరస్సు•రోధముఁ జేరెన్. ౧౧౭

శత్రుదమనుఁడు=మోక్షప్రతిబంధకముల నివర్తింపఁ జేయువాఁడు.

"నీ దయార్ద్రదృష్టి నిహతపాతకనైతి నక్షయంబులైన పదము లందు దాన." (అరణ్యా. ౧౨౬వ పద్యము) అని శబరి చెప్పును.

భూపసుతుఁడు = దశరథుని పుత్రుఁడు – శత్రుదమనుఁడు – ఖరాదిరాక్షసులను విరాధ మారీచ కబంధాదులను సంహరించినవాఁడు. అరణ్యకాండమందు శత్రు సంహార కథ చెప్పఁబడెను. ఇఁక మిత్రసంపాదన విషయము చెప్పఁబడు నని భావము.

ఆపగిదిన్ = కబంధుఁడు చెప్పినవిధమున.

చక్క శబరిపూజలంగొని = శబరిపూజలను సంతృప్తిగ గ్రహించి, కొనియను టచే నామె పెట్టునంత తడవునుగూడ సహింపలేక తానే వానిని దీసికొని యని యర్థము. తల్లి యొడిలోఁ గూర్చుండి పాలు త్రాగుటకు సిద్ధముగానుండియు రైక యొగఁదీసి యిచ్చునంతలోఁ దకతకలాడు శిశువులవలె నని భావము. (1) అఱువది వేల యేండ్లు సంతానము లేకలేక కడ కతిప్రయాసముతోఁ దన్నుఁ గనిన దశరథునింట నత్యాదరమున భుజించు మృష్టాన్న భోజనముకన్నను క్షణకాల స్నేహము చేసినబోయది భక్త్యతిశయముచేత సమర్పించు ఫలము లతిశయించి యుండెనని భావము. భగవద్భక్తులగు శరభంగాది ఋషులు చేసినది పూజమాత్రమే. భాగవతభక్తురాలగు శబరి చేసినది చక్కనిపూజ. చక్కనిపూజ చక్కఁగాఁగొని యని యన్వయింపవలెను. (2) శబరి తానుగఁబరీక్షించి రసవతంబులని యేఱియుంచిన ఫలములచేఁ జేసిన పూజల నంగీకరించి 'కౌసల్యయార్పితం గేహే, కాననే లక్ష్మ ణార్పితం, పంపాయాం శబరీదత్తం, భరద్వాజార్పితం జపేత్' అని.

ఇచ్ఛాపూర్తికిన్ = సీతను వెదకి తేవలయునను (రామచంద్రమూర్తి) తనకోరిక నెఱవేరుటకు.

ఆమె చెప్పిన రూపున = ఆమె చెప్పిన త్రోవన.
పంపాసరస్సు రోధముఁ జేరెను = పంపయను కొలనియొడ్డు చేరెను.

ఈ పంపయే కన్నడమున హంపి యయ్యెను. ఇది బళ్ళారిమండలమునఁ గలదు.

రోధముఁ జేరెన్ - ఒడ్డునఁ బడినాఁ డన్నట్లు సీతను సాధించు నుపాయము తెలియక సముద్రమువంటి యరణ్యములో దిక్కు తెలియక యల్లాడుచుండినవాఁడు సీతాన్వేషణకార్యమున కనుకూలమైన ప్రదేశముఁ జేరెనని భావము.

తా త్ప ర్య ము.

ఆవిధముగ శత్రుసంహారదక్షుఁడయిన రాజకుమారుఁడు రామచంద్రమూర్తి శబరి నిండు శ్రద్ధాభక్తులతో సమర్పించిన యాతిథ్యమును నిండారు ప్రీతితోఁ బరిగ్రహించి సీతను రోయు కార్యమందుఁ దన యిష్టము నెఱవేరుట కామె చెప్పినవిధమున బంపాసరస్సును జేరెను.

కం. హనుమత్కపి నటఁ గని యాతని వచనముపేర్మి సూర్యతనయునితోఁ బొం
దొనరించి తనదు కథయును,వినిచెన్ సర్వంబు సీతవృత్తాంతంబున్. ౧౮

రాముఁడు తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చు గుణము గలవాఁ డనుట యరణ్యకాండ సారార్థము. దాని నింతవఱకుఁ జెప్పెను. స్నేహితులకై పూనిన కార్యము నెఱవేర్చుట యను గుణము కిష్కింధాకాండసారార్థము నిఁక సంగ్రహముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

అటన్ = పంపాసరస్సు సమీపపు టడవియందున్.

హనుమత్కపిన్ = హనుమత్ = గొప్ప దవుడలుగల, పరాక్రమము ప్రకటించు గాయము ముఖమునఁగల, కపిన్ = వానరుని.

హను యనఁగా జ్ఞానము; హనుమంతుఁడు = జ్ఞానముగలవాఁడు - జ్ఞాని యని యర్థము. కపిన్ = సూర్యుని, (కం+పి) జలములను పానముచేయువాఁ డని వ్యుత్పత్త్యర్థము. కపయోఽర్కభవానరాః = కపి యనఁగా సూర్యునకు, ఏనుఁగునకు, క్రోఁతికిఁ బేరు, కప్యాసం అని ప్రమాణము. జ్ఞాని పామరుల యజ్ఞానము పోఁదోలునట్లు సూర్యుఁడు చీఁకటుల హరించునట్లు హనుమంతునిఁ జూచుటతో రామచంద్రమూర్తికి దుఃఖము దీవత్వము సమయఁగా దీనివలన మన కార్యము కాఁగల దను ధైర్యము కలిగె నని భావము.

కపి = చూచి; భార్యావియోగమునఁ దపించు పురుషులకుఁ బ్రాణాంతకమైన యీ చెఱువు నొడ్డున రాముఁడు దనకుఁ దన భార్యతో ఘటనగలిగించు నీ హనుమంతునిఁ జూచుట యెట్లున్న దన నొకఁడు తన సొత్తును దొంగలు దోఁచుకొని పోఁగాఁ, దాను వారిచే దెబ్బలు దిని యల్లాడి యాకులు మేయుచుఁ, గడకుఁ దన యాప్తులఁ జూచినట్లున్నదని భావము.

నిర్జనమైన యీచెరువునొడ్డున మన కేదిగతి యని రాముఁడు చింతించుచుండ విజయలక్ష్మిముఖమున నృత్యము చేయు చిహ్నములో యనునట్లు గాయములైన కాయలు ప్రకాశించు నీపురుషునిఁజూచుట భాగ్యవశమున గలిగె నని హనుమత్పదభావము.

రావణునివలెఁ గపటసన్యాసిగా వచ్చి మోసపుచ్చక నిజరూపమిట్టిదని తెలిపెఁగదా యని రామచంద్రమూర్తి కాయనయందు నమ్మకము గలిగెనని కవిశబ్ద భావము. కపి అయోధ్యాకాండాంతమున "చొచ్చెను విపినభూమి నభ్రమండలమును జలజాప్త లీల"నని (౨౬౦౭ ప) చెప్పఁబడెను.

ఇచ్చటఁ గపిదర్శనమయ్యె నని చెప్పుటచే మబ్బువిడిచిన సూర్యుని ప్రకాశమువలె రామచంద్రమూర్తి ప్రతాప మింత వెలుఁగఁగల దని యాశయము.

అతనివచనముపేర్మిన్ = హనుమంతుని మాటయందలి గౌరవముచే
సూర్యతనయునితోఁ = సూర్యునికొడుకైన సుగ్రీవునితో.

పొందు+ఒనరించి = స్నేహముచేసి - పురుషకార మనుకూలమైనది కాన నుచితజ్ఞుఁడైన మిత్రుఁడు లభించె నని భావము. సూర్యునికొడుకు సుగ్రీవుఁడు సూర్యునివంశమునఁబుట్టినవాఁడు రామచంద్రమూర్తి. ఇరువురు భార్యలను బోఁగొట్టుకొనినవారే. ఇరువురు యౌవరాజ్యమును బోఁగొట్టుకొనినవారే ఇరువురు నిల్లు వాకిలి లేక యల్లాడువారే, కావునఁ బొందు గుదిరెను.

స్నేహలక్షణము పరస్పరరహస్యము లడుగుట చెప్పుట కావున నీకథ నది చెప్పఁబడును.

సర్వంబు తనదు కథయును = పుట్టినది మొదలు నిదివఱకు జరిగిన తన చరిత్రమును. ఇది నమ్మకమునకై చెప్పెను. సీతవృత్తాంతంబు సర్వమును = వెదకి సాధింపవలసినది సీతనే కావున నామెచరిత్ర సంపూర్ణముగను. కాకాక్షిన్యాయముచే 'సర్వము' ఉభయత్ర నన్వయించును.

వినిచెన్ = వినిపించును.

ఆపంపాతీర వనమందు హనుమంతుఁ డను కపిని జూచి యాయనమాట గౌరవము వలన సూర్యనందనుఁడైన సుగ్రీవునితో స్నేహముచేసి తనకథయును సీత వృత్తాంతమును సర్వ మీయనకుఁ దెలియజెప్పెను.

కం॥ అంతయు విని కపి నలినీ, కాంతతనూజుండు చెల్మి • గావించె ధరా
కాంతకుమారునితోనే, కాంతము హుతవహుఁడు సాక్షిగా నామీఁదన్. ౧౧౯

నలినీకాంతతనూజుఁడు = పద్మప్రియుఁ డగు సూర్యుని పుత్రుఁడు.

కపి = ఇచట సుగ్రీవుఁడు.

అంతయును = ప్రయోజనాపేక్షతో శ్రీరామచంద్రమూర్తి చెప్పినకథ యంతయును.

విని=ఈరామచంద్రమూర్తి తన కార్యము తప్పక నెఱవేర్పఁగలఁడు గదా యను సంతోషముతో విని.

హుతవహుండు సాక్షిగా = అగ్నిసాక్షిగా.

ఏకాంతము = రహస్యముగ. మిక్కిలి.

ధరాకాంతకుమారునితోన్=దశరథపుత్రునితో.

చెల్మిఁగావించె = స్నేహము చేసెను. "శయ్యమునకు నెయ్యమునకు, వియ్యమునకు సమతవలయునని యుండఁగాఁ గపికిని - ధరాకాంతకుమారునకు నెయ్యమెట్లు కుదిరె" నని సందేహము. దీనినే సీతయు హనుమంతుని 'నరులకు వానరులకు నెట్లు చెలిమికుదిరెనయ్యా' యని ప్రశ్నించెను. రామచంద్రమూర్తి ధరాకాంతకుమారుఁడైనచో సుగ్రీవుఁడు నలినీకాంతతనూజుఁడని సమాధానము. తక్కిన విషయంబుల సమత్వంబు ముందే చెప్పఁబడెను.

ధర = భూమి, దానిసంకేతరూపము కమలము. "పద్మిని పద్మహస్తా" యని లక్ష్మీదేవికిఁ పేర్లు. ప్రపంచమునంతయుఁ దనచేతిలో నుంచుకొని యుండునది పద్మహస్త. కావున ధరాకాంతకుమారునకు నలినీకాంతకుమారునకు స్నేహము పొసఁగెనని భావము.

లక్ష్మీదేవి కమలమందు వసించు ననఁ బ్రపంచమునకంతయు నామె యీశ్వరి యనిభావము. కమల మామెచేత ధరించె నన సమస్తప్రపంచ మామె యెట్లాడించిన నట్లాడుచు నామెకు వశపడియున్నదని భావము. "శ్లో॥ సర్వేషామేవ లోకానా, మీశ్వరీ మమ వల్లభా. అస్యా మమచ శేషంహి, విభూతి రుభయాత్మికా" అనికదా విష్ణుపురాణము చెప్పుచున్నది. అనఁగా నీసమస్తలోకములకు నావల్లభ యగు లక్ష్మీదేవియే యీశ్వరి. రెండురూపములనుండు విభూతులు లీలావిభూతి (ప్రాకృత మండలము సమస్తము), నిత్యవిభూతి (అప్రాకృత మండలము) ఆమెకు నాకు లోఁబడియున్నవి.

రాముఁడు కపితో స్నేహముచేసె ననుటచే రాముని సౌశీల్య మతిశయితమని సూచితము. గుహుఁడు హీనజాతివాఁడైనను బురుషుఁడు గావున నతని చెలిమివలన సౌశీల్యముమాత్ర మేర్పడెను. హీనస్త్రీయగు శబరితో స్నేహము చేయుటవలన మిక్కిలిసౌశీల్యము చెప్పఁబడెను. తిర్యగ్జాతివాఁ డగు సుగ్రీవునితో స్నేహము చేయుటచే మీఁదుమిక్కిలి సౌశీల్యము చూపఁబడెను. దీనివలన భక్తిచేయుటయం దెట్టి నీచులైన నధికారులే యనియు, నట్టి యధి

కారము నీచజాతులయందే విశేషముగాఁ గానవచ్చుననియు నేర్పడుచున్నది. జ్ఞానముచే రామచంద్రమూర్తి నెఱింగి యాశ్రయించినవారు శరభంగాదులు కొందఱే. భక్తిచే నాశ్రయించినవారు కోట్లకొలఁదులు. ఇరువురకు ఫలము తుల్యము.

అమీఁదన్ = అట్లు స్నేహము చేసిన పిదప.

తాత్పర్యము.

అట్లు రామచంద్రమూర్తి తన వృత్తాంతము సీతవృత్తాంతము సర్వము చెప్పిన పిదప సుగ్రీవుఁడు రామునితో నగ్నిసాక్షికముగా మిక్కిలి స్నేహము చేసెను.

చం॥ తనకును వాలికిం బగవి•ధంబు దివాకరసూతి చెప్పినన్
విని ఘను వాలిఁ గూల్ప రఘు•వీరుఁడు పూని ప్రతిజ్ఞ చేసినన్
విను మని వాలివీర్యబల•విక్రమము ల్వినిపించి యాత్మలో
నినకులుఁ డింద్రజున్ గెలుచు•నే యని సంశయలోలితాత్ముఁడై. ౧౨౦

దివాకరసూతి = సూర్యపుత్రుఁ డగు సుగ్రీవుఁడు.

వాలి వీర్యబలవిక్రమములు = చూచుటచేతనే వీరులు లోఁబడిపోవు తేజస్సు, బలము = దేహశక్తి, విక్రమము = శత్రువుపై విజృంభించుట, వాలియొక్క యీ గుణములను.

వినిపించి = రామచంద్రమూర్తికి మఱింత యుత్సాహము పెంపఁ జెప్పి.

ఇంద్రజున్ = ఇంద్రపుత్రుఁ డగు వాలిని.

గెలుచునే యని = రామచంద్రమూర్తి కర్త. ఆ పదమధ్యాహారము, రామచంద్రమూర్తి వాలిని గెలువఁగలఁడా యని.

సంశయలోలితాత్ముఁడై = సందేహముచేఁ గలఁతపడిన మనస్సుగలవాఁడై. ఇంద్రజు నినకులుఁడు గెలువఁగలఁడా యని సందేహము. ఇంద్రుఁడు మూఁడు లోకములకు, సర్వదేవతలకు, సర్వగ్రహాదులకు నధిపతి. ఆయన భృత్యుని వంటివాఁడు సూర్యుఁడు కావున నట్టి యింద్రుని సాక్షాత్కుమారుఁడు దేవాంశసంభూతుఁడు నగు వాలిని సూర్యవంశమునఁ బుట్టిన మనుష్యుఁడు గెలువఁ గలఁడా యని సందేహకారణము.

సుగ్రీవుఁడు రామపరత్వ మెఱుఁగఁడు కదా.

తాత్పర్యము.

తనకుఁ దన యన్నయగు వాలికి విరోధము ప్రాప్తించినవిధము సుగ్రీవుఁడు చెప్పఁగా విని రామచంద్రమూర్తి వాలిని జంపఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసెను. అమీఁద వాలి

బలపరాక్రమంబులు రామచంద్రమూర్తికి వినిపించి యింకటి బలశాలిని వాలిని రామచంద్రమూర్తి గెలువఁగలఁడా యని సంశయించెను.

ఉ॥ నమ్మిక యూనుపొంటె దిన • నాథతనూజుఁడు గానిపింప గో
త్రమ్మనుండు దుందుభిసు • రప్రకరారి కళేబరంబు హా
సమ్మిగురొత్తఁ జూచి బల • శాలి వెసన్ దశయోజనంబులం
జిమ్మెఁ దదస్థిఁ ద్రెళ్ళ రఘు • సింహుఁడు పాదమునంగుటంబునన్ ౧౨౧

దినాథతనూజుఁడు = సూర్యపుత్రుఁడు.
నమ్మిక = రామచంద్రమూర్తి బలమున విశ్వాసమును.

ఊనుపొంటెన్ = చెందుటకొఱకు - పొంటెన్, ఇది చతుర్థీ ప్రత్యయము. 'కంటెన్ఁ బొంటెవర్ణకములు పరములగునపుడు భావార్థక టవర్ణకము వైకల్పికముగ లోపించు' అను సూత్రముప్రకారము టవర్ణకలోపము.

గోత్రమ్మనుండు - గోత్రము = పర్వతము, ఇది పర్వతమా యేమి యని సందేహింపఁదగినట్లు రాశియై యెత్తుగనుండును.

దుందుభి, సురప్రకరారి, కళేబరంబున్, కానిపింపన్ = దుందుభి యను దేవతా సమూహ విరోధియొక్క- దేహాకారముగానుండు నెముకల గూటినిఁ జూపఁగా సందేహమును మనస్సులో నుంచుకొనక బయలుపడిచెప్పి యీ కార్యము చేసె నని భావము.

బలశాలి=అపరిమిత బలముచేఁ బ్రకాశించువాఁడు.

రఘుసింహుఁడు = రఘువంశ శ్రేష్ఠుఁడు రాముఁడు - సింహము శార్దూలము నాగము - పుంగవము - వృషభము లోనగు పదములు పుంలింగమున నుత్తరపదములై శ్రేష్ఠార్థంబును దెలుపును.

హాసము = చిఱునవ్వు, నా బలము బరీక్షించుటకు నీ క్రోఁతి యెంత గొప్ప కార్యము చేయుమని యడిగెను ! ఇదియా నా బలము తెలిసికొనుటకుఁ దగిన పరీక్ష ! యని చిఱునవ్వు నవ్వెను.

ఇగురొత్తన్ అంకురింపఁగా, బిగ్గనవ్వుట యనౌచిత్యము.
తదస్థిన్ = ఆ యెముకలరాశిని - త్రెళ్ళన్ = ఎగిరిపడునట్లు.
పాదమునంగుటంబునన్ = కాలి బొటనవ్రేలితో.

పదియోజనంబులన్ = పదియామడ దూరమునందు.

వెసన్ + చిమ్మెన్ = శీఘ్రముగా విసరెను. అంగుష్ఠశబ్దభవము - అంగుటము, ఉంగుటము. గీ॥ త్రొక్కి నిలిచి యతని ముందట మేదిని ! నంగటమున